

Júlia Dudášová-Kriššáková

GORALSKÉ NÁREČIA

**z pohľadu súčasnej
slovenskej jazykovedy**

ACTA UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS
Vysokoškolská učebnica (AUP 2016)

Júlia Dudášová-Kriššáková

GORALSKÉ NÁREČIA

**z pohľadu súčasnej
slovenskej jazykovedy**

VYDAVATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

Vysokoškolská učebnica je výstupom z grantovej úlohy projektu VEGA
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej
akadémie vied *Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike*
č. 1/0072/14 (2014–2016).

Recenzenti:

Prof. PhDr. Marta Pančíková, CSc.

Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

© Prešovská univerzita v Prešove 2016
© Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove
© Jozef Pitoňák, autor fotografií, 059 55 Ždiar č. 434
e-mail: info@privatzdiar.sk

Fotografia na titulnej strane obálky:
Letná idyla pod Belianskymi Tatrami
Fotografie na zadnej strane obálky:
Ždiarska vidla a Havran
Vrch Sokolica v Pieninách
Tri koruny a hraničná rieka Dunajec

ISBN 978-80-555-1714-8

OBSAH

1. ÚVOD	7
2. GORALSKÉ NÁREČIA NA SLOVENSKO-POĽSKOM JAZYKOVOM POMEDZÍ	17
2.1. Členenie goralských nárečí	17
2.1.1. Spišské goralské nárečia	20
2.1.2. Oravské goralské nárečia.....	24
2.1.3. Kysucké goralské nárečia.....	30
2.1.4. Nárečia goralských enkláv	31
2.2. Goralské nárečia v kontexte jazykovej situácie na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí	35
2.3. Miesto goralských nárečí v stratifikácii poľského a slovenského národného jazyka.....	38
2.4. Čím sa líšia goralské nárečia od slovenských nárečí a čo ich spája	40
s poľskými nárečiami?	40
3. ZÁKLADNÁ CHARAKTERISTIKA GORALSKÝCH NÁREČÍ	42
3.1. Prehľad hlavných znakov goralských nárečí	42
3.2. Základné vývinové tendencie v goralských nárečiach motivované vonkajším vplyvom slovenských nárečí	55
3.3. Fonologický systém goralských nárečí z typologického hľadiska.....	60
3.4. Morfológický systém goralských nárečí z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov.....	70
3.5. Goralské nárečia ako karpatský typ dialektov	74
3.6. Goralské nárečia v jazykových atlasoch	81
3.7. Červený kláštor pri Dunajci – ohnisko predberňolákovského hnutia na severnom Spiši.....	93
4. ZÁSADY FONETICKEJ TRANSKRIPCIE GORALSKÝCH NÁREČOVÝCH TEXTOV	98
5. ANTOLÓGIA GORALSKÝCH NÁREČOVÝCH TEXTOV	117
Spišské goralské nárečia – severná časť	
5.1. Ako sme stavali dom (Ždiar).....	118

5.2. V Javorine žil knieža Hohenlohe (Ždiar).....	121
5.3. O pestovaní a spracovaní ľanu (Ždiar)	124
5.4. Štyri ľudové piesne zo Ždiaru	125
5.5. Goralská svadba (Spišské Hanušovce).....	127
5.6. Ako sa dakedy žilo (Matiašovce)	128
5.7. Oblievačka na dedine (Spišská Stará Ves).....	130
5.8. O našich zvykoch (Lechnica)	131
5.9. O živote v minulosti a dnes (Lechnica).....	132
5.10. O mojej mladosti (Červený Kláštor)	134
5.11. Ako sa u nás dakedy žilo (Lesnica)	135
5.12. Spomienky na mladosť (Halogovce).....	137
5.13. Ako sa u nás hospodárilo (Veľká Lesná)	138
5.14. Spomienky na mladosť (Pilhov).....	140
5.15. Práca s ľanom (Nová Belá).....	141
5.16. Zo spomienok na detstvo (Nová Belá)	143
5.17. Ľudová pieseň z Novej Belej	144
5.18. Cez vojnu nebola ani jedna svadba (Vyšné Lapše)	145
5.19. O požiaroch v obci (Vyšné Lapše)	147
5.20. Ako sme postavili dom (Vyšné Lapše)	148
5.21. Spomienky na druhú svetovú vojnu (Čierna Hora).....	148
5.22. Veselá príhoda s cigánom (Kacvín).....	150
5.23. Narodenie Pána (Jurgov)	151

Spišské goralské nárečia – južná časť

5.24. Ako sa chlieb piekol (Slovenská Ves).....	153
5.25. Za prácou do Ameriky (Slovenská Ves)	154
5.26. Ako sa dakedy žilo (Slovenská Ves).....	156
5.27. Ako sa dakedy pracovalo v Tabakovej (Spišská Belá)	158
5.28. O spolunažívaní Slovákov a Nemcov (Spišská Belá)	159
5.29. Keď sa blížil koniec vojny (Spišská Belá)	160
5.30. Ako sme pásli kravy (Vyšné Ružbachy).....	161
5.31. Dakedy bola bieda (Vyšné Ružbachy).....	163
5.32. Spomienky na vojnu (Forbasy)	164
5.33. Ako sme husi pásli (Forbasy)	165
5.34. Spomienka na mladosť (Forbasy).....	166
5.35. Štyri ľudové piesne z Forbás	167
5.36. Čo sa dakedy varilo (Lacková).....	168
5.37. Ako sa žilo v Kolačkove (Kolačkov).....	169

5.38. Fašiangy (Kolačkov)	171
5.39. Svadba v minulosti (Kolačkov).....	172
5.40. Tri ľudové piesne z Kolačkova.....	175
5.41. Vianoce (Stará Ľubovňa).....	176
5.42. Moja mladosť (Stará Ľubovňa)	177
5.43. Ako som slúžila (Stará Ľubovňa)	178
5.44. Ako sa u nás gazdovalo (Podsadek)	179
5.45. Ako bolo za grófa Zamojského (Podsadek).....	179
5.46. Ako sme trávili zimné večery (Nová Ľubovňa)	180

Oravské goralské nárečia

5.47. Letné práce na poli (Zákamenné).....	182
5.48. Keď som bola dievča (Oravská Polhora)	183
5.49. O kúpeľoch Slaná Voda (Rabča)	184
5.50. Rozpomienky na Mila Urbana (Rabča).....	185
5.51. Z rozpomienok na prvú svetovú vojnu (Sihelné)	186
5.52. Ako som gazdoval (Sihelné).....	187
5.53. Tri ľudové piesne zo Sihelného	187
5.54. Aké zvyky boli u nás (Oravka).....	189
5.55. Rozpomienka na detstvo (Mútne)	189
5.56. Pytačky (Hladovka).....	191
5.57. Môj život zamlada (Hladovka).....	192
5.58. Ako som chodil do školy (Hladovka).....	193

Kysucké goralské nárečia

5.59. Ako sme tlačili kapustu (Čierne).....	195
5.60. Dedinská pec. Zabíjačka (Čierne)	196
5.61. Pestovanie ľanu. Jarmok (Čierne)	198
5.62. Tri ľudové piesne z Čierneho	199
5.63. Moje deti (Svrčinovec).....	200
5.64. Spomienky na detstvo a mladosť (Svrčinovec).....	201
5.65. Skromné kysucké jedlá (Svrčinovec)	203
5.66. Svrčinovská svadba. Spracovanie ľanu (Svrčinovec)	204
5.67. Tri ľudové piesne zo Svrčinovca	206
5.68. Z dejín Oščadnice (Oščadnica).....	206
5.69. Vianoce (Oščadnica).....	208
5.70. Ako sa dakedy obliekalo a čo sa robilo v zime (Oščadnica)	210
5.71. Tri ľudové piesne z Oščadnice	212

5.72. Moja svadba (Skalité).....	214
5.73. Zvyky a obyčaje v skalitskej doline (Skalité).....	215
5.74. Tri ľudové piesne zo Skalitého	218
Nárečia goralských enkláv	
5.75. Ako som dal urobiť nový voz (Pohorelá).....	220
5.76. Príprava na svadbu (Pohorelá).....	221
5.77. Ako sme išli na huby (Pohorelá)	223
5.78. Oblievačka na veľkonočný pondelok (Liptovská Teplička).....	224
5.79. Ako sa pásli ovce (Liptovská Teplička).....	225
5.80. Ako sa obliekali ženy a muži (Liptovská Teplička).....	226
5.81. Jeseň a zima na dedine (Malé Borové).....	227
5.82. O mojej mladosti (Malé Borové).....	228
Literatúra.....	229
Zoznam diplomových prác	235
Zoznam skúmaných lokalít.....	236
Zoznam uverejnených nárečových textov	236
Zoznam obcí a ich skratky na mapke goralských nárečí	237
Premeny Belianskych Tatier	239

1.

ÚVOD

1. Z dejín jazykovedy, či presnejšie dialektológie ako osobitnej jazykovednej disciplíny zaoberajúcej sa výskumom nárečí, je známe už od konca 19. stor., že pre pomedzné dialekty je charakteristická prítomnosť javov dvojakej proveniencie a že na jazykovom pomedzí niet ostrej hranice medzi dialektmi, ale väčšie alebo menšie prechodné oblasti. Pritom môže ísť o jazykové pomedzie dvoch národných jazykov alebo dvoch nárečových areálov patriacich do toho istého národného jazyka. Tento fakt je markantný pri opise goralských nárečí na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí, ktoré v zmysle modernej teórie jazykových kontaktov pokladáme za areál pomedzných nárečí. Na základe nášho dlhoročného výskumu goralských nárečí konštatujeme, že tieto dialekty sú súčasťou slovenského aj poľského národného jazyka. Goralské nárečia sú na prechode medzi poľským národným jazykom a slovenským národným jazykom, lebo sa v nich vyskytujú javy poľskej aj slovenskej realizácie. Pomedzný areál goralských nárečí má znaky základného areálu malopoľských nárečí, s ktorým ich spája spoločná genéza (goralské nárečia sú z genetického hľadiska poľského pôvodu) ako aj znaky susedného základného areálu kontaktujúcich slovenských nárečí, s ktorými sú v bezprostrednom územnom kontakte a s ktorými ich spájajú dlhodobé jazykové kontakty (ide o areály slovenských nárečí na Spiši, Orave, Kysuciach a Liptove).

2. Preto aj základné informácie o goralských nárečiach by sa mali uvádzať nielen v učebniciach poľskej, ale aj slovenskej dialektológie.

Žiaľ, v slovenských učebniciach nájdeme iba zmienku o tom, že v severných regiónoch Spiša, Oravy, Kysúc a v enklávach na strednom Slovensku sa vyskytujú goralské nárečia bez ďalších podrobnejších informácií. Niet však ani jedinej poľskej učebnice dialektológie, či encyklopédie jazykovedy, v ktorej by sme nenašli údaje o goralských nárečiach na severe Slovenska. Aj tieto okolnosti nás vedú k tomu, že sme sa rozhodli napísať vysokoškolskú učebnicu *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy*, ktorá je určená nielen domácim, ale aj zahraničným poslucháčom a probácie slovenský jazyk, poľský jazyk alebo slavistika na všetkých troch stupňoch vysokoškolského štúdia: bakalárskom, magisterskom a najmä doktorandskom. Čerpať údaje z nej môžu aj vedeckí pracovníci z výskumných ústavov Slovenskej akadémie vied v Bratislave alebo Poľskej akadémie vied vo Varšave alebo v Krakove, ktorí sa venujú nielen jazykovednému výskumu, ale aj výskumu goralskej problematiky v oblasti etnológie, folklóru, histórie, ľudovej kultúry, hudby a architektúry a v neposlednom rade aj demografie. Príprava na vydanie tejto vysokoškolskej učebnice bola dlhodobá a bez pomoci našich bývalých študentov a doktorandov študijného programu slovenský jazyk, resp. slavistika by sa tento zámer ťažko realizoval. Tu s vďačnosťou spomíname na roky spolupráce s našimi študentkami – slovenčinárkami, na pravidelné konzultácie, na ktorých sme si objasňovali mnohé sporné javy, na ich záujem o dialektologický výskum a zápal pre túto náročnú prácu. Potvrďuje sa zistenie, že pre vysokoškolského učiteľa je spolupráca so študentmi, najmä s diplomantmi a doktorandmi, obohacujúca a neodmysliteľná v jeho pedagogickej praxi.

V podstate od roku 1993, keď vyšla naša monografia *Goralské nárečia (Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine)* pri príležitosti XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave, sme systematicky vypisovali témy diplomových, rigorózných alebo dizertačných prác zameraných na výskum goralských nárečí. Mená našich bývalých študentiek uvádzame jednak v osobitnom zozname diplomových prác a jednak za každým ná-

rečovým textom, ktorý diplomantka zapísala. V každej diplomovej práci autorky uvádzali najmenej štyri nárečové texty, zaznamenané v štyroch goralských lokalitách na slovenskom aj poľskom území, z toho jedna lokalita bola rodisko študentky. Dve diplomové práce boli napísané v čase, keď sme v rámci vedeckej aspirantúry v Kabinete cudzích jazykú ČSAV v Prahe (1977–1982) písali svoju dizertačnú prácu, ktorú sme po doplnení a rozšírení vydali ako prvú monografiu o goralských nárečiach na Slovensku (1993).

3. Prvú diplomovú prácu venovanú opisu goralského nárečia obce Pohorelá napísala Dana Jakubčová (1981), rodáčka z tejto rázovitej horehronskej obce, v ktorej sme už vychádzali z nového teoreticko-metodologického základu – z teórie jazykových kontaktov. Onedlho na to vznikla ďalšia diplomová práca od autorky Ľubomíry Sivčákovej, rodáčky z oravskej goralskej obce Zákamenné, ktorá skúmala nárečie dvoch oravských obcí (Hladovka, Zákamenné), dvoch kysuckých obcí (Svrčinovec, Skalité) a jednej liptovskej enklávy [Malé Borové (1987)]. Jana Hanigovská zo Slovenskej Vsi na Spiši napísala o spišských goralských nárečiach dve práce: diplomovú prácu a rigoróznú prácu (1990, 2001). Menovaná okrem goralských lokalít na slovenskom území (Slovenská Ves, Nová Ľubovňa, Spišské Hanušovce, Spišská Stará Ves), skúmala goralské nárečia v obci Jurgov na poľskej strane a tiež nárečie rusínskej obce Osturňa, ktoré je rusínskou enklávou v goralskom jazykovom prostredí. K nim sa neskôr pridala Ľuboslava Vojtaššáková, rodáčka z rázovitej goralskej obce Ždiar, ktorá skúmala goralské dialekty na slovenskom (Ždiar, Stará Ľubovňa) aj na poľskom území Spiša [Čierna Hora, Kacvín (1995)]. Potom pribudli ďalšie mená, ako je Renáta Furčoňová, rodáčka z Matiašoviec na Zamagurí, ktorá sa venovala výskumu morfolologickej roviny spišských goralských nárečí [Matiašovce, Slovenská Ves, Vyšné Ružbachy a Vyšné Lapše (1996)]. Ďalšími zameranými bádatelkami spišských goralských nárečí boli Antónia Mártonová zo Starej Ľubovne [Lechnica, Forbasy,

Pilhov, Stará Ľubovňa (1998)], Zuzana Fabisová z Nižných Ružbách [Lacková, Červený Kláštor, Kolačkov, Podsadek (2002)] a Viera Reľovská, rodáčka z Kolačkova pri Starej Ľubovni [Forbasy, Kolačkov, Nová Belá a Vyšné Lapše (2003)]. Jolana Pitáková skúmala jednak svoj rodný dialekt v Oravskej Polhore a v neďalekej obci Hladovka, jednak nárečie obce Oravka na poľskej strane Oravy a napokon nárečie liptovskej enklávy Malé Borové (1997). Na výskum kysuckých goralských nárečí sa podujala Adela Ďuricová, rodáčka z obce Čierne, okr. Čadca, ktorá ako jediná vo svojej diplomovej práci predložila opis celého morfologického systému kysuckých goralských nárečí z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov [Čierne, Svrčinovec, Oščadnica, Skalité a Horelica (2002)]. Na tomto mieste vyslovujeme verejné poďakovanie všetkým spomínaným autorom diplomových prác, ktoré napísali pod našim vedením a vďaka ktorým tieto nárečové texty z goralských lokalít na Spiši, Orave, Kysuciach a v enklávach budú slúžiť na ďalšie štúdium goralských dialektov zo slovensko-poľského pomedzia.

4. Uverejňujeme aj viaceré nárečové texty, ktoré sme zozbierali na Spiši, Orave, Kysuciach a v enklávach (Ždiar, Spišská Belá, Lechnica, Lesnica, Haligovce, Veľká Lesná, Rabča, Sihelné, Mútne, Svrčinovec, Liptovská Teplička) počas našich početných výskumných ciest v rozpätí takmer päťdesiatich rokov (1965 – 2016). Goralské nárečia sú našou celoživotnou témou, do ktorej sme vložili veľa času, lásky k rodnému kraju a nadšenia z menších i väčších objavov pri opise ich jazykového systému. Neustále hľadáme odpoveď na otázku, aké je miesto goralských nárečí v systéme slovenských aj poľských nárečí. Areál goralských nárečí na slovensko-poľskom pomedzí je pomerne rozsiahly. Pozostáva z 82 obcí, ktorý sa rozprestiera na území Slovenskej republiky i Poľskej republiky (od rozhodnutia mierovej konferencie v Paríži z 28. júla 1920) a ktorý sa vnútorne člení na štyri menšie areály a tie ešte aj na menšie skupiny alebo podskupiny. Bohatá diferenciácia goralských nárečí svedčí o dynamických proce-

soch prebiehajúcich v týchto pomedzných dialektoch, v ktorých sa odrážajú dlhodobé a intenzívne slovensko-poľské jazykové kontakty, motivované vonkajším vplyvom slovenských nárečí a spisovnej slovenčiny, ale v posledných rokoch aj poľských dialektov a poľského spisovného jazyka (na poľskom území Spiša a Oravy). Tieto dynamické procesy sú zreteľné nielen pri teoretickom opise goralských nárečí, pri ktorom môžeme sledovať, ako prebiehal interný vývin ich základných znakov, ale najmä v predkladanom súbore nárečových textov, v ktorých popri početných interferenčných javoch nájdeme aj mnohé archaizmy a reliktné javy. V poznaní týchto vývinových tendencií – tendencia k vývinovej progresívnosti, podmienená vonkajším vplyvom pôsobiaceho systému a tendencia k petrifikácii pôvodného vývinového stavu, podmienená okrajovou polohou pomedzných nárečí – vidíme náš prínos k výskumu goralských nárečí jednak pre štúdium najstarších dejín poľského i slovenského jazyka ako aj slovenských i poľských nárečí a jednak aj pre teóriu jazykových kontaktov. Práve pohľad na goralské nárečia z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov umožňuje hľadať odpoveď na otázku, prečo je to tak a aká je genéza slovensko-poľskej jazykovej interferencie a slovensko-poľských jazykových kontaktov. Rozhodujúci význam pre poznanie týchto dialektov má ich štúdium v kontexte celkovej jazykovej situácie na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí. Kým v poľských publikáciách o goralských nárečiach nachádzame opis jestvujúceho stavu, v ktorom sa primárne zdôrazňuje poľská genéza dialektov, v našich prácach systematicky odhalíme dynamické procesy v jazykovom systéme goralských dialektov, ktoré sú motivované vonkajším vplyvom slovenských nárečí. V tom vidíme náš vklad do slovenskej, ale aj poľskej dialektológie a prínos pre teoreticko-metodologické poznanie pomedzných dialektov.

5. Väčšinou diplomové práce boli napísané na písacom stroji, lebo vznikali v čase, keď počítače a notebooky ešte neboli samozrejmosťou, preto nárečové texty bolo potrebné prepísať do elektronickej po-

doby. Tu nám veľmi pomohli naše dve doktorandky Mgr. Zuzana Vodičková (2008–2012) a Mgr. Miroslava Čurová (2008–2012), ktoré absolvovali doktorandské štúdium pod našim vedením v odbore slavistika – slovanské jazyky na bývalej Katedre slavistiky Filozofickej fakulty PU v Prešove. Aj im srdečne ďakujeme za to, že sa podujali na túto neľahkú prácu, pretože až pri prepisovaní textov sa stretli s problematikou goralských nárečí. Prepisovanie textov do elektronickej databázy sa realizovalo v úzkej spolupráci s nami v rokoch 2009–2010, konzultovali sme o všetkých problémoch, ktoré vyvstali pri tejto náročnej práci. Poskytli sme im špecifické fonty, pretože fonologický systém goralských nárečí je jednak veľmi archaický a jednak má oveľa bohatší systém vokálov, konsonantov a ich variantov. Napokon všetky texty prešli viacerými korektúrami, aby sme sa vyhli chybám z nepozornosti, či nesprávne mu zápisu jednotlivých hlások, niektorých slov alebo tvarov slov.

Predkladaný súbor goralských nárečových textov má charakter výberovej antológie. Výber lokalít sme robili tak, aby skúmané dialekty zastupovali nielen základné areály goralských nárečí, ale aj členenie vnútri jednotlivých celkov. Najviac je to badateľné pri vnútornom členení spišských goralských nárečí, ktoré sa z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov členia na severný a južný región. Celkove uverejňujeme 82 nárečových textov z 38 goralských obcí vrátane piatich obcí na poľskom území Spiša (Čierna Hora, Jurgov, Kacvín, Nová Belá, Vyšné Lapše) a jednej obce na poľskom území Oravy (Oravka).

Antológia goralských nárečových textov je určená na interpretáciu na seminároch z historických jazykovedných disciplín *Vývin slovenského jazyka*, resp. *Vývin slovanských jazykov*, ktoré nasledujú hneď po úvodnej slavistickej disciplíne *Základy slavistiky a staroslovienciny*. Využívať sa môže ako základná alebo odporúčaná literatúra na prednáškach a seminároch zo slovenskej a slovanskej dialektológie, na seminároch k záverečným prácam (bakalárskym, magisterským a doktorandským) ako aj na iné odborné štúdium.

Predkladná publikácia je prvou slovenskou vysokoškolskou učebnicou o goralských nárečiach, ktorá prináša najnovšie výsledky štúdia goralských nárečí z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy. Učebnica zároveň obsahuje prvú vyše stostranovú antológiu goralských nárečových textov, v ktorých sa odrážajú dynamické procesy motivované vonkajším vplyvom slovenských nárečí. Ako sme uviedli, kniha je výsledkom nášho dlhoročného systematického výskumu goralských dialektov, na ktorom majú svoj podiel aj naše bývalé študentky slovakistiky a slavistiky, čo nás osobitne teší. Viacerým autorkám diplomových prác, venovaným opisu morfológického alebo lexikálneho systému goralských nárečí, sme ponúkali možnosť pokračovať vo výskume dialektov formou doktoranského štúdia. Žiaľ, zatiaľ sa nám to nepodarilo, veríme však, že v budúcnosti sa situácia môže zmeniť. Pred slovenskou dialektológiou stoja také úlohy, ako je výskum morfológického, syntaktického a lexikálno-sémantického systému goralských nárečí. Tak ako je to aj pri bádani iných slovenských nárečí, aj v tomto prípade je dôležité, aby bádateľ bol autochtón, aby aktívne ovládal goralský dialekt a aby jazykovú situáciu na slovensko-poľskom pomedzí poznal z autopsie. Keďže ide o jazykové pomedzie dvoch blízko príbuzných jazykov – slovenského a poľského národného jazyka – opis a interpretácia sa musí opierať o dobrú znalosť teoretickej literatúry, o vecné argumenty a dobrú znalosť skúmanej problematiky.

Každý nárečový text má svoj názov, uvedené je meno, rok aj miesto narodenia informátora. Na konci textu sa uvádza meno explorátora ako aj rok zápisu textu. Antológia neobsahuje slovník goralských nárečových výrazov, lebo sa domnievame, že rozhodujúcu úlohu pri pozornom čítaní textov má kontext, ktorý poskytuje informácie o sémantickej štruktúre danej lexémy. Netreba zabúdať na blízku jazykovú príbuznosť goralských a kontaktujúcich slovenských nárečí, pretože ide o karpatský typ dialektov, ktorý spája veľa spoločných slov a výrazov z oblasti pastierstva, salašníctva a dobytkárstva v horských a podhorských oblastiach. Antológia nárečových textov je ur-

čená na štúdium predovšetkým odborníkom, ktorí si v takom prípade vedia pomôcť aj štúdiom ďalšej odbornej literatúry. Isteže, zostavenie slovníka goralských nárečí na úrovni súčasnej modernej slovenskej i slovanskej dialektológie a lexikografie je úloha pre budúcich slovenských dialektológov.

Pokladali sme za potrebné vypracovať *Zásady fonetickej transkripcie goralských nárečových textov*, ktoré uvádzame vo štvrtjej kapitole, t. j. pred piatou kapitolou *Antológia goralských nárečových textov*. Vychádzame zo zásad uplatňovaných v slovenskej dialektológii, ale aj zo zásad medzinárodnej transkripcie, ktoré boli rozpracované v rámci medzinárodného lingvogeografického projektu *Slovanský jazykový atlas*. Tieto zásady sa používali aj v ďalšom medzinárodnom lingvogeografickom diele *Celokarpatský dialektologický atlas* (1973 – 2003).

Z našej dlhoročnej praxe na vysokej škole vieme, že najväčšie problémy pri výskume goralských nárečí spôsobovala transkripcia, čiže presný fonetický záznam súvislých prehovorov, opierajúci sa o zásadu: píš ako počuješ. Keďže sme sa nemohli oprieť o poľský systém nárečovej transkripcie, ktorý je veľmi zložitý, a pre nášho používateľa priam nečitateľný, rozhodli sme sa podrobne opísať postup pri zápise jednotlivých vokálov a konsonantov, a to zo synchronného, tak aj z diachrónneho hľadiska. Na ilustráciu uvádzame príklady, ako treba postupovať pri fonetickom prepise napríklad mäkkých pernic alebo velár. Keďže pri artikulácii týchto záverových spoluhlások nastáva asynchronizácia základnej a palatálnej výslovnosti, pri realizácii týchto konsonantov sa vyčleňuje slabý i-ový element palatálnej povahy, čo môže viesť až k rozkladu týchto mäkkých spoluhlások na bifonémické spojenia. Problémy môže spôsobovať aj prechod kvantity v novú kvalitu v starej poľštine, ktorý spôsobil vznik tzv. zúžených samohlások, a neskôr ich zánik, motivovaný vonkajším vplyvom slovenských nárečí. A tak by sme mohli pokračovať vo vyratúvaní osobitostí jazykového systému goralských nárečí. Z uvedených príkladov vyplýva, že bádateľ goralských nárečí by mal nielen aktívne ovládať

spisovný poľský jazyk, ale mal by poznať aj vývin poľského jazyka, základy poľskej dialektológie a základy slovensko-poľskej konfrontačnej a porovnávacej gramatiky.

To všetko sme mali na pamäti, keď sme písali prvé tri kapitoly predkladanej učebnice. Hneď za úvodom nasleduje kapitola pod názvom *Goralské nárečia na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí*, v ktorej uvádzame členenie goralských nárečí, charakteristiku goralských nárečí v kontexte jazykovej situácie na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí, hľadáme odpoveď na otázky, aké je miesto goralských nárečí v stratifikácii poľského a slovenského národného jazyka a čím sa líšia goralské nárečia od slovenských nárečí a čo ich spája s poľskými nárečiami. Ďalšia kapitola nesie názov *Základná charakteristika goralských nárečí*, v ktorej sa venujeme takým témam, ako je prehľad hlavných znakov goralských nárečí, základné vývinové tendencie v goralských nárečiach z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov, fonologický systém goralských nárečí z typologického hľadiska, morfológický systém goralských nárečí z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov, goralské nárečia ako karpatský typ dialektov, goralské nárečia v jazykových atlastoch a Červený kláštor pri Dunajci – ohnisko predbernolákovského hnutia na severnom Spiši.

6. Osobitne by sme sa chceli poďakovať všetkým informátorom v tých goralských obciach, v ktorých vykonali výskum naše bývalé študentky, resp. v ktorých sme sa osobne zúčastnili na priamom terénnom výskume. Ich mená sa uvádzajú pri každom texte, čo je tiež istá forma verejného poďakovania za ich ochotu a snahu poskytnúť informácie o rodnom dialekte a o rodnej dedine. Bez ich nezištnej pomoci by nevznikla táto vysokoškolská učebnica, lebo základom každej dialektologickej práce je výskum v teréne a stretnutie s informátormi v dôvernom rozhovore. Preto všetky nárečové texty majú vysokú dokumentárnu hodnotu, v ktorých sa okrem informácií o jazykovom systéme skúmaných dialektov nachádza aj veľa

informácií z oblasti dejín, kultúry, etnológie a etnografie, ale aj psychológie.

Na ilustráciu učebnice nám poskytol súbor fotografií pod názvom *Premeny Belianskych Tatier* umelecký fotograf Jozef Pitoňák, krajan a sused z nášho rodného Ždiaru, ktorý sa v posledných rokoch venuje fotografickému stvárňovaniu tohto horstva. Preto sa na jeho panoramatických záberoch objavuje neslýchaná krása Belianskych Tatier, a to nielen zo slovenskej, ale aj z poľskej strany Spiša. Impozantný pohľad na panorámu Západných, Vysokých a Belianskych Tatier je tiež z poľskej strany Oravy (z obce Bukovina ležiacej na východnom okraji tohto areálu). Ďakujeme autorovi fotografií za súhlas na ich publikovanie v našej učebnici.

„Zrkadlia veci vaše žitie,
zrkadlia Tatry vašu tvár,
koľko ráz denne sa tak premeníte
a v očiach vždy je jar.
Nazvime toto všetko: Ždiar.“¹

Záverom vyjadrujeme úprimné poďakovanie našim dlhoročným kolegom a spolupracovníkom prof. PhDr. Marte Pančíkovej, CSc., a prof. PhDr. Pavlovi Žigovi, CSc., recenzentom učebnice, za objektívne posúdenie práce, cenné podnety a inšpiráciu pre ďalší výskum. Za pochopenie a všestrannú podporu srdečne ďakujem mojej rodine, manželovi Petrovi a dcére Veronike.

Prešov 17. decembra 2016.

1 Úryvok z básne *Ždiar* od Janka Silana, uverejnenej pôvodne v zbierke *Piesne zo Ždiaru* (1947). Básnik je významným predstaviteľom slovenskej moderny a v rokoch 1941–1945 pôsobil ako kaplán vo farnosti Ždiar. In: Janko SILAN: *Sám s vami*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1967, s. 67.

2.

GORALSKÉ NÁREČIA NA SLOVENSKO-POĽSKOM JAZYKOVOM POMEDZÍ

2.1. Členenie goralských nárečí

Goralské nárečia na slovensko-poľskom pomedzí netvoria jednotný celok, ale sa vnútorne členia na štyri skupiny:

1. **spišské goralské nárečia**
2. **oravské goralské nárečia**
3. **kysucké goralské nárečia**
4. **nárečia goralských enkláv na strednom Slovensku**

Hraničné areály spišských goralských nárečí (48 obcí) a oravských goralských nárečí (24 obcí) sa rozprestierajú na slovenskom i poľskom území. K ich rozčleneniu došlo, ako je známe, na základe rozhodnutia mierovej konferencie v Paríži z 28. júla 1920, keď severozápadná časť Spiša (14 obcí) a severovýchodná časť Oravy (13 obcí) pripadla Poľsku.² Až do uvedenej úpravy hraníc boli severné časti Spiša a Oravy vždy súčasťou Spišskej a Oravskej stolice (a teda aj súčasťou Slovenska), preto spišské a oravské goralské nárečia na slovenskom aj poľskom území tvoria jeden historický, zemepisný, jazykový, etnografický i kultúrny celok. K zmene severných hraníc Slovenska došlo

2 O úprave hraníc z roku 1920 a o Slovákoch v Poľsku pozri: J. Čongva (1984, s. 193–200); Ľ. Molitoris (1984, s. 201–205); J. Klimko (1986, s. 58–128).

na základe poľských požiadaviek iba o necelé dva roky po vzniku Československej republiky (28. októbra 1918) a Poľskej republiky (11. novembra 1918), keď sa územie našich severných susedov rozšírilo o severozápadnú časť Spiša (14 obcí) a severovýchodnú časť Oravy (13 obcí). Na základe tohto rozhodnutia bola rozdelená bývalá Spišská a Oravská stolica na slovenskú a poľskú časť, ktoré v priebehu celých dejín Slovenska (Slovensko bolo súčasťou Uhorska od pádu Veľkomoravskej ríše začiatkom 10. stor. až do vzniku prvej Československej republiky roku 1918) tvorili jeden zemepisný, jazykový, kultúrny, demografický, hospodársky a politický celok. Preto spišské a oravské goralské nárečia na poľskom území tvoria prirodzené kontinuum spišských a oravských goralských nárečí na slovenskom území, čo sa musí zohľadňovať pri vedeckom výskume dejín, jazyka (dialektu) a ľudovej kultúry týchto regiónov.

V **slovenskej dialektológii** je zaužívaný termín **goralské nárečia**, kým v **poľskej literatúre** sa používa termín „**polskie dialekty orawskie, spiskie, czadeckie**.“ Termín **goralské nárečia** po prvý raz použil Václav Vážný v štúdiu *Slovenské nárečia v Orave* (1923, s. 75, 112). Súčasťou štúdie je mapka oravských nárečí, v ktorej sú zakreslené dolnooravské, stredooravské, hornooravské a oravské goralské nárečia. Tým tento vynikajúci znalec slovenských nárečí i slovensko-poľského pomedzia vyjadril svoj vedecký i politický postoj k rozdeleniu oravského (ako aj spišského) regiónu na slovenské a poľské územie v roku 1920, ktorým nahradil starší termín *poľské dialekty* (1922-1923).

Údaje S. Cambla, zakladateľa slovenskej dialektológie, ktorý spišské goralské nárečia nazýval poľskými nárečiami a ich nositeľov Poliakmi (1906), využili a v rokoch 1918-1920 aj zneužili poľskí jazykovedci, historici, etnológovia, geografi, spisovatelia a iní predstavitelia poľskej inteligencie, ktorí sa v tom čase dali do služieb politiky: K. Nitsch, R. Zawiliński, W. Semkowicz, S. Eliaz-Radzickowski, S. Żeromski, K. Przerwa-Tetmajer a ďalší.³

3 Podrobnejšie J. Dudášová-Kriššáková: Kapitoly zo slavistiky (2008, s. 218–226).

Väčšina poľských jazykovedcov v povojnovom období i v súčasnosti najmä z radov profesorov Jagelovskej univerzity v Krakove a Poľskej akadémie vied (M. Karaś, A. Zaręba, Z. Sobierajski, J. Kaś a F. Sowa), keď slovenská menšina v Poľsku bola uznaná nielen „*de iure*“, ale aj „*de facto*“, objektívne uznáva, že goralské nárečia majú síce poľský základ, ale ich nositelia majú slovenské národné povedomie. Žiaľ, naše skúsenosti sú také, že výsledky vedeckého výskumu vznikajúceho na univerzitách a v ústavoch akadémie vied sa dostávajú do praxe, t. j. do učebníc, slovníkov, encyklopédií a vedecko-populárnych prác oneskorene. Dvojnásobne to platí o prácach z pera regionálnych pracovníkov, ako je to v prípade doplňujúcich učebných textov pre základné a stredné školy *Tatry a podtatranská oblasť* (2000), v ktorej sa predkladá učiteľom a školopovinnejši mládeži nevedecký opis jazykovej a národnostnej situácie na slovensko-poľskom pomezí. [Porov. J. Dudášová-Kriššáková (2008, s. 60–70)].

Termín **goralské nárečia** je odvodený od slova **goral** s významom „*obyvateľ horských krajov pozdĺž poľských hraníc, horal.*“ Uvedený tvar prídavného mena sa používa v spojení *goralský folklór, goralský tanec, goralská architektúra, goralské piesne, goralské folklórne slávnosti, goralská hudba* s presne vymedzeným významom vzťahujúcim sa na nárečia, folklór, ľudovú hudbu, tanec, kroje, piesne, architektúru v regiónoch pozdĺž poľských hraníc (vrátane poľského územia Spiša a Oravy).

V Poľskej republike majú Slováci postavenie národnostnej menšiny. Od roku 1947 vo všetkých spišských a oravských obciach na poľskom území Spiša a Oravy boli zriadené základné školy s vyučovacím jazykom slovenským a jedna stredná škola. V súčasnosti sú iba dve slovenské školy v Novej Belej a Krempachoch na Spiši. Na ostatných základných a stredných školách na poľskom území Spiša a Oravy sa vyučuje slovenčina ako výberový predmet. Slováci v Poľsku majú svoju organizáciu *Spolok Slovákov v Poľsku* so sídlom v Krakove (v rokoch 1949 – 1993 Kultúrny zväz Čechov

a Slovákov v Poľsku), ktorý vydáva kultúrno-spoločenský mesačník *Život*.

Dejiny Slovákov v Poľsku sa začali písať od roku 1920 a je našou morálnou povinnosťou poznať ich a venovať ich výskumu patričnú pozornosť. Táto problematika bola v našej nedávnej minulosti tabuizovaná, v učebniciach dejepisu na základných a stredných školách obchádzaná, preto o dramatických udalostiach na severných hraniciach, či v rokoch 1918-1920, 1938 alebo po skončení druhej svetovej vojny, vie iba najstaršia generácia Slovákov a pamätníkov.

2.1.1. Spišské goralské nárečia

Spišské goralské nárečia sa z hľadiska zemepisného a jazykového členia na dve skupiny:

1. **severná časť v Zamagurí**
2. **južná časť v poriečí Popradu**

Severnú časť tvoria **spišské goralské dialekty v Zamagurí** na Spiši, ktoré sa rozprestierajú na slovenskom aj poľskom území. **Na slovenskej časti Zamaguria sa nachádza 15 goralských obcí** (Spišská Stará Ves, Lysá nad Dunajcom, Majere, Lechnica, Červený Kláštor, Lesnica, Matiašovce, Havka, Haligovce, Veľká Lesná, Spišské Hanušovce, Reľov, Zálesie, Veľká Franková, Malá Franková) a tri rusínske obce (Osturňa, Veľký Lipník a Stráňany), ktoré ležia v širšom ochrannom pásme Pieninského národného parku.

Štrnásť obcí na poľskej časti Spiša, resp. Zamaguria, ktoré stihol podobný osud ako oravské obce, leží v oblasti Spišských Pienin s Prielomom na rieke Bielka a administratívne sú začlenené do okresu Nový Targ: Čierna Hora (Czarna Góra), Durštín (Dursztyn), Falštín (Falsztyn), Fridman (Frydman), Jurgov (Jurgów), Kacvín (Kacwin), Krempachy (Krempach), Lapšanka (Łapszanka), Nedeca (Niedzica), Nižné Lapsze (Łapsze Wyżne), Nová Belá (Nowa Biała), Repiska (Rzepiska), Tribš (Trybsz), Vyšné Lapše (Łapsze Wyżne).

Ako vidno, územie severozápadného Spiša (zhruba medzi riekou Bielkou na západe až k štátnej hranici so Slovenskou republikou na východe a juhu) patrí k novozískanému územiu Poľskej republiky z roku 1920. Až do roku 1920 bola historická hranica Spiša totožná so štátnou hranicou medzi Uhorskom (Slovensko tvorilo súčasť Uhorského kráľovstva od rozpadu Veľkej Moravy začiatkom 10. stor. až do roku 1918) aj Poľskom, resp. Haličom (rakúskym záborom Poľska v rokoch 1772 – 1918) a tvorila ju rieka **Bielka (Bialka)** vytekajúca spod končiarov slovenskej časti Vysokých Tatier.⁴ V súčasnosti rieka

4 V slovenskej odbornej literatúre sa zvyčajne používa poľský názov rieky **Bialka** (porov. časopis *Tatry*), hoci máme slovenský názov **Bielka** odvodený od koreňa **bel-/biel-**, ktorý sa vyskytuje vo viacerých toponymách, oronymách, hydronymách a topografických názvoch v tatranskej a podtatranskej oblasti: **Belianske Tatry** (vápencové pohorie s najvyššími štítmí Ždiarska vidla 2148 m, Havran 2152 m), **Belianska kopa** (1838 m v Predných Meďodoloch), kvapľová **Belianska jaskyňa** nad osadou Tatranská Kotlina (objavená r. 1881 a ležiacca v chotári mestečka **Spišská Belá**), potok **Biela** vytekajúci spod Ždiarskej vidly tečie cez Monkovu dolinu – Tatranskú Kotlinu – Lendak – Podhorany a vlieva sa pri Bušovciach do Popradu, potok **Biela voda** vyteká spod štítov Vysokých Tatier v oblasti Hviezdoslavových vodopádov v Bielovodskej doline, tento horský potok od osady Lysá Poľana tečie na poľskom území a nesie názov **Bialka**, pri obci Fridman sa vlieva do Dunajca; **Dolina Bielych plies** pri bývalej Kežmarskej chate, **Dolina Bielej vody Kežmarskej**, hydronymum (**Kežmarská Biela voda**, potok vyteká z **Veľkého Bieleho plesa** pri bývalej Kežmarskej chate, zastávka **SAD Biela Voda** pri Kežmarských Žľaboch tvorí turistické východisko na Zelené pleso pri chate na Zelenom plese a názov nesie podľa dolného toku Bielej vody, potok sa vlieva do Popradu pri Kežmarku.

Spenený pereje rieky Bielky očarili aj slovenského básnika Janka Silana (1914 – 1984), predstaviteľa katolíckej moderny, ktorý v rokoch 1941 – 1945 pôsobil ako kaplán v obci Ždiar (do pôsobnosti fary v Ždiari patrila aj obec Javorina). Slovenské obce na poľskej časti Spiša a Oravy boli v rokoch 1939 – 1945 prinavrátené Slovenskej republike. Z tých čias je aj báseň *Keď som sa dočkal tohto svitu* zo zbierky **Piesne z Javoriny** (1943) o jedinečnej prírodnej kráse Prielomu rieky Bielky, ktorej rýchly a spenený tok sa prediera popod ozrutánske bralá a za obrovského hukotu. Úchvatná je tiež panoráma Belianskych a Vysokých Tatier z tejto časti Spiša, čo očarilo básnika. Obidve zbierky **Piesne z Javoriny** (1943) a **Piesne zo Ždiaru** (1947) sa pokladajú za vrchol jeho básnickej tvorby. Z uvedenej básne uverejňujeme úryvok:

... „Kým navštevujem **Javorinu**
myslím si: ešte vždy mám čas.
Našiel som svoju domovinu,
to vlídné dúpá, tento laz,
za ktorým zrieť len vrchovinu
a štítov nebezpečný zráz
a žiadny plod a žiadny klas.

Môj otec zošalel by tiesňou
stred týchto ozrutánskych brál,
veď' aj tá **Bielka** tu je besnou,
hučí, jak parom by ju bral,
a úzkosť, úzkosť dýcha vesnou, akoby obzor umieral
nevoľnou smrťou dávnych väzňov.
Tak tlačia hory, priepasť, val
a taký býva pravý žiaľ^{nc}. ...

(Janko SILAN: **Sám s vami**. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1967, s. 29 – 31).

Bielka tvorí hranicu medzi podtatranským regiónom Podhalie a poľskou časťou Spiša. Je to zemepisná, etnografická (národopisná), jazyková, národnostná a administratívna hranica medzi dvoma regiónmi. Podobná situácia bola na Orave, pretože aj tento región tvoril až do roku 1920 jeden celok a historická hranica medzi Oravou a Podhálím bola štátnou hranicou medzi Uhorským kráľovstvom a Poľskom, resp. Haličom, ktorá sa formovala v priebehu celých dejín.

Do **severnej časti spišských goralských nárečí**, ktoré boli procesom slovensko-poľskej jazykovej interferencie zasiahnuté v menšej miere, patrí aj **nárečie** dvoch rázovitých goralských obcí, **Ždiaru a Lendaku**, ktoré ležia pod severnými svahmi Spišskej Magury a pod južnými úbočiami Belianskych Tatier a ktoré priťahujú turistov zaujímavou ľudovou architektúrou a pestrými ľudovými krojmi. Patrí sem aj nárečie (**Tatranskej**) **Javoriny**, ktorá spolu so Ždiarom tvorí turistické východisko do Belianskych aj do Vysokých Tatier. [Do severnej skupiny spišských goralských nárečí zaraďujeme aj nárečie dvoch obcí – **Pilhov** a **Kače** (súčasť obce Mníšek nad Popradom), ktoré ležia v poriečí Popradu pri poľských hraniciach, ale z jazykového hľadiska boli podobne ako uvedené tatranské obce zasiahnuté vonkajším vplyvom slovenských nárečí v menšej miere].⁵

Južnú časť spišských goralských nárečí tvoria goralské obce ležiace **v poriečí Popradu**: Malý Slavkov, Krížová Ves, Slovenská Ves, Vojňany, Nižné Ružbachy, Vyšné Ružbachy, Lacková, Forbasy, Jurské, Kolačkov, Nová Ľubovňa, Stará Ľubovňa, Podsadek. Nárečia uvedených lokalít na rozdiel od Zamaguria netvoria súvislý celok, ale sú súčasťou pestrej jazykovej situácie, ktorá je pre Spiš už oddávna charakteristická. Goralské nárečia v poriečí Popradu sa nachádzajú v bezprostrednom susedstve so slovenskými, rusínskymi a nemeckými nárečiami, pričom tvoria väčšie či menšie enklávy (jazykové ostrovy) v uvedenom jazykovom prostredí. Táto pestrá jazyková situ-

5 Členenie goralských nárečí zo zemepisného a jazykového hľadiska je znázornené na mapke goralských nárečí.

ácia je dôsledkom rôznych kolonizačných prúdov, ktoré sa v priebehu storočí podieľali na osídľovaní Spiša. Účastníkmi týchto rôznych kolonizácií boli osadníci slovenského, rusínskeho, poľského i nemeckého pôvodu. **Goralské nárečia v poriečí Popradu zaraďujeme** na základe podstatných jazykových zmien, ktoré vznikli v procese slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej a morfolologickej rovine, do skupiny **prechodných slovensko-poľských nárečí**.

Severná skupina goralských nárečí, t. j. nárečia:

1. goralských areálov v Zamagurí na Spiši
(na slovenskom aj poľskom území)
2. v troch podtatranských obciach
(Tatranská Javorina, Ždiar, Lendak)
3. v severnej časti okresu Stará Ľubovňa
(Pilhov a osada Kače – časť obce Mníšek nad Popradom)
4. vo väčšine oravských goralských obcí na slovenskom
i poľskom území (okrem nárečia obce Hladovka)
5. nárečie kysuckej obce Skalité pri slovensko-poľskej
štátnej hranici

boli zasiahnuté vonkajším vplyvom slovenských nárečí v menšej miere než južná skupina. Ale aj v týchto nárečiach severnej skupiny sa vyskytujú mnohé systémové zmeny slovenskej realizácie. Nárečia týchto severných oblastí **zaraďujeme medzi pomedzné slovensko-poľské dialekty**.

* * *

Osídľovanie Spiša prebiehalo podobne ako aj v iných oblastiach od juhu, preto údolie Popradu bolo kolonizované skôr než Zamagurie. Kým goralské obce v doline Popradu boli osídlené až na jednu výnimku v 13.-14. storočí, kolonizácia Zamaguria, započatá v 13. storočí, trvala až do 19. storočia, keď vzniká posledná osada (Matiašovský Potok).

Priebeh kolonizácie goralských obcí v doline Popradu: Malý Slavkov 1251, Vojňany 1235-1270, Nižné Ružbachy 1287, Stará Ľubovňa 1292, Kolačkov 1293, Jurské 1294, Krížová Ves koniec 13. storočia, Forbasy a Slovenská Ves 1311, Vyšné Ružbachy 1329, Nová Ľubovňa 1332, Podsadek 1342, Lacková 1408.

Priebeh kolonizácie goralských obcí v Zamagurí: Veľká Lesná 1235-70, Spišská Stará Ves 1272-90, Lendak 1288, Veľká Franková 1296, Lesnica 1297, Lechnica a Reľov koniec 13. storočia, Fridman 1308, Nedeca a Kacvín 1320, Matiašovce 1326, Červený Kláštor 1330, Spišské Hanušovce 1334, Havka 1337, Haligovce 1338, Lapše 1340, Kače⁶ a Lysá nad Dunajcom 14. storočie, Durštín 1429, Krempachy a Tribš 1439, Nová Belá 1455, Falštín a Lapšanka 1471, Nižné Šváby⁷ 1550, Jurgov 1556, Majere 1568, Repiská a Čierna Hora 1590, Malá Franková a Jezersko 1611, Hágy a Zálesie 1612, Ždiar 17. storočie, Javorina 1759, Pilhov 1808, Matiašovský Potok⁸ 1888.

2.1.2. Oravské goralské nárečia

Goralská nárečová oblasť na Orave je v porovnaní so spišskou goralskou oblasťou podstatne menšia a mladšia. Tvoria ju 24 obcí (11 obcí na slovenskom území a 13 obcí na poľskom území). Administratívne sú goralské obce na slovenskej strane začlenené do okresov Tvrdošín a Námestovo, na poľskej strane do okresu Nový Targ. Na slovenskom území pod južnými svahmi východnej časti Slovenských Beskýd leží 9 oravských goralských obcí: Oravská Polhora, Rabča, Rabčice, Sihelné, Oravské Veselé, Mútne, Novoľ, Zákamenné, Oravská Lesná, ktoré sú začlenené do okresu Námestovo. Obec **Oravská Polhora** leží na úpätí Babej hory (1725 m) a je turistickým východiskom nielen na tento najvyšší vrchol Slovenských Beskýd, ale aj do

6 Osada Kače je súčasťou rusínskej obce Mníšek nad Popradom, ku ktorej bola v roku 1960 pričlenená aj obec Pilhov.

7 Dnešná obec Červený Kláštor vznikla roku 1948 zlúčením osád Červený kláštor, Nižné Šváby a kúpeľov Smerdžonka.

8 Osada Matiašovský Potok je súčasťou obce Matiašovce.

bývalých kúpeľov Slaná Voda, kde v čase svojho pôsobenia v Námestove (1879 – 1899) každoročne trávil dovolenku veľký slovenský básnik **Pavol Országh Hviezdoslav**. Zo Slanej Vody vedie Hviezdoslavova aleja do hájovne na Rovni známej pod literárnym názvom Hájovňa na Podvšíí, ku ktorej sa podľa tradície viaže dej **Hájnिकovej ženy**, najznámejšej lyricko-epickej skladby básnika. Na udalosti súvisiace s pričlenením 13 oravských obcí (a 14 spišských obcí) k Poľsku umelec reagoval básňou **28. júla 1920**, v ktorej vyjadril svoje rozhorčenie nad týmto krokom bezprávia.

* * *

28. júla 1920

Ja plačem nad Oravou drahou, horko plačem;
ach, stavec som... Bo mladec nech, tak zúrim, skáčem
od zlosti; päste zatnem na čis' leb,
ho zohrdiac jak z biednej hlíny črep...
Veď roztrhané ako vetché niti pásky
odvekej, v srdciach, v hrude, v skale žitej lásky...
Och, zrada, pranier, škripec, poprava!
Včul', Orava, len budeš boľavá,
jak nikdy predtým, hoci šťastnou bys' byť mohla,
jak ešte nikdy!... No, pád, krivda pravdu zohla...
Ba i mňa starého už berie zlost':
fuj, závist' brata, sestry hrabivosť
bez páru! Majú v moci mnohé miliony,
a mizerných tisícok pár ti chvácu oni...
No, vlkov susedstvo, cez zuby, hryz
poostri na brúse, čo točí kys'
vývrhel' pekla... ukúš zo spanilých skraní
si Oravienky jednu, žvi, žer rovno sani
a – zadrhni sa, hlt než prekotiš...

Boh pomsty ten ti hrozný naval' kríž!
...Však čo mám z toho? Zbudne zohavenia práca
jak jazva, srdce ti hoc s mojím vykrváca –
hoc dážd' ju vymyje... hoc slnce – moc tá hnacia
zem v obeh, v rozvoj síl – ju pozláti:
celistvosť tvári, ach, sa – nevráti...⁹

* * *

Ďalšie dve obce **Hladovka** a **Suchá Hora** patria do okresu Tvrdošín a sú vklinené medzi hornooravské obce Čimhová i Vitanová od západu, turistické stredisko Oravice od juhu a štátnu hranicu s Poľskou republikou od východu. Na poľskej strane je najbližšou obcou Chocholov (Chochołów), ktorá leží v západnej časti podtatranského regiónu **Podhalie** pri rieke Čierny Dunajec. Na slovenskej strane Západných Tatier sa paralelne s Chocholovskou dolinou tiahne Juráňova dolina, ktorá je ukončená divokým vápencovým kaňonom, nazývaným Tiesňavy. Juráňova dolina patrí k najkrajším dolinám oravských Roháčov a vyúsťuje do Oravickej kotliny. V okolí Suhej Hory vedie historická hranica medzi Oravou a Podhálím, pokračujúca smerom na sever od obce Čierny Dunajec (Czarny Dunajec) cez Odrowąż a Spytkowice. Čiara, ktorá vedie od podhalskej obce Spytkowice smerom na západ až k Babej hore, tvorí vlastne severnú časť historickej hranice Oravy.

Na tomto území ležiacom približne medzi Čiernym Dunajcom, Spytkowicami, Babou horou a štátnou hranicou so Slovenskou republikou sa rozprestiera poľská časť Oravy, ktorá bola pričlenená k Poľsku r. 1920 ako novozískané územie spolu so severozápadnou časťou Spiša medzi riekou Bielkou (Białkou) a Dunajcom. Na poľskom území Oravy leží 13 oravských goralských obcí v poriečí

9 Báseň P. O. Hviezdoslava 28. júla 1920 bola uverejnená v X. zv. Hviezdoslavových *Sobraných spisov básnických (básne príležitostné)*, druhé vydanie, 1939, s. 208 – 209. [Podrobnejšie J. Dudášová-Kriššáková (2008, s. 218–226)].

Čiernej Oravy, ktorá sa vlieva do Oravskej priehrady vo východnej časti (tesne pri štátnej hranici so Slovenskom): Chyžné (Chyžne), Jablonka (Jabłonka), Oravka (Orawka), Podvlk (Podwilk), Podsrnie (Podsarnie), Podsklie (Podszkle), Harkabúz (Harkabuz), Bukovina (Bukowina), Pekelník (Piekielnik), Veľká Lipnica (Lipnica Wielka), Malá Lipnica (Lipnica Mała), Dolná Zubrica (Zubrzyca Dolna), Horná Zubrica (Zubrzyca Górna). Tieto obce sú administratívne začlenené do okresu Nový Targ.

Goralskú oblasť na hornej Orave spája so Zamagurím niekoľko spoločných čít. Ako oravské, tak aj spišské goralské nárečia ležia na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí a prirodzené kontinuum majú v oravských a spišských nárečiach na poľskej strane, s ktorými tvorili až do roku 1920 jeden zemepisný i jazykový celok. Obidve skupiny si až doposiaľ udržali pôvodný poľský základ pomerne málo porušený a proces slovensko-poľskej interferencie ich zasiahol iba čiastočne. Príčiny spočívajú predovšetkým v tom, že nárečia v oboch oblastiach tvoria súvislé jazykové a zemepisné celky, preto prenikanie slovenských jazykových prvkov bolo menej intenzívne než v oblasti prechodných slovensko-poľských nárečí.

Toto konštatovanie sa nevzťahuje na nárečie obce Hladovka, ktoré spolu s nárečím Suchej Hory tvorí enklávu v slovenskom jazykovom prostredí. Zatiaľ čo nárečie Suchej Hory slovenským vplyvom odolávalo, nárečie Hladovky im podľahlo v značnej miere, čím sa zároveň vyčlenilo zo skupiny oravských goralských nárečí. Upozornil na to už M. Małecki (1935, s. 49), ktorý **nárečie Hladovky** zaradil na základe podstatných zmien v hláskosloví a morfológii medzi **prechodné slovensko-poľské nárečia**.

Rozdiel medzi goralskými oblasťami na Orave a v Zamagurí spočíval v tom, že kým goralskú oblasť v Zamagurí oddeľoval od slovenských nárečí výrazný pás nemeckých dialektov, goralské nárečia na Orave mali bezprostredný súvis so slovenskými nárečiami na hornej a dolnej Orave (E. Pavlik 1968, s. 104). Tento fakt však nemal pod-

statnejší vplyv na vývin oravských goralských nárečí. Osídľovanie Oravy malo jednodiatejši charakter než osídľovanie Spiša, preto je jazyková a etnická diferenciácia na Orave oveľa menšia ako na Spiši. Pri osídľovaní Oravy dominoval stredoslovenský nárečový živel, postupujúci od juhu pozdĺž rieky Oravy, ktorý sa na hornej Orave stretol s poľským živlom, postupujúcim od severu alebo od východu (A. Habovštiak 1958, s. 117-138). Rusínsky živel bol pri osídľovaní Oravy nepatrný a jeho stopy sa zachovali v názvoch niektorých obcí, resp. v niektorých priezviskách.

Priebeh kolonizácie goralských obcí na Orave: Jablonka 1558, Rabča 1564, Suchá Hora a Bukovina 1566, Smie 1567, Podvlk 1585, Oravka, Oravská Polhora, Pekelník a Podsklie 1588, Harkabúz 1593, Hladovka 1598, Horná Zubrica 1604, Malá Lipnica 1606, Veľká Lipnica 1608, Chyžné a Dolná Zubrica 1614, Zákamenné 1615, Rabčice 1616, Oravské Veselé a Sihelné 1629, Mútne 1647, Novot' 1691, Oravská Lesná 1732.

Ako sme už uviedli, slovenská aj poľská časť Oravy a Spiša tvoria jeden zemepisný, jazykový, historický, etnografický, etnologický, kultúrny, demografický a psychologický celok. Isto neprekvapuje, že obidve časti obidvoch spomínaných regiónov predstavujú jeden celok aj z hľadiska národnostného zloženia obyvateľstva. Svedčia o tom štatistické údaje uverejnené v diele prof. dr. L. Niederleho *Národopisná mapa a statistika Uherských Slovákov na základe sčítaní ľudu z r. 1900*, podľa ktorých bola Orava r. 1900 najčistejšou slovenskou stolicou, kde Slováci tvorili 95% obyvateľstva, zostávajúcich päť percent tvorili obyvatelia maďarskej a nemeckej národnosti. Na Spiši bola obdobná situácia, kde jednoznačne prevažovalo obyvateľstvo slovenskej národnosti (58,2%) a zvyšok tvorili Nemci (25%), Rusíni (8,2%), Maďari (6,2%) a 2,4% autor zahrnul do kolonky „iní“. Aj v Trenčianskej stolici, do ktorej spadá región Kysúc so slovenskými i goralskými nárečiami, sa podľa údajov zo sčítania obyvateľstva z r. 1900 nikto

neprihlásil k poľskej národnosti a z celkového počtu 390 obcí v tomto regióne sa všetky obce prihlásili za slovenské. Z uvedeného vyplýva, že národnouvedomovací proces príslušníkov slovenského národa bol už na prelome 19. a 20. stor. ukončený.

Treba si uvedomiť, že sčítanie obyvateľstva v Uhorsku z r. 1900 prebiehalo v období najväčšieho národnostného útlaku Slovákov, keď na celom území Slovenska nejstvovala ani jedna slovenská škola (tri slovenské gymnáziá v Kláštore pod Znievom, Martine a Revúcej uhorská vláda zatvorila r. 1875). Rovnako vtedy uhorská vláda zatvorila jedinú celospoločenskú inštitúciu, Maticu slovenskú. Navzdory týmto nepriaznivým historickým okolnostiam Slováci r. 1900 predstavovali moderný národ s takými atribútmi, ako je spoločný spisovný jazyk, spoločná kultúra, spoločné dejiny, spoločný štátny útvar (Uhorsko), v rámci ktorého je vymedzené územie daného národa (Slovensko) vo vzťahu k územiu iného národa (Maďarsko), či k iným regiónom (Podkarpatská Rus), iným krajinám (Česko, Poľsko), jednotné historické vedomie všetkých príslušníkov národa a pod. Len tak si dokážeme vysvetliť fakt, že obyvateľstvo v severných častiach pomedzných regiónov Spiša, Oravy a Kysúc sa r. 1900 jednoznačne prihlásilo za Slovákov.

Všetky dovtedajšie štatistiky, ako pripomína L. Niederle, sa opierali o jazykové stanovisko, t. j. o pôvodný poľský pôvod goralských nárečí, ale pomer Slovákov a Poliakov sa nezisťoval. Vo vtedajšej jazykovede, etnografii a historiografii sa totiž povýšilo jazykové kritérium nad národnostné kritérium. Na základe jazykových znakov goralských nárečí sa obyvatelia týchto severných regiónov Slovenska v odbornej literatúre pokladali automaticky za Poliakov. O tieto fakty sa opierali aj politickí predstavitelia novovzniknutej Poľskej republiky (11. novembra 1918), keď v rokoch 1918-1920 svoje územné požiadavky na Kysuce, Oravu a Spiš (spolu s územnými požiadavkami v oblasti Tešínska) predložili mierovej konferencii v Paríži.

2.1.3. Kysucké goralské nárečia

Goralská nárečová oblasť na Kysuciach je z uvedených troch oblastí najmenšia a z hľadiska osídlenia najmladšia. Pozostáva z piatich obcí, ležiacich na sever a východ od okresného mesta Čadca, do ktorého sú administratívne začlenené.

Goralské nárečia na Kysuciach podobne ako goralské nárečia na Orave majú bezprostredný súvis so slovenskou nárečovou oblasťou, spadajúcou do skupiny hornotrenčianskych nárečí. Nárečová diferenciacia je však na Kysuciach pestrejšia ako na Orave, ale iného charakteru než na Spiši.

Kysuce ako súčasť Trenčianskej stolice tvorili po celé stáročia pohraničnú oblasť s Moravou, Sliezsikom a Poľskom. Tu sa stýkali rôzne kolonizačné prúdy, smerujúce prevažne od juhu na sever, ale aj zo severu na juh a z východu na západ. Pri kolonizácii postupujúcej od juhu prevládal západoslovenský nárečový živel, pri kolonizácii zo severu poľský živel. Nemalú úlohu tu zohrala aj valašská kolonizácia, postupujúca od východu po hrebeňoch Karpát s osadníkmi tvoriacimi tzv. valašský živel. Miestom najväčšieho premiešavania týchto kolonizačných prúdov bola oblasť horných Kysúc, čo vplývalo na vývin a formovanie nárečí v tejto oblasti. Preto hornokysucká nárečová oblasť je jazykovo bohato diferencovaná.

V severovýchodnej časti horných Kysúc sa vyčleňuje skupina goralských nárečí, ktorá vznikla skrížením dvoch poľských kolonizačných prúdov postupujúcich zo Sliezska a Malopoľska (M. Maľeckí 1938, s. 75). Týmto **malopoľsko-sliezskym pôvodom sa kysucké goralské nárečia výrazne odlišujú od ostatných goralských nárečí, t. j. spišských a oravských, ktoré pôvodne patrili do skupiny malopoľských nárečí.** Tvoria akoby prechodnú oblasť medzi sliezskymi a malopoľskými nárečiami, lebo jazykové črty oboch skupín povedané s M. Maľeckým (1938, s. 75) sa v nich doslova preplietajú.

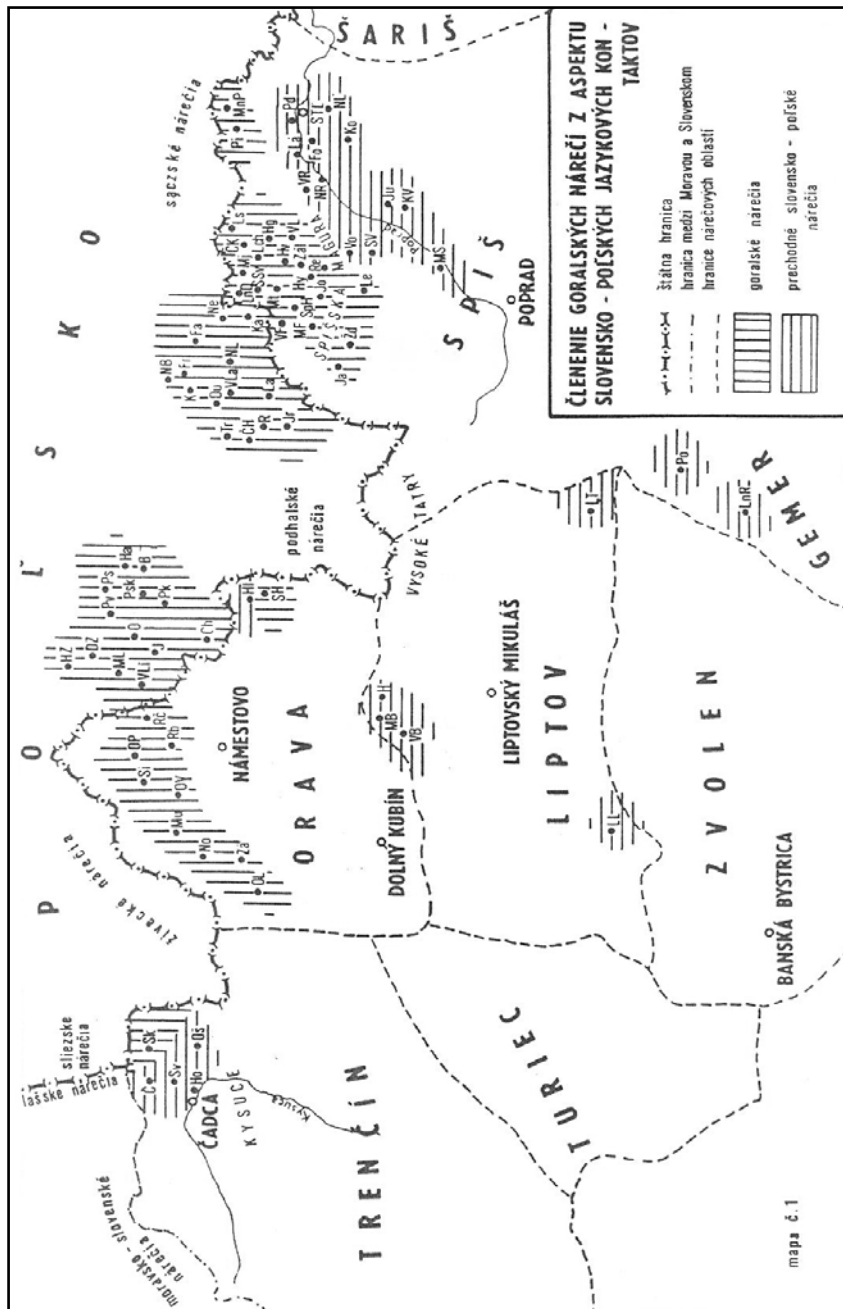
Goralská oblasť na Kysuciach bola kolonizovaná pomerne neskoro, až v období poslednej kolonizačnej vlny v 17.-18. storočí: Horelica

a Svrčinovec 1658, Čierne a Skalité 1662, Oščadnica 1712. Z uvedenej skupiny sa najviac vyčleňuje nárečie obce Skalité, ktoré má väčšinu čít malopoľského pôvodu (M. Małecki 1938, s. 78). Procesom slovensko-poľskej interferencie je najviac zasiahnuté **nárečie Horelice, Oščadnice, Svrčinovca, Čierneho**, ktoré na základe výrazných slovakizmov v hláskosloví a morfológii zaradujeme medzi **prechodné slovensko-poľské nárečia**.

2.1.4. Nárečia goralských enkláv

Poslednú skupinu goralských nárečí na Slovensku predstavujú **nárečia enkláv na strednom Slovensku**. Skupinu tvorí **päť enkláv**, z toho tri sa nachádzajú na Liptove a dve v severozápadnom Gemeri. **Najväčšia enkláva** leží na rozhraní Oravy a Liptova a tvoria ju tri obce, administratívne začlenené do okresu Liptovský Mikuláš: **Huty, Malé Borové, Veľké Borové**. Hutianske sedlo vypínajúce sa nad obcou Huty tvorí najzápadnejší bod Západných Tatier. Ako uvádzajú historické záznamy, všetky tri obce vznikli v 16. stor. presídlením goralského obyvateľstva z hornej Oravy okolo tamojších sklárskych hút. Tieto údaje potvrdzujú aj jazykové fakty, lebo nárečia všetkých troch obcí tvoria jeden nárečový typ, ktorý si dodnes zachoval typické znaky oravských goralských nárečí, ako je mazurenie, forma 3. os. pl. sloviess *oňi majo* atď.

Druhú enklávu na Liptove tvorí obec **Liptovská Lúžna**, ktorá leží v západnej časti Nízkyh Tatier. Podľa historických údajov obec bola založená r. 1669 osadením goralského obyvateľstva z Oravského Veselého na hornej Orave. Hornooravský pôvod tejto eklávy potvrdzujú podobne ako v predchádzajúcom prípade niektoré typické jazykové črty, ktoré sa zachovali v nárečí Liptovskej Lúžnej aj napriek silnému slovakizačnému procesu. Menšia časť obce bola osídlená slovenským nárečovým živlom a toto jazykové členenie obce na slovenskú a goralskú sa udržalo dodnes. Obec je začlenená do okresu Liptovský Mikuláš.

Na rozhraní Liptova a Spiša, pod úpäťm Kráľovej hole sa nachádza **tretia enkláva**, ktorú predstavuje nárečie obce **Liptovská Teplička**, okres Poprad. Podľa historických údajov obec vznikla roku 1634 osídlením goralského obyvateľstva z hornej Oravy. Poľský bádateľ M. Małecki (1931, s. 79) bol však toho názoru, že nárečie Liptovskej Tepličky tvorí spolu s nárečím horehronskej obce **Pohorelá** jeden nárečový typ, a to malopoľsko-sliezsky, ktorý je typický pre nárečia horných Kysúc. Na základe jazykových faktov M. Małecki usudzoval, že osadníci Liptovskej Tepličky i Pohorelej prišli z goralskej oblasti v okolí Čadce. G. Horák (1955, s. 150) pokladá túto domnienku za pravdepodobnú, ale zároveň uvádza, že v súčasnosti nemožno hovoriť o tom istom type nárečia, ale len o blízkych nárečiach. Na základe nášho výskumu usudzujeme, že osadníci Liptovskej Tepličky pochádzali z rozhrania Kysúc a Oravy, resp. časť osadníkov pochádzala z Oravy a druhá – väčšia časť z Kysúc.

Štvrtú enklávu predstavuje obec **Pohorelá** na Horehroní (okres Brezno), ktorá bola založená roku 1612. Poľský bádateľ M. Małecki je toho názoru, že nárečie Pohorelej má kysucký pôvod. Potvrďuje to aj náš výskum, lebo v pohorelskom nárečí sa vyskytujú viaceré javy, ktoré sú charakteristické pre nárečie Oščadnice na Kysuciach.

Poslednou enklávou je nárečie obce **Lom nad Rimavicou** (okres Brezno), ktorá leží v závere Rimavskej doliny v severozápadnom Gemeri. Obec vznikla ako posledná goralská enkláva na strednom Slovensku r. 1799 a založili ju osadníci z hornej Oravy. Tento historický údaj potvrďujú aj jazykové fakty, lebo nárečie Lomu nad Rimavicou si doposiaľ udržalo typické oravské črty: mazurenie, zmena **ch** > **k**, forma 3. os. pl. slovíes *oñi ido* atď.

Nárečia všetkých piatich enkláv tvorili pred presídlením na Liptov, Horehronie a Gemer jeden nárečový typ s goralskými nárečiami na Orave a Kysuciach. V súčasnosti predstavujú nárečia uvedených enkláv príbuzné nárečové typy s oravskými alebo kysuckými goralskými nárečiami iba z historického hľadiska. Zo synchronného (súčasného)

hľadiska možno hovoriť iba o blízkych nárečiach, v ktorých mnohé pôvodne oravské alebo kysucké črty ustúpili v dôsledku slovensko-poľských jazykových kontaktov jazykovým javom slovenského pôvodu. Tým sa nárečia enkláv na jednej strane vývinovo vzdialili od oravských a kysuckých goralských nárečí, s ktorými geneticky súvisia, a na druhej strane sa priblížili k slovenským nárečiam, s ktorými ich v súčasnosti spája mnoho výrazných javov na všetkých jazykových rovinách. **Na základe zmien, ktoré vznikli v nárečiach enkláv v procese slovensko-poľskej interferencie, uvedené nárečia zaradujeme k prechodným slovensko-poľským nárečiam.**

K prechodným slovensko-poľským nárečiam zaradujeme:

1. nárečia enkláv
2. goralské nárečia v doline rieky Poprad na Spiši
3. nárečie obce Hladovka na Orave
4. nárečia obcí Horelica, Oščadnica, Svrčinovec a Čierne na Kysuciach.

Uvedené prechodné nárečia sú do tej miery zasiahnuté procesom slovensko-poľskej interferencie, že sa právom natíska otázka, kde treba zaradovať tieto nárečia, či medzi poľské alebo slovenské (A. Zaręba 1968, s. 125). Z hľadiska genetického sú to nesporne poľské nárečia. Z hľadiska synchronného sú prechodným útvarom stojacim na rozhraní dvoch národných jazykov, slovenského a poľského. Sú to typické prechodné nárečia, aké vznikajú na jazykovom pomedzí jazykov blízko príbuzných. Preto sa z hľadiska synchronného zaradujú k slovenským nárečiam.

Zmeny, ktoré sa uskutočnili v prechodných slovensko-poľských nárečiach v dôsledku slovensko-poľských jazykových kontaktov, predstavujú nový vývinový pohyb v goralských nárečiach. Je to vlastne nová etapa vývinu goralských nárečí, smerujúca k ich zblížovaniu so slovenskými nárečiami. Táto nová vývinová etapa goralských nárečí sa líši od staropoľského vývinového obdobia, ktoré sa skonči-

lo v 15. storočí, jednak vo vonkajšej, jednak vo vnútornej motivácii vývinu. Medzi rozhodujúce faktory vonkajšej motivácie vývinu goralských nárečí v novšom období patria slovensko-poľské jazykové kontakty, vznikajúce v podmienkach slovensko-poľského bilingvizmu. Tieto slovensko-poľské jazykové kontakty na jednej strane podmieňujú v goralských nárečiach vznik spoločných vývinových črt so slovenskými nárečiami a na druhej strane stimulujú alebo urýchľujú v goralských nárečiach vlastné vývinové zákonitosti.

2.2. Goralské nárečia v kontexte jazykovej situácie na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí

Vo svojich prácach skúmame goralské nárečia v kontexte celkovej **jazykovej situácie** na Spiši, Orave, Kysuciach a v enklávach na Liptove a v západnom Gemeri, ktorá sa vyformovala v týchto severných regiónoch Slovenska v priebehu stáročí a ktorá sa odráža v celkovej jazykovej štruktúre týchto dialektov. (Porov. J. Dudášová-Kriššáková 1993, 2001, 2008, 2010). Tento **nový teoreticko-metodologický prístup** sa opiera o základné princípy teórie jazykových kontaktov, rozpracovanej americkým jazykovedcom Urielom Weinreichom (1979). Vďaka širokému chápaniu pojmu a termínu **jazykový kontakt** tento netradičný prístup umožňuje skúmať jazykovú interferenciu na úrovni vzťahov **nárečie – nárečie, nárečie – spisovný jazyk** bez ohľadu na to, či ide o jazykové kontakty, vznikajúce na jazykovom pomedzí dialektov patriacich k jednému národnému jazyku alebo na jazykovom pomedzí dialektov patriacich k dvom národným jazykom.

Pri opise goralských nárečí vychádzame zo synchronného stavu, ale mnohé ich osobitosti možno vysvetliť iba z diachrónneho hľadiska. Táto **synchronno-diachrónna metóda** nám umožňuje oddeliť javy geneticky poľské od javov, ktoré boli motivované alebo stimulované vonkajším vplyvom slovenských nárečí. **Metóda pomernej chronológie** nám zase pomáha pri skúmaní štruktúrnej podmienosti jednotlivých zmien a pri rozlišovaní javov starších a javov

mladšieho pôvodu. Prvú skupinu tvoria tie zmeny, ktoré vyplývajú z vnútorných vývinových tendencií týchto geneticky poľských nárečí. Druhú skupinu javov predstavujú tie zmeny, ktoré sú výsledkom slovensko-poľskej jazykovej interferencie, vznikajúcej v podmienkach slovensko-poľského bilingvizmu a intenzívnych i dlhodobých slovensko-poľských jazykových kontaktov.

Podľa etnológov pri kontakte dvoch štruktúr (systémov) vždy vzniká tretia štruktúra (systém), ktorá má znaky oboch kontaktujúcich štruktúr (systémov). Preto je prirodzené, že ľudová kultúra na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí nesie znaky slovenskej i poľskej ľudovej kultúry. To isté platí aj o goralských nárečiach na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí, v ktorých sa popri javoch poľského pôvodu vyskytujú aj početné javy slovenskej realizácie. **Goralské nárečia sú na prechode medzi poľským národným jazykom a slovenským národným jazykom.** V procese dlhodobých a intenzívnych slovensko-poľských jazykových kontaktov prebiehajúcich v podmienkach slovensko-poľského bilingvizmu (od r. 1920 na poľskom území Oravy a Spiša v podmienkach trilingvizmu) sa na pôvodný poľský základ navrstvili mnohé systémové zmeny slovenského pôvodu.

V dôsledku týchto interferenčných zmien sa goralské nárečia na jednej strane vzdialili od poľských nárečí, s ktorými geneticky súvisia, a na druhej strane sa priblížili k slovenským nárečiam, ktoré v tomto procese medzijazykovej interferencie pôsobia ako modelový systém. Niekoľkostoročná izolovanosť goralských nárečí od bezprostredného vplyvu poľského jazyka a poľských nárečí spôsobila, že **goralské nárečia** si na rozdiel od ostatných poľských nárečí **zachovali samostatný, nezávislý systém** i odolnosť voči vonkajšiemu vplyvu spisovnej poľštiny. Prejavuje sa to jednak v tendencii k petrifikácii pôvodného vývinového stavu a jednak v tendencii k vývinovej progresívnosti, podmienenej vonkajším vplyvom slovenských nárečí. V pôsobení týchto dvoch vývinových tendencií treba podľa nášho ná-

zoru hľadať podstatu samostatného, nezávislého systému goralských nárečí, čo tvorí dôležitú súčasť ich vývinovej špecifiky.

Z hľadiska slovenskej dialektológie sú závažné predovšetkým **vzťahy goralských a slovenských nárečí**, v posledných rokoch aj vzťahy goralských nárečí a spisovného jazyka slovenského. Prvý vzťah na **úrovni nárečia – nárečia** sa diferencovane odráža v systéme **objektu interferencie**, t. j. prijímajúceho jazyka (v našom prípade v systéme goralského dialektu), a to v závislosti od prameňa interferencie, t. j. pôsobiaceho jazyka (v našom prípade ide o slovenský dialekt). Ak sú **prameňom interferencie** napríklad liptovské nárečia, zaiste vývin bude prebiehať iným smerom než v prípade, keď prameňom interferencie sú oravské alebo spišské slovenské nárečia. Preto možno hovoriť iba o spoločných vývinových tendenciách vo všetkých skupinách goralských nárečí, ktoré sú však územne diferencované v závislosti od konkrétneho typu vzťahu. Zároveň sa tento vzťah pôsobiaceho a prijímajúceho dialektu diferencovane odráža v systéme prijímajúceho dialektu v závislosti od intenzity slovensko-poľských jazykových kontaktov. Uvedené fakty zapríčiňujú diferenciaciu v priebehu, resp. v motivácii niektorých zmien v goralských nárečiach.

Idete teda o **jednostranný vplyv** slovenských nárečí na goralské nárečia, pričom ako dávajúca strana vystupujú slovenské nárečia a ako prijímajúca strana goralské nárečia. Aktívnosť prijímajúceho jazyka sa prejavuje jednak vo výbere jazykových prostriedkov, jednak v rozvíjaní vlastných vnútorných tendencií, ktorých rozvoj, či šírenie podmieňuje vonkajší vplyv pôsobiaceho jazyka. Výskum goralských nárečí z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov, ktorému sa systematicky venujeme od roku 1981, ukázal, že iba časť slovakizmov v goralských nárečiach možno hodnotiť ako interferenciu vo vlastnom slova zmysle, t.j. ako odchýlky od normy, ktoré sú výsledkom vonkajšieho vplyvu slovenských nárečí a ktoré sa už stali súčasťou normy týchto goralských dialektov. Druhá časť zmien je vlastne výsledkom vývinu vnútorných zákonitostí goralských nárečí, ktoré vonkajší vplyv slovenských nárečí motivoval alebo urýchlil.

Vráťme sa však k otázke **vzťahu goralských a slovenských nárečí**. Spomínali sme, že **spravidla** je ten vzťah **jednostranný**, resp. má **asymetrický** charakter. To znamená, že goralské nárečia ako prijímajúca strana sú väčšmi otvorené vonkajšiemu vplyvu slovenských nárečí než je to v opačnom prípade. O charaktere vzťahu kontaktujúcich dialektov (jazykov), ktorý môže byť obojstranný čiže vzájomný alebo jednostranný, rozhodujú konkrétne spoločenské, historické, jazykové i kultúrne okolnosti na danom území. V prípade goralských nárečových areálov vývin prebiehal, ako sme uviedli, smerom k integrácii so slovenskými nárečiami, resp. slovenským jazykom, so slovenskou kultúrou, históriou, slovenským folklórom a napokon aj s psychickými faktormi, ktoré tiež sú súčasťou konkrétnej jazykovej situácie.

2.3. Miesto goralských nárečí v stratifikácii poľského a slovenského národného jazyka

V stratifikácii každého národného jazyka sa na prvom mieste vyleňuje spisovný jazyk, ktorý má pre všetkých používateľov, t.j. pre všetkých príslušníkov daného národa, vysokú sociálnu a kultúrnu prestíž. V tejto súvislosti pokladáme za dôležité konštatovanie, že obyvatelia goralských regiónov na Spiši aj Orave (na slovenskom i poľskom území), na Kysuciach aj v enklávach na Liptove a v západnom Gemeri sa v priebehu celých dejín pokladali za príslušníkov slovenského národa a za svoj spisovný jazyk pokladali slovenský jazyk. Goralský dialekt, ktorý používali v každodennej bežnej komunikácii, vždy vnímali ako súčasť slovenského národného jazyka. V plnej miere to platí aj o Slovákoch žijúcich od r. 1920 na poľskej časti Spiša a Oravy ako na novozískanom území Poľskej republiky, ktorá po svojom vzniku 11. novembra 1918 nanovo formovala svoje štátne hranice na všetkých štyroch svetových stranách, využívajúc pritom diplomatické i vojenské prostriedky.

Na základe dlhoročného bádania týchto dialektov z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov **pokladáme za opodstatnené zaraďovať goralské nárečia jednak medzi nárečia poľského národného jazyka a jednak medzi nárečia slovenského národného jazyka.** Vedie nás k tomu poznanie, že v goralských nárečiach sa v novšom období, trvajúcom približne od 15. stor. – vtedy končí interný vývin poľských nárečí a začína obdobie vzniku a formovania slovensko-poľských jazykových kontaktov – na javy geneticky poľské sa navrstvili javy slovenskej proveniencie, ktoré pozmenili ich pôvodnú poľskú štruktúru. Tieto slovensko-poľské jazykové kontakty v priebehu stáročí podmienili v goralských nárečiach vznik spoločných vývinových črt so slovenskými nárečiami. V tomto novšom období sa formuje nová vývinová tendencia, ktorá vedie k integrácii goralských nárečí so slovenskými nárečiami a k ich oddiaľovaniu od poľských nárečí. Pre fonologickú, morfológickú, syntaktickú i lexikálnu rovinu goralských nárečí sú charakteristické dve vrstvy javov. Staršiu vrstvu tvoria zmeny geneticky poľské, mladšiu vrstvu predstavujú javy geneticky slovenské, ktoré sa vyvinuli v dôsledku slovensko-poľskej jazykovej interferencie.

Ak pokladáme goralské nárečia za súčasť systému nárečí poľského národného jazyka i slovenského národného jazyka, prirodzene, musíme hľadať odpoveď na otázku, aká je pozícia goralských nárečí v tomto systéme poľských i slovenských dialektov. V zmysle modernej teórie jazykových kontaktov pokladáme **goralské nárečia za pomedzné dialekty**, v ktorých sa vyskytujú javy poľskej i slovenskej realizácie. Preto goralské dialekty majú svoje miesto v stratifikácii slovenského i poľského národného jazyka.

Toto členenie na **základné** a **pomedzné areály** používa Rudolf Krajčovič (1988, s. 185 – 317), ktoré mu umožnilo na jazykovom pomedzí viacerých základných areálov slovenských nárečí určiť takzvané pomedzné areály, majúce jednak znaky základného areálu, s ktorým ich spája spoločná genéza, a jednak znaky susedného základného areálu, s ktorým sú v bezprostrednom územnom kontakte a s ktorým

ich spájajú dlhodobé jazykové kontakty (R. Krajčovič 1988, s. 183 – 299). K takýmto **pomedzným areálom** patria napríklad *hornooravské nárečia*, v ktorých sa vyskytujú javy nezápadoslovanského i západoslovanského pôvodu. Medzi liptovskými nárečiami, ktoré patria k základným areálom severnej skupiny stredoslovenských nárečí, a spišskými nárečiami, ktoré patria k základným areálom západnej skupiny východoslovenských nárečí, sa vyskytujú dva pomedzné areály – *východoliptovské* a *podtatranské nárečia*, v ktorých sa prelínajú javy stredoslovenské (liptovské) i východoslovenské (spišské).

2.4. Čím sa líšia goralské nárečia od slovenských nárečí a čo ich spája s poľskými nárečiami?

Na túto otázku možno odpovedať z diachrónneho hľadiska, pretože v priebehu vývinu goralských nárečí v podmienkach slovensko-poľských jazykových kontaktov a slovensko-poľského bilingvizmu sa na seba navrstvili dve odlišné skupiny javov. **Staršiu, geneticky poľskú (malopoľskú, resp. malopoľsko-sliezsku) vrstvu javov, tvoria tie zmeny, ktoré sa vykonali aj v ostatných poľských nárečiach v čase ich interného vývinu, t. j. do 15. stor. Po 15. stor., keď sa končí vnútorný vývin poľských nárečí a začína obdobie vzniku a formovania slovensko-poľských jazykových kontaktov,** v goralských nárečiach sa začala utvárať **druhá vrstva zmien, vývinovo mladšia, šíriaca sa do goralských nárečí zo slovenských dialektov,** ktorá postupne narúšala ich pôvodný poľský základ. Ide o javy, ktoré sa v procese dlhodobých slovensko-poľských jazykových kontaktov navrstvili na starší, pôvodne poľský základ. Možno teda povedať, že **vývin goralských nárečí sa v novšom období, t. j. zhruba po 15. stor. ubera smerom k integrácii so slovenskými nárečiami.** Preto sú pre novšie obdobie vývinu goralských nárečí charakteristické vývinové tendencie podmienené vonkajším vplyvom slovenských nárečí. To je vlastne

tá **druhá osobitosť goralských nárečí**, čím sa odlišujú od poľských nárečí a čo ich spája so slovenskými nárečiami.

Na jednej strane je to poľský jazykový systém, na druhej strane sú to výrazné zmeny v tomto poľskom systéme spôsobené vonkajším vplyvom slovenských nárečí. Štúdium týchto javov má veľký význam ako pre slovenskú dialektológiu a dejiny slovenského jazyka, tak aj pre poľskú dialektológiu a dejiny poľského jazyka, ba pre slavistiku vôbec. Z povedaného vyplýva, že goralské nárečia ako pomedzné dialekty na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí právom zaradujeme medzi útvary slovenského aj poľského národného jazyka. Niekoľkostoročná izolovanosť od poľského jazyka spôsobila, že goralské nárečia si udržali istú odolnosť voči vonkajšiemu vplyvu spisovnej poľštiny (M. Karaš 1965, 21). Tento nesporne správny postreh treba podľa nášho názoru doplniť v tom zmysle, že jazykový systém goralských nárečí bol v procese slovensko-poľských jazykových kontaktov na jednej strane odolný voči vonkajšiemu vplyvu poľských nárečí a spisovnej poľštiny, ale na druhej strane bol otvorený voči vonkajšiemu vplyvu slovenských nárečí, resp. spisovnej slovenčiny.

Ide o klasický **asymetrický vzťah** medzi dvoma kontaktujúcimi systémami, pričom slovenské nárečia (resp. spisovná slovenčina) boli v tomto procese slovensko-poľských jazykových kontaktov **prameňom interferencie**, kým goralské nárečia boli **objektom interferencie**. Tento stav sa vyvinul v dôsledku toho, že nositelia goralských nárečí, čiže obyvateľstvo v goralských regiónoch na Spiši aj Orave (na slovenskom a poľskom území), Kysuciach a v enklávach, vedome pokladali goralské nárečia za súčasť slovenského národného jazyka a spisovnú slovenčinu vedome prijali za svoj spisovný jazyk. Ako sme uviedli, v stratifikácii každého národného jazyka má spisovný jazyk vysokú sociálnu a kultúrnu prestíž. Tak je to aj v prípade goralského obyvateľstva na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí.

3.

ZÁKLADNÁ CHARAKTERISTIKA GORALSKÝCH NÁREČÍ

3.1. Prehľad hlavných znakov goralských nárečí

Uvádzame prehľad najdôležitejších poľských znakov goralských nárečí na zvukovej a morfolologickej rovine ako aj systémových zmien slovenskej realizácie, ktoré sa navrstvili na pôvodný poľský základ v procese slovensko-poľskej jazykovej interferencie.

- **Poľská realizácia metatézy likvid** psl. skupín **tort-, tolt-** > **trot-, tlot-** (slovenská realizácia je **trat-, tlat-**), napr.: *broda* (poľ. *broda*, slov. *brada*), *glova* (poľ. *głowa*, slov. *hlava*), *zdroyy* (poľ. *zdrowy*, slov. *zdravý*), *zloto* (poľ. *zloto*, slov. *zlato*), *groch* (poľ. *groch*, slov. *hrach*), *vlos* (poľ. *włos*, slov. *vlas*). Je to jeden z najstarších diferencných javov, odlišujúcich celú severnú (východolechickú a lužickosrbskú) oblasť od česko-slovenskej oblasti západoslovanského makroareálu. Tvary so slovenskou realizáciou *trat-, tlat-* sa v goralských nárečiach vyskytujú sporadicky a majú charakter lexikálnych výpožičiek.
- **Poľská dispalatalizácia** psl. samohlások predného radu a mäkkých slabičných sonant **ě, e, ę, ɹ', ɺ** v pozícii pred predojazyčnými **t, d, n, r, l, (l), s, z** na **'a 'o 'o, ɹ ɺ**. Dispalatalizácia sa pokladá za jeden z najcharakteristickejších znakov lechickej podskupiny a predpokladá sa, že sa vykonala ešte pred 10. stor., t. j. pred zánikom a vokalizáciou jerov. Jej trvalým dôsledkom sú morfo-

nologické alternácie, napr.: *víara* – *víeřić* (poľ. *wiara* – *wierzyć*, slov. *viera* – *veriť*), *bíoly* – *bíylić* (poľ. *biały* – *bielić*, slov. *biely* – *bieliť*), *koścol* – *f_koścełe* (poľ. *kościół* – *w kościele*, slov. *kostol* – *v kostole*), *tvardy* – *tvíeržíć* (poľ. *twardy* – *twierdzić*, slov. *tvrdý* – *tvrdiť*), *corny* – *ocyrñić* (poľ. *czarny* – *oczernić*, slov. *čierny* – *očierniť*), *píyc* – *píonty* (poľ. *pięć* – *piąty*, slov. *pät'* – *piaty*), *Śvíontki* (Turíce) – *śvíynty* (poľ. *święta* – *święty*, slov. *sviatky* – *svätý*).

- Vplyvom tvaroslovnej analógie, ale aj v dôsledku slovensko-poľskej jazykovej interferencie mnohé alternácie v goralských dialektoch zanikli, napr.: *ńese*, *ńesym* – *ńeses* – *neše* (poľ. *niosę* – *nieiesz* – *nieie*, slov. *nesiem* – *nesieš* – *nesie*), *bíere*, *bíerym* – *bíeres* (poľ. *biorę* – *bierzesz*, slov. *beriem* – *berieš*), *víesna* – *na víesne* (poľ. *wiosna* – *na wiosnę*, slov. *jar* – *na jar*), *mietla* (poľ. *miotła*, slov. *metla*), *mietym* – *miećes* (poľ. *miotę* – *mieciesz*, slov. *metiem* – *metieš*), *colo* – *na col'e* (poľ. *czoło* – *na czele*, slov. *čelo* – *na čele*) a pod.
- **Opozícia i – y**, pričom hláska *y* je samostatnou fonémou, ktorá sa ako striednica za psl. *y* a staropoľské *ē* vyskytuje po tvrdých aj mäkkých spoluhláskach, napr.: *mlody* (poľ. *młody*, slov. *mladý*), *vygnać* (poľ. *wygnać*, slov. *vyhnať*), *syr* (poľ. *ser*, slov. *syr*), *hlyb/chlyb* – *h'eba/ch'eba* (poľ. *chleb* – *chleba*, slov. *chlieb* – *chleba*), *mlyko* (poľ. *mleko*, slov. *mlieko*), *vyter*; *víater* (poľ. *wiatr*, slov. *vietor*), *baby godaly* (poľ. *kobiety mówiły*, slov. *ženy hovorili*), *źvíyře* (poľ. *drzwi*, slov. *dvere*), *gřeb'yñ* (poľ. *grzebień*, slov. *hrebeň*).

Fonéma *y* pomerne dobre odoláva vonkajšiemu vplyvu slovenských nárečí, čo je štruktúrne podmienené tým, že pre konsonantický systém goralských nárečí je charakteristická tvrdostno-mäkkostná korelácia. Jednako aj táto opozícia začína podliehať zmenám, ktoré sú motivované vonkajším vplyvom slovenských nárečí a ktoré vedú

k zjednodušovaniu vokalického systému. Zmena **y** > **i** sa uskutočnila v každej pozícii v nárečí Podsadku, kým v nárečí susednej Starej Ľubovne sa tendencia k redukcii **y** prejavuje v zmenách **y** > **i**, **y** > **e**, napr.: *žuny, mlody, hľyb, hľeba, mľyko, ľen, bedem, zemby, možem* (Stará Ľubovňa); *tak f_ kuhiňi me robili, pomagali, sviňe me karmili, krovi dojili, bigľuvali, pruntali, varili, ja varila pre zamestnancuv a druga kuharka pre panuf* (Podsadek).

- Medzi výrazné diferencné črty vokalického systému goralských nárečí v porovnaní s vokalickým systémom slovenských nárečí patrí **labializované "o**. Fonéma **"o** vznikla z pôvodného **o** v dôsledku fonologizácie vlastnosti temnosti (zaokrúhlenie pier) pri redundantnom charaktere vlastnosti rozšírenosti (stupeň posunu jazyka). Labializované **"o** sa vyskytuje v malopoľských nárečiach a pôvodne sa vyskytovalo aj v kysuckých, oravských a spišských goralských nárečiach ako aj v nárečiach enkláv s kysuckou a oravskou provenienciou. Avšak vplyvom slovensko-poľskej interferencie labializované **"o** vo väčšine goralských nárečí zaniklo a v tých nárečiach, v ktorých sa zachovalo, je jeho výskyt pozíčne i teritoriálne obmedzený a funguje buď ako fakultatívny variant, buď ako kombinatórny variant fonémy **o** (v časti spišských nárečí). Labializované **"o** zaniklo v dôsledku delabializácie čiže oslabenia dištinkívneho príznaku labializovanosti, napr.: *"okno* > *okno*, *"oćec* > *oćec*, *"ocy* > *ocy*, *"obrus* > *obrus*, *b"osu* > *bosu*, *p"oľe* > *poľe*. Uvedený jav možno hodnotiť spolu so zmenou **ą** > **o** > **a** ako tendenciu k delabializácii samohlások zadného radu, motivovanú vonkajším vplyvom slovenských nárečí.

Proces delabializácie **"o** > **o** najviac zasiahol kysucké goralské nárečia a nárečia enkláv s kysuckou (Pohorelá; Liptovská Teplička) a oravskou genézou (Huty, Malé Borové, Veľké Borové; Liptovská Lúžna; Lom nad Rimavicou). V spišskej goralskej oblasti sa zachovali iba relikty labializovaného **"o** v niekoľkých obciach v Zamagurí:

Malá Franková, Veľká Franková, Jezersko, Lesnica, Lechnica, Hali-govce, Pilhov, Kače – časť obce Mníšek nad Popradom. V oravských goralských nárečiach sa labializované **ʋo** zachovalo v celej oblasti (na slovenskom aj poľskom území) a patrí k výrazným diferenčným črtám týchto nárečí. V nárečí Suchej Hory a Hladovky však zaniklo, na čo upozornil už M. Małecki (1935), a v ostatných lokalitách na Orave možno hovoriť o tendencii k zániku, ktorá je stimulovaná vonkajším vplyvom slovenských nárečí.

- **Nosovky** sa v goralských nárečiach nezachovali ako samostatné fonémy, pretože sa vyskytujú iba v pozícii pred úžinovými spoluhláskami, kým v pozícii pred záverovými spoluhláskami alebo na konci slova podľahli rozkladu na spojenia vokál + nazála, prípadne stratili vlastnosť nazálnosti, napr.: *gyś* (poľ. *gęś*, slov. *hus*), *gysty* (poľ. *gęsty*, slov. *hustý*), *køsek* (poľ. *kąsek*, slov. *kúsok*), *køžyl'* (poľ. *kądział*, slov. *kúdel'*), *zomb – zymby* (poľ. *ząb – zęby*, slov. *zub – zuby*), *kont – f_køće* (poľ. *kąt – w kącie*, slov. *kút – v kúte*), *þ'lynta* (poľ. *pięta*, slov. *päta*), *þ'yl'c – þ'onty* (poľ. *pięć – piąty*, slov. *päť – piaty*), *mome glymboko studňe* (v oravských nárečiach) – *momy glymbokom studňe* (v spišských nárečiach) (poľ. *mamy głęboką studnię*, slov. *máme hlbokú studňu*), *víze moja mame* (v oravských nárečiach), *vízým tom mojom mame* (v spišských nárečiach), resp. *víze te stare studňe* (Nižné a Vyšné Ružbachy, Forbasy a Lacková, okr. Stará Ľubovňa) (poľ. *widzę moją mamę*, slov. *vidím moju mamu*), *s tom dobrom babom // s tom dobrom babom* (poľ. *z tą dobrą żoną*, slov. *s tou dobrou ženou*).

Tvary typu *bede, ide, ňese* (1. os. sg.), *bedo, ido, ňeso* (3. os. pl.), (*víze*) *mojo mame* (akuz. sg.) sú charakteristickou črtou oravských goralských nárečí a vyvinuli sa v dôsledku straty vlastnosti nosovosti pôvodných nosoviek. Proces rozkladu nosoviek na spojenia vokál + nazála vo väčšej miere zasiahol spišské a kysucké goralské nárečia,

kde sa vyskytujú tvary typu *bedom//bedom*, *ňesom//ňesom*, *idom//idom* (3. os. pl.), kým tvary *bedym*, *ňesym*, *idym* (1. os. sg.) nevznikli v dôsledku procesu rozkladu nosoviek, ale v dôsledku vonkajšieho vplyvu slovenských nárečí a rozšírenia jednotnej osobnej prípony **-m** v 1. os. sg. všetkých typov sloviess.

V nárečiach enkláv však vývin pokročil najďalej a nosovky podľahli rozkladu na spojenia vokál + nazála aj v pozícii pred úžinovými spoluhláskami. Preto v tejto časti goralských nárečí nosovky úplne zanikli a boli nahradené bifonémickými spojeniami, napr.: *konsek* (poľ. *kąsek* – slov. *kúsok*), *cynsto* (poľ. *często* – slov. *často*), *mynso* (poľ. *mięso* – slov. *mäso*), *gynś* (poľ. *gęś* – slov. *hus*). V nárečí Pohorelej a sčasti aj Liptovskej Tepličky sa denazalizácia vykonala podľa slovenského modelu a pôvodné nosovky **ę**, **ɔ** boli nahradené striednicami **'a**, **u**, napr.: *ruka*, *mu'it'*, *hr'ada*, *pamjat'*, *svjatæk*.

- Goralské nárečia nepoznajú **kvantitu**, ktorá zanikla v starej poľštine v 15. stor., a pôvodne dlhé samohlásky podľahli kvalitatívnym zmenám. Priamym dôsledkom tohto zániku kvantity bol vznik tzv. zúžených samohlások **a**, **e**, **ɔ**. Z pôvodných troch zúžených samohlások sa v goralských nárečiach zachovali iba dve: **ɔ** (v prevažnej väčšine goralských nárečí) a **e** (v nárečí Pohorelej na Horehroní), napr.: *stɔl* (poľ. *stól* [stuu], slov. *stól* [stuoɫ]), *mɔj* (poľ. *mój* [muɟ], slov. *môj* [mɔɔj]), *kɔň* (poľ. *koń* [koń], slov. *kôň* [kɔoň]), *ɔsmy*, (poľ. *ósmy*, slov. *ôsmy*), *okɔɔŋgly* (poľ. *okrągły*, slov. *okručly*), *prid'em* (poľ. *przyjdę*, slov. *pridem*), *ňepud'emɔ* (poľ. *niepójdziemy*, slov. *nepôjdeme*), *sikera* (poľ. *sikiera*, slov. *sekera*), *jel'eň* (poľ. *jeleń*, slov. *jeleň*). V ostatných goralských nárečiach zúžené **ę** podľahlo zmene (**ē** >) **ę** > **y**, dôsledku ktorej sa hláska **y** stala samostatnou fonémou. Hláska **y** sa teda vyskytuje nielen po tvrdých, ale aj po mäkkých spoluhláskach, napr.: *ogyň/og'ýň* (poľ. *ogień*, slov. *oheň*), *byda/b'yda* (poľ. *bieda*, slov. *bieda*), *sňyg* (poľ. *śnieg*, slov. *sneh*), *bryzek* (poľ. *brzezek*, slov. *briežok*), *mlycko* (poľ. *mleczko*, poľ. *mliečko*), *vyter* (poľ. *wiatr*,

slov. *vietor*). Zúžené ($\bar{a} >$) \bar{a} splynulo s hláskou **o**, napr.: *trova* (poľ. *trawa*, slov. *tráva*), *copka* (poľ. *czapka*, slov. *čiapka*), *dobro baba* (poľ. *dobra żona*, slov. *dobrá žena*), *mom – mos – mo* (poľ. *mam – masz – ma*, slov. *mám – máš – má*). Od pôvodného **o** sa novovzniknuté **o** ($< \bar{a} < \bar{a}$) líšilo tým, že nepodliehalo labializácii, t. j. zmene **o** > ^u**o**.

V dôsledku intenzívnych slovensko-poľských jazykových kontaktov však v nárečiach enkláv a v južných častiach kompaktných goralských oblastí ustúpila staropoľská zmena $\bar{a} > \mathbf{o}$ a hláska **o** ako striednica za zúžené \bar{a} bola nahradená fonémou **a**. Východiskom tejto zmeny je analogické vyrovnávanie tvarov adjektív v nom. sg. podľa slovenského modelu *pekná žena* // *pekna žena*, napr.: *dobro baba* > *dobra baba*. Z týchto morfológických pozícií sa neskôr rozšírila aj do fonológických pozícií typu *trava*, *svak*, (*mom*) – *mas* / *maš* – *ma* (Malý Slavkov, Krížová Ves, Slovenská Ves, Vojňany, Nižné Ružbачy, Vyšné Ružbачy, Forbasy, Lacková, Jurské, Kolačkov, Stará Ľubovňa, Podsadek na Spiši; Hladovka, Suchá Hora na Orave; enklávy: Liptovská Teplička, Pohorelá; Svrčinovec, Horelica na Kysuciach). Tendencia k analogickému vyrovnávaniu tvarov, ktorá je v goralských nárečiach nesporne výsledkom slovensko-poľských jazykových kontaktov, zohrala dôležitú úlohu aj pri iných hláskoslovných, ale najmä morfológických javoch. Priaznivo tu vplývala aj tá okolnosť, že zmena $\bar{a} > \mathbf{o}$ bola v koncovej pozícii adjektív ženského rodu oveľa príznakovejšia než v pozícii uprostred slova, resp. v slovesných tvaroch.

- K okrajovým zmenám v goralských nárečiach motivovaným vonkajším vplyvom slovenských nárečí patrí zmena zúženého $\bar{o} > \mathbf{o}$ (Horelica, Liptovská Lúžna), napr.: *tvoj* (poľ. *twój*, slov. *tvoj*), *vol* (poľ. *wól*, slov. *vól*), *chlopof* (gen. pl.) (poľ. *chłopów*, slov. *chlapov*). V nárečí Starej Ľubovne a Podsadku na Spiši sa vplyvom spisovnej poľštiny uskutočnila zmena $\bar{o} > \mathbf{u}$ (spolu so

zánikom mazurenia a zmenou ř > ž, š), napr.: *dvur* (poľ. *dwór*, slov. *dvor*), *vrućić* (poľ. *wrócić*, slov. *vrátit*), *ze šostrum* (poľ. *ze siostrą*, slov. *so sestrou*), *pridum* (3. os. pl.) (poľ. *przyjdą*, slov. *prídu*).

- Ďalšou typickou poľskou črtou goralských nárečí je tzv. **mazurenie**, t.j. splynutie zadod'asňových sykaviek s predod'asňovými: š, ž, č, ž > s, z, c, z, napr.: *syroki* (poľ. *szeroki*, slov. *široký*), *zolondek* (poľ. *żołądek*, slov. *žalúdok*), *copka* (poľ. *czapka*, slov. *čiapka*), *drozdze* (poľ. *drożdże*, slov. *droždie*). Mazurenie patrí k výrazným diferencným javom, odlišujúcim mazurujúce nárečia (malopoľské, mazovské) od nemazurujúcich nárečí (veľkopoľské, sliezske), resp. od spisovnej poľštiny, ktorá má veľkopoľský základ. Mazurujúce nárečia majú jednoduchší systém sykaviek, lebo pôvodné tri rady (predod'asnové, palatálne, zadod'asnové) boli zredukované na dva rady (predod'asnové a palatálne): /s, z, c, z/, /ś, ź, ć, ź/, /š, ž, č, ž/ > /s, z, c, z/, /ś, ź, ć, ź/.¹⁰ Mazurenie sa uskutočnilo až po asibilácii, t. j. po zmene **t', d'** na **ć, dź**. Ide o zmenu z 13. – 14. stor., keď sa v konsonantickom systéme starej poľštiny stabilizovali polozáverové **ć, dź** [ź] ako striednice za palatálne **t', d'** (K. Dejna 1974, 105). K mazurujúcim nárečiam patrí väčšina goralských nárečí: oravské goralské nárečia, nárečia enkláv s oravskou genézou (Huty, Malé Borové, Veľké Borové, Liptovská Lúžna, Lom nad Rimavicou), spišské goralské nárečia (s výnimkou Starej Ľubovne, Podsadku, Kolačkova, Jurského) a nárečie Skalitého na Kysuciach.

Menšia časť goralských nárečí patrí k tzv. **nemazurujúcim nárečiam**, ktoré nezasiahla redukcia trojčlenného systému sykaviek

10 V kašubčine, ktorá sa v poľskej jazykovede donedávna pokladala za poľský dialekt a ktorá v súčasnosti má status spisovného mikrojazyka, redukcia zložitého systému sykaviek mala iný priebeh než v ostatných poľských nárečiach: ś, ź, ć, ź, s, z, c, z » s, z, c, z, napr.: *sezec*, na *scańe*, *zis*, *sostra* (porov. K. Dejna 1974, mapa č. 5). Porov. J. Dudášová-Kriššáková (2014, s. 73–80).

na dvojčlenný a ktoré si udržali pôvodné tri rady: predod'asnové /s, z, c, ʒ/, palatalizované /s', z', c', ʒ'/, zadod'asnové sykavky /š, ž, č, ʒ/. K tomuto typu nemazurujúcich nárečí patrí dialekt Oščadnice na Kysuciach a Pohorelej na Horehroní a od ostatných mazurujúcich i nemazurujúcich nárečí sa líši tým, že má rad palatalizovaných sykaviek, napr.: *čytac'*, *s'c'ana*, *ʒ'ec'i*, *cuʒy* (Oščadnica), *uščypnoť*, *hačə*, *hus'of* (gen. pl.), *zajonc*, *s'adať*, *halus'* (Pohorelá). Ostatné nemazurujúce nárečia (Čierne na Kysuciach, Liptovská Teplička) na rozdiel od oščadnického a pohorelského nárečia rozlišujú predod'asnové /s, z, c, ʒ/, palatálne /ś, ź, ć, ʒ'/ a zadod'asnové sykavky /š, ž, č, ʒ/, napr.: *to żoden ňeveżol*, *haj, żyvečko*, *haj, valame ci maj*, *u vyrxu je żelony a u spotku rymbany* (Čierne), *čisty*, *cuʒy*, *čekać*, *ćebex to poveżaŭ* (Liptovská Teplička). K nemazurujúcim nárečiam patrí aj nárečie Horelice a Svrčinovca na Kysuciach, v ktorom prebehla redukcia trojčlenného systému sykaviek na dvojčlenný a v ktorom splynuli zadod'asnové sykavky /š, ž, č, ʒ/ s palatálnymi /ś, ź, ć, ʒ'/ v jeden prechodný rad /ś, ź, ć, ʒ/, napr.: *ćitać*, *śano*, *żeci*, *śostra*.

- V prípade **nemazurujúcich nárečí** štyroch spišských obcí (**Stará Ľubovňa, Podsadek, Kolačkov, Jurské**) ide o **novší vývin**, keď v dôsledku vonkajšieho vplyvu poľštiny bol reštituovaný tretí rad sykaviek. Okrem zániku mazurenia sa v nárečiach týchto obcí vykonali aj zmeny **o > u, ř > ž, ś**, ktoré tiež majú poľskú realizáciu. Všetky tri zmeny tvoria zväzok troch hláskoslovných zmien, ktoré majú rovnakú realizáciu ako v spisovnej poľštině a ktoré sa vyvinuli v dôsledku bezprostredného kontaktu spisovnej poľštiny a goralských nárečí v tejto časti Spiša. Všetky tri hláskoslovné javy, ktorých izoglosy sa prekrývajú v staroľubovnianskom nárečí, sú z obdobia, keď tieto obce ako súčasť staroľubovnianskeho panstva boli dané do zálohu Poľsku, t. j. z obdobia r. 1412 – 1772. Staroľubovniansky hrad sa tak stal na niekoľko storočí sídlom poľského gubernátora (1412 – 1772), ktorý odtiaľ spravoval celé založené územie na Spiši. Celkove však mazurenie patrí k tým

výrazným črtám goralských nárečí, ktoré veľmi dobre odolávajú vonkajšiemu vplyvu slovenských nárečí. Nárečie Starej Ľubovne a okolitých lokalít je výnimkou.

- Pôvodná opozícia **g – ch**, ktorá je charakteristická pre poľštinu a väčšinu poľských nárečí, sa vyskytuje iba v časti goralských nárečí (v oravských na slovenskom území a v kysuckých nárečiach ako aj v nárečiach enkláv). V spišských goralských nárečiach, oravských goralských nárečiach na poľskom území a v štyroch obciach na slovenskom území (Rabča, Rabčice, Hladovka a Suchá Hora) sa vykonala **zmena ch > h**, ktorá sa v procese slovensko-poľskej jazykovej interferencie rozšírila zo spišských slovenských nárečí.¹¹ Uvedená zmena bola štruktúrne podmienená tým, že hláska **ch** má v goralských nárečiach oslabenú pozíciu, napr.: *ch^uožíć // hožíć* (poľ. *chodzić*, slov. *chodiť*), *ch^uory // hory* (poľ. *chory*, slov. *chorý*), *ch^uodńik // hodńik* (poľ. *chodnik*, slov. *chodník*), *mucha // muha* (poľ. *mucha*, slov. *mucha*), *gory* (poľ. *góry*, slov. *hory*), *godać* (poľ. *mówić*, slov. *hovoriť*), *goly* (poľ. *goły*, slov. *holý*), *grabić* (poľ. *grabić*, slov. *hrabať*), *gymba* ([poľ. *gęba*, hovor.], slov. *ústa* [*huba*, pejor.]). V morfológických pozíciách hláska **ch** podlieha zmene na **-k** alebo **-f**: *o bratak* (poľ. *o bratach*, slov. *o bratoch*), *o šostrak* (poľ. *o siostrach*, slov. *o sestrách*), *o źećak* (poľ. *o dzieciach*, slov. *o deťoch*), *bylek* < **bylech* (poľ. *byłem*, slov. *bol som*), *volalak* < **volalach* (poľ. *wołalam*, slov. *volala som*) [v oravských nárečiach a v niektorých lokalitách na Spiši (Ždiar, Tatranská Javorina, Jurgov, Čierna Hora, Repiská)], *o brataf*, *šostraf*, *źećaf*, *bylef*, *volalaf* (v ostatných spišských nárečiach).¹²

11 Zmena **ch > h** sa vyskytuje v stredospišských, hnieleckých, abovských nárečiach a v nárečí šarišských miest a mestečiek a pokladá sa za výsledok slovensko-nemeckých a slovensko-maďarských jazykových kontaktov, napr.: **hudoba**, **hvaľic**, **muha**, **hozic** (J. Štolc 1994, s. 38, 112, 115).

12 Tvary minulého času typu **videlach**, **bolach**, **jay_ból**, v ktorých sa vyskytuje pôvodné aoristové zakončenie **-ch**, sa vyskytujú aj v niektorých slovenských nárečiach, napr.: v myjavskom nárečí a na Starej Turej (**videlach**, **bolach**, **jay_ból**) a v dolnooravských (**jay_bou**,

V nárečiach goralských enkláv na strednom Slovensku sa v dôsledku slovensko-poľskej interferencie vyvinula **nová opozícia h – ch**, typická pre slovenské nárečia, napr.: *hora* (hora, les) – *chora* (adj. chorá), *hore* (prísł./ predl. hore) – *chore* (adj. choré), *hožiť* (hoditʹ) – *chožiť* (choditʹ). Tým bol v nárečiach týchto obcí pôvodný trojčlenný systém velár obohatený o novú fonému /h/: **k – g** a znelostná korelácia o nový znelostný protiklad **h – ch**.

ch	h

Vznik novej opozície tak spôsobil zníženie funkčnej zaťažnosti opozície /g – ch/, ktorá sa v uvedených nárečiach naďalej udržala ako výrazný diferenčný jav. V dôsledku intenzívneho procesu slovensko-poľskej interferencie sa vrstva slov s fonémou **h** prevzatých zo slovenských nárečí, resp. zo spisovnej slovenčiny neustále rozširuje, čím sa zvyšuje funkčná zaťažnosť fonémy /h/ i opozície /h – ch/. Napríklad: *hol'a*, *hoby* (háby – šaty), *habarka*, *humno*, *horučka*, *horucy*, *zahratka*, *ohlaški*, *haluški*, *horar*, *hr'abac'*, *po hore zme sly a galyňze se nazb'yraly*, *on posel na tyžyň a jo mušala statki xovač*, *žeči byly male*, *aj do skoly vypravjač*, *aj ulohi davač pozor*, *co rob'io*, *aj bez věcpor naprons kel'o*, *co zaš se natkalo plotna* (Lom nad Rimavicou); *p'yncoro nasyx xlopof slo vynošíž hore na Prašive partizanom jodlo*, *p'ez nasel jednego*, *co mu noga tyrcala a potem hl'adal'i ostatnix* (Liptovská Lúžna), *hlopi hožyli do hory*, *tu se opasal řem'yňem*, *te cuhe*, *i tak sel do hory*, *ta cuha byla ze sukna*, *to tag vypadala jak pe'erina*, *co mel'i husaři* (Hladovka).

- **Zmena -ch > -k** ako výrazná malopoľská črta **ustúpila** vplyvom slovensko-poľskej interferencie iba v nárečiach dvoch enkláv: Huty, Malé Borové, Veľké Borové; Liptovská Lúžna. V hutianskej enkláve **reštituovanie pôvodného ch** nastalo vo všetkých morfológických pozíciách, kým v lúžnanskej enkláve sa ešte udr-

bolach, **začulach**), stredooravských (**jaγ_bol**, **bolach**) a hornooravských nárečiach (**robilach**, zriedka **robilch**) (J. Štolc 1994, s. 64 – 65, 98).

žali relikty pôvodnej zmeny **-ch** > **-k**, a to v slovesných tvaroch, napríklad: *vydalax še a po svad'be zaroz me šli z mojim xlopym do Oblos; tam me byli sež rokoy a tu me na Borovym postavili; teraz jest sytkiy żyfcyntox sed'em aľebo osym; daľk'edy bylo paropkoy moc* (Veľké Borové), *p'ynćoro nasyx xlopof slo vynošíž hore na Prašive, bylo tam moc tyx staryy babkof; jok tam strazol i myšľol jek ši, co take okynko ako na tyg god'inax to kol'esko a esce i tam byly mryže* (Liptovská Lúžna).

- Fonéma **ř** ako relikť staropoľskej zmeny **r'** > **ř** z 13. stor. sa zachovala len na periférii poľského jazykového územia. V severnej časti sa vyskytuje v nárečiach Warmie, Kociewia a údolia dolného Bugu a v južnej časti funguje v nárečiach na poľsko-českom a poľsko-slovenskom jazykovom pomedzí: v južných sliezskych, lašských, kysuckých (Skalité a ako relikť v Čiernom), oravských (na slovenskom aj poľskom území), podhalských a v severnej časti spišských goralských nárečí (v Zamagurí na slovenskom aj poľskom území a v troch tatranských obciach: Tatranská Javorina, Ždiar, Lendak), napr.: *moře* (poľ. *morze*, slov. *more*), *střylać* (poľ. *strzelać*, slov. *strielať*), *řepa* (názov zemiakov na Orave), *řyka* (poľ. *rzeka*, slov. *rieka*), *řotki* (poľ. *rzadki*, slov. *riedky*), *přet tom vojnom* (poľ. *przed tą wojną*, slov. *pred tou vojnou*), *vařić* (poľ. *gotować*, slov. *variť*), *přehozić* (poľ. *przechodzić*, slov. *prechádzať*), *dřevo* (poľ. *drzewo*, slov. *drevo*), *tři dñi* (poľ. *trzy dni*, slov. *tri dni*). V starej poľštine a vo väčšine poľských nárečí však fonéma **ř** v 15. stor. zanikla a podľahla zmene **ř** > **ž**, **š**. V starej poľštine zmena **ř** > **ž**, **š** nastala v dôsledku defonologizácie vlastnosti vibrantnosti.

V južných častiach kompaktných oblastí na Kysuciach, Spiši (v lokalitách ležiacich poriečí Popradu okrem Vyšných Ružbách) a v nárečiach všetkých enkláv (okrem Pohorelej) fonéma **ř** zanikla a splynula s **r**. Vplyv slovenských nárečí ako pôsobiaceho systému sa prejavil

jednak v tom, že stimuloval vnútornú vývinovú tendenciu k zániku **ř**, jednak v tom, že pôsobil na výber jazykových prostriedkov, čo v danom prípade viedlo k defonologizácii vlastnosti sykavkového šumu fonémy **ř** a k splynutiu **ř** s **r**.

Zo spišskej oblasti máme najstaršie údaje o zmene **ř** > **r** v goralských nárečiach. Sú to údaje S. Cambla (1906, s. 69) z troch spišských obcí (Malý Slavkov, Križová Ves a Slovenská Ves), ktoré svedčia o tom, že koncom 19. stor. sa fonéma **ř** v nárečiach týchto obcí už nevyskytovala a že sa vykonala o niečo skôr. V spišskej oblasti okrem slovenskej realizácie zmeny **ř** > **r** sa v niektorých obciach v poriečí Popradu vyskytuje všeobecne poľská zmena **ř** > **ż**, **ś**. Kým v nárečí Starej Ľubovne ide o výsledok vonkajšieho vplyvu poľštiny z obdobia poľského zálohu 16 spišských miest (1412 – 1772), v obciach Pilhov a Kače (časť Mníšku nad Popradom), ktoré ležia v severovýchodnej časti Spiša pri poľských hraniciach, sú presahom zo sončských nárečí, tvoriacich súčasť kompaktného poľského územia so všeobecne poľskou zmenou **ř** > **ż**, **ś**, napr.: *tšy, tšeba, stšyľač, dževo*.¹³

Výnimku z načrtnutého vývinu fonémy **ř** v goralských nárečiach predstavuje Pohorelá na Horehroní, pretože nárečie tejto enklávy ako jediné zachovalo v konsonantickom systéme mäkké **r'** (okrem pozície pred **e**, **i**, kde spolu s mäkkým **r'** podľahlo depalatalizácii), napr.: *pozřem do boka a tu řali medved' jag bæčka; zavorom na řnego – Macu, čoř tam robiř – ale řn nič, řen hr'abe pod vyvratřm; ved' puđ'e aj řou aj Mařej Poľakřf, tam tr'a byđ'eře*.

Najväčší vývinový pohyb je v nárečí Čierneho na Kysuciach, v ktorom sa vyskytujú popri prevládajúcom **r**, jednak relikt **ř**, jednak relikt **r'**, napr.: *zavřyc, perina, no keč priřlo na fařangi, prikřyl'i řom jakemřika pľotnem a dař'i ře plakač pri řni; gr'yř, r'ezač, br'uh, řyka, pľetlak*.

13 V nárečí Podsadku, ktorý je administratívne pričlenený k Starej Ľubovni, sa však vyskytuje slovenská realizácia zmeny **ř** > **r**, ale aj zmeny **y** > **i**, napr.: *tri, treba, strilač, čorni, řumni, dva babi*. V obidvoch týchto lokalitách sa vyskytuje aj poľská zmena **ř** > **u**, napr.: *stul, muj, kuň*. (Podrobnejšie J. Dudášová-Kriřšáková 1993, s. 56 – 63, 86 – 96). Na uvedenom území Spiša sa prekrýval slovenský i poľský vplyv na goralské nárečia.

- Opozícia **I – P**, ktorá sa vyskytuje v prevažnej väčšine goralských nárečí, je tiež výsledkom intenzívnych slovensko-poľských jazykových kontaktov. Uvedená opozícia nahradila pôvodnú trojčlennú opozíciu laterál, ktorá je charakteristická pre poľštinu a väčšinu poľských nárečí **I – I – P** [poľ. *skala – skale – skalisty* (pred *i*)], napr.: *plakać* (poľ. *plakać* – slov. *plakať*), *zloto* (poľ. *zloto*, slov. *zlato*), *łoŃi* (poľ. *zeszlego roku*, slov. *vlani*), *pluca* (poľ. *pluca*, slov. *plúca*), *lato – v leće* (poľ. *lato – w lecie*, slov. *leto – v lete*), *ludze* (poľ. *ludzie* – slov. *ľudia*). Ide o zmenu opozície **I : I** (zubná : ďasnová) na opozíciu **I : P** (tvrdá – mäkká), ktorá bola motivovaná vonkajším vplyvom slovenských nárečí.

Začiatok zmeny zubného **I** na ďasnové **I** a príčiny reštituovania mäkkostného protikladu **I : P** treba vidieť vo všeobecnom rozšírení mäkkého **P**. Nový mäkkostný protiklad **I – P** vznikol, resp. bol reštituovaný predovšetkým v dôsledku slovensko-poľskej interferencie, ale jeho upevnenie podporovali aj vnútorné štruktúrne príčiny, a to mäkkostné páry typu **n – ň, s – ś, z – ź, c – ć, ʒ – ʒ**. V dôsledku týchto zmien bola párová mäkkosť spoluhlások v goralských nárečiach obohatená o novú korelačnú dvojicu a pôvodný trojčlenný systém laterál **I – I – P** (pred *i*) bol zjednodušený na dvojčlennú opozíciu **I – P**.

Výnimku z načrtnutého vývinu laterál tvoria nárečia tých obcí, v ktorých prebehla zmena **I > u** : Liptovská Teplička, Haligovce, Vyšné Ružbachy, Lacková, Pilhov a Kače. V liptovskotepličkom nárečí táto zmena súvisí s depalatalizáciou mäkkého **ň, P > n, I** a bola motivovaná vplyvom pomedzného spišsko-liptovského nárečia, ktoré tiež pozná všetky tri zmeny. V prípade Pilhova a Kačeho podobne ako pri zmene **ř > ž, š** ide o presah zo susedného sončského nárečia, kde sa vyskytuje pôvodný trojčlenný systém laterál **I – I – P**. Vo Vyšných Ružbachoch a Lackovej má zmena **I > u** obmedzený rozsah, lebo sa vyskytuje iba v pozícii na konci slabiky, napr.: *on učekou i taki křig narob¹ou, on nadavou, gřysou a ja tote jagody jag jym m¹ala, vžyla i rućyla šosterņicy, naši mu potym mušeli daž jarcu, naši by mi glove otkrynćili* (Vyšné Ružbachy), *oľyj bou z lynu, i hľyp še mocoū v oľeju, vařilo še i začorka, bylo abo suha abo z mľykym* (Lacková).

3.2. Základné vývinové tendencie v goralských nárečiach motivované vonkajším vplyvom slovenských nárečí

Základnú vývinovú **tendenciu** vo fonologickom systéme goralských nárečí, ktorá je motivovaná vonkajším vplyvom slovenských nárečí, možno charakterizovať ako tendenciu **k zjednodušovaniu**. Proces slovensko-poľskej interferencie výraznejšie zasiahol iba konsonantický systém, kým vokalický systém pomerne dobre odoláva vonkajšiemu vplyvu slovenských nárečí. Tento fakt sa odrazil aj na prestavbe konsonantického systému, ktorá bola oveľa závažnejšia a ktorá sa uskutočnila na oveľa väčšej oblasti goralských nárečí než prestavba vokalického systému.

Zjednodušenie vokalického systému a teda **zniženie** počtu foném a s tým súvisiaca **prestavba systému vokalických foném** sa uskutočnili iba v nárečí štyroch obcí: **ɛ > e** (Horelica), **ɔ > o** (Horelica, Liptovská Lúžna), **ɒ > u** (Stará Ľubovňa, Podsadek), **y > i** (Stará Ľubovňa, Podsadek). Dokonca v niektorých nárečiach sa zachovali výrazné archaizmy, ktoré sa udržali vďaka okrajovej polohe goralských nárečí a tým podmienenej tendencii k petrifikácii pôvodného vývinového stavu. Medzi vývinové archaizmy patria napríklad velárne varianty vokálov **e – ə**, **i – ɨ**, ktoré sa udržali v časti kysuckých goralských nárečí a v Pohorelej, a rad zúžených vokálov **ɛ – ɛ̃**, ktorý sa udržal v Pohorelej (G. Horák 1955, s. 21).

Ďalšie zmeny, ktoré boli motivované vonkajším vplyvom slovenských nárečí, nespôsobili prestavbu vokalického systému, ale zníženie, resp. zvýšenie funkčnej zaťažnosti niektorých foném a na rozdiel od predchádzajúcich zmien sa uskutočnili vo väčšej časti goralských nárečí. Napríklad zmena **ā > ȁ > o > a** (v tvaroch typu **trova > trava**, **dobro (baba) > dobra (baba)**), **(mɔm) – mos//moš – mo > (mɔm) – mas//maš – ma**) spôsobila zvýšenie funkčnej zaťažnosti fonémy

a ako aj zánik nového **o** < **ā**, ktoré sa líšilo od pôvodného **o** tým, že nepodliehalo labializácii, t.j. zmene **o** > **ʷo**. Delabializácia **ʷo** > **o** (v tvaroch typu **ʷočec** > **očec**, **bʷosu** > **bosu**) zasa spôsobila zánik jedinej diferencnej črty medzi pôvodným **o** a novým **o** < **ā**, a tým aj úplné splynutie obidvoch hlások v tých goralských nárečiach, v ktorých sa zmena **ā** > **o** udržala. V dôsledku toho zaniká v tejto časti goralských nárečí štruktúrna podmienenosť zmeny **ā** > **ḷ** > **o** > **a** s výnimkou morfológických pozícií typu **dobra (baba)**, kde východiskom zmeny **ā** > **ḷ** > **o** > **a** je analogické vyrovnávanie tvarov prídavných mien podľa tvarov podstatných mien. V tej časti goralských nárečí, v ktorých prebehla zmena **ā** > **ḷ** > **o** > **a** ako aj delabializácia **ʷo** > **o**, bola znížená funkčná zaťaženosť fonémy **o**.

Zmena **ā** > **ḷ** > **o** > **a** sa uskutočnila iba v nárečiach enkláv a v južných častiach kompaktných goralských oblastí a jej rozšírenie bolo diferencované pozične. Prvú skupinu tvoria nárečia, v ktorých uvedená zmena prebehla len v morfológickej pozícii adjektív ženského rodu typu **dobra (baba)**: Stará Ľubovňa, Kolačkov, Jurské, Krížova Ves, Slovenská Ves, Vojňany, Svrčinovec, Horelica. Do druhej skupiny patria dve spišské obce, v ktorých sa zmena **ā** > **ḷ** > **o** > **a** vyskytuje okrem pozície nom. sg. adj. žen. rodu buď v pozícii prítomnej tematickej morfémy slovesných tvarov (**mam** – **maš** – **ma**) (Podsadek), buď v hláskoslovnej pozícii (**trava, svak**) (Forbasy). Tretiu skupinu tvoria nárečia, v ktorých sa táto zmena rozšírila do všetkých pozícií okrem pozície pred nazálou [**trava, dobra (baba), (mḡm)** – **mas//maš** – **ma**]: Nižné Ružbachy, Vyšné Ružbachy, Lacková, Pohorelá, Liptovská Teplička, Suchá Hora, Hladovka.

Delabializácia **ʷo** > **o** zasiahla všetky goralské nárečia okrem oravskej oblasti, t.j. nárečia enkláv, kysucké, oravské (Hladovka, Suchá Hora) goralské nárečia a väčšinu spišských goralských nárečí na slovenskej i poľskej strane. [Labializované **ʷo** sa udržalo v oravských goralských nárečiach na slovenskej (okrem spomínaných dvoch obcí) i poľskej strane a ako relikv v niekoľkých obciach na Spiši na slovenskej (Malá Franková, Veľká Franková, Lesnica, Haligovce, Pilhov, Kače) i poľskej strane (Čierna Hora)].

Obidva javy, t. j. zmena $\bar{a} > \text{a} > \text{o} > \text{a}$ a labializácia $\text{o} > \text{ʷo}$ patria k výrazným diferencným črtám goralských nárečí, preto ich zánik znamenal ďalšie zblíženie vokalického systému goralských a kontaktujúcich slovenských nárečí.

Poslednou zmenou vyplývajúcou síce z vnútorných vývinových zákonitostí goralských nárečí, ale podmienenou vonkajším vplyvom slovenských nárečí, je rozklad pôvodných nosoviek na spojenia *vokál + nazála* v postavení pred úžinovými. Táto zmena, ktorá znamenala úplný zánik nosoviek, sa uskutočnila v nárečiach enkláv, napr.: **kõnsek**, **võnski**. V ostatných goralských nárečiach sa nosovky udržali ako kombinatórne varianty spojení *vokál + nazála*. Vývin najďalej pokročil iba v nárečí Pohorelej a Liptovskej Tepličky, v ktorom pôvodné nosovky v pozícii vnútri slova boli nahradené striednicami slovenskej realizácie: $\text{ɛ} > \text{'a} > \text{a}$ (po perniciach), $\text{ɛ} > \text{'a}$ (po ostatných konsonantoch), $\text{ɔ} > \text{u}$, napr.: **pamjať**, **pjatək**, **z'at'**, **hr'ada**, **ruka**, **muťit'** (Pohorelá), **ževjać**, **sušet**, **uski** (Liptovská Teplička).

Vplyvom slovenských nárečí **ustupuje** výrazná diferencná črta konsonantického systému – **konsonantická mäkkostná korelácia**. Oslabovanie párovej mäkkosti spoluhlások a s tým súvisiace zjednodušovanie systému i znižovanie počtu foném tvorí základný vývinový pohyb v konsonantickom systéme goralských nárečí.

Depalatalizácia mäkkých konsonantov má ohraničený charakter ako teritoriálne, tak aj pozične. To znamená, že depalatalizačné procesy zasiahli iba tie nárečia, ktoré zaraďujeme do skupiny prechodných slovensko-poľských nárečí, a že vo väčšine prípadov prebehli iba v postavení pred samohláskami predného radu (**i**, **y**, **e**). V postavení pred samohláskami zadného radu sa však mäkké konsonaty v týchto nárečiach udržali, preto nemôžeme hovoriť o úplnom zániku mäkkých konsonantov, ale len o oslabení ich funkčnej zaťažnosti. (Toto konštatovanie sa nevzťahuje na depalatalizáciu velár, pretože v goralských nárečiach podobne ako vo väčšine poľských nárečí sa mäkké veláry vyskytovali iba v pozícii pred pôvodným **i**, **e**).

Depalatalizácia zasiahla vo väčšine prechodných slovensko-poľských nárečí iba dva rady: rad mäkkých labiál a rad mäkkých velár. Mäkké pernice a mäkké zadopodnebné spoluhlásky zanikli v každej pozícii len v nárečí dvoch enkláv: Pohorelá, Liptovská Teplička. V ďalších dvoch enklávach (Lom nad Rimavicou a Liptovská Lúžna) sa depalatalizovali veláry; v hutianskej enkláve (Huty, Malé Borové, Veľké Borové) zanikli mäkké pernice iba v pozícii pred samohláskami predného radu /i, y e/; v Hladovke na Orave sa mäkké pernice depalatalizovali v pozícii pred samohláskou e.

V južnej časti spišských goralských nárečí (v trinástich obciach v poriečí Popradu), ale s presahom do goralských nárečí v Zamagurí (Haligovce, Veľká Lesná, Spišská Stará Ves), ako aj do ďalších troch spišských obcí (Javorina, Pilhov, Kače) zanikli mäkké zadopodnebné spoluhlásky. Oblasťou, na ktorej sa obidve zmeny prekrývajú, sú kysucké goralské nárečia a nárečia enkláv s kysuckou genézou (Pohorelá, Liptovská Teplička). Tento stav svedčí o tom, že príčiny depalatalizácie pernic a depalatalizácie velár nie sú rovnaké. Ak východiskom depalatalizácie labiál bol proces stvrdnutia mäkkých pernic vo fonologických pozíciách (**vyra – verič, robič, ébe**), východiskom depalatalizácie velár bolo stvrdnutie velár v morfológických pozíciách typu **slotke – slotkego** a začiatok tejto zmeny treba hľadať v analogickom vyrovnávaní tvarov podľa tvarov typu **mlody – mlodego**, kde je tvrdý konsonant v pozícii pred e náležitý.

Ostatné mäkké spoluhlásky (**sykavky** aj **ň, ľ**) depalatalizácii spravidla nepodliehajú, pretože pre priebeh tejto zmeny nie sú v goralských nárečiach ani vnútorné, ani vonkajšie vývinové podmienky. Prirodzene, toto konštatovanie neplatí bezvýnimočne, pretože aj depalatalizácia, podobne ako všetky zmeny prebiehajúce v procese medzijazykovej interferencie, je podmienená konkrétnym typom vzťahu medzi goralskými a kontaktujúcimi slovenskými nárečiami. Tak to bolo v prípade depalatalizácie **ň, ľ > n, l** v nárečí Liptovskej Tepličky, v ktorom zanikli tieto mäkké alveoláry pod vplyvom prechodného spiško-liptovského nárečia, a v nárečí Pohorelej, v ktorom sa mäkké

alveoláry **s'**, **z'**, **r'**, **ʀ** depalatalizovali v postavení pred samohláskami predného radu (**i**, **e**, **e**, **y**) pod vplyvom okolitých stredoslovenských nárečí ako aj stredoslovenskej mestskej výslovnosti.

Ďalšie vývinové zmeny, ktoré prebiehajú v konsonantickom systéme goralských nárečí, spôsobujú zánik pôvodných a vznik nových, resp. reštituovanie pôvodných opozícií ako aj posuny v opozíciách niektorých konsonantov. V celej skupine prechodných slovensko-poľských nárečí zanikla opozícia **r – ř > r**, v nárečiach enkláv, v kysuckých a oravských nárečiach (na slovenskej strane) vznikla nová opozícia **h – ch (chory – do hory)**, v nárečí Pohorelej zanikli asibiláty **c'**, **ʒ'** a boli reštituované mäkké dentály **t'**, **d'** v stredoslovenskom rozsahu (G. Horák 1955, s. 40), v nárečí Liptovskej Lúžnej zanikla asibiláta **ʒ** a bola reštituovaná fonéma **d'**, v celej goralskej oblasti na Spiši s presahom do spišských a oravských nárečí na poľskej a sčasti aj slovenskej strane sa uskutočnila zmena **ch > h (hlop, hľyb – hľeba, hožíc)**.

Vo všetkých skupinách goralských nárečí (na slovenskej i poľskej strane) sa v dôsledku slovensko-poľskej jazykovej interferencie uskutočnilo zjednodušenie pôvodného trojčlenného systému laterálnych foném **l – l – ʀ** (pred **i**) na dvojčlennú opozíciu **l – ʀ**, napr.: **mlody, plakać, ʀato, ʀepić**. (Tvary typu **guova, stodoua, zuoto sa vyskytujú iba v Liptovskej Tepličke, Haligovciach, Pilhove, Kačom a sčasti aj vo Vyšných Ružbachoch a v Lackovej). Ďasnové **l** sa vyskytuje aj v podhalských nárečiach na poľskej strane, čo tiež možno pokladať za zmenu motivovanú vonkajším vplyvom slovenských nárečí (porov. Z. Sobierajski 1966, s. 16).**

V dôsledku uvedených zmien sa zjednodušuje samohláskový a spoluhláskový systém goralských nárečí, ktorý je v porovnaní s vokalickým a konsonantickým systémom slovenských nárečí bohatší a zložitejší.

3.3. Fonologický systém goralských nárečí z typologického hľadiska

- ✓ **Najrozšírenejší typ vokalického systému** v goralských nárečiach pozostáva zo siedmich foném a vyskytuje sa v prevažnej väčšine spišských, oravských, kysuckých nárečí a nárečí enkláv:

$$\begin{array}{ccccccc} & & \mathbf{i} & & & & \mathbf{u} \\ & & & \mathbf{y} & & & \mathbf{\text{ø}} \\ & & & & \mathbf{e} & & \mathbf{o} \\ & & & & & \mathbf{a} & \end{array}$$

- ✓ **Druhý typ** vokalického systému, pozostávajúci zo šiestich foném, sa vyskytuje v nárečí Liptovskej Lúžnej, kde zanikla fonéma $\text{ø} > \mathbf{o}$. Fonémy /i : y/ sú v napätom (nevyváženom vzťahu), čo možno pokladať za potenciálnu príčinu budúcej zmeny, a to $\mathbf{y} > \mathbf{i}$, čím by sa opozícia úzkych vokálov dostala do rovnováhy:

$$\begin{array}{ccccccc} & & \mathbf{i} & & & & \mathbf{u} \\ & & & \mathbf{y} & & & \\ & & & & \mathbf{e} & & \mathbf{\text{ø}} \\ & & & & & \mathbf{a} & \end{array} \rightarrow \begin{array}{ccccccc} & & \mathbf{i}, \mathbf{y} & & & & \mathbf{u} \\ & & & & \mathbf{e} & & \mathbf{o} \\ & & & & & \mathbf{a} & \end{array}$$

- ✓ **Tretí typ** vokalického systému má archaický ráz a je charakteristický pre nárečie Pohorelej, v ktorom sa ako v jedinom goralskom dialekte zachoval rad zúžených vokálov $\text{ɛ} - \text{ø}$. Vokálny systém pohorelského nárečia pozostáva zo siedmich foném a z dvoch alofón:

$$\begin{array}{ccccccc} & & \mathbf{i} \text{ (y)} & & & & \mathbf{u}^{14} \\ & & & \mathbf{\text{ɛ}} & & & \mathbf{\text{ø}} \\ & & & & \mathbf{e} \text{ (ə)} & & \mathbf{o} \\ & & & & & \mathbf{a} & \end{array}$$

14 Hlávka \mathbf{y} v pohorelskom nárečí nemá status osobitnej fonémy, preto ju uvádzame v zátvorke. Z hľadiska artikulácie, čiže z fonetického hľadiska ide o zadný variant predného $\mathbf{i} - (\mathbf{y})$, podobne je to s opozíciou $\mathbf{e} - (\mathbf{ə})$. Obidve alofóny sa vyskytujú iba v postavení po tvrdých spoluhláskach. Niekedy sa uvažuje o tom, či by sa alofóna \mathbf{y} nemala zapisovať grafémou \mathbf{y} , keďže sa realizuje v zadnej časti ústnej dutiny. V ostatných goralských nárečiach je hlávka /y/ osobitnou fonémou a pokladá sa za prednú a vysoko-strednú samohlásku. (Porov. ostatné vokalické typy v goralských nárečiach). V danom prípade treba rozlišovať fonetické a fonologické kritérium pri zaraďovaní uvedených alofón do vokalického trojuholníka.

- ✓ V nárečí Svrčinovca, Čierneho a Oščadnice vokálny systém pozostáva zo siedmich foném a jedného kombinatórneho variantu a predstavuje **štvrtý typ**, ktorý je obmenou pohorelského vokálneho systému. V nárečí týchto kysuckých obcí sa uskutočnila zmena $\text{ɛ} > \text{y}$ a podobne ako v Pohorelej sa vyskytuje velárne ə ako kombinatórny variant predného $/\text{e}/$, preto tento vokálny systém má tiež archaický ráz:

i (y)		u		i		u
ɛ		ɔ	→	y		ɔ
e (ə)	o			e (ə)	o	
a				a		

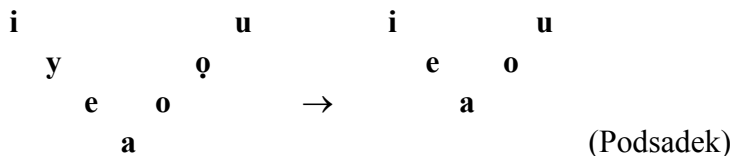
- ✓ V nárečí Horelice na Kysuciach, v ktorom vplyvom slovenských nárečí zanikol rad zúžených vokálov $\text{ɛ} > \text{e}$, $\text{ɔ} > \text{o}$, sa vyskytuje **piaty typ**, pozostávajúci z piatich foném a dvoch pozičných variantov:

i (y)		u		i (y)		u
ɛ		ɔ	→	e (ə)		o
e (ə)	o			a		
a						

- ✓ V oblasti Starej Ľubovne, kde sa križi vonkajší vplyv slovenských a poľských nárečí, sa vyskytuje **šiesty a siedmy typ** vokálneho systému, ktorý pozostáva buď zo šiestich foném s napätým vzťahom medzi $\text{i} : \text{y}$ (Stará Ľubovňa), buď z piatich foném (Podsadek). Posledný typ je totožný s vokálnym systémom okolitých spišských a šarišských nárečí:

i		u		i, y		u
y		ɔ	→	e		o
e	o			a		
a						

(Stará Ľubovňa)

- Ako vidno, vokalický systém goralských nárečí obsahuje 5 – 7 foném, kým vokalický systém spisovnej poľštiny obsahuje 6 foném /i, y, e, o, a, u/ a vokalický systém spisovnej slovenčiny až 15 foném /i, í, e, é, o, ó, a, ä, á, u, ú, ia, ie, iu, ô [uo]/. Situácia je, pravda, trochu iná v slovenských nárečiach, najmä vo východoslovenskej oblasti, kde zanikla kvantita a kde sa nerozlišujú krátke a dlhé fonémy, preto je vokalický systém väčšiny východoslovenských nárečí značne jednoduchší a pozostáva z piatich foném /i, e, o, a, u/.

- Zjednodušenie vokalického systému a teda zníženie počtu foném a s tým súvisiaca prestavba systému vokalických foném sa uskutočnili iba v nárečí štyroch obcí: ɛ > e (Horelica), ɔ > o (Horelica, Liptovská Lúžna), ɔ > u (Stará Ľubovňa, Podsadek), y > i // y > e (Stará Ľubovňa), y > i (Podsadek). Dokonca v niektorých nárečiach sa zachovali výrazné archaizmy, ktoré sa udržali vďaka okrajovej polohe goralských nárečí a tým podmienenej tendencii k petrifikácii pôvodného vývinového stavu. Medzi vývinové archaizmy patria napríklad velárne varianty vokálov e – ə, i – ɨ, ktoré sa udržali v časti kysuckých goralských nárečí a Pohorelej, a rad zúžených vokálov ɛ > ɔ, ktorý sa zachoval v Pohorelej.

Konsonantická mäkkostná korelácia je základnou črtou konsonantického systému goralských nárečí, čím je podmienený pomerne vysoký počet spoluhlások. Preto sa goralské nárečia tak ako poľština a poľské nárečia zaraďujú k tzv. **konsonantickému typu**, v ktorom sa systematicky rozlišujú tvrdé a mäkké spoluhlásky vo všetkých, resp. vo väčšine artikulačných radov. V goralských nárečiach sa

vyskytuje 29 – 33 spoluhlások, čo závisí od toho, do akej miery bol konsonantický systém daného dialektu zasiahnutý procesom slovensko-poľskej interferencie a do akej miery bola obmedzená mäkkostná korelácia konsonantov. Preto je počet spoluhláskových foném v jednotlivých skupinách goralských nárečí značne diferencovaný.

Na porovnanie uvedieme, že v spisovnej poľštine sa vyskytuje 31 konsonantov, čo predstavuje 80,55%, a v spisovnej slovenčine 27 konsonantov, t. j. 66% z celkového počtu foném. Slovenčina tvorí prechodný typ medzi krajným vokalickým typom, akým je napríklad srbský, chorvátsky alebo slovinský jazyk, a krajným konsonantickým typom, akým je poľština, horná a dolná lužická srbčina, ruština, bieloruština, ukrajinčina, bulharčina.¹⁵

Ako vidieť, rozdiel v počte konsonantov medzi goralskými nárečiami a slovenčinou je trochu menší než je rozdiel medzi slovenčinou a poľštinou. Goralské nárečia majú o 2 spoluhlásky menej alebo viac než poľština a o 2 – 6 spoluhlások viac než slovenčina. Ale aj napriek zníženému počtu spoluhlások patria goralské nárečia ku konsonantickému typu, pretože zastúpenie spoluhlások (29 – 33) vo fonologickom systéme je značne vyššie (82,5 – 85 %) než je zastúpenie samohláskových foném (5 – 7), ktoré predstavuje 14,7 – 17,5 % z celkového počtu foném.

V goralských nárečiach funguje **sedem typov konsonantického systému**, ktoré sa diferencujú podľa toho, koľko radov sykaviek a ktoré rady sykaviek sa rozlišujú, jednak podľa toho, do akej miery bol konsonantický systém zasiahnutý vonkajším vplyvom slovenských nárečí.

- ✓ **Prvý typ** je najrozšírenejší a **vyskytuje sa v goralských nárečiach mazurujúcich**, v ktorých tri rady sykaviek boli zredukované na dva, a to splynutím zadod'asnových sykaviek **š, ž, č, ʒ** s alveodentálami **s, z, c, ʒ**.¹⁶

15 Porov. J. Dudášová-Kriššáková: Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska (2014).

16 Podrobnejšie o jednotlivých typoch konsonantického systému pozri J. Dudášová-Kriššáková (1993, s. 80 – 86).

v	f	b	p	m			
ý	ǫ	ǰ	ǰ	ǰ			
j		d	t	n	l	r	ř
z	s	ʒ	c				
ž	š	ʒ	č	ń	ɫ		
	x	g	k				
(x)	ǵ	k					

Je to jediný konsonantický systém, ktorý nebol zasiahnutý procesom slovensko-poľskej interferencie a ktorý si zachoval svoju pôvodnú podobu. Pôvodne fungoval vo všetkých mazurujúcich nárečiach, čiže v Skalitom na Kysuciach, v oravských goralských nárečiach, v enklávach s oravskou genézou (Huty, Malé Borové, Veľké Borové; Liptovská Lúžna, Lom nad Rimavicou) a v spišských goralských nárečiach (okrem Starej Ľubovne, Podsadku, Jurského, Kolačkova), ale udržal sa len v oravských goralských nárečiach na slovenskej strane (okrem Suchej Hory, Hladovky, Rabče a Rabčíc). V dôsledku slovensko-poľských jazykových kontaktov bol uvedený typ vo väčšine týchto nárečí pozmenený, a to v niektorej skupine vo väčšej miere a v inej v menšej miere. Iba jedna zmena (**ch** > **h**) sa uskutočnila v nárečí štyroch oravských obcí (Suchá Hora, Hladovka, Rabčice, Rabča), v oravských goralských nárečiach na poľskej strane a v spišských goralských nárečiach na slovenskej i poľskej strane.

Výraznejšie zmeny sa uskutočnili v tých nárečiach, ktoré boli zasiahnuté vonkajším vplyvom slovenských nárečí v najväčšej miere, čiže v nárečiach enkláv a v južných častiach kompaktných goralských oblastí na Spiši, Orave a Kysuciach. K takým výrazným slovakizmom patrí zánik fonémy **ř**, mäkkého radu velár a labiál, vznik novej opozície /**h** – **ch**/, zánik asibiláty **ʒ** a reštituovanie fonémy **ɫ**. V dôsledku týchto zmien sa počet konsonantických foném znížil, čo bolo podmienené nerovnakým rozšírením jednotlivých zmien.

✓ **Druhý typ konsonantického systému** sa vyskytuje v časti kysuckých goralských nárečí (**Horelica, Svrčinovec**), v ktorých

boli pôvodné tri rady sykaviek zredukované na dva rady, a to splynutím zadod'asnových /š, ž, č, ž'/ s palatálnymi /ś ź ć ź'/ v jeden prechodný typ /ś ź ć ź'/. Tento konsonantický systém pozostáva z 29 foném a oproti pôvodnému stavu neobsahuje rad mäkkých velár a fonému ř, ktoré zanikli v dôsledku vonkajšieho vplyvu slovenských nárečí.

v	f	b	p	m		
ý	ǰ	ǰ	ǰ	ǰ		
j		d	t	n	l	r
z	s	ʒ	c			
ź	ś	ź	ć	ń	ʎ	
x	g	k				

- ✓ **Tretí typ** sa vyskytuje v tých goralských nárečiach, ktoré nezasiahla redukcia zložitého systému sykaviek a ktoré si udržali pôvodné tri rady sykaviek aj napriek intenzívnemu procesu slovensko-poľskej interferencie. Tento konsonantický systém obsahuje 33 foném a vyskytuje sa v **nárečí Oščadnice** na Kysuciach. Vonkajší vplyv slovenských nárečí sa prejavil v tom, že motivoval zánik mäkkých velár a zmenu ř > r.

v	f	b	p	m		
ý	ǰ	ǰ	ǰ	ǰ		
j		d	t	n	l	r
z	s	ʒ	c			
z'	s'	ʒ'	c'	ń	ʎ	
ź	ś	ź	ć			
x	g	k				

- ✓ **Štvrtý typ konsonantického systému** sa vyskytuje v **nárečí Pohorelej**, v ktorej sa veľmi výrazne prejavili obidve tendencie charakteristické pre nárečia enkláv. Na jednej strane je to tendencia k petrifikácii pôvodného stavu a na druhej strane je to tendencia k vývinovej progresívnosti. V pohorelskom nárečí sa zachovali tri rady sykaviek (rad palatalizovaných sykaviek je neúplný), mäkké

r', ale zároveň vonkajší vplyv slovenských nárečí motivoval viaceré zmeny: zánik mäkkých labiál a velár, zánik palatalizovaných asibilát /**c'**–**ʒ'**/ a reštituovanie mäkkých dentál /**t'**–**d'**/ v stredoslovenskom rozsahu, vznik novej opozície /**h** – **ch**/. Celkove sa v nárečí Pohorelej vyskytuje 30 konsonantov. Uvedené zmeny viedli k celkovej prestavbe i zjednodušeniu konsonantického systému nárečia tejto enklávy (D. Jakubčová 1982, s. 17 – 24).

v	f	b	p	m		
j		d	t	n	l	r
		d'	t'			
z	s	ʒ	c			
z'	s'			ń	ɽ	r'
ž	š	ž	č			
h	x	g	k			

- ✓ **Piaty typ** sa vyskytuje v **nárečí Liptovskej Tepličky**, ktoré podobne ako nárečie Pohorelej má kysucký pôvod. V liptovskoteplickom nárečí sa tiež zachovali tri rady sykaviiek, len s tým rozdielom, že namiesto palatalizovaných sykaviiek, ktoré sú charakteristické pre nárečie Pohorelej a Oščadnice, sa vyskytuje rad palatálnych sykaviiek /**ś**, **ź**, **ć**, **ź**/. V nárečí Liptovskej Tepličky v procese slovensko-poľskej jazykovej interferencie zanikli mäkké pernice a veláry, fonéma **ř**, mäkké **ń**, **ɽ** a vznikla nová opozícia **h** – **ch**. Konsonantický systém pozostáva z 28 spoluhlások.

v	f	b	p	m	u
j		d	t	n	l r
z	s	ʒ	c		
ź	ś	ź	ć		
ž	š	ž	č		
h	x	g	k		

- ✓ **Šiesty typ** sa vyskytuje v nemazurujúcich nárečiach štyroch spišských obcí, v ktorých mazurenie, ako sme uviedli, ustúpilo vplyvom poľštiny: **Stará Ľubovňa**, **Podsadek**, **Kolačkov**,

Jurské. Preto sa v konsonantickom systéme nárečia uvedených lokalít rozlišujú podobne ako v liptovskoteplickom dialekte tri rady sykaviek. Tento konsonantický systém obsahuje 33 foném a v dôsledku vonkajšieho vplyvu slovenčiny, resp. poľštiny sa uskutočnili tieto zmeny: **ch > h, k, g > k, g, ř > ž, š.**

v	f	b	p	m		
ý	ǫ	ǫ́	p̣	ṃ		
j		d	t	n	l	r
z	s	ʒ	c			
ž	š	ʒ̣	č	ń	ʎ	
ž	š	ʒ̣	č			
h		g	k			

- ✓ **Siedmy typ** konsonantického systému sa vyskytuje v **nárečí goralskej enklávy v Rumunsku**. V tomto nárečí sa ako v jedinom goralskom dialekte zachoval pôvodný konsonantický systém obsahujúci až 37 foném. Na rozdiel od ostatných kysuckých goralských nárečí, s ktorými geneticky súvisí, je konsonantický systém tejto goralskej enklávy archaickejší, lebo okrem troch radov sykaviek sa v ňom vyskytujú mäkké spoluhlásky vo všetkých artikulačných radoch vrátane takého petrefaktu, ako je opozícia /r – rʰ/.¹⁷

v	f	b	p	m		
ý	ǫ	ǫ́	p̣	ṃ		
j		d	t	n	l	r
z	s	ʒ	c			
ž	š	ʒ̣	č	ń	ʎ	rʰ
ž	š	ʒ̣	č			
	x	g	k			
	x̣	g̣	ḳ			

17 Goralská enkláva v Rumunsku vznikla presídlením goralského obyvateľstva z Kysúc do Bukoviny v Rumunsku v prvej polovici 19. storočia. V nárečí tejto enklávy sa vyskytuje rad hláskoslovných, tvaroslovných a lexikálnych slovakizmov, ktoré vlastne predstavujú najstaršie doklady o slovensko-poľskej interferencii (porov. E. Deboveanu 1971).

- Ako z uvedeného prehľadu vyplýva, v konsonantickom systéme goralských nárečí sa vplyvom slovenských nárečí odstraňuje konsonantická mäkkostná korelácia, čiže rozlišovanie mäkkých a tvrdých protikladov vo všetkých artikuláčnych radoch spoluhlások. Oslabovanie párovej mäkkosti spoluhlások a s tým súvisiace zjednodušovanie spoluhláskového systému tvorí základný vývinový pohyb v konsonantickom podsysteme goralských nárečí v novšom období. V goralských nárečiach proces depalatalizácie zasiahol dva rady – pernice a zadopodnebné spoluhlásky, a to v pozícii pred samohláskami predného radu /i, y, e/, napr.: **vyra – verič, slotki – slotkego, cukerki, kedy**. V pozícii pred samohláskami zadného radu /a, o, o/, ale aj pred vokálmi predného radu /e, y/ nastáva rozklad pôvodných mäkkých spoluhlások na spoluhláskové skupiny $\acute{p} > \acute{p}^i > \acute{p}j$, $\acute{b} > \acute{b}^i > \acute{b}j$, $\acute{m} > \acute{m}^i > \acute{m}j$, $\acute{v} > \acute{v}^i > \acute{v}j$, $\acute{f} > \acute{f}^i > \acute{f}j$, $\acute{k} > \acute{k}^i > \acute{k}j$, $\acute{g} > \acute{g}^i > \acute{g}j$: **pjontek, pamjontka, vjater, vjara – vjeříč, bjoly – bjylíč**.
- Tento proces rozkladu mäkkých pernic a velár na spoluhláskové skupiny nastáva v dôsledku asynchrónnej artikulácie a niektorí autori (F. Sowa 1990, s. 48) ho pokladajú za depalatalizáciu. Podľa F. Sowy v spišských goralských nárečiach sa mäkké pernice a veláry nevyskytujú. Ak v prípade depalatalizácie v pozíciách typu **vyra – veříč > vra, verič, cukerki, kedy > cukerki, kedy** ide o zmeny motivované vonkajším vplyvom slovenských nárečí, v pozíciách typu **pjontek, vjara – veříč, bjoly – bjylíč > pjontek, vjara – vjeříč, bjoly – bjylíč** depalatalizačné zmeny sú výsledkom vnútorných vývinových tendencií smerujúcich k obmedzovaniu konsonantickej mäkkostnej korelácie. V slovenských nárečiach, ktoré v procese slovensko-poľskej jazykovej interferencie pôsobia ako modelový systém, konsonantická mäkkostná korelácia zanikla v 14. – 15. storočí a zachovali sa iba jej zvyšky: **t – t', d – d', n – ň, l – l'** (v stredoslovenských nárečiach a v spisovnej slovenčine), resp. **n – ň, l – l', s – š, z – ž** (vo východoslo-

venských nárečiach s výnimkou sotáckych nárečí, v ktorých sa zachovala úplná konsonantická mäkkostná korelácia).¹⁸

- Z ďalších vývinových zmien treba spomenúť zánik hlásky **ř** a jej splynutie s **r** (**dobře** > **dobre**, **moře** > **more**, **véřič** > **verič**), zmenu zubného tvrdého **l** > **l̥**, preto v prevažnej väčšine goralských nárečí je protiklad **l** – **l̥** (**mlody**, **plakač**, **mlotek**, **pl̥uca**, **pl̥uže**, **l̥ato**). V ojedinelých prípadoch zanikla asibilácia, t. j. zmena **t̥**, **d̥** > **c'**, **z'**, napr. slová typu **z'ec'i**, **z'ez'ina**, **c'eply** boli nahradené tvarmi **d'e'i**, **d'ed'ina**, **t'eply** (v nárečí Pohorelej na Horehroní), resp. sa reštituovala iba fonéma **d'**, kým fonéma **t'** naďalej podlieha asibilácii **t'** > **č** (v nárečí Liptovskej Lúžnej), napr.: **zablond'i'i**, **ped'e'i**, **d'ed'ina**, **me xyčyl'i**, **byl'i zavarči**.¹⁹
- Ako z uvedeného prehľadu vyplýva, základný vývinový pohyb v konsonantickom systéme, ktorý je dôsledkom slovensko-poľských jazykových kontaktov, súvisí s obmedzovaním mäkkostnej korelácie spoluhlások a z toho vyplývajúcim znižovaním počtu konsonantov a prestavbou konsonantického systému. Depalatalizácia v goralských nárečiach má ohraničený charakter, lebo sa spravidla vzťahuje na labiály i veláry a prebieha len v pozícii pred vokálmi predného radu **e**, **ẹ**, **y** (< **ē**), **i**. Jej nerovnaký priebeh v jednotlivých skupinách goralských nárečí je podmienený odlišnou jazykovou situáciou v jednotlivých goralských regiónoch i odlišnou intenzitou slovensko-poľských jazykových kontaktov.

Zmeny motivované vonkajším vplyvom slovenských nárečí spôsobujú zánik tých foném, ktoré patria k výrazným diferenčným črtám goralských nárečí, ako sú fonémy **ř**, opozícia **g** – **ch**, palatálne alebo palatalizované asibiláty **č**, **č'** // **c'**, **z'**, mäkké labiály a veláry. Tento vývinový pohyb spôsobuje zánik pôvodných a vznik nových, resp. reštituovanie pôvodných opozícií ako aj posuny v opozíciách niektorých konsonantov.

18 Porov. V. Kováčová (2010, s. 77 – 87).

19 Podrobnejšie o zmenách vo fonologickom systéme goralských nárečí pozri J. Dudášová-Kriššáková (1993, s. 53 – 116).

3.4. Morfológický systém goralských nárečí z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov

Základnú vývinovú tendenciu v morfológickom systéme goralských nárečí, ktorá je podmienená vonkajším vplyvom slovenských nárečí, možno charakterizovať ako **tendenciu k analogickému vyrovnávaniu tvarov**. Tendencia k analogickému vyrovnávaniu tvarov zohrala dôležitú úlohu nielen pri morfológických zmenách, ale aj pri tých hláskoslovných zmenách, ktoré sa vyskytujú v morfológických pozíciách. Analýza materiálu totiž ukázala, že začiatok niektorých hláskoslovných zmien treba vidieť na morfológickej rovine. Tak to bolo v prípade zmeny $\bar{a} > \bar{a} > o > a$, východiskom ktorej, ako sme uviedli vyššie, bolo analogické vyrovnávanie tvarov prídavných mien podľa tvarov podstatných mien **dobro baba** » **dobra baba**, alebo v prípade depalatalizácie mäkkých velár, východiskom ktorej bolo analogické vyrovnávanie tvarov **slotkíe** – **slotkíego** podľa tvarov **mlo-dy** – **mlodego**, kde je tvrdý konsonant v pozícii pred *e* náležitý.

K výrazným tvaroslovným slovakizmom patrí osobná prípona **-m** v 1. osobe jednotného čísla slovies, napr.: **bedem**, **idem**//**bedym**, **idym**. Tvary s jednotnou osobnou príponou **-m** sa vyskytujú nielen v prevažnej väčšine goralských nárečí na Slovensku, ale aj v spišských, podhalských a oravských goralských nárečiach na poľskej strane. [Tvary typu **bede**, **ide** sa zachovali v oravských goralských nárečiach na slovenskej strane (s výnimkou Hladovky a Suchej Hory) a v šiestich obciach na Spiši: Lacková, Forbasy, Vyšné Ružbachy, Nižné Ružbachy, Pilhov, Kače]. Pre oravské goralské nárečia na poľskej strane sú charakteristické obidva tvary a ako nám ukázal výskum, pôvodné tvary s osobnou príponou **-e** používajú príslušníci staršej generácie a tvary s osobnou príponou **-m** príslušníci mladšej generácie. Tento fakt nasvedčuje, že slovensko-poľská jazyková interferencia

v goralských nárečiach na poľskej strane predstavuje živý jazykový proces aj napriek zmenenej jazykovej situácii.

Ďalší tvaroslovný slovakizmus, akým je osobná prípona **-me** v 1. osobe množného čísla sloviess, je tiež rozšírený vo väčšine goralských nárečí: v kysuckých, oravských nárečiach [vo všetkých obciach na slovenskej strane a v troch obciach (Chyžné, Oravka, Podvlk) na poľskej strane], v nárečí enkláv a v časti spišských nárečí. Z hľadiska prenikania slovenských jazykových vplyvov je zaujímavý fakt, že prípona **-me** v 1. osobe množného čísla sa vyskytuje iba v časti spišských goralských nárečí na slovenskej strane (Haligovce, Javorina, Jurské, Kolačkov, Krížová Ves, Malý Slavkov, Podsadek), kým na poľskej časti Spiša zasiahla väčšinu spišských nárečí (Čierna Hora, Durštín, Falštín, Fridman, Lapšanka, Nedeca, Nová Belá, Tribš, Vyšné Lapše). Porov. Z. Sobierajski (1966, mapy 95-98).

So všeobecným rozšírením osobnej prípony **-m** v 1. osobe jednotného čísla súvisí aj analogické vyrovnávanie koreňovej morfémy sloviess typu **mozym – mozymy – mozom**. Uvedený jav sa vyskytuje na tej istej oblasti goralských nárečí (vrátane spišských a oravských nárečí na poľskej strane), na ktorej funguje osobná prípona **-m** v 1. osobe jednotného čísla. Neprítomnosť tohto analogického vyrovnávania je charakteristická pre tie goralské nárečia, v ktorých sa udržala osobná prípona **-e**. V oravských nárečiach na poľskej strane, v ktorých fungujú dvojtvary **bede//bedym, ide//idym**, je situácia nejednotná. Popri tvaroch s jednotnou koreňovou morférou **moz-** (Jablonka, Chyžné, Malá Lipnica, Podvlk, Pekelník), fungujú tvary **moge – mogymy – mogo** (Harkabúz, Bukovina, Horná Zubrica, Dolná Zubrica, Horná Lipnica, Podsrnie), resp. dvojtvary **mozym/mogym – mozymy//mogymy – mozo//mogo** (Oravka, Podsklie). Na základe uvedeného možno predpokladať, že všeobecné rozšírenie osobnej prípony **-m** v 1. osobe jednotného čísla urýchlilo aj analogické vyrovnávanie koreňovej morfémy **mog-/moz-**.

Tento údaj, ako aj ďalšie fakty nasvedčujú, že slovenské jazykové vplyvy prenikali do susedných podhalských a oravských goralských nárečí na poľskej strane cez spišské goralské nárečia. Preto sa v spišských goralských nárečiach uskutočnili niektoré zmeny na zvukovej a morfolologickej rovine, ktoré nepoznajú oravské goralské nárečia na slovenskej strane a ktoré poznajú špišské goralské nárečia na slovenskej i poľskej strane (delabializácia **o** > **o**, jednotná osobná prípona **-m** v 1. osobe jednotného čísla, tvary slovies s jednotnou koreňovou morféomou **moz-**) ako aj podhalské (tvary **bedem**, **idem**) a oravské goralské nárečia na poľskej strane (tvary s jednotnou osobnou príponou **-m** v 1. osobe jednotného čísla a s jednotnou koreňovou morféomou **moz-**). V tomto zmysle možno hovoriť o väčšej intenzite slovensko-poľských jazykových kontaktov v goralskej oblasti na Spiši než v goralskej oblasti na Orave.

V kysuckých goralských nárečiach, v časti oravských (Rabča, Hladovka) a spišských (v obciach ležiacich v poriečí Popradu) goralských nárečí ako aj v nárečiach enkláv sú rozšírené tvary **ŕyn** – **ŕynu**, **zymb** – **zymbi** namiesto pôvodných foriem **ŕyn** – **ŕnu**, **zomb** – **zymbi**. Aj v danom prípade ide o analogické vyrovnávanie paradigmy, ktoré sa uskutočnilo vplyvom kontaktujúcich slovenských nárečí.

Ešte väčší rozsah než predchádzajúca zmena má rozšírenie prípony **-sy** namiesto pôvodnej prípony **-ejsy** pri tvorení druhého stupňa prídavných mien. Tvary typu **ŕeksy**, **mŕynksy**//**mynksy** sa vyskytujú vo väčšine goralských nárečí: v kysuckých, spišských (v poriečí Popradu), oravských (s presahom na poľskú stranu) nárečiach a v enklávach.

Tendencia k uniformite tvarov sa najvýraznejšie prejavila v spišských goralských nárečiach, a to najmä v jej južnej časti (v poriečí Popradu). Preto táto časť spišských nárečí pozná aj také zmeny, ktoré sa neuskutočnili v ostatných skupinách goralských nárečí. Ide o zmeny podmienené **tendenciou k odstraňovaniu rodových rozdielov**, ako je nerozlišovanie menného rodu pri tvorení tvarov préterita v množ-

nom čísle (**hlopi, baby, žeći robil'i**) a jednotný tvar číslovky **dva** v spojení s podstatnými menami všetkých rodov (**dva hlopi//dvojmi hlopi, dva stoly, baby, japka**). Tieto zmeny sú nesporne dôsledkom medzijazykovej interferencie spišských goralských a spišských slovenských nárečí, lebo tendencia k odstraňovaniu rodových rozdielov je charakteristická pre celú oblasť východoslovenských nárečí.

K ďalším morfológickým slovakizmom vyskytujúcim sa vo väčšine goralských obcí ležiacich v poriečí Popradu patrí rozšírenie tvaru **kervi** namiesto pôvodnej formy **krv'ie** a pádová koncovka **-i** v genitíve jednotného čísla podstatných mien ženského rodu mäkkého zakončenia typu **s pivnici**. Aj v týchto prípadoch ide o vplyv spišských (slovenských), resp. šarišských nárečí, v ktorých podobne ako v ostatnej časti východoslovenských nárečí je tendencia k analogickému vyrovnávaniu tvarov najvýraznejšia.

V dôsledku týchto zmien sa zjednodušuje gramatický systém goralských nárečí, čím sa zároveň stáva jednoduchším a pravidelnejším. Tým sa gramatický systém goralských nárečí približuje ku gramatickému systému slovenských nárečí a spisovnej slovenčiny, ktorý je na rozdiel od ostatných západoslovenských jazykov, ako je čeština a poľština, značne pravidelnejší.

Okrem týchto zmien, ktoré sú rozšírené systémovo, sa vo všetkých skupinách goralských nárečí vyskytuje celý rad hláskoslovných a tvaroslovných zmien rozšírených fakultatívne. Fakultatívne javy, ktoré majú paralelnú realizáciu poľskú i slovenskú, svedčia o tom, že proces slovensko-poľskej jazykovej interferencie v goralských nárečiach pokračuje.

Z uvedeného prehľadu, v ktorom sme načrtli základné vývinové tendencie na zvukovej a morfológickej rovine, vyplýva, že zmeny motivované alebo stimulované vonkajším vplyvom slovenských nárečí tvoria dôležitú súčasť vývojovej špecifiky goralských nárečí. Nimi sa goralské nárečia na jednej strane vývinovo vzdialili od poľských nárečí, s ktorými geneticky súvisia, a na druhej strane sa vývinovo

priblížili k slovenským nárečiam, s ktorými sú v bezprostrednom kontakte a s ktorými ich spája blízka systémová príbuznosť. Štúdium týchto javov má veľký význam ako pre slovenskú dialektológiu a dejiny slovenského jazyka, tak aj pre poľskú dialektológiu a dejiny poľského jazyka. V nemalej miere prispieva tiež k lepšiemu poznaniu problematiky slovensko-poľských jazykových kontaktov a k osvetleniu niektorých otázok medzijazykovej interferencie v oblasti vzťahov medzi dialektmi.

3.5. Goralské nárečia ako karpatský typ dialektov

Goralské nárečia tvoria spolu so susednými slovenskými (spišskými, liptovskými, oravskými a kysuckými) nárečiami, ako aj s podhalskými nárečiami na poľskej strane *karpatský typ nárečí*. V jeden celok ich spája podobne ako ostatné nárečia karpatského jazykového areálu výrazná príbuznosť v lexike, t.j. značná vrstva spoločných slov tzv. **karpatismov**, t.j. výrazy z oblasti salašníctva, ovčiarstva a pastierstva, napr.: *bryndza, žinčica, urda, kľag, putera, geleta, putňa, obonka, košiar, bača, salaš, koliba, strunga, meridzať, redigať sa, grúň, hološne, krpce, serdak, rovaš, chasen, fujara* a pod.²⁰ Tento fakt na jednej strane odlišuje uvedené nárečia od nárečí v nížinatých oblastiach a na druhej strane ich približuje k nárečiam karpatského jazykového areálu: slovenským, poľským, českým (moravským), ruským, ukrajinským, maďarským, moldavským a rumunským nárečiam. V tomto zmysle môžeme hovoriť o istej príbuznosti (okrem príbuznosti danej pôvodom, pretože ako goralské, tak aj slovenské nárečia patria do skupiny západoslovanských jazykov) kontaktujúcich slovenských a goralských nárečí, čo zaiste zohralo dôležitú úlohu aj v oblasti slovensko-poľských jazykových kontaktov. Veď goralské nárečia na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí predstavujú istý jazykový filter, cez ktorý prenikali slovenské vplyvy aj do poľských

20 Podrobnejšie o preberaní slov nedomáceho pôvodu v staršom období slovenčiny pozri R. Krajčovič (1988, s. 168 – 174).

nárečí nekontaktujúcich bezprostredne so slovenskými nárečiami. Zároveň boli prameňom šírenia a prenikania niektorých poľských vplyvov do slovenských nárečí.

Tieto **karpatizmy** sa rozšírili do slovenských, českých (moravských), poľských, rusínskych, maďarských nárečí v období valašskej kolonizácie v 14. – 17. stor. Najčastejšie sú tieto lexémy rumunského pôvodu, pretože na osídľovaní severnej a severozápadnej časti Karpát sa podieľali najmä pastieri rumunského pôvodu. Rovnako môže ísť o karpatizmy ukrajinského, rusínskeho, maďarského, slovenského a poľského pôvodu, lebo tieto slová späté s ovčiarstvom a pastierstvom sa šírili aj prostredníctvom iných jazykov. Preto mnohé karpatizmy v slovenských nárečiach sú rusínskeho alebo maďarského pôvodu. Rovnako niektoré karpatizmy maďarského pôvodu sa šírili do poľských nárečí cez slovenský jazykový filter. Na osídľovaní severného Slovenska a južného Poľska sa podieľali aj pastieri rusínskeho pôvodu. Svedčia o tom názvy dedín, priezviská a topografické názvy typu *Vasil'ov*, *Vaňovka* (na strednej Orave v čisto slovenskom regióne). Okrem toho rusínske obyvateľstvo v rámci valašskej kolonizácie osídlilo severnú časť východného Slovenska a juhovýchodnú časť južného Poľska, kde sa v súčasnosti nachádza súvislý pas rusínskych nárečí. Na poľskom území je situácia trochu zložitejšia, lebo pôvodné rusínske (lemkovské) obyvateľstvo bolo v rokoch 1944 – 1947 vysídlené na novozískané územia v západnom a severnom Poľsku.

Niektoré karpatizmy zanikli v apelatívnej vrstve slovnej zásoby, ale sa zachovali v propriálnej vrstve, t.j. v rôznych chotárných názvoch, miestnych menách a topografických názvoch: *Kýčera*, *Kýčer*, *Nižná Magura*, *Vyšná Magura*, *Spišská Magura*, *Oravská Magura*, *Magurský žľab*, *Príslop*, *sedlo Pod Príslopom*, *Čerchľa*, *Črchlica*, *Čebrať*, poľ. *Wawrzeczkowa Cyrhla*, *Toporowa Cyrhla*, *Polana Kiczora*, *Cyrhlica* a pod. Ovčiarstvo, salašníctvo a pastierstvo bolo hojne rozšírené aj v oblasti Tatier. Krdle oviec a stáda mladého rožného

statku spásali v minulosti úbočia tatranských vrchov, strání, grúňov a holí. Košiare a salaše boli rozložené vysoko v horách, o čom svedčia mnohé topografické názvy v celej tatranskej oblasti: *Košiare, Malý košiar, Veľký košiar, Panské salašisko, Košariská, Liptovský košiar, Pastviny, Putniarka, Napájadlový potok, Koniarcisko, Nad Jalovičiariky*, poľ. *Szalasiska* a pod.²¹

Ako príklad z problematiky slovensko-poľskej jazykovej interferencie uvedieme lexému *hol'a* s významom „*trávnatá plocha vrchov nad hranicou lesa a kosodreviny, výštinový pasienok*“, ktorá je jedným z mnohých spoločných slov, vyskytujúcich sa v slovenských i poľských nárečiach nielen v okolí Tatier, ale aj v iných nárečiach karpatského jazykového areálu. Lexéma *hol'a* sa v dôsledku dlhodobých a intenzívnych slovensko-poľských jazykových kontaktov rozšírila zo slovenských (liptovských) nárečí do susedných malopoľských nárečí obklopujúcich Vysoké Tatry a Západné Tatry zo severu, ktoré sa v poľskej dialektológii nazývajú podhalskými nárečiami (dialekty podhalańskie). To znamená, že podhalské nárečia sa rozprestierajú v regióne **Podhale** (poľ. Podhale) v okolí Zakopaného. Podľa toponyma Podhale dostali pomenovanie aj tieto podhalské nárečia v tatranskej oblasti: slov. **hol'a** – poľ. **hala** – **Podhale** – dialekty **podhalańskie**.

Aký je názor slovenských bádateľov na pôvod lexémy *hala* v poľštine? Samo Cambel (Czambel), zakladateľ slovenskej dialektológie a sociolingvistiky, vo svojom spise *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (1906, s. 7, 30) poľský región **Podhale** správne nazýva slovenským názvom **Podholie** a nárečia v tomto regióne nazýva nárečiami **podhol(ian)skymi**. S. Camblovi ako výbornému znalcovi slovenčiny bolo už na začiatku 20. storočia jasné, že poľské toponymum **Podhale** je odvodené od apelatíva *hol'a*, ktoré Poľiaci prevzali zo slovenských (liptovských) nárečí a upravili na *hala*.

21 Porov. Vysoké Tatry. Letná turistická mapa. Vydala, spracovala a vytlačila Slovenská kartografia, n. p. Bratislava v spolupráci so zväzom turistiky SÚV ČSZTV 1983. 1. vydanie.

V podkapitole *O území východoslovenského nárečia vôbec. Tatry* píše: „Eljasz-Radzikowski k priestoru tatranskému počíta doliny tých štyroch riek, ktoré z Tatier vytekajú, menovite: **dolinu Dunajca či „Podholie“**, dolinu Popradu, dolinu liptovského Váhu a dolinu rieky Oravy. Nižný Liptov sa už nepočíta k priestoru tatranskému, tým menej, ktoré sú medzi Liptovom a Zvolenskou“ (1906, s. 7-8).

V tejto časti sa odvoláva na prácu S. E. Radzikowského *Pogląd na Tatry*, ktorá vyšla v *Przewodniku do Tatr* r. 1900. Tento poľský znalec Tatier a autor delenia Tatier na Západné, Vysoké a Belianske vo svojej práci používa výlučne poľské názvy horstva a lokalít aj na slovenskej strane, napr.: *Hale Liptowskie, Dziumbir, Przełęcz Huciańska, Żar, Żuberec* a pod. Rovnako aj ďalší poľský autor A. Rehman v práci *Tatry* (1895, s. 162-173) používa poľské názvoslovie: *Orawsko-Liptowskie Hale*. Nemáme údaj, odkedy sa karpatizmus *hala* používa v poľskej literatúre namiesto pôvodného podhalského tvaru **hola**.²² Pravdepodobne ide o starú výpožičku a rovnako stará je aj zmena **hola** na **hala**, o čom svedčí názov poľského regiónu **Podhale** namiesto očakávaného **Podhole**. Tento názor S. Cambla na slovenský pôvod lexémy *hala* v poľštine, žiaľ, v neskorších rokoch nikto zo slovenských jazykovedcov nerozvíjal, ani sa nenadviazalo na jeho návrh poslovenčiť názov poľského Podhala na Podholie.

Na poľskej strane Tatier lexéma *hala* má pomerne vysokú frekvenciu a najčastejšie sa používa ako nomen proprium v dvojčlenných topografických názvoch: (Dolina Suchej Wody): *Hala Gąsienicowa, Hala Królowa, Hala Pańszczyca*; (Dolina Chochołowska): *Hala Kryta, Hala Jaworzyna pod Furkaską, Hala Trzydniówka, Hala Jarząbca, Hala Stara Robota, Hala Iwanówka, Hala Kominy Dudowe, Hala Huty*; (Dolina Lejowa i Kościeliskie Kopki): *Hala Lejowa, Hala Kominy Tylkowe, Hala Kopka*; (Dolina Kościeliska): *Hala Stoły, Hala Pisa-*

22 Lexéma **hoľa (hola)** v pôvodnom slovenskom znení sa vyskytuje v podhalských nárečiach (v nárečí Zakopaného a okolia) v druhej polovici 19. stor. a na prelome 19. a 20. stor. Vyplyva to z údajov nedávno vydaného *Słownika gwary Zakopanego i okolic* (J. Zborowski 2009).

*na, Hala Smytnia, Hala Pyszna, Hala Ornak, Hala Smreczyni, Hala Tomanowa, Hala Uplaz, Hala Miętusia; (Dolina Małej Łąki): Hala Mała Łąka; (Pod Giewontem): Hala Giewont: Hala Strażyska, Hala Biale, Hala Kalatówki; (Dolina Bystrej): Hala Kondratowa, Hala Goryczkowa, Hala Kasprowa, Hala Jaworzynka; (Pomiędzy Doliną Bystrej a Doliną Suchej Wody): Hala Skupniowa, Hala Olczyka, Hala Kopieniec, Hala Jarząbka, Hala Toporowa; (Kopy Sołtysie i Gęsia Szyja): Hala Kopy Sołtysie, Hala Filipka, Hala Jaworzyna Rusinowa; (Dolina Białki): Hala Waksmundzka, Hala Wołoszyńska, Hala Roztocka, Hala Pięciu Stawów, Hala Morskie Oko, Hala za Mnichem.*²³

Karpatizmus *hala* sa vyskytuje pomerne často v dvojlenných topografických názvoch aj v oblasti Živieckých Beskýd ležiacich na sever od vrcholu Pilsko (1557 m): *Hala Cebula, Hala Cudzychowa, Hala Marszałkowa, Hala Rysianka, Hala Miziowa, Hala Kamienicka, Hala Sopolínska, Hala Szczawiny, Hala Słowikowa, Hala Pod Kopcem, Hala Buczynka, Hala Strugi.*

Niekedy sa lexéma **hoła** (poľ. **hala**) používa ako synonymum lexémy **połana** (poľ. **polana**): „*Polana* różniła się od *hali* tym, że była koszona. *Polana* nie musiała być ze wszystkich stron otoczona lasem, jeśli któraś część *hali* koszona, to również nazywano ją *polaną*. *Polany* z reguły wchodziły w skład *hali*, ale istniały także *polany* samodzielne.“²⁴ Ide o veľmi frekventovanú lexému, ktorá nadobudla v poľštine povahu termínu s presne vymedzeným významom. V poľskej meteorológii sa rozlišuje *wiatr halny*: „*hól*ny wietor, silný nárazový wietor vyskytujúci sa v Karpatoch, fúka od štítov smerom k dolinám, spôsobuje oteplenie, typ fěnu.“ Napríklad „*Na jutro zapowiadają halny. Od dwóch dni wieje halny.*“²⁵

23 Uvedené názvy *hól/holi* v poľskej časti Tatier sú charakteristické pre obdobie z rokov 1840–1960. Mnohé z názvov zanikli a už sa s nimi nestretávame, čo súvisí s reguláciou ochrany prírody v rámci Tatranského národného parku (Tatrzanski Park Narodowy, TPN). Podrobnejší opis súčasného stavu nájdeme na stránkach Wikipedie : http://wikipedia.org/wiki/Hale_tatrzanskie

24 Podrobnejšie na webovej stránke: http://pl.wikipedia.org/wiki/Siwa_Polana

25 Słownik współczesnego języka polskiego. Tom 1 (a – ówdzie). Tom 2 (p – żyzny). Red. nac. E. Wierzbicka. Warszawa: Przegład. Reader's Digest 1998, s. 298, 510.

Podobne lexéma *hoľa* sa v slovenčine používa jednak ako apela-tívum, jednak ako nomen proprium. Dokonca východná časť Západ-ných Tatier [od Kôprovej doliny, resp. od Tichej doliny s Ľaliovým sedlom (1947 m) v Zadnej Tichej až po Jamnícku dolinu so sedlom Pod Deravou] v staršej literatúre sa vyskytuje pod názvom **Liptovské hole**. Lexéma *hoľa* sa stala základom pre tvorenie aj ďalších topogra-fických názvov v Nízkych Tatrách, v Malej Fatre, v menšej miere vo Veľkej Fatre:²⁶ *Kráľova hoľa* (najvyšší vrch *Kráľovohoľských Tatier*, východnej časti Nízkych Tatier), *Predná hoľa*, *Stredná hoľa*, *Krúpova hoľa*, *Žiarska hoľa*, *Krakova hoľa*, *Ludárova hoľa*, *Latiborská hoľa*; (Malá Fatra): *Krivánske veterné hole*, *Lúčanské veterné hole*, *Martin-ské hole*, *Kubínska hoľa*; (Veľká Fatra): *Donovaly – Nová Hoľa*, *Hôľ-ná Fatra*. Karpatizmus *hoľa* je pomerne vysoko frekventovaný výraz ako súčasť chotárných názvov na severnej Orave v oblasti Sloven-ských (Oravských) Beskýd: *Rabčická hoľa*, *Jasenická hoľa*, *Polhor-ská hoľa*, *Panská hoľa*, *Veselská hoľa*, *Hoľa* (pri Oravskom Veselom), *Vasilovská hoľa*, *Babinská hoľa*, *Bzinská hoľa*, *Zadný podhol*. Kar-patizmus je doložený aj v stredoslovenských a kysuckých nárečiach s významom 'trávnatá, stromami nezarastená plocha vo vrchoch, horská lúka', napr.: *Dva tížne zme pásli voli na hoľi* (Oravská Poru-ba, okr. Dolný Kubín); *Na hoľe ouce hnaľi* (Ležiakov, okr. Martin); *Potom štvrti rog nam jedného had ukusiť na tej istej hoľi* (Závadka nad Hronom, okr. Brezno); *Ofce sa strižu v jeseňi a na jar – v aprí-li, lebo v maji išli už do holi* [Riečnica, okr. Kysucké Nové Mesto (r. 1987 obec zanikla pri výstavbe Vodnej nádrže Stará Bystrica)]²⁷ (I. Ripka 1994, s. 595).

Podľa F. Sławského (1955, s. 393-394), známeho poľského ety-mológa, slovenská lexéma **hoľa** predstavuje substantivizovaný tvar menného prídavného mena ženského rodu: psl. ***goľb**, **gola** (analo-

26 [http://sk.wikipedia.org/wiki/Katégorieia: Kráľova hoľa](http://sk.wikipedia.org/wiki/Katégorieia:_Kráľova_hoľa); [http://sk.wikipedia.org/wiki/Katégorieia: Malá Fatra](http://sk.wikipedia.org/wiki/Katégorieia:_Malá_Fatra); [http://sk.wikipedia.org/wiki/Katégorieia: Veľká Fatra](http://sk.wikipedia.org/wiki/Katégorieia:_Veľká_Fatra)

27 *Slovník slovenských nárečí*. I. A–K. Ved. red. I. Ripka. Bratislava, Vydavateľstvo Veda, 1994, s. 595.

gicky podľa **medja* > *medza* nastala zmena **golja* > *goľa* > *hoľa*) s pôv. významom „*holé miesto, nezalesnené*“, vyskytuje sa v dluž., hluž. „*step, les*“, rus. „*pustá krajina*“, v lemkovských nárečiach (výpožicka zo slov.) „*horský štít*“. M. Vasmer sa domnieva, že ide o príbuzné slovo s lotyšským **gāla** „*holoľad*“, fem. *gāla* „*tenká vrstva ľadu*“, sthornem. kalo „*lysý*“. J. Rozwadowski pripúšťa možnosť, že ide o príbuzné slovo s litovským **gālas** „*koniec*“, pôv. význam „*holý koniec kmeňa stromu*“. Odmietá súvislosť s lat. *calvus* „*plešivý, lysý*“ (M. Vasmer 1964, s. 433).

Z podhalských nárečí sa slovo *hoľa* dostalo do spisovnej poľštiny. Zmena **o** na **a** v koreni slova nie je systémová, podľa K. Nitscha ide o hyperkorektné umelé **a**, ale v tomto slove sa zachovala pôvodná hláska **h**, ktorá svedčí o slovenskom pôvode lexémy.²⁸ V starej slovenčine sa zmena **g** > **h** uskutočnila začiatkom 12. stor., kým v starej poľštine táto zmena nenastala, napr.: *hlava, noha, hory, holý*, poľ. *głowa, noga, góry, goły*.

Podhalské nárečia sú okrajové poľské (malopoľské) nárečia na poľsko-slovenskom jazykovom pomedzí, v ktorých sa popri archaických (starobyých) črtách vyskytujú aj viaceré javy slovenského pôvodu. Z tých archaických javov reprezentujúcich starší vývinový stav poľských nárečí (poľského jazyka) treba spomenúť prízvuk na prvej slabike, pretože vo väčšine poľských dialektov (aj v spisovnej poštine) je prízvuk na predposlednej slabike. Ďalej je tzv. *podhalský archaizmus*, t.j. výslovnosť pôvodného *i* v slabikách *si, zi, ci, dzi, ři: citać* (poľ. *czytać*, slov. *čítať*), *zivy* (poľ. *żywy*, slov. *živý*), *sin* (poľ. *syn*, slov. *syn*), *k^oozy* (poľ. *kozy*, slov. *kozy*), *gřiby* (poľ. *grzyby*, slov. *hríby*).

Tento hláskoslovný jav sa vyskytuje iba v podhalských nárečiach (s presahom do niektorých spišských goralských obcí na poľskom i slovenskom území) a po prvý raz ho popísal a jeho výskyt zakreslil

28 SLAWSKI, Franciszek: Słownik etymologiczny języka polskiego. Zeszyt 4 (Graja – Ile). Kraków : Nakładem Towarzystwa Miłośników języka polskiego 1955, s. 393 – 394.

na jazykovej mape poľský dialektológ M. Małecki (1928). Pre svoj archaický ráz využívajú nárečové prvky z podhalských nárečí aj poľskí spisovatelia, napr. H. Sienkiewicz v historickom románe *Križiaci (Krzyżacy)* z r.1904. Ale podhalské nárečia uviedol do poľskej literatúry známy poľský spisovateľ K. Przerwa – Tetmajer vo svojej zbierke poviedok *Na skalnym Podhalu* (1901 – 1912), napísanej v nárečí Podhalia s prvkami štylizácie. Podhalie je v Poľsku veľmi populárne nielen vďaka svojim prírodným krásam, ale aj vďaka svojmu originálnemu goralskému folklóru, ľudovým tancom, goralskému kroju, goralskej architektúre. Administratívnym, turistickým, kultúrnym a hospodárskym centrom Podhalia je mesto Zakopané.

3.6. Goralské nárečia v jazykových atlasoch

Na príbuznosť v oblasti karpatskej ľudovej kultúry upozornili najprv etnológovia. Neskôr sa k nim pridali jazykovedci, ktorí sa zamerali na výskum lexiky spätéj s ovčiarstvom a pastierstvom. Prvým slovenským regionálnym jazykovým atlasom bol *Atlas językowy polskiego Podkarpacia* od M. Małeckého a K. Nitscha, ktorý vyšiel v Krakove r. 1934. Cieľom atlasu bolo zachytiť spoločné črty v lexike južných sliezskych a malopoľských nárečí v horskej a podhorskej oblasti, ktoré napriek značnej diferenciacii na zvukovej a morfolologickej rovine tvoria jeden celok. Atlas skutočne potvrdil, že v týchto poľských nárečiach sa vyskytuje značná vrstva spoločných lexém – karpatizmov, ktoré spájajú rozličné dialekty karpatského jazykového areálu v jeden celok, výrazne sa odlišujúci od nárečí v nížinatých oblastiach.

Autori začlenili do atlasu aj dvanásť lokalít ležiacich mimo územia Poľska, a to na území bývalej Československej republiky. Z uvedeného počtu šesť bodov tvorili goralské obce: Čierne na Kysuciach (č. 7), Hladovka (č. 13) a Oravská Polhora (č. 16) na Orave, Ždiar (č. 10), Nižné Ružbachy (č. 38) a Kače (č. 37 – časť obce Mníšek nad Popradom) na Spiši. Z jazykovo slovenských obcí boli do atlasu začlenené dve obce: Liesek na Orave (č. 11), Plavnica na Spiši (č. 38) a sloven-

ské nárečie s prvkami poľskej realizácie reprezentovalo nárečie Vysokej nad Kysucou (č. 21). Posledné tri body boli z oblasti moravsko – lašskej: Šumbark (č. 28), Komorní Lhotka (č. 15) a Morávka (č. 28).

V. Vážný ako vynikajúci znalec slovensko-poľského pomedzia pripravil referát na tému *O dokumentárni hodnotě linguistického atlasu polského*: M. Małecki i K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia* na III. medzinárodný zjazd slavistov v Belehrade (18.–25.9.1939), ktorý sa pre vojnové udalosti nekonal.²⁹ Autor neskôr text referátu prepracoval, doplnil, rozšíril a v roku 1940 odovzdal do tlače. Vtedajšia cenzúra však nedovolila vytlačenú prácu publikovať, ktorá vyšla až o osem rokov neskôr v nezmenenej podobe: **Z mezislovenského jazykového zeměpisu – Příspěvky k dokumentární hodnotě díla: M. Małecki i K. Nitsch, Atlas językowy polskiego Podkarpacia. Kraków 1934.** (Praha 1948, 260 s.). Monografia V. Vážneho bola prvou sondou do problematiky slovensko-poľských jazykových kontaktov. Aj napriek nízkemu počtu skúmaných lokalít boli jeho zistenia dôležitým príspevkom k výskumu goralských nárečí na Slovensku.

Okrem toho V. Vážný na viacerých miestach zdôrazňuje, že obyvateľstvo v goralských oblastiach Spiša a Oravy je bilingválne a že oblasť má prechodný slovensko-poľský charakter. Pripomína, že sám sa zúčastnil na dialektologickom výskume napríklad v Ždiari na Spiši a k jeho blízkym spolupracovníkom patrili poslucháči z Univerzity Komenského pochádzajúci z tejto oblasti. Výskum karpatskej lexiky realizovaný v posledných desaťročiach potvrdil, že podstatou príbuznosti nárečí v horskej a podhorskej oblasti je spoločná lexika, ktorá sa nevyskytuje v nárečiach v nížinatých oblastiach.

Doposiaľ najrozsiahlejšou prácou z oblasti výskumu lexiky goralských nárečí je štvorzväzkový *Atlas polskich gwar spiskich na terenie Polski i Czechosłowacji* (1966 – 1977) od Zenona Sobierajského. Cieľom atlasu, ktorý obsahuje 400 máp a komentárov, bolo zachytiť

29 Porov. III. mezinárodní sjezd slavistů (slovanských filologů). Ljubljana – Beograd – Zagreb 18.—25.9.1939. Bibliografie. Sest. Eva Velinská. Praha: Státní knihovna ČSR – Slovenská knihovna 1978, s. 68.

popri spoločných črtách skúmaných dialektov aj ich diferenciáciu lexikálnu, morfológickú a v neposlednom rade aj hláskoslovnú. Autor si všíma vzťahy spišských goralských nárečí k dialektom podhalským a sončským, ktoré sa prejavujú v početných presahoch do spišskej oblasti. Z. Sobierajski neobišiel ani otázku cudzích vplyvov na vývin spišských goralských nárečí a v II.-IV. zväzku uvádza kapitoly venované slovenským, ukrajinským (rusínskym), nemeckým a maďarským jazykovým vplyvom.

V rokoch 1968 – 1984 vyšlo vo vydavateľstve Veda v Bratislave základné dielo o slovenských nárečiach: *Atlas slovenského jazyka* (I. zv. 1968; II. zv. 1981; III. zv. 1981; IV. zv. 1984). Celkove je v štyroch zväzkoch ASJ zakreslených 362 bodov, ktoré boli vytypované na základe výskumu v každej slovenskej osade na súvislom jazykovom území. [Celkove sa dotazník vyplnil v 2559 slovenských obciach na súvislom jazykovom území. (Porov. J. Štolc 1968, 2. časť, s. 17-24)].

Na jazykových mapách sú zastúpené tri goralské obce na Spiši [Ždiar (č. 235), Lechnica (č. 236), Vyšné Ružbachy (č. 237)], jedna goralská obec na Orave [Oravská Polhora (č. 102)] a jedna lokalita na Kysuciach [Oščadnica (č. 101)]. Do siete bodov sa na mapách v *Atlase slovenského jazyka* nedostala ani jedna obec z poľskej časti Spiša a Oravy, ktoré zabrali Poliaci na základe rozhodnutia mierovej konferencie v Paríži zo dňa 28. júla 1920. V danom prípade sa štátna hranica medzi Slovenskou a Poľskou republikou stotožnila s hranicou slovenského národného jazyka a územie severozápadného Spiša a severovýchodnej Oravy, ktoré v priebehu celých dejín Slovenska až do osudného rozhodnutia mierovej konferencie z 28. júla 1920 vždy tvorilo súčasť Spišskej a Oravskej stolice, do siete bodov Atlasu slovenského jazyka nebolo zahrnuté. Tým autori nedocenili jedno z najstarších zistení lingvistickej geografie a dialektológie z konca 19. storočia o tom, že nejednajú ostré hranice medzi jazykmi (nárečiami), ale väčšie či menšie prechodné oblasti. A takouto prechodnou oblasťou medzi slovenskými a poľskými nárečiami sú nesporne goralské

dialekty na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí, v ktorých sa na starší poľský základ v priebehu dlhodobých a intenzívnych medzijazykových kontaktov navrstvili mladšie jazy slovenskej proveniencie.

Z tohto hľadiska boli prezieravejší autori prvého karpatského regionálneho atlasu K. Nitsch a M. Małecki, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia* (1934) ako aj autori *Małego atlasu gwar polskich* (1957 – 1970). Poľskí bádatelia vždy vnímali goralské nárečia ako súčasť poľského národného jazyka, a preto na jazykových mapách týchto lingvistických atlasov boli zastúpené aj lokality zo Slovenska. Pritom na poľskom území Spiša i Oravy žijú Slováci, ktorí rozprávajú takým istým goralským dialektom ako na susednom Zamagurí či v goralských dedinách v okrese Námestovo na Orave. Aj v týchto goralských nárečiach na poľskej časti Spiša a Oravy podobne ako aj v goralských nárečiach na Slovensku sa vyskytujú početné slovakizmy na všetkých jazykových rovinách: v hláskosloví, morfológii, syntaxi a lexike. Mnohé slovakizmy sú rozšírené aj v podhalských nárečiach v regióne Podhalia a neraz siahajú až po Myšlenice pri Krakove. Podobne slovenské jazykové vplyvy sa šírili cez kysucké goralské nárečia do poľských živeckých a sliezskych nárečí. Tradične sa však v poľskej, tak aj v slovenskej jazykovede častejšie hovorí o poľských vplyvoch na severné regióny Slovenska než o slovenských vplyvoch na južné regióny Poľska. V tomto zmysle treba posilniť výskum slovensko-poľského pomedzia z aspektu slovensko-poľských vzťahov.

Vydanie všetkých štyroch zväzkov ASJ, v ktorých sa metódou jazykového zemepisu spracúvajú údaje zo štyroch jazykových rovin (hláskoslovie, tvaroslovie, tvorenie slov a lexika), vysoko ocenili domáci i zahraniční slovakisti a slavisti. Celý tento vedecký projekt vznikol na pôde Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave, ktorý pripravil na jeho realizáciu vedecké, organizačné, odborné a finančné zázemie. Roku 1987 autorský kolektív ASJ získal cenu Slovenskej akadémie vied. Roku 1995 bola udelená Jazykovednému ústavu Ľudovíta Štúra za tento významný

počin v slovenskej lingvistike *Národná cena Slovenskej republiky* v oblasti vedy.

Ako vyplýva z bibliografických údajov, každý zväzok atlasu pozostáva z dvoch častí – z *mapovej a komentárovej časti*, v ktorej sa okrem úvodu a komentárov publikujú aj iné dôležité materiály súvisiace s prípravou a realizáciou takéhoto kolektívneho diela. Všetky štyri diely spája jednotný metodický i metodologický postup, jednotná koncepcia a metóda spracovania materiálu. Každý zväzok zachováva istú kontinuitu s predchádzajúcimi zväzkami, najmä s prvým dielom atlasu, pretože všetci autori ASJ sa podieľali na príprave prvého zväzku, na príprave jeho koncepcie, na realizácii výskumu, na oponentúrach máp a komentárov. Tak ako na lingvistické mapy organicky nadväzujú komentáre, tak koncepcne i svojou štruktúrou prerastá jeden zväzok do druhého. Edícia tohto lingvistického diela uzavrela jednu veľmi dôležitú etapu v poznávaní a vo vedeckom štúdiu slovenských dialektov, ktoré majú nezastupiteľnú úlohu pri štúdiu a rekonštrukcii najstarších dejín slovenského jazyka. Zároveň položila základy pre prípravu ďalších základných diel o slovenčine, akým je napríklad *Slovník slovenských nárečí* (1. zv. 1994, 2. zv. 2006), *Stručný etymologický slovník slovenčiny* (2015), *Frazeologický slovník slovenčiny*, *Slovník súčasného slovenského jazyka* (1. zv. 2006, 2. zv. 2011, 3. zv. 2015) ako aj ďalšie kolektívne lingvistické diela alebo monografie, ktoré sa pripravujú, resp. sa v budúcnosti budú pripravovať v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra a v úzkej spolupráci s univerzitnými slovakistickými centrami v Slovenskej republike.

„Materiál sa spracúva a triedi podľa vnútornej súvislosti tak, aby sa sprístupnil úvahám o vývinových procesoch, ktoré sa v slovenskom jazyku odohrali. Tieto úvahy by nemohli dospieť k pozitívnemu výsledku, keby sa v nich do dôsledkov neuplatňoval *celoslovenský porovnávací aspekt*. Paralelné spisovné formy zo slovanských jazykov, uvedené pri každom slove zobrazenom na mape, majú poslúžiť jednak ako orientačná pomôcka, jednak majú vyvolať u používate-

ŕov Atlasu komparatistické a konfrontačné zretele“ (J. Štolc 1978, s. 17). Túto myšlienku slovenského bádateľa sme citovali z úvodu k 2. časti II. zväzku ASJ, ktorý je venovaný tvarosloviu (ohybným slovným druhom), ale táto metodická i metodologická zásada je platná pre všetky štyri zväzky. Tým, že v komentároch k jednotlivým mapám sa uvádzajú paralely z viacerých slovanských jazykov, resp. odkazy na etymologický slovník, či na ďalšie dialektologické diela, nadobúda ASJ široký porovnávací rámec, do ktorého sú zakomponované hláskoslovné, tvaroslovné, slovotvorné a lexikálne údaje o slovenských nárečiach. A tak pri štúdiu lingvistických máp v prvom zväzku nachádzame aj tie javy, ktoré patria do skupiny starších a mladších javov praslovanského pôvodu a ktoré svedčia o tom, že v stredoslovenských nárečiach sa koncentrovane vyskytujú javy nezápadoslovanského pôvodu, kým v západoslovenských a východoslovenských nárečiach sa v daných prípadoch vyskytujú javy západoslovanskej proveniencie.

* * *

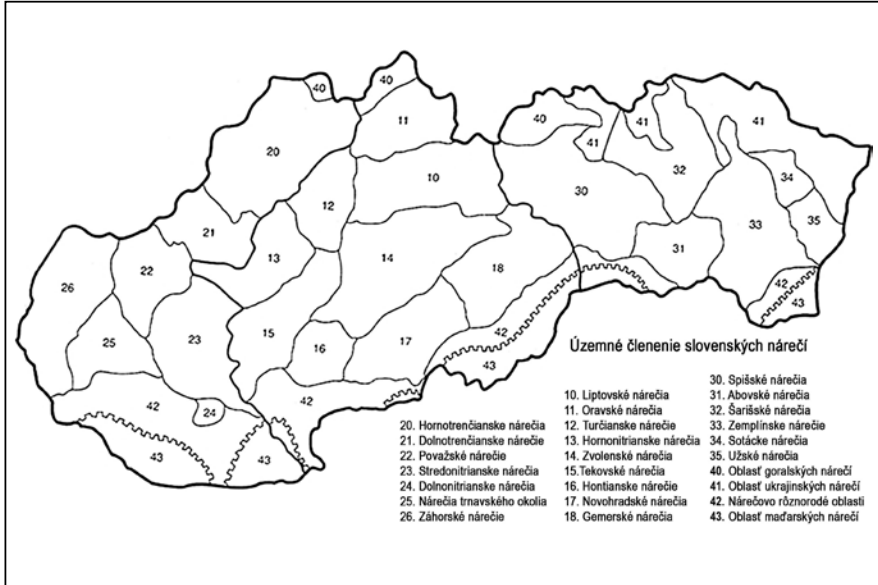
ŠTOLC, Jozef – BUFFA, Ferdinand – HABOVŠTIAK, Anton a kol.: Atlas slovenského jazyka. I. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá. Mapy. Bratislava 1968. 314 s. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Materiály. Bratislava: Veda 1968. 200 s.

ŠTOLC, Jozef: Atlas slovenského jazyka. II. Flexia. Časť prvá – mapy. Bratislava: Veda 1981. 316 s. Časť druhá. Úvod – Komentáre. Bratislava: Veda 1978. 192 s.

BUFFA, Ferdinand: Atlas slovenského jazyka. III. Tvorenie slov. Časť prvá – mapy. Bratislava: Veda 1981. 424 s. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Dotazník – Indexy. Bratislava: Veda 1978. 248 s.

HABOVŠTIAK, Anton: Atlas slovenského jazyka. IV. Lexika. Časť prvá – mapy. Bratislava: Veda 1984. 464 s. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Dotazník – Indexy. Bratislava: Veda 1984. 368 s.

* * *

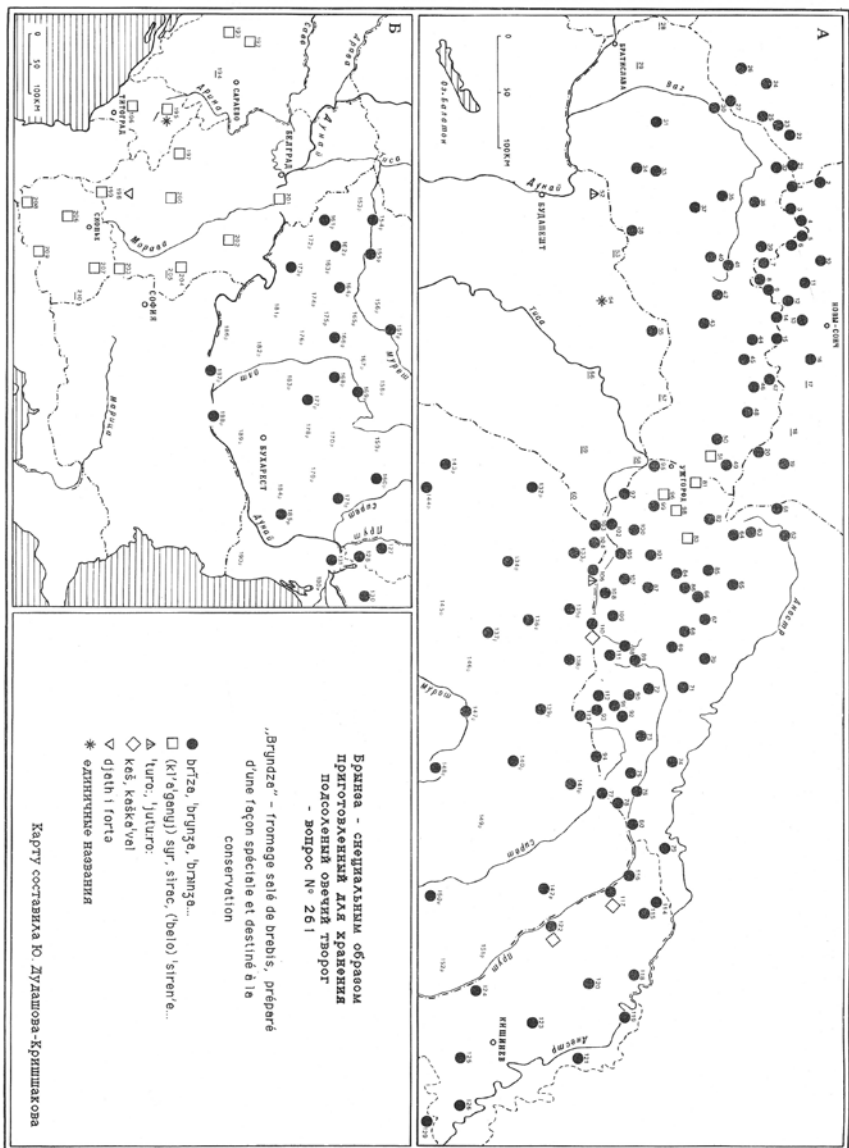

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
ОБЩЕКАРПАТСКОГО ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКОГО АТЛАСА

СЕРБСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК И ИСКУССТВ
Институт сербского языка

ФИЛОСОФСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ НОВИ САД
Кафедра сербского языка и лингвистики

ОБЩЕКАРПАТСКИЙ
ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ
АТЛАС
ВЫПУСК 7

Vyvrcholením výskumu karpatskej lexiky je medzinárodné dielo *Общекарпатский диалектологический атлас / Atlas dialectologique des Carpathes / Celokarpatský dialektologický atlas*. I. – VII. (1988 – 2003), ktorý predstavuje **lexikálno-sémantický typ atlasu**. Je to prvý atlas tohto typu, lebo dovtedy sa nikde nevenovala pozornosť výskumu sémantickej diferenciácie lexiky a ani mapovaniu týchto javov. To bolo základné teoreticko-metodologické východisko, ktoré sa zohľadňovalo pri zostavovaní dotazníka. Do Dotazníka Celokarpatského dialektologického atlasu boli zaradené dva typy otázok. **Prvý typ otázky**, ktorý je v dialektológii najrozšírenejší, predstavuje postup „od významu k slovu“, keď sa na základe všeobecne známeho významu istej lexémy zisťoval výskyt daného karpaticizmu na skúmanom území. Je to **onomaziologická metóda**, ktorá skúma proces pomenovania, priradovania formy k významu. Napríklad na otázku formulovanú v Dotazníku CKDA „ako sa volá hlavný pozdĺžny nosník pod strechou domu, držiaci priečne nosníky povaly“ explorátor zapíše odpoveď „hreda“ (*tragar, veňec, gerenda, greda, pidvaľina, švela* a pod.).

Pri **druhom type otázky** sa vychádza od jednotlivých slov a skúma sa ich význam, resp. zmeny významu, čiže ide o **postup od výrazu k obsahu**. Je to tzv. **sémaziologická metóda**, ktorá sa uplatňuje pri štúdiu viacvýznamovosti. Napríklad explorátora zaujíma, aké významy má lexéma +*hrada*: (1) priečny nosník v strope domu, (2) žrd' v dome na vešanie bielizne, (3) polica okolo pece, (4) bidlo pre hydinu, (5) ostrov v rieke. V Dotazníku CKDA sú uverejnené iba najrozšírenejšie a predpokladané významy jednotlivých karpaticizmov, až pri zostavovaní máp sa ukázalo, aká je skutočná sémantická štruktúra skúmaných lexém, pretože explorátori zapisovali aj nové, nepredpokladané významy.

Na základe týchto dvoch typov otázok sa zostavovali lexikálne a sémantické mapy. V sémantických otázkach v Dotazníku CKDA sa uvádza tzv. **metaforma**, resp. **metajazyková podoba karpaticizmu**,

ktorá umožňuje vyhnúť sa v samotnej formulácii otázky fonologickej, resp. morfolologickej variantnosti skúmanej lexémy v jednotlivých jazykoch a dialektoch karpatského jazykového areálu, napr. **+podI-šAr-** (poľ. *podyszarz*, slov. *podišiar*, ukr. *podušera*, mold. *podišor*), **+žENTica** (poľ. *żętyca*, čes. *žinčice*, slov. *žinčica*, ukr. *žentycia*, mold. *žintice*), **+kLag** (poľ. *klag*, slov. *kl'ag*, ukr. *kl'ag*, mold. *kiag*), **+rInz-** (poľ. *ryndz(k)ka*, slov. *ryndzka*, ukr. *ryndzia*, mac. *rynze*), **+brInza** (poľ. *bryndza*, slov. *bryndza*, ukr. *bryndzia*, mold. *brynze*).³⁰

Na 420 jazykových mapách v jednotlivých zväzkoch je zaznamenané rozšírenie karpatskej lexiky v slovenských, moravských, poľských, ukrajinských, rusínskych, maďarských, moldavských, macedónskych a srbských nárečiach. Tento atlas je výsledkom vyše tridsaťročnej spolupráce medzinárodného kolektívu jazykovedcov zo Slovenska, Česka, Poľska, Maďarska, Ukrajiny, Ruska, Moldavska, Macedónska a Srbska a právom sa pokladá za významný vklad do karpatickej a svetovej lingvistiky. **Sieť bodov na lingvistických mapách tvorí 210 lokalít** z územia poľských, moravských, slovenských, maďarských, ukrajinských, rusínskych, moldavských, srbských a macedónskych nárečí. Údaje z rumunských nárečí boli rekartografované z rumunských jazykových atlasov. Údaje z bulharských nárečí nedávno vydala Bulharská akadémia vied v Sofii ako osobitný index karpaticizmov.³¹ Dielo je uzavreté a výstup tohto projektu tvorí: dotazník

30 Podrobnejšie *Общекарпатский диалектологический атлас. Вступительный выпуск* (1987, s. 105–132). Veľké písmeno v metaforme sémantickej otázky je namiesto vokálu, kde sa predpokladá najväčšia variantnosť, napr.: +GRENda, +grVda, +slem- +s(V)lem(b)-. Je to tzv. písmeno-symbol. Pomlčka na konci slova označuje variantnosť morfológických elementov. V niektorých prípadoch môže byť odlišné znenie metaformy napríklad v 1. vyd. Dotazníka (+grVda) a v 2. vyd. Dotazníka OKDA (*GRENda). Používame obidve formy, rozhodujúci je názov mapy OKDA (grVda).

31 Крпато-балканский диалектный ландшафт: Язык и культура. Памяти Галины Петровны Клепиковой. Сборник статей. Отв. редактор А. А. Плотникова. Российская академия наук. Институт славяноведения. Москва 2008. 480 с.

V tomto moskovskom zborníku v kapitole *Болгарские материалы для «Общекарпатского диалектологического атласа»* (s. 355 – 480) je publikovaný kompletný bulharský materiál z 15 lokalít ležiacich na území Bulharskej republiky: 212 Dolga Riksa, 213 Vračeš, 214 Plana, 215 Poibrene, 216 Pastra, 217 Gega, 218 Trigrad, 219 Stokite, 220 Brest, 221 Kacelovo, 222 Medven, 223 Černičino, 224 Stoilovo, 225 Komarevo, 226 Podvis (s. 355 – 479).

(1981), úvodný zväzok (1987) a sedem zväzkov atlasu (1988-2003). To znamená, že v roku 2003 bola uzavretá práca nad týmto veľkým medzinárodným projektom, ktorý sa v budúcnosti nepochybne stane základom pre etymologický výskum karpatskej lexiky. Koncom roka 2012 vyšla vo vydavateľstve Inštitútu poľského jazyka PAN v Krakove ďalšia karpatoľogická publikácia *Karpacki atlas dialektologiczny. Indeksy*, ktorá završuje dlhoročnú prácu medzinárodného kolektívu na príprave tohto významného lingvogeografického diela.

Na území Slovenskej republiky bolo vytypovaných 24 lokalít, z toho 20 lokalít reprezentuje slovenské nárečia a 4 lokality ukrajinské (rusínske) nárečia na severovýchodnom Slovensku. Goralské nárečia na slovenskom území neboli zahrnuté do sieťky bodov CKDA. Pomerne rovnomerne sú zastúpené všetky tri makroareály: **západoslovenské nárečia** [*záhorské*: (28) Gajary, *trnavské*: (29) Blatné, *dolnotrenčianske*: (30) Horná Súča, *topoľčianske*: (31) Nitrianska Blatnica, *hornokysucké*: (32) Staškov], **stredoslovenské nárečia** [*tekovské*: (33) Rudno nad Hronom, *hontianske*: (34) Žemberovce, *turčianske*: (35) Sklabiňa, *dolnooravské*: (36) Zázrivá, *zvolenské*: (37) Priečhod, (38) Ľuboreč, *hornooravské*: (39) Brezovica, *zvolenské*: (40) Mýto pod Ďumbierom, *východoliptovské*: (41) Východná] a **východoslovenské nárečia** [*spišské*: (42) Vikartovce, (43) Teplička nad Hornádom, *šarišské*: (44) Plaveč, (46) Zborov, *zemplínske*: (48) Mestisko, *sotácke*: (51) Belá nad Cirochou]. Lokality (45) Bajerovce (45) a Becherov (47) sú zo západnej časti ukrajinských (rusínskych) nárečí, kým lokality Veľká Poľana (49) a Zbojné (50) sú z východnej časti tohto pomedzného areálu.

Na území Poľskej republiky bolo vytypovaných 20 lokalít, z toho dve sú goralské obce: jedna na Orave [Horná Zubrica/Zubrzyca Górna a Dolná Zubrica/Zubrzyca Dolna (č. 6)] a jedna na Spiši [Jurgov/Jurgów (č. 9)].

Celokarpatský dialektologický atlas je **lexikálno-sémantický typ atlasu**. To bolo základné teoreticko-metodologické východisko, ktoré sa zohľadňovalo pri zostavovaní dotazníka. Členom komisie pre

CKDA bolo jasné, že vytvorenie dobrej materiálovej bázy na základe jednotného dotazníka je základom úspechu celého projektu. Preto sa veľká pozornosť venovala výberu karpaticizmov, excerpoval sa lexikálny materiál zo všetkých regionálnych atlasov, publikácií, nárečových slovníkov, výkladových slovníkov spisovných jazykov a iných prác týkajúcich sa výskumu lexiky nárečí karpatského jazykového areálu. Zároveň musela byť vypracovaná osobitná metodika kartografovania (mapovania) sémantickej štruktúry karpaticizmov. Z uvedeného vyplýva, že Celokarpatský dialektologický atlas obsahuje dva typy máp – lexikálne a sémantické.

* * *

Общекарпатский диалектологический атлас. Вопросник. Институт славяноведения и балканистики Академии наук СССР. Москва: Издательство „Наука“ 1981. 128 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. Вступительный выпуск. Ред. Б. Видоески, Д. Петровиќ, С. Реметиќ. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите 1987. 186 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 1. Ред. Р. Я. Удлер. Академия де Штиинце а РСС Молдовенешть, Институтул де Лимбэ ши литературэ. Кишинэу: „Штиинца“ 1989. 196 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 2. Ред. С. Б. Бернштейн, Г. П. Клепикова. Институт славяноведения и балканистики Академии наук СССР. Москва: Издательство „Наука“, Главная редакция восточной литературы 1988. 241 с. Общекарпатский диалектологический атлас. 2. Ред. С. Б. Бернштейн, Г. П. Клепикова. Москва: Институт славяноведения и балканистики Российской академии наук 1992. 133 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 3. Red. J. Rieger, J. Siatkowski, B. Oczko, E. Rudolf-Ziółkowska, A. Zaręba. Komitet językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk. Warszawa: Res Publica Press 1993. 184 с.

Общекарпатский диалектологический атлас. 4. Я. Закревська, П. Лизанец, Є. Жеребецкий. Львів: Інститут українознавства Академії наук України 1993. 182 с.

Общечарпатский диалектологический атлас. 5. Red. I. Ripka, J. Dudášová-Kriššáková, Z. Hanudel'ová, R. Šrámek. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1997. 226 s.

Общечарпатский диалектологический атлас. 6. Red. L. Balogh, J. Bańcerowski, I. Posgay. Nyelvtudományi Intézet, A Magyar Tudományos Akadémia. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Lengyel Filológiai Tanszék. Budapest: Tinta könyvkiadó 2001. 216 s.

Общечарпатский диалектологический атлас. 7. Ред. Б. Видоески, Д. Петровић, М. Пижурица, С. Реметић. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик, Српска академија наука и уметности. Филозофски факултет Нови Сад 2003. 188 с.

Общечарпатский диалектологический атлас. Указатели. /Atlas dialectologique des Carpathes. Les index/ Karpacki atlas dialektologiczny. Indeksy. Под редакцией Януша А. Ригера. Краков: Институт польского языка Польской академии наук. 2012. 214 с.

3.7. Červený kláštor pri Dunajci – ohnisko predbernoľákovského hnutia na severnom Spiši

V dejinách každého národa sa za významný medzník pokladá preklad Biblie do spisovného jazyka. **Prvý preklad celej Biblie** do slovenčiny vznikol v **Červenom kláštore pri Dunajci na severnom Spiši** v rokoch 1756 – 1759.³² Preklad pripravili mnísi kamaldulskej rehole pod názvom **Swaté Biblia Slowénské aneb Pjsma Swátého částka I. II.** Dielo bolo napísané v kultúrnej západoslovenčine v predbernoľákovskom období. Na preklad celej Biblie bolo treba vzdelaných ľudí a tých bolo v Červenom kláštore dostatok. Ako ukázal výskum slovenských historikov a jazykovedcov v posledných

32 **Kamaldulský kláštor pri Dunajci** (v staršej literatúre nazývaný **Lechnický kláštor**) sa najčastejšie pomenúva názvom **Červený kláštor**, a to podľa červenej farby tehlových tvarovaných ríms, ostení a rebier. Obec Červený Kláštor vznikla v roku 1948 zlúčením osád Červený kláštor (1320), Nižné Šváby (1550) a kúpeľov Smerdžonka (1828). Kamaldulský kláštor bol zrušený v roku 1782 na základe cisárskeho dekrétu Jozefa II. (Porov. Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 3. Bratislava: Veda 1977, s. 291–292).

desaťročiach, v rokoch 1745 – 1769/1782 tu sídlila *Vysoká škola teologická*, na ktorej prednášali učení pátri (páter je vysvätený kňaz, fráter – nevysvätený mních) a ktorí prekladali Bibliu z latinskej *Vulgáty*.³³ Boli to Slováci väčšinou zo západného Slovenska. Úspechom slovenskej slavistiky v posledných rokoch bolo faksimilné vydanie tohto prvého prekladu celej Biblie do slovenčiny, o ktoré sa zaslúžil prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc., dlhoročný riaditeľ Slavistického ústavu J. Stanislava SAV v Bratislave, v spolupráci s prof. dr. Hansom Rothem z Univerzity v Bonne v Nemecku, kde v edícii *Biblia Slavica* r. 2002 vydanie bolo zrealizované. V tejto edícii vyšli prvé preklady Biblie do češtiny, poľštiny ako aj do ďalších slovanských i neslovanských jazykov.³⁴

Okrem toho v Červenom kláštore r. 1763 vznikol prvý pokus o uzákonenie spisovnej slovenčiny. Ide o rozsiahly rukopis latinsko-slovenského slovníka **Syllabus dictionarii latino-slavonicus**, ktorý v úvode obsahuje aj po latinsky napísaný **Stručný návod na správne písanie, tvorenie a vyslovovanie niektorých slov v správnom slovenskom jazyku**. Tento slovník zostavili učení pátri pri práci nad prekladom Biblie do slovenčiny. Uvedené historické udalosti majú v dejinách spisovného slovenského jazyka mimoriadny význam a mal by byť na ne hrdý každý obyvateľ Spiša i každý Slováč. Okrem toho osvetľujú mnohé otázky súvisiace s národnouvedomovacím procesom goralského obyvateľstva v prvej polovici 18. storočia.

Ako vidno, Červený kláštor sa stal dôležitým ohniskom predber nolákovského hnutia na severnom Spiši, čo podľa Eduarda Pavlíka (1968, s. 118)³⁵ neostalo bez vplyvu na svetské duchovenstvo a malo svoje pokračovanie v bernolákovskom národnobuditeľskom hnutí. Ši-

33 J. Doruľa: Červený kláštor ako významné stredisko národnobuditeľského hnutia v predber nolákovskom období. Prednáška v Jazykovom odbore Maticy slovenskej 1. marca 2006 v Prešove.

34 Uvádzame plný bibliografický údaj faksimilného vydania Biblie: Swatę Biblia Slowęnskę aneb Pisma Swatęho. Částka I. - II. Herausgegeben von Hans Rothe und Friedrich Scholz unter Mitwirkung von Ján Doruľa. Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh 2002. Band I. – II. 920 s. II. zv. 1063 s.

35 PAVLÍK, Eduard: Poľské vplyvy a Spišská Magura. In: Spiš. 2. Vlastivedný zborník. Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach pre Vlastivedné múzeum v Spišskej Novej Vsi 1968, s. 101 – 124.

riteľmi týchto myšlienok boli podľa neho národne uvedomelí kňazi, členovia Bernolákovho Slovenského učeného tovarišstva, ktorí pôsobili v mnohých zamagurských obciach.³⁶ Nazdávame sa, že tieto okolnosti zohrali dôležitú úlohu v procese poslovenčovania goralského obyvateľstva nielen v Zamagurí na Spiši, ale aj v iných regiónoch, ktoré boli v porovnaní so severným Spišom oveľa menšie, a preto aj otvorenejšie pre prenikanie slovenských vplyvov. Bernolákovské národnobuditeľské hnutie malo totiž početnú členskú bázu (začínalo so 450 členmi) ako aj pobočné stánky. Opierajúc sa o tieto fakty možno predpokladať, že členovia Bernolákovho Továrišstva pôsobili medzi goralským obyvateľstvom nielen na Spiši, ale aj na Orave, Kysuciach a v enklávach na strednom Slovensku. Predpokladáme, že ohlas činnosti Bernolákovho Továrišstva musel byť veľmi veľký najmä na Orave, lebo rodiskom Antona Bernoláka, prvého kodifikátora spisovnej slovenčiny z r. 1787, bola obec Slanica na hornej Orave (r. 1954 zatopená Oravskou priehradou).

36 „**Slovenské učené tovarišstvo** alebo **Továrišstvo literného umenia** alebo staršie **Učené slovenské tovarišstvo** (pôvodne *Slowenské učené Towarišstwo* alebo *Towarišstwo litterného umeňa*) bol spolok, ktorý združoval prívržencov bernolákovcov na celom Slovensku a šíril slovenský jazyk a literatúru. Bol založený v roku 1792 v Trnave ako výsledok národných snáh o kultúrne a osvetové pozdvihnutie Slovákov. Medzi členov a hlavné osobnosti spolku patrili Anton Bernolák, Juraj Fándly, Jozef Ignác Bajza, Ján Hollý, Alexander Rudnay a iní.

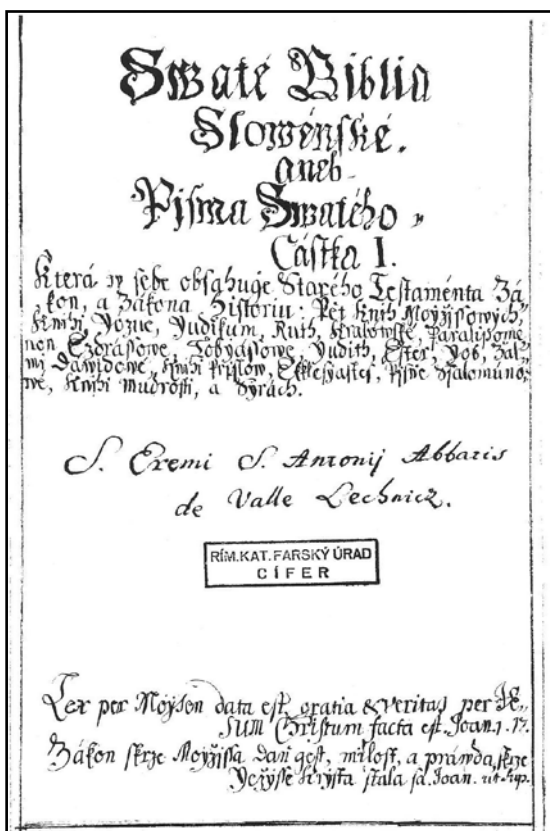
Anton Bernolák a Juraj Fándly sa snažili o vytvorenie takej spoločnosti, ktorá by vydávala aj osvetové a ľudovýchovné diela. Takou sa stalo Slovenské učené tovarišstvo, ktorého úlohou bolo hlavne organizovať a viesť národné hnutie a pomáhať sproletarizovanej inteligencii v ľudovýchovej a osvetovej činnosti. Preto boli založené i podobné „stánky“ Továrišstva v Nitre, v Banskej Bystrici, v Jágrí, vo Veľkom Rovnom a na východnom Slovensku v Solivare, v Rožňave a v Košiciach. Na konci tretieho roku svojej existencie malo už Továrišstvo na území celého Slovenska do 450 členov.

Členovia Továrišstva prejavovali veľký záujem aj o zakladanie slovenských novín a časopisov, pretože v nich videli dôležitý nástroj ovplyvňovania verejnej mienky a posilňovania slovenskej myšlienky. Vo videnskom „pobočnom stánku“ Továrišstva, chceli vydávať noviny v bernolákovskej slovenčine, nakoľko v hlavnom meste monarchie bolo možno získať aj najdôležitejšie a najaktuálnejšie vnútropolitické spravodajstvo. Hlavným cieľom ich vydávania bolo „našej slovenskej reči očistení, krásu a vivišeni“, no tieto plány sa napokon nerealizovali.“

https://sk.wikipedia.org/wiki/Slovenské_učené_tovarišstvo

Štvrté nádvorie Červeného kláštora s kostolom a zvyškami mnišských domčekov. Porov. Červený kláštor. Vydalo vydavateľstvo ČSTK – Pressfoto v Bratislave pre Východoslovenské múzeum v Košiciach. Zodp. red. J. Smola.

Swaté Biblia Slowénské aneb Pisma Swatého Částka I

Která w sebe obsahuge Starého Testamenta
Zákon, a Zákona Historiu: Pět knih Moyžjssowých,
Knihí Yózue, Yudikum, Ruth, Kralowské, Paralipomenon,
Ezdrassowe, Tobiassowe, Yudith, Ester, Yob,
Žalmi Dawidowé, Knihí Prislów, Ekklesyastcj,
Pjsně, Ssalomúnowé, Knihí Mudrosti, a Syrách.

Herausgegeben von
Hans Rothe und Friedrich Scholz

unter Mitwirkung von
Ján Dorul'a

2002

Ferdinand Schöningh
Paderborn · München · Wien · Zürich

4.

ZÁSADY FONETICKEJ TRANSKRIPCIE GORALSKÝCH NÁREČOVÝCH TEXTOV

Pri opise zásad fonetickej transkripcie goralských nárečových textov sa opierame o zásady fonetickej transkripcie, ktoré sa používajú v slovenskej dialektológii.³⁷ Tie sú oveľa jednoduchšie než postup pri zapisovaní nárečových textov v poľskej dialektológii. V slovenskej grafickej sústave je dostatočné množstvo diakritických znamienok, ale aj osobitných grafém, ktorými sa odlišujú napríklad mäkké spoluhlásky od tvrdých, palatálne sykavky od palatalizovaných, zúžené od nezúžených (otvorených) samohlások, samohlásky predného radu od vokálov zadného radu a pod. Zo zbežného porovnania goralských nárečových textov so slovenskými textami vyplýva, že prevažujú zhody, a rozdiely sú v tých prípadoch, ktoré vyplývajú z odlišného genetického základu goralských nárečí. Keď však porovnáme výskyt niektorých vokálov alebo konsonantov zistíme, že v jednotlivých skupinách goralských nárečí v tej istej pozícii sa môžu vyskytnúť tri rôzne fonémy, napr.: *r'*, *ř*, *r*, napr.: *mor'e*, *moře*, *more*. Najstarší stav reprezentuje prvý príklad, lebo v danom dialekte (v nárečí Pohorelej

37 Pojem a termín **fonetická transkripcia** (lat.) označuje verný prepis textov podľa skutočnej výslovnosti. Využíva sa pri opise dialektov ako aj pri vedeckej analýze spisovného jazyka (najmä pri opise zvukovej roviny). Okrem národných princípov fonetickej transkripcie v posledných desaťročiach boli rozpracované v slovanskej dialektológii princípy medzinárodnej fonetickej transkripcie v medzinárodných lingvogeografických dielach: *Общеславянский лингвистический атлас* (1978) a *Общекарпатский диалектологический атлас* (1981). *Рогов. Общекарпатский диалектологический атлас. Вступительный выпуск* (1987, s. 18–21).

na Horehroní) sa zachovalo pôvodné mäkké **r'** a jeho protikladom je tvrdé **r**. Druhé slovo **moře** sa vyskytuje v prevažnej väčšine goralských nárečí, v ktorých sa uskutočnila zmena pôvodného mäkkého **r'** na **ř**. Tú istú zmenu pozná čeština a stará poľština. Napokon tretí príklad **more** sa vyskytuje v južných častiach súvislých nárečových oblastí na Spiši, Orave a Kysuciach ako aj v nárečiach enkláv. Zmena **ř > r** bola motivovaná vonkajším vplyvom slovenských nárečí. Tieto rozdiely vyplývajú z toho, že proces jazykovej interferencie v goralských nárečiach je diferencovaný v závislosti od vonkajšieho vplyvu kontaktujúcich slovenských nárečí.

Pri zápise goralských nárečových textov treba mať na pamäti, že **v goralských nárečiach sa nevyskytuje kvantita**, čiže **vokály** v goralských nárečiach **sú vždy krátke**. Podobne ani prízvuk sa neoznačuje, lebo **v goralských nárečiach je prízvuk stály** a vyskytuje sa **na prvej slabike**. Z uvedeného teda vyplýva, že vokalický systém goralských nárečí je pomerne jednoduchý. Kvantita zanikla v starej poľštine a poľských nárečiach v 15. stor. a pôvodné kvantitatívne protiklady (krátke – dlhý vokál) sa prehodnotili na kvalitatívne protiklady [otvorený (nezúžený) – zúžený vokál]. Ako z uvedeného vyplýva, zúžené samohlásky, ktoré patria k osobitostiam goralských nárečí, sú pozostatkom pôvodnej kvantitatívnej korelácie. Túto zmenu poznajú aj niektoré východoslovenské nárečia (sotácke dialekty), v ktorých podobne ako v starej poľštine a poľských nárečiach zánik kvantity spôsobil kvalitatívne prehodnotenie pôvodného vokalického systému.³⁸

Spoluhláskový systém goralských nárečí je zložitejší než v slovenských nárečiach, lebo v goralských nárečiach sa rozlišuje **konsonantická mäkkostná korelácia**. Na jednej strane je to pomerne **jednoduchý vokalický systém** pozostávajúci z piatich až siedmich foném a na druhej strane je pomerne **bohatý konsonantický systém**,

38 Podrobnejšie V. Kováčová: Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína z aspektu petrifikácie a nivelizácie (2010, s. 65–71, 77–86).

v ktorom sa konsonantická mäkkostná korelácia udržala vo väčšine artikulačných radov (29 – 33 konsonantov). Aj tento stav je vnútorne diferencovaný, lebo sú goralské nárečia, v ktorých vo väčšej miere zanikli mäkké spoluhlásky, ale prevažujú nárečia, v ktorých tvrdostno-mäkkostná korelácia patrí k základnej charakteristike ich fonologického systému. V slovenských nárečiach konsonantická mäkkostná korelácia zanikla v 14.-15. stor., ale na slovenskom jazykovom území sa vyskytujú nárečia (sotácke dialekty), v ktorých sa zachovala úplná konsonantická mäkkostná korelácia. Všetky tieto príklady nám slúžia pri rekonštrukcii najstarších dejín slovenského jazyka ako aj vzniku a priebehu slovensko-poľských jazykových kontaktov.

V goralských nárečiach sa vyskytuje aj **znelostná korelácia**, to znamená, že každá znelá šumová spoluhláska má svoj neznelý protiklad. Tento jav spája goralské nárečia so slovenskými nárečiami (a so spisovnou slovenčinou). V **goralských nárečiach** sa vyskytuje iba **regresívna (spätná) neutralizácia**, pri ktorej nasledujúca spoluhláska vyvoláva zmenu predchádzajúcej spoluhlásky. V **poľských nárečiach (a v spisovnej poľštine)** sa vyskytuje **regresívna aj progresívna neutralizácia** (predchádzajúca spoluhláska vplýva na nasledujúcu). Takže tvary typu *twój* [tʃuj], *swój* [sɸuj], *Moskwa* [Moskʃa], ktoré sú charakteristické pre väčšinu poľských nárečí a pre spisovnú poľštinu, sa v goralských nárečiach nevyskytujú, napr.: *tvoj*, *svoj*, *Moskva* [tvoj, svoj, Moskva]. Neutralizácia je fonologický jav, kým z fonetického hľadiska ide o asimiláciu (spodobovanie), pri ktorom „sa neutralizovaný zvukový prvok prispôsobuje príslušnou fonologickou vlastnosťou neutralizujúcemu zvukovému prvku (napr. protiklad Vc – Vc°).“³⁹

* * *

39 (Š. Ondruš –) J. Sabol: Úvod do štúdia jazykov (1981, s. 113). Dištinktivná vlastnosť Vc – Vc° (angl. voice „hlas“) je základnou vlastnosťou znelostnej korelácie, ktorú tvoria protiklady znelých – neznelých spoluhlások. Tento jav spája goralské a slovenské nárečia podobne ako spisovnú slovenčinu a poľštinu. V neutralizačných pozíciách vlastnosť **znelosť** – **neznelosť** podlieha neutralizácii (asimilácii, spodobovaniu).

Vo vokalickej systéme goralských nárečí sa vyskytujú tieto fonémy, resp. alofóny: **a, e (ə), ɛ, ɔ, o (ʰo), u, y, i:**⁴⁰

❖ **a [a]**

Vokál **a** je stredná a nízka samohláska, ktorá sa z diachrónneho hľadiska vyskytuje:

- v pozícii za pôvodné /a/, napr.: *mama, tata, bapka, šostra, brat, maly, lyn braly baby, samy targaly* (Ždiar), *byl taki fajny, hrumkavy, kazda skurka še zjadla* (Slovenská Ves)...
- v pozícii za **o** po zmene (**ā > ą >**) **o > a**, ktorá je výsledkom analogického vyrovnávania tvarov typu *dobro baba > dobra baba; veľka voda*. Neskôr sa táto zmena rozšírila aj do fonologických pozícií typu *trova > trava, (mɔm) – mas// maš, ma – mome – maće – majom*...
- ako striednica za nosovku **ɛ** v nárečiach niektorých enkláv (Pohorelá, Liptovská Teplička), napr.: *z'at', ta to treba bankə vy'ahnɔt'; žesac, hrjada*...

❖ **e [e]**

Vokál **e** je predná a prostredná samohláska, ktorá sa vyskytuje v prevažnej väčšine goralských nárečí, napr.: *Bez vojne še zylo býdyňe. Něbylo mydla, něbylo ničego dostać po skl'epaf. Ked daco še dagže objav'lylo, to trabylo strašne preplacić* (Slovenská Ves); *Tyn pažžyř še tak třimol tego vlɔkna, ze to bylo tvarde* (Ždiar)...

❖ **e (ə) [e (ə)]**

V nárečí troch obcí (Pohorelá na Horehroní, Oščadnica a Svrčinovec na Kysuciach) sa v pozíciách po tvrdých spoluhláskach vyskytuje tzv. **velárne ə** ako alofóna (variant) predného **e (ə)**.

40 V okrúhlych zátvorkach uvádzame alofóny, varianty foném. V hranatých zátvorkach uvádzame grafémy, ktoré sa používajú v transkripcii. Množina vokálov v goralských nárečiach zodpovedá súboru transkripčných znakov (grafém) používaných na fonetický prepis goralských nárečových textov.

Toto velárne **ə** sa vyskytuje jednak ako striednica za **e** po tvrdých spoluhláskach a jednak ako striednica za tvrdý jer, napr.: *Tag Mačej mə xyčil za rukə, gvari poj, idəmə tam še pozrəč, či ešče ňeuvižimə təgo tatki* (Svrčinovec). *Prišal ku mñe horar, žə čy ňepud'emý rubad' do Čarnakova, to vyvraťisko polomanə, tu təl'i medved' jag bəčka* (Pohorelá).

❖ **o** (^u**o**) [**o**] (^l**o**)

Vokál **o** je zadná a prostredná samohláska, ktorá sa z diachrónneho hľadiska vyskytuje ako:

- striednica za pôvodné praslovanské **o**, napr.: *Tak toto bylo v'el'ka počeha pre tomto rožine* (Slovenská Ves)...
- striednica za pôvodné **ā** > **ǫ** > **o**, napr.: *dobro baba, trova, mom//mòm – mos – mo – momy – moče – majom//majòm* (poľ. *dobra kobieta, trawa, mam – masz – ma – mamy – macie – majq* ~ slov. *dobrá žena, tráva, mám – máš – má – máme – máte – majú*)...
- striednica po dispalatalizácii **e** > ^o**o** v pozícii pred predojazyčnými *t, d, n, r, l, (l), s, z*, napr.: *colo – na col'e* (poľ. *czolo – na czele* ~ slov. *čelo – na čele*), *košcol – f koščel'e* (poľ. *kościół – w kościele* ~ slov. *kostol – v kostole*)...
- striednica po delabializácii ^u**o** > **o**, ktorá zasiahla väčšinu goralských nárečí, napr.: ^u*ócec* > *ócec*, ^u*oko* > *oko*, ^u*oľe* > *poľe*, ^u*obrus* > *obrus*...
- Labializované ^u**o** sa zachovalo buď ako fakultatívny variant (v oravských goralských nárečiach okrem Suchej Hory a Hladovky), buď ako kombinatórny variant fonémy **o** (v šiestich obciach na Spiši: Malá Franková, Veľká Franková, Jezersko, Lesnica, Lechnica, Haligovce, Pilhov, Kače – osada v obci Mníšek nad Popradom), napr.: ^u*okno*, ^u*on*, ^u*ostavić, k'ie r'osa v'obesyla, v'zyna še juzyna, v'ody do zbonka* (Zákamenné)...
- labializované ^u**o** sa nemôže vyskytovať v pozíciách, v kto-

rých je **o** striednicou za pôvodné dlhé **ā > ȧ > o**, lebo uvedené **o** nepodliehalo labializácii, t. j. zmene **o > °o**.

❖ **ę – o [ę – o]**

Tieto zúžené vokály sa vyskytujú iba v nárečí Pohorelej, okr. Brezno, a sú striednicami za pôvodné dlhé **ē – ō** z obdobia zániku kvantity v starej poľštine z 15. stor. Z hľadiska posunu jazyka v horizontálnom smere ide o samohlásky predného /ę/ a zadného radu /o/, kým podľa posunu jazyka vo vertikálnom smere patria k vokálom vysoko-stredným, ktoré sú na prechode medzi prostrednými /e – o/ a vysokými samohláskami /i – y/. Napr.: *Xod'o d'ęfki, wezmjo hlavnicę, zašytę ñę calkëm a xod'o kolo paropkof spęwajõncy, a zato čo vyspęwajõ, mus'o im paropcy dat' pęñaze do_periny* (Pohorelá).

❖ **y – o [y – o]**

Uvedený artikulačný rad, ktorý tvorí predné a vysoko-stredné /y/ a zadné a vysoko-stredné /o/, sa vyskytuje v prevažnej väčšine goralských nárečí. V porovnaní s archaickým vokalickým systémom v nárečí Pohorelej, v ktorom sa zachovala hláska /ę/, vo väčšine goralských nárečí nastala zmena zúženého **ę > y**. Vokál /y/ je teda samohláskou predného radu a vo vokalickom trojuholníku sa uvádza na mieste pôvodného zúženého /ę/. Je na prechode medzi vokálmi vysokého a prostredného radu.⁴¹

Z diachrónnneho hľadiska vokál /y/ sa vyskytuje ako:

- striednica za pôvodné *y, napr: *dobry hlop – dobrī hlopi, byč – bič* (Ždiar), *Vypol'ony p'ekarñik še mušol vyućyraž mokrom smatõm* (Slovenská Ves)...
- striednica za pôvodné **ē > ę > y**, preto sa /y/ v goralských

41 V tabuľke slovanských vokálov sa zúžené samohlásky **ę – o** pokladajú za **vysoko-stredné**. Ide o výstižný opis ich pozície vo vokalickom trojuholníku, preto používame tento termín aj pri opise vokalického systému goralských nárečí. Porov. **Princípy transkripcie v slovanských jazykoch**. In: Общекарпатский диалектологический атлас. Вступительный выпуск (1987, s. 19).

nárečiach pokladá za vokál predného radu, napr.: *ogyň//očíyň//^uočiň* (poľ. *ogień* ~ slov. *oheň*), *šnyg* ~ *šnega* (poľ. *śnieg*, *śniegu* ~ slov. *sneh*, *snehu*), *mlyko* (poľ. *mleko* ~ slov. *mlieko*)...

- V nárečí Starej Ľubovne na Spiši fonéma /y/ podlieha zme-
ne **y** > **e** v pozícii pred nazálami, napr.: *len*, *bedem*, *zemby*,
možem, kým v morfológických pozíciách typu *žuny*, *mlody*
a v hláskoslovných pozíciách *hlyb*, *mlyko* sa fonéma /y/ za-
chovala. V niektorých výrazoch sa stretávame aj so zmenou
y > **i**, napr.: *jo si myšlim*, *pirogi*...

❖ **i – u** [**i – u**]

Vokál **i** je predná a vysoká samohláska a vokál **u** zadná a vy-
soká samohláska. Obidve hlásky sa vyskytujú vo všetkých go-
ralských nárečiach. Iba v nárečí Podsadku na Spiši sa fonéma
/i/ môže vyskytovať nielen v pozícii za pôvodné ***i**, ale aj ako
striednica na pôvodné ***y**. V nárečí tejto lokality sa v dôsled-
ku slovensko-poľských jazykových kontaktov vykonala zmena
y > **i**. V ostatných goralských nárečiach sa zachovala opozícia
i – y, napr.: *čorni*, *šumni*, *krovi me dojiľi*, *dva babi*, *možim –*
možime (Podsadek) ~ *corny*, *šumny*, *krovy my dojiľi*, *dv^ee baby*,
mozym – mozymy (Ždiar)...

* * *

Ako sme uviedli, základnou črtou konsonantického systému go-
ralských nárečí je **konsonantická mäkkostná korelácia**, čím je
podmienенý pomerne vysoký počet spoluhlások. Preto sa goralské
nárečia podobne ako poľské nárečia (a spisovná poľština) pokladajú
za konsonantický typ. Pre tento **konsonantický typ** jazykov (dialek-
tov) je charakteristická opozícia vokálov /**i – y**/, kým vo **vokalickom**
(v srbčine, chorvátčine, slovinčine) podobne ako v **prechodnom type**
(v slovenčine, češtine) sa táto opozícia nezachovala.⁴² V jednotlivých
skupinách goralských nárečí je počet spoluhláskových foném znač-

42 Podrobnejšie J. Dudášová-Kriššáková: Fonologický systém slovanských jazykov z ty-
pologického hľadiska (2016, s. 29 – 51, 129 – 154).

ne diferencovaný, čo závisí od toho, do akej miery bol daný dialekt zasiahnutý procesom slovensko-poľskej jazykovej interferencie a do akej miery bola obmedzená mäkkostná korelácia konsonantov. Preto väčšina tvrdých konsonantov má svoj mäkký protiklad.

- ❖ **p – p̣** [p – p̣ⁱ > pj//p]
- b – ḅ** [b – ḅⁱ > bj//b]
- m – ṃ** [m – ṃⁱ > mj//m]
- v – ṿ** [v – ṿⁱ > vj//v]
- f – f̣** [f – f̣ⁱ > fj//f]

Tieto konsonanty tvoria artikulačný rad pernic, ktorý tvorí päť dvojíc tvrdých a mäkkých konsonantov. Pri realizácii mäkkých pernic sa vyčleňuje slabý palatálny element v podobe neslabičného **ị**, čo je spôsobené asynchrónizáciou základnej a palatálnej artikulácie. **Asynchrónna artikulácia mäkkých pernic** je charakteristická pre väčšinu poľských nárečí aj pre spisovnú poľštinu, lebo čisto synchronna sa vyskytuje zriedkakedy (K. Dejna 1973, s. 119). Tento jav sa vyskytuje aj v goralských nárečiach, čo treba zohľadniť pri zápise nárečových textov, napr.: *To byla tako ṿiel'ko lava, že še přiṿionzol a ḅylo še dvoma kí'lofańi* (Ždiar); *Keć še ḥlyp p̣iog v žiṃie* (Slovenská Ves)...

- V časti goralských nárečí sa v dôsledku slovensko-poľskej jazykovej interferencie prejavuje tendencia k oslabeniu, resp. zániku konsonantickej mäkkostnej korelácie. V nárečí Pohorelej na Horehroní mäkké pernice zanikli v každej pozícii a počet foném sa znížil o päť konsonantov, napr.: *pec, svečka, piť, pamjať, robjo, pjasak, svjatak*. Ako z uvedených príkladov vyplýva, depalatalizácia v pohorelskom nárečí prebehla dvojakým spôsobom. V pozícii pred vokálmi predného radu /i, e, ɛ/ zanikla vlastnosť palatálnosti a pôvodne mäkké pernice splynuli s tvrdými (**p̣ ḅ ṃ ṿ f̣** > **p, b, m, v, f**). V pozícii pred vokálmi zadného radu /a, o, ɔ, u, y/ pôvodné mäkké pernice podľahli procesu rozkladu na bifonémické spojenia: **pj, bj, mj, vj, fj** (**p̣** > **pⁱ** > **pj**, **ḅ** > **bⁱ** > **bj**, **ṃ** > **mⁱ** > **mj**, **ṿ** > **vⁱ** > **vj**, **f̣** > **fⁱ** > **fj**). Podobný stav je aj v nárečí liptovskej

enklávy Liptovská Teplička, lebo aj v liptovskotepličkom nárečí zanikol rad mäkkých perníc, napr.: *Regrući, xtore byli odebraći na vojne, ta xožili špyvajoncy po žežine i žyfki xožíuy špyvajoncy vjačinom za tymi regrutami.*

- Najväčšiu skupinu tvoria tie nárečia, v ktorých depalatalizácia perníc prebehla iba v pozícii pred samohláskami predného radu /i, y, e/ (Horelica, Oščadnica, Svrčinovec, Čierne, Skalité na Kysuciach; Huty, Malé Borové, Veľké Borové na Liptove), napr.: *peklo, robić, zavijać, vyra – verić, me, cebe, ze žyme* (Huty, Malé Borové, Veľké Borové). V postavení pred samohláskami zadného radu /a, o, o/ sa však mäkké pernice udržali. Preto systém perníc v tejto skupine goralských nárečí nebol pozmenený, iba sa oslabil funkčná zaťaženosť mäkkých labiál, napr.: *Tu poćixu v nocy stav⁴ali, to žoden nevežol. To aňi nevežol, lym rano kež luže postovali, tak potym viželi, že byli maje* (Čierne); *Baba mjaua oblečone kidle, šurc, bjaue spodnice pot spodek... Mjody pan ma ozdobjony rućnik, bjaue xožošne, košula ze šyrokimi rynkavami* (Liptovská Teplička).
- Depalatalizácia perníc je najmenej oslabená v nárečí obce Hladovka na Orave, v ktorom zanikli mäkké pernice iba v postavení pred samohláskou predného radu /e/, napr.: *pec, peřina, vežeć, cebe, v žime, žyfcynta špevaly, m⁴yšoncek švećol...*

❖ **s, z, c, dz** [s, z, c, ʒ] predod'asnové sykavky

ś, ź, ć, ź [ś, ź, ć, ʒ] palatálne

s' z' c' dz' [s' z' c' ʒ'] palatalizované

š, ž, č, ʒ [š, ž, č, ʒ] zadod'asnové

ś, ź, ć, ʒ [ś, ź, ć, ʒ] prechodný rad veľmi mäkkých sykaviek

Posledný rad vznikol v dôsledku redukcie troch radov sykaviek, keď rad zadod'asnových sykaviek splynul s palatálnymi v jeden prechodný rad.

- Pri zapisovaní nárečových textov treba pozorne rozlišovať jednotlivé typy sykaviek, lebo ide o dôležitý diferenčný znak goralských nárečí. Napr.: *Jako sə pamyncəm, moj z' a-deg byvali jako dvo brac' o v jednyj xalupe* (Oščadnica, okr. Čadca). *Žyfka, co se iže vydavač, voŋa se m̄uoduxa. Keč se vydava, voŋa se nevjasta* (Liptovská Teplička, okr. Poprad). *Tag Mačej mə xyčil za rukə, gvəri poj, idəmə tam še pozrač', či ešče ňeuvižimə təgo tatki.* (Svrčinovec, okr. Čadca).
- V prevažnej väčšine goralských nárečí sa vyskytujú dva rady: predod'asnové sykavky /s, z, c, ʒ/ a palatálne /ś, ź, ć, ź/, napr.: *Hudobně se zylo, ňebylo aňi že koruny zarobić, esci gorsi jak teros. To lyn s_totyv ryŋkoř, co se vyrob'ily na gazdořce* (Slovenská Ves). Sú to tzv. **mazurujúce nárečia**, v ktorých sa pôvodné tri rady sykaviek (predod'asnové /s, z, c, ʒ/, zadod'asnové /ś, ź, ć, ź/ a palatálne /ś, ź, ć, ź/) po zmene ś, ź, ć, ź > s, z, c, ʒ zredukovali na dva rady: palatálne a predod'asnové.
- V nárečí tatranskej obce Ždiar sa nevyskytujú palatálne sykavky, lebo tento artikulačný rad sykaviek v dôsledku slovensko-poľských jazykových kontaktov podľahol zmene ś, ź, ć, ź > s, z, c, ʒ, napr.: *Lyn še mušol pošoř do_dobryj roľe, potym juz jak še zaželyňol, třabylo go přeplýřšč a barz bylo dobře, kíed byl taķi drobňučķi, vysoki.* V ždiarskom nárečí sa teda rozlišujú dva rady sykaviek: predod'asnové /s, z, c, ʒ/ a zadod'asnové /ś, ź, ć, ź/.
- V nárečí Oščadnice na Kysuciach sa zachovali tri rady sykaviek, je to tzv. **nemazurujúce nárečie**: predod'asnové /s, z, c, ʒ/, palatalizované /s' z' c' ʒ'/ a zadod'asnové /ś, ź, ć, ź/. Vyskyt palatalizovaných sykaviek sa pokladá za vývinový archaizmus, napr: *Obl'ečəňe u xlořov bylo s plotna, na každy z'yň, to jey aj do školy tak xoz'il, až do dvacəz' rokov možno. Moj z' adəg byli staršy, tak s'e mus'eli postavic'. Byvali jako dvo brac' o v jednyj xalupe...*

- K nemazurujúcim nárečiam patrí aj dialekt Liptovskej Teplicy, okr. Poprad. V tomto nárečí sa tiež zachovali tri rady sykaviek, ale na rozdiel od nárečia Oščadnice sa popri predod'asnových a zadod'asnových vyskytuje rad palatálnych sykaviek, napr.: *Paropcy (regrući) še zešli večor do domu a še ražili. Na dve partyje še rozželili, xtor partyja že pujže kompac. Rano keč še rozvidnauo, už začoli kompaž_žyfki vedrami ze žimnom vodom s potoka abo ze studnički.*
- Do skupiny nemazurujúcich nárečí patrí tiež dialekt štyroch obcí na Spiši (Stará Ľubovňa, Podsadek, Kolačkov, Jurské), v ktorých v dôsledku poľsko-goralských jazykových kontaktov v období rokov 1412 – 1772, keď tieto obce boli spolu s ostatnými spišskými mestami dané do zálohu Poľsku, bol reštituovaný tretí rad sykaviek. Kým v nárečí Starej Ľubovne zaniklo mazurenie a nastala zmena **ř > ž, š**, v nárečí Podsadku, Kolačkova a Jurského zaniklo mazurenie (**s, z, c, ʒ > š, ť, ʒ**) a vonkajší vplyv slovenských nárečí podmienil zmenu frikatívneho **ř** na **r**, napr.: *Dal'i ryňke na glove, pytala o prebočyňe, co od mloda še prevíňyla, že ňeposluhla. Oňi jom prežegnali, že oňi jyj otpuščajom* (Kolačkov). *Jo išlam do cukrarňi do U_Laňego na rinku, tam jem pšedavala f cukrarňi. Tam jem še poznala z mojim, to un f karčm'e pšedavol, bo jak pšišel z vojny, tam karčme m'ol* (Stará Ľubovňa).
- Zmena **ř > ž, š** nastala aj v nárečí obce Pilhov a Kače (osada v obci Mníšek nad Popradom) pri poľských hraniciach. V danom prípade ide o presah zmeny v sončských nárečiach do susedných goralských nárečí, nejde teda o stav, aký sa vyskytuje v Starej Ľubovni.
- Napokon spomenieme výskyt neúplného radu palatalizovaných sykaviek pozostávajúceho z úžínového /s' z'/ v nárečí Pohorelej, lebo v tomto dialekte v dôsledku vonkajšieho vplyvu slovenských nárečí boli reštitované dve mäkké den-

tály /**t'**, **d'**/, napr.: *No mamička jo xcala aj zbit', ale jag vid'ala, ža sa to dobre skončylo, ta račaj jo nahala len tak. Jedan d'eň, keť si moj mily premily brad zlomal rukə, ta mamička išla s nim do Brezna.*

- Aj v nárečí liptovskej enklávy Liptovská Lúžna sa vyskytuje neúplný rad palatálnych sykaviek /**ś**, **ź**, **ć**/, pretože mäkké /**ź**/ zaniklo a bolo reštituované mäkké /**d'**/ v stredoslovenskom rozsahu. Pôvodné mäkké ***t'** naďalej podlieha asibilácii, t. j. zmene **t'** > **ć**, napr.: *Byli zavarci v harešće. Jo gvarim, nič, seť tam. I nažrym, Ňymke víd'im, m'ala taki corny obruz na sob'ie, šed'ala a Ňymca jeg ňevíd'ol. Tam me xyčil'i jedneho Ňymca i jedno Ňymke.*

❖ **t – t'** [t – t']

d – d' [d – d']

- Artikulačný rad tvrdých a mäkkých dentál sa vyskytuje iba v nárečí Pohorelej, čo bolo spôsobené tým, ako sme vyššie uviedli, že v podmienkach slovensko-poľských jazykových kontaktov boli reštituované obidve mäkké dentály /**t'**, **d'**/ . V nárečí Liptovskej Lúžnej sa vyskytuje iba protiklad tvrdého a mäkkého znelého /**d – d'**/ . Po tejto zmene sa fonémy /**c**, **z**/ (v Pohorelej) a fonéma /**c**/ (v Liptovskej Lúžnej) stali nepárovými tvrdými konsonantmi, kým pôvodné nepárové tvrdé fonémy /**t**, **d**/ vytvorili s novovzniknutými fonémami /**t'**, **d'**/, resp. /**d'**/ nové korelačné dvojice. V danom prípade ide o posuny v korelačných dvojiciach z hľadiska opozície tvrdosti – mäkkosti.
- V ostatných goralských nárečiach sa konsonanty /**t'**, **d'**/ nevyskytujú, lebo v starej poľštine pôvodné palatálne ***t'**, ***d'** podľahlo zmene na polozáverové **ć**, **ź**. Ide o **asibiláciu**, t. j. zmenu **t'**, **d'** > **ć**, **ź** z 13. stor. Na prelome 13.–14. stor., keď sa v konsonantickom systéme starej poľštiny stabilizovali polozáverové **ć**, **ź**, sa vykonala ďalšia zmena, ktorá je cha-

rakterická pre väčšiu časť goralských nárečí, tzv. mazurenie napr.: *Ket še tata vróčol f_tricatym drugim roku z_Ameriki, byli my aj počesone i čynsko nom trohe padlo* (Slovenská Ves).

Okrem poľštiny sa asibilácia uskutočnila v bielorusktine, hornej lužickej srbčine, dolnej lužickej srbčine, kašubčine a vo východoslovenských aj západoslovenských dialektoch. V školskej jazykovej praxi sa tento jav nazýva **dzekanie, cekanie**.⁴³

❖ **n – ň [n – ň]**

l – ľ [l – ľ]

- Tvrдостno-mäkkostné páry alveodentál /**n – ň, l – ľ**/ v goralských nárečiach spravidla nepodliehajú depalatalizácii, lebo patria k mäkkostným protikladom s výraznejším kontrastom. Vývin najďalej pokročil v nárečí Liptovskej Tepličky, v ktorom zanikli mäkké alveodentály /**ň, ľ**/ v každej pozícii, napr.: *v nežele še baby pooblykauy, bjaua kidla, bjauy rajblik, oplecko, golyr vyšivany*. V nárečí horehronskej enklávy Pohorelá depalatalizácia má obmedzený charakter a zasiahla iba mäkké /**ľ**/ v pozícii pred vokálmi predného radu /e, e, i/, napr.: *A večer sa pozgaňajo žyny a krajajo rezančə na svalbə do polefki, z_dvacət – tricəd_vajec. Xyba prid'em ku žovovi, pozřem do_boka a tu teli medved'_jag_bačka*.

❖ **l – l – ľ (pred i) [u – l – ľ]**

- V nárečí Liptovskej Tepličky vplyvom susedného spišsko-liptovského dialektu nastala zmena pôvodného zubného ***l** > **u**. Takže z pôvodného trojčlenného systému laterál **l – l – ľ** (pred i) sa v súčasnosti zachovalo iba stredné, tzv. d'asnové /**l**/, napr.: *Muody pan ma ozdobjony ručník, bjauę xouošne, pot xouošnami gaće, gomby na boku i na rynku*

43 Podrobnejšie J. Dudášová-Kriššáková, Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska (2014, s. 52 – 80, 91–102). R. Krajčovič, Vývin slovenského jazyka a dialektológia (1988, s. 67–69).

vax, košula ze širokimi rynkavami, sardak vyšivany, pyrko muodopanske na peršach a na kuobuku, čarne čižmy.

- Z artikulačného hľadiska sa neslabičné /**u**/ v nárečí Liptovskej Tepličky zaraďuje k perniciam, je to obojperná záverová spoluhláska, ktorá má status osobitnej fonémy.⁴⁴ Zmena ***l** > **u** sa uskutočnila aj v ďalších obciach na Spiši (Haligovce, Vyšné Ružbachy, Lacková, Pilhov a Kače), napr.: *on učekou i taki křig narob'ou, nadavou, gřysou* (Vyšné Ružbachy); *pos še tyn byk a Němcy še vyzlykauy do goua, m'ieuy samopaly a teroz byk set, bo rycou i myrdnou bokym* (Pilhov)...

❖ **r – r'** [**r – r'**]

ř [ř]

Opozícia /**r – r'**/ ako vývinový archaizmus sa vyskytuje v nárečí Pohorelej a sporadicky aj v kysuckých goralských nárečiach, s ktorými pohorelské nárečie geneticky súvisí. Výskyt mäkkého /**r'**/ v nárečí Pohorelej je obmedzený iba na pozíciu pred samohláskami /**a, o, u**/, kým pred vokálmi predného radu /**e, ɛ, i, y**/ nastáva depalatalizácia napr.: *r'afnōt', br'oda, ur'at, tam tr'a byd'e'e, take jak pr'ad'ena ~ dobre, za dvere, uš prišli my domu, byli calkem prevapeňi, a tag byla na dreve halus', do periny, dve i tri hod'iny*. Relikty mäkkého **r'** sa zachovali v nárečiach niektorých obcí v poriečí hornej Kysuce, ktoré nesú stopy poľsko-slovenských jazykových kontaktov.

- V ostatných goralských nárečiach mäkké **r'** podľašlo všeobecne poľskej zmene **r' > ř**. Je to zmena z 13. stor., ktorá sa uskutočnila aj v starej češtine. Neskôr v dôsledku dlhodobých a intenzívnych slovensko-poľských jazykových kontaktov frikatívne **ř** v južných častiach kompaktných

44 V spisovnej poľštine bola v posledných rokoch prehodnotená pozícia neslabičného **u**, lebo pôvodné zubné **l** vo všetkých pozíciách podľašlo zmene na **u**. Táto hláska sa v poľskej fonetike a fonológii označuje názvom **glajda** (angl. glide „klzávy“) a ide o novú fonému. (J. Dudášová-Kriššáková 2014, s. 69–70).

goralských nárečí a v enklávach zaniklo a splynulo s konsonantom /r/, napr: *jak prisel do Ameriki, my fse monke s pⁱyntra priňesli do izby uz vⁱecor, zeby še zagrola, zeby po tym často dobre kislo* (Slovenská Ves). *Za muzike trabylo zaplacić, zadarmo cigaňi ňeprišli* (Kolačkov).

- V spišskej goralskej oblasti je situácie o niečo zložitejšia, lebo okrem zmeny **ř** > **r**, ktorá sa uskutočnila podľa slovenského modelu, v nárečí Starej Ľubovne a Pilhova pri poľských hraniciach sa uskutočnila zmena frikatívneho **ř** podľa poľského modelu. **ř** > **ż**, **ś**, napr.: *Po vⁱečeži zaž my še pomodliłi, tak śće vželi ze šitkego troške a že śće śli, no, odñeżż do stajni, dobytku. No a potem po vⁱečeži, to my še žeći strašne tešili, keď my śli po śpⁱevancaf, každy še poobl^ykul, a to już v každy dvure še ozyvalo za źvⁱeżaňi* (Stará Ľubovňa). *Potym jag Ńimcy pšysuy i jag ućekauy, to stšylauy na polskyj stroňe* (Pilhov)...
- Pre určenie genézy mäkkého **r'** je dôležitý fakt, že uvedená fonéma sa pravidelne vyskytuje aj v goralskej enkláve v Rumunsku, ktorá vznikla presídlením goralského obyvateľstva z Kysúc do Rumunska v rokoch 1834 – 1842. Podľa E. Deboveanu je goralské nárečie v rumunskej Bukovine najviac príbuzné s nárečím Oščadnice.⁴⁵

❖ **g – ch** [g –x]

- Pôvodná opozícia **g – ch**, ktorá je charakteristická pre poľštinu a väčšinu poľských nárečí, sa vyskytuje iba v časti goralských nárečí (v oravských na slovenskom území, v kysuckých a v nárečiach enkláv).
- V spišských goralských nárečiach, oravských goralských nárečiach na poľskom a v štyroch obciach na slovenskom území (Rabča, Rabčice, Hladovka a Suchá Hora) sa vykonala **zmena ch > h**, ktorá sa v procese slovensko-poľskej

45 E. Deboveanu, Polska gwara Górali bukowińskich w Rumunii (1971, s. 9–18).

jazykovej interferencie rozšírila zo spišských slovenských nárečí.⁴⁶ Uvedená zmena bola štruktúrne podmienená tým, že hláska **ch** má v goralských nárečiach oslabenú pozíciu, napr.: *x[#]ožíć* // *hožíć* (poľ. *chodzić*, slov. *chodit'*), *x[#]ory* // *hory* (poľ. *chory*, slov. *chorý*), *gory* (poľ. *góry*, slov. *hory*), *goly* (poľ. *goły*, slov. *holý*), *gymba* (poľ. [*gęba*, hovor.], *usta*, slov. [*huba*, pejor.], *ústa*).

- V morfológických pozíciách hláska **-ch** podlieha zmene na **-k** v oravských goralských nárečiach a v niektorých lokalitách na Spiši (Ždiar, Tatranská Javorina, Jurgov, Čierna Hora, Repiská), napr.: *o bratak* (poľ. *o bratach* ~ slov. *o bratoch*), *o šostrak* (poľ. *o siostrach* ~ slov. *o sestrách*), *o žécak* (poľ. *o dzieciach* ~ slov. *o det'och*), *bylek* < **bylech* (poľ. *bytem* ~ slov. *bol som*), *volalak* < **volalach* (poľ. *wołalam* ~ slov. *volala som*). V ostatných spišských goralských nárečiach nastala zmena **-ch** > **-f**, napr.: *o brataf*, *šostraf*, *žécáf*, *bylef*, *volalaf* a pod.

❖ **h – ch [h – x]**

- V nárečiach goralských enkláv na strednom Slovensku sa v dôsledku slovensko-poľskej interferencie vyvinula **nová opozícia h – ch**, ktorá je typická pre slovenské nárečia, napr.: *hora* „hora, les“ – *xora* „chorá“, *hore* „hore“ (prísl., resp. predl.) – *xore* „choré“ (adj.), *hožíć* „hodit“ – *xožíć* „chodiť.“ Tým bol v nárečiach týchto obcí pôvodný trojčlenný systém veľár obohatený o novú fonému /h/ a znelostná korelácia o nový znelostný protiklad /h – ch/.

Vznik novej opozície tak spôsobil zníženie funkčnej zaťaženia opozície /g – ch/, ktorá sa v uvedených nárečiach naďalej udržala ako výrazný diferencný jav. V dôsledku intenzívneho procesu sloven-

46 Zmena **ch** > **h** sa vyskytuje v stredospišských, hnileckých, abovských nárečiach a v nárečí šarišských miest a mestečiek a pokladá sa za výsledok slovensko-nemeckých a slovensko-maďarských jazykových kontaktov, napr.: *hudoba*, *hvaľic*, *muha*, *hožic* (J. Štolc 1994, s. 38, 112, 115).

slo-poľskej interferencie sa vrstva slov s fonémou **h** prevzatých zo slovenských nárečí, resp. zo spisovnej slovenčiny neustále rozširuje, čím sa zvyšuje funkčná zaťaženosť fonémy /**h**/ i opozície /**h** – **ch**/, napr.: *hoľa, hoby* (háby „šaty“), *habarka, humno, horučka, horucy, zahratka, ohlaški, haluški, horar, hr 'abac'*, *po hore zme sly a galynže še nazb'yraly, on posel na tyžyň a jo mušala statki xovač, źeči byly male, aj do skoly vypravjač, aj na ulohi davač pozor, co rob'io, aj bez v'ecor napronš ke'lo, co zaš še natkalo p'otna* (Lom nad Rimavicou); *hlopi hožyli do hory, tu še opasal řeň'yňem, te cuhe, i tak sel do hory, ta cuha byla ze sukna* (Hladovka).

Zmena -ch > -k ako výrazná malopoľská črta **ustúpila** vplyvom slovensko-poľskej interferencie iba v nárečiach dvoch enkláv: Huty, Malé Borové, Veľké Borové; Liptovská Lúžna. V hutianskej enkláve **reštituovanie** pôvodného **ch** nastalo vo všetkých morfológických pozíciách, kým v lúžňanskej enkláve sa ešte udržali relikty pôvodnej zmeny **-ch > -k**, a to v slovesných tvaroch, napr.: *Vydalax še a po svad'be zaroz me šli z mojim xlopym do Oblos. Tam me byli sež rokoy a tu me na Borovym* (Veľké Borové). *Bylo tam moc tych staryy bapkof. Jok tam strazol i myš'ol jek ši, co take okynko ako na tyg god'inax to koľesko a esce i tam byly mryže* (Liptovská Lúžna).

❖ **k – g [k – g]**

k – g [k̑ > k̑ⁱ > kj//k] – [g̑ > g̑ⁱ > gj//g]

- Depalatalizácia čiže stvrdenie zadopodnebných spoluhlások **k, g** zasiahla celú južnú časť, ale stretávame sa s ňou aj v niektorých zamagurských obciach (Spišská Stará Ves, Matiašovce, Veľká Lesná, Haligovce), ale aj v ďalších obciach (Javorina, Pilhov, Kače).
- Depalatalizácia sa uberá dvoma smermi: (1) strata vlastnosti palatálnosti a splynutie pôvodného mäkkého konsonantu s tvrdým konsonantom (**k̑ > k, g̑ > g**); (2) v dôsledku asynchrónnej artikulácie nastáva rozklad pôvodnej mäkkej veláry na bifonémické spojenie (**k̑ > k̑ⁱ > kj, g̑ > g̑ⁱ > gj**), napr.:

k^hedy > kjedy // kedy, do K^hezmarku – do Kjezmarku // do Kezmarku, pr^hisla vlak^hym > pr^hisla vlakjym // prisla vlakym – k^he'lo > kje'lo // ke'lo, k^heby mi to rozba'ly'i > kjeby mi to rozba'ly'i // keby mi to rozba'ly'i.

❖ (ŋ) [ŋ]

- Velárne **ŋ** sa v goralských nárečiach vyslovuje v pozícii pred zadopodnebnými hláskami /**k, g**/, ale jeho výskyt má fakultatívny charakter. Preto hovoríme o fakultatívnom variante predod'asnového /**n**/. Niektorí informátori vyslovujú velárne **ŋ**, kým iní ho nevyslovujú, napr. *pr^hed^ho mo^hŋka, hl'ebno mo^hŋka i plo^hso mo^hŋka // monka, v^hy^hŋksy//v^hy^hŋksi* a pod.

❖ (ɣ) [ɣ]

- **Gama** je znelý člen velárneho páru úžinových spoluhlások **ch** [x] – [ɣ]. Realizuje sa v neutralizačných pozíciách, keď neznelé **ch** je v postavení pred znelou spoluhláskou, napr.: *Vnučka ma ešce tu periny, bo tam majom na val'endax, tak to majom take vo^hnske a to som široke, tag mo iy ešce tu. To iy bylo peć, šesć ty^h žyfčacko^hf takix, co zaž vežal'i pek^hŋe špivoć* (Čierne na Kysuciach).

5.

ANTOLÓGIA GORALSKÝCH NÁREČOVÝCH TEXTOV

SPIŠSKÉ GORALSKÉ NÁREČIA

SEVERNÁ ČASŤ

Ždiar, okres Poprad

5.1. Ako sme stavali dom

Rozprávala Agnesa Kriššáková, narodená r. 1888 v Ždiari.

Mieli my maly dom: lym jedne izbe i kumore. Žeči juz byly výynkse, tymu my se namyšleli stavíaž dom. Zaroz my kupíyli skolli i zaroz my ik povožyli. Ale nifto nom při tym ňepomogol. Potym my se kupíyli dřevo – z ruskíego jedle. Plačyli my po stožešynč korun za kubik. My to dřevo kupíyli, ale žandaři tu fse hožyli, ze my to dřevo ukradli. Potym tyn, co my od ňego dřevo kupíyli, posel na sud i přišyngnol, ze my mu za to dřevo zaplačyli. I my tak sud vygraři.

Stavíol nom majster z Moravy, míol svojig žešynž hlopoř. Krasny dom nom vystavíol. F calym Zoře takíego domu ňima. Caly dom je cyfrovany proťežami. Toty proťeže som vyřezane z dřeva. Fto iže bez žežine, kazdy go obdivuje. Jo še spytala majstra: „Paňe majster, skont šče takom mode vžyňi“? On pežol: „Vížol jek to při Cornym Dunajcu f Poľsku.“ Tyn dom stol pínžešont řišic korun.

Domy še stavíaly tak, ze okna patřily píykňe do gor. Jag juz dom stoji i je přikryty gontami, gazda nazbíyro v řeše mehu, mex še vysusi. Jag je jus suhy, potym zaž druži robotňici umsyvajom spary mehym. Potym še kladom okna. Zrobi še futro, ulozi še do vodovahy, umsi še kočľami abo mehym a jas potym še pripravíom kvatery. Dakíedy še robíyly male okna, bo byly víefgíe víatry a tys še řuže boři zložejoř. I okna še zašklom. Dakíedy še spoľa nafarbíylo s krvíom. Okna še tag nafarbíyly. Třimalo to dlugo a byla to píykno farba. Farby ňebylo.

V izbĕ še postavĭol ze skolĭ pĕc a s pĕca sel dym na povale. Tam zaž byl zrobĭony kosek ze skolĭ. Kolo koska bylo nasute pĭosku abo glĭny. Kominov ňebylo. Pĕz byl stavĭany tak, ze mĭol cuĭi zakryncone vĭynci razi, zeby še iskra ňedostala na povale.

Ryna še robĭ z dřeva. Z dlugĭj zyrtkĭ še vyšeke ryna kopackom. Ryna še pripravĭ pot strehe a voda otčyko na jedne strone. Na povale še slo po drabiňe. Na izbĕ, v dahu, bylo sičko corne od dymu a tam še vynžylo mĭyso, sloňina. A ta sloňina strašňe pĭykňe pohla dymym.

Dom še stavĭol tak, ze byla šyň, vĕlgo izba i kumora. F tyj izbĕ sička spalĭ, vařylĭ, rajbalĭ a kury tys spaly pot pĕcym. Krova, kĕt še očeľyla v žimĕ, tak čeľe priňešľi tyz do izby i pĭivĭonzalĭ go u poščeľe u noĭi. Aj male barankĭ spaly v izbĕ. V izbĕ byl jedyn stol, kolo stolu byly lavy dookola po izbĕ. Poščeľe byly dřevňane, stoly f konče. Nat poščeľom byly v tragařag vbĭte vĭtki, zelazne obronckĭ, u tyg obroncek še zavĭšyla bĭolo ploťňano plafta. Do plafty še vražol kozuy a tam še dalo žecko. Matka go ozhužala i robĭyla se svojom robote.

F kumoře byla pajstrona na monke, jedna abo dvĕ skriňe na ožyňe. Daľi becka s kapustom, na dvoř drořag vĭšala deska. Na tom deske še klod moskol' z ofšanyj monki. Byla tam tyz žyska z brynžom. Aľe tyz byla brynza dobro, kĕt še robĭyla ospuscanka do kul'ase. Ofšany moskol' še pĭok f pĕkarňiku. Moskol' še nasažol dřevňanom lopatom. Vongľe še čoskĭym odgarnyly do pĭotku a nazadek še dol moskol'. Tag byl pĕkarňig ospol'ony.

Zaklady stodoly še vymurovaly ze skolĭ. Aľe ty zaklady byly ňevysokĕ. Potym še stodola budovala z dřeva. Stavĭalo še tak, ze na spotku byla stajňo a na vĭyrhu byla sopa. Na sope še uklado šano a zarno. Pĭi stajňi še vystavĭylo bojsko i pĭicolek. Do bojska še vĭyzžalo s furamĭ a potym še vykladalo na sope. Do pĭicolka še klaže ovĕs. Jesce še zrobĭylo takĕ bojsecko, že še kladom pl'ovy. Calo budova je z dřeva. Daķedy še dyl'e v bojsku ubĭyly kĭjaňom s cornyj žymĕ. Jak to zasklo, to bylo jag beton. Tam še potym moglo mlōčĭc cepamĭ. Teros še juz bojsko dyl'uje z descek. Nad bojskĭym jest pĭyntro, tam še klaže ovĕs. Je vylozone s falatkov dřeva. Day na stodol'e še robĭ z gontof.

Nasom stodole my postávajúľi v dvacatym ošmym roku. Postávajúľi my se v'ynksom, zeby bylo doš p'ľacu. Na širke sež metrov a na dluske styrnaz metrof. Nazvožyľi my se skol'i, dřeva. Dřevo nom pomogaľi vožič somšeži. Zato dostaľi dobrom v'iečeře: m'ýso, poľonke, p'ivo. Staľaľi jom zorsk'ie majstři – Zoryčoci. Oňi jesce žiž majstraňi. Braľi po štyraceč korun na žyň. Vystaľyľi my se p'ýknom, v'iel'gom stajňe: seškrat sež metrof. V'iel'g'ie bojsko i stajynke pře šviňe.

Při stajňi na boku je vozarňo. Tam še kladom vozi, grab'ie, mašiny: gruľacka, kosacka i mlynek. Cepy v'isom v bojsku na k'ľincu. Šeckarňo stoji v bojsku f konče. Na ňi še řeze šecká pře koňe. Grab'ie v'isom na k'ľincu pot střehom. Pluģi še otkladajom tyz do vozarňe, bo je dož v'iel'go. Vrota v bojsku som zav'ýysone na zel'aznyg zoľýsak. Prøk še robi s p'ýknego, v'iel'g'iego dřeva. To dřevo iže bes caly budynek.

F stajynce som šviňe, ofce, kury. Šviňe ľezom v h'ľyvak. Majom zagrozone h'ľvy z descek. Ofce majom zagrozony tak'i koncickel. I štyry, i p'ýč tam stoji. Majom drabinke. Tam za tom drabinke še im daje otava. Voda še im daje do v'ľadra. Kury majom nad h'ľyvaňi tak'ie dronsk'i i tam se šezom. Barany bez ľato še pasom na lonce.

Đom še postaviľol na p'řotku, stodola na zatku. Potym še dookola poobijalo z deskami. To še volo okol'icno obora. Před đomym še rob'ľol ogrōdek. Nasažyly še tam kv'iotki, šola še salota. B'iole řijolki, gvožžiki, gorgoňijo, p'ivoňije byly v ogrōtku. To bylo bars p'ýkňe.

Roslo tam i boze dřyfko, pohňonce ľistki, rožicka. Fceľico tam bylo. Podhalupa byla ogrozono zyrtkami, zeby tam nesly krovy.

M'ýnži đomaňi jez droga, po ňi jezom somšaži. Dak'iedy še ňestaľaly ganki, ľym obycajne đomy. Bo žežina byla hudobno. Te-ros še jus staľo moderňi. Před đomym byla lavecka. Tam še zgaňaly somšady jedna ku druģij. Popot střehe iže ryna a voda odhoži na bok. V žim'ie, k'ied v'iši z dahu v'iel'gi ľot, ftedy i v'iel'gi ov'iez urošňe.

Zapísala Júlia Kriššáková (1965).

5.2. V Javorine žil knieža Hohenlohe

Rozprávaľa Agnesa Kriššáková, narodená r. 1888 v Ždiari.

V Javoříne byl pon Oenlohe. On míol víel'gíe majontkí a ľuže ze Zoru u něgo robíyli. On míol kupíone majontkí od Zořanof. V Javoříne se postavíol píykny zomek. Vožol še na štyroķ koňak f kocu bez žežine. Ftedy jesce něbylo altof. Kíed vížol, ze v žežíne som žobrací, býdoci, taci, co němoglí robič, dol im píňonze: tíšic korun i tíšicpíncto. Davol tys šyrotom, kíed im umar očez abo matka. Abo kíet še fto vypoľol, zaroz mu dol tíšicpíncto korun. Tyn kňeža němíol žeči. Svoje majontkí oddol bratovymu sinoví. Kíed umar, pohovalí go v Javoříne do škripty. I jeho baba je tam pohovano.⁴⁷

Kňeža Oenlohe míol pomocníka, volol še Derektor. On mu pomogol gazdovaž na tyg majontkak. Derektor míol štyry žeči a byvol tyz v Javoříne. Jeho žyfka i žynč pojechaľi na vil'ed do Ným'iecka i vykoľajnyľa še mašina i tak še zabíyli oboje. Míelí ľym jedno žecko. To žecko vyhovala potym rožina a ona teraz zije v Javoříne. Kíed byl pogřyp, očeč še tuľol po truhlak i v rog za němí umar. Matka posla do glupínca. I tak še rožina ospadla.

47 „Na začiatku minulého storočia patril medzi najbohatších ľudí v Európe. Vravievali mu aj Cínový kráľ. Pruský magnát, knieža Christian Kraft zu Hohenlohe-Öhringen (1848 – 1926). Vďaka obrovskému bohatstvu, ktoré sa odhadovalo na 151 miliónov mariek, mohol žiť kdekoľvek na svete, **on sa však zamiloval do Belianskych Tatier**. Korunný princ, pruský generál a hlavný komorník nemeckého cisára sa v roku 1879 stal majiteľom jednej z najcennejších častí Vysokých Tatier – vtedajšieho javorinského panstva. „Stal sa tak prvým zahraničným, teda neuhorským zemepánom vo Vysokých Tatrách. Pod tatranskými štítlmi sa cítil tak dobre, že postupne si svoje tatranské domínum rozšíril o Vyšné Hágy, Batizovskú a Mengusovskú dolinu i o pozemky v lendackom, ždiarskom a spišskobelianskom chotári. Srdcovou záležitosťou mu však boli Bielovodská a Javorová dolina,“ hovorí najlepší znalec tatranskej histórie a zakladateľ Múzea Tatranského národného parku v Tatranskej Lomnici Ivan Bohuš starší. Bezmála 10 500 hektárov tatranských lesov a horských lúk kúpil korunný princ za pol milióna zlatých rakúskych guldenov. Poľovný revír mu predala Cornelia Salmon de Alafi z rodu Horvátovcov, ktorí javorinské a lendacké panstvo vlastnili vyše tristo rokov. Javorina sa stala nielen sídlom riaditeľstva kniežacích tatranských majetkov, ale aj domovom nového zemepána s modrou krvou. V roku 1884 sa nasťahoval do drevenej novostavby poľovníckeho zámočku, v ktorom sa usadil aj so svojou poľskou manželkou Otýľiou. Dnes zámoček na poľane nad Tatranskou Javorinou patrí pod správu Kancelárie prezidenta SR.“ Prevzaté: Najbohatší zemepán: To, čo vybudoval v tatranských lesoch ... - Život.sk *zivot.cas.sk* › *Udalosti* › *História*

Tyn kňeža m¹ol žev¹ynžešondžev¹ynž dvorof. K¹eby byl m¹ol sto, tag by byl mušol třimaž vojsko. K¹ed Oenlohe přisel do Javořiny do svojego zamku, tag rob¹ol takom v¹eřgom goščine. Sička slugov¹e přišli na porade, co a jag dal¹i. Potym zrob¹ol goščine, zab¹ol jalofki, přinešli duzo v¹ina, polonki. K¹ed žv¹yřina zrob¹yla skody na polak, sičko plačol. Přisel na to patřič, otsacovol i p¹ykne zaplačol. Umar v dvacatym roku.

Dak¹edy bogači gazdov¹e se najimali řuži, coby im pokošyli i prograb¹yli. Obyčajne hudobni šli robiž bogatym, zeby se zarob¹yli. Jo bez vojne, k¹ed hlob byl zajnty v Rusku, se najimala hlořof, v¹ynkšinom to byli Poloci. Na žyň jeg im plačyla třiceč korun. Jesce k¹ed zyl kňeža Oenlohe, i jo hožyla grabiž na pansk¹e. To hožyli řuže s caly žežiny: hlopi, baby, žyřki, paropci. Rob¹ily še malo, aře mloži i staři rob¹yli řigle. Pon m¹ol stodole, že mu ukladal¹i šano, zboze i f tyj stodole potym mločyli. Aňi my še duzo ňeurob¹yli, bylo tam veselo.

Hajduci brňili zb¹yraž mal¹iny abo borofki. Jo ros sla zb¹yraž mal¹iny, hajdug m¹e vygnol z řasa i mal¹iny m¹i vysipol i popučol ik. Mal¹iny dožrejom asi koňcym augusta, dobre rosnom f šřogak. Z mal¹in še vaři zařt. Borofki som tyz dobre, vařimy s ňig řykvor. Jagody som barz dobre. Rosnom f šřogu na takig m¹yščak, že sv¹yči slonecko. U noz rošne strašne duzo gřibof. Nojřepse som mašřocki – hlopi i řisecki. Inse my aňi ňejmy. Ve vojne řuže jedři gřiby, co rosnom po stromag i s tego strašne marři. K¹ed dobre řeje a šv¹yči slonko, řtedy gřiby dobre rosnom. Jo rada hožyla na gřiby. Veznym se kosik i idym. Gřiby som dobre z jojkami. Potym še tys susom a otkladajom na žime. Dobro polyřka z gřibof. Muhotrařka to je jedovato. Šřom še trujom muhy. Podrobi še do slotk¹ego m¹yka, muhy še strašne lapřom i zdyhajom.

F pynžalek sel žadek, ve řtorek syl vorek, ve šrode ogořol se brode, ve ctvorteg oblřok še do portek, f p¹onteg nakuřol řelontek, f sobote m¹ol š ňimi robote, v ňežeře zjot krove i řel¹e. Šřvekra moja byla roz dojič krovy f sopc¹e v gorař. O žev¹ontyř v noci strašne coři ujvalo jag žyřka. Őna še jaci vřočyla du řomu s takim strahym.

Ros spal¹i štyře hlopi na Magoře. M¹el¹i vatre f kolřibe i spal¹i. Po-

Poľovnícky zámček v Tatranskej Javorine je už prístupný aj verejnosti.

Zdroj: Peter Ličák.

tym še přebužyl'i, l'ym jedyn jesce spol. Toči tře patřom, ze při ognu stoji jakoši býda. Vlosi š ňi víšaly i l'ola še voda. Ogýň juz gasnol pomalu, tymu hlopi obužyl'i tego stvortego i godajom mu: „Jonek, moze ič po dřevo.“ On fstol i jesce niž něvížol i posel po dřevo. Přiňoz dřevo i klaže go na žym i patři: tu obrofsko býda patři na ňego. A strašne še z'lonk, aľe niž ňegodol. Rano jak še oz'vidnylo, býda posla do vody i tam zmizla.

Mojki še stav'ajom na Duha, na Turice. Paropci stav'ajom mojki žyfkom. Mňe postav'ol moj stary štyry mojki. To z gor še přiňeše skoruska i postavi še před dom. Potym žyfka go zavolo i pogošči.

Sobotki pol'om hlopci na Jona i před otpustym. Odluپی še skora ze smyreka, do ňi še nasip'e smoly i zapoPi še. Pol'om še v'ecor, naklaže še vatra i pelno žeči pol'i sobotki i špiyvo: „Sobotki pol'yla, fartusek spol'yla, ňepuže du domu, bo by jom maž býla.“

Paropci hozom po freju kazdom sobote. Pozb'yrajom še kamarači i idom do daftoryj žyfki. Hozom, frejujom jaz do raňa. Du domu še vracajom jaz nad raňym. K'ed hlopi še loncyl'i, k'et šli do Amaryki, podol rynke bab'e, poboškol i oblap'ol jom. Dary še davajom na narod'eňiny, na meňiny, na gody. K'ed dafto přiže na halupy pošežeč a k'ed juz iže het, tag gazda go iže otprevažiž na ganek.

Zapísala Júlia Kriššáková (1965).

5.3. O pestovaní a spracovaní ľanu

Rozprávala Ružena Zachvejová, narodená r. 1930 v Ždiari.

Zorské obl'ecyňe bylo nov'ynci ľym ze ľnu. Ľyn še tu šol, aľe barz duzo še tu šolo, f kazdym dom'ie še rob'lylo ze ľnym. Mušol še pošož do_dobryj roľe, potym juz jak še zaželyňol, ťřabylo go přepľyšč a barz bylo dobre, k'ied byl takı drobňučki, vysoki. Kvitňol b'olo i b'ylavo, no a potym jus k'iet še davol do_gľovek, juz byly gľofki, tak še jus targol. Ľyn braly baby, samy targaly, to juz k'ied jedna vyl'ečala, to jus sičk'ie somšady vyl'ečaly, co ji pomogaly. To byla tako udalošč p'lykno. No, p'lykňe še kladly ty gorščı, tak na křıs še překladaly a potym še vyňos tam raf i ty gľofki še mušaly p'lykňe zrafač, scesač. Vycesane gľofki še zohab'aly trohe na šym'ie a trohe še davalo i na_korm pře_švınkı. No, i ľyn potym še vžon, zv'ionzol do_snopeckof a do_vymytego mocidla še juz ukladol. Mušalo še mocidlo z_mulu vymyč, mocidlo bylo fse při_bocňim potoku. To nešm'alo byč při_takıj mocnyj vože, bo co by bylo, k'ieby přisla v'el'ko voda, bylo by ľyn zabralo. Tag mušalo to byč při_takıj bocňij vože a byl ryštocek, že přihožyla voda a odhožyla voda. Fse, zeby ňebylo, aľe furd mušol byž zakryty. Jesce še přıllozł deseckami. Jako byla čeplo voda, tag dlugo še ľyn mocł. K'ied byla žımňyjsı, dluzı. No jus še slo potym, juz my probovaly, ci puko. Juz tyn kroj, tyn pažžyř, jag juz ľyn pukol, tag juz go ťřabylo iž z_mocidla vymyč, p'lykňe jesce s_tego želonego mulu, ze sičk'iego i p'lykňe na_pokosi ostřonž na_rol'om. Bylo barz dobre, k'ied go poľolo. Bo takı byl b'yl'ul'ınkı, b'oly. Vysusony jus potym še vžon du domu, pozb'ylol še do_snopeckof, mušol še na_rol'i zv'ionzač, snopecki přıv'yžž du domu a doma potym juz v ješyňı baby susyly, mušol še dobre vysusič, jus še potym ľyn tar. Tarlo še, mušol še jesce potluc. Ľyn byl, to bylo strašňe tvarde, tyn pažžyř še tak třımol tego vl'okna, ze to bylo tvarde, byla tako v'el'ko lava, že še přıv'ionzol a b'lylo še dv'oma kıl'ofami. To byly dv'ie. To byly tak'ie drevňane, tak'ie v'el'ke tocka, ftořymı še mušalo tluc, ze by to trosecke zm'ınklo, bo v m'ıyndľıci še to ňedalo tak polomač. Potym še v m'ıyndľıci p'lykňe vytar, po p'lyrsı ros, to pažžyře hrube, potym še mušol na trojacce po

druhi roz vytřič, no a potym jus še lyn cesol. To byl takí stolecek, v něm byla polozono sceč, gřebiň, že še cesol tyn lyn. No to še cesol po pýrsi ros, vycesaly še kláki a lyn še jesce polozol do takig víeľkik kítov i potym še cesol jesce ros, to juz byly pacoski, také mýnkcyjse. No a lyn, potym še jus po gorščak – žešynž goršči še dalo – zvíonzol še do švitkoľ, do takik pýknyk, to juz byl takí pýkny vycesany lyn a jus še potym davol na konžyľ.

Zapísala Ľuboslava Vojtaššáková (1995).

5.4. Štyri ľudové piesne zo Ždiaru

Goroľ jo se goroľ ...

Hej, gory nase, gory, scity nase, scity,
hej, fto vos převandruje, goroľ rodovity.

Hej, kieby še ptoškým stač, ty gory přel'otač,
hej, svojy frejyrecce dobrom noc pov'adač.

Hej, goroľ ješ ty goroľ a jo goroľecka,
hej, ňebylo na Zoře pře mňe parobecka.

Hej, gory nase, gory i vy zorskíe hoľe,
fto voz beže cesol, kied ňe my, goroľe.

Hej, jo v Turňickag vyros, mňe turňicki cesom,
hej, kied m'ie ňezab'yl'i, to m'ie ňeob'ysom.

Hej, goroľ jo se goroľ spot samučkik Tater
hej, dyscig m'ie vykompol, vykolysol víater.

Hej, goroľ jo se goroľ v malym kapeľusku
hej, kosuľa po pympek, gače na lancusku.

Hej, dyscig m'ie vykompol, víater vykolysol
hej, co jo še naplakol, zodyn m'ie ňeslysol.

Sobotki poľyŕi...

Sobotki poľyŕi a mŕe ňepuščyŕi
i jo by poľyŕa, matka by mŕe býŕa.

Kazdo ze ŕuhajkŕym sobotecke poľi,
za mojim ŕuhajkŕym serdecko mŕe boľi.

Na ŕvŕyntego Jona sobotecki poľom
i jo tys poľyŕa fartuseg z oľyja.

Na ŕvŕyntego Jona sobotecki poľom
poŕže, Jaňicku moj, že če teraz volom.

Švŕynty Jon, ŕvŕynty Jon, vŕelgom ty ŕiŕ moz mos,
dy mŕe moj ŕuhajek boŕkol ŕiŕ pŕyrsi ros.

Sobotki poľyŕi a mŕe ňevolalŕi,
moj ŕuhajek zbocol, to po mŕe skocol.

Kŕed se jo zaŕpŕyvom...

Kŕed se jo zaŕpŕyvom na tyg zorskiŕig vŕyrhak,
to mŕe moj ŕuhajek slysi na doľinak.

Kŕet se jo zaŕpŕyvom, puscym doľinom glos,
uslysiz mŕe, ŕuhaj, alŕe mŕe ňespoznos.

Spoznom če jo spoznom po tvojim ŕpŕyvaŕu
a jo čebŕe, ŕuhaj, po piŕcolce graŕu.

Kŕet se jo zaŕpŕyvom, to zaplakaŕ musym
jag jo ŕe tys teros poŕyvvŕyraŕ musym.

Ojca, matki ŕimom, tak ŕe poŕyvŕyrom,
pomŕynzi ŕevŕasty jag bycek bŕeŕasty.

Tatry nase, Tatry...

Jus ŕe blŕizi ku ŕimŕe, tŕeba rombač koŕyŕe,
tŕeba rombač, tŕeba dŕič, bo noz beŕže ŕima bič.

Tancujym, tancujym, noski mňe ňeboľom,
s takim šuhajickým, co je voľo mojo.

Noski, moje noski, jag vy mňe nošiče,
kiet pudym za milym, inaci mušiče.

Jednom dol'ineckom poduvajom v'iatry,
drugom dol'ineckom osynžaly Tatry.

Tatry, nase Tatry, vy šce tak'e stare,
přiže novy rocek, omlodňeče cale.

Ej žimny v'ater duje, ej šňyzek poľatuje,
ej Boze moj, Přeboze, ftoz m'e přenocuje.

Ej pomog zež mi, Boze, ej to ľato vykapač,
Ej, ňedej ze mi ňedej na drug'e zaplakač.

Z podkladov Mgr. Magdalény Zoričákovej, učiteľky regionálnej výchovy na ZŠ v Ždiari, prepísala Júlia Dudášová-Kriššáková (2016).

Spišské Hanušovce, okres Kežmarok

5.5. Goralská svadba

*Rozprávala Helena Budziňáková, narodená r. 1931
v Spišských Hanušovciach.*

Veseľe v nasyj žezniňe bylo fse veľkõm udalošõm. Nojskořy še odeb'ere mlody põn ku svojy ňev'asće s gošćami, že přegodo starosta jeho ojõm: „Droge svadobne ojcov'e. Žiš tu mõmy veseľe. Při tyj příležiťošći vos pytõm m'any m vasego syna, zeby šce přyjšyňi tõm p'ykõm žyfke pod jeho dobrõm vyhove. Oñ teros puže za tõm, co sob'e vyvoľol.“

Potym šické gošći odhožõm do dõmu ňev'asty, že je jus priprav'õ-no calo rožina, šeži za stolym a starosta znova vypytuje: „Tu do tego dõmu še my zhromažžyli, no byće čerp'ežľive. Teroz bedymy do šľu-bu vypyťuvač, šické čiho byće. Jag je nõm zname z historie bíľickij,

ze Põn Bõk stvořol švát za sežž dñi. F sõsty žyñ stvořol clovika na svoje podobenstvo.

V šõdmy žyñ otpocnõl ot šickij roboty svojy a požřl i vřizõl šicko v nojlepsym pořõntku. Aľe uviřõl clovika smutnego i pomysľõl sobie: ñe je dobre cloviku samymu. Zrobim jo mu babe, beže jymu na pomoc i na potpore. Tag dopuščõl na Adama tvarďy sen, ze usnõl. Vybřol mu jedno žobro, polořõl vedľa Adama. Ket še Adam zobuřõl ze sna tvardego a vyřõl při sobie tovariša svojego, zvolõl glosym vřelkim: „Eva, Eva, ty slotkožž moja a čalo s čala mojego.“

„Tag i nasa mlodo tys fce tyn stav došungnoć. Biere še do šľubu i pyto voz o otpuscyñe. Tato moj dobry i ku võm še obracõm – ked na vos požřym, lzy do õc še mi tlocõm. U Boga prošće pozegnañe pře mñe. Mamo moja mילו – co šće mñe zrožyľi, coze šće še sy mñõm teľo natrořyľi, od mojj malučkošci na ryñkav nošyľi, ot šického zlego šće mñe hrõnyľi. Bo vasa dobrota odmřyñić še ñedo, ñev voz za to Bõg pozegno. Šõstry, braćo moje i calo rožina – otpušče i vy mñe, cov võm zavřnyľa. Bo jo še juz inksõm droğõm pusõm, ostavojeće v zdrovu.“

Nakoñec starosta povřy: „Terõz dejće svojym žecõm pozegnañe.“ Potym še šicke odeberõm do koščõla a s koščõla odhořõm do dõmu mlõdego, že je naozajstne vesel'e.

Zapřsala Jana Hanigovská (1990).

Matiašovce, okres Kežmarok

5.6. Ako sa dakedy žilo

Rozprávala Anna Furcoňová, narõdená r. 1924 v Matiašovciach.

Dovno ñebylo ta_jag žiš. Ñehožyly žyfcynta tag dlugo jak terõs. To tag volaľi – koñželno izba. Tam še pozgañali – žyfcynta přyndly, hlopy jim pomagali jesce i na tyj koñžel'i obracać. I tam še zeznamovali, aľe ñehožyľi po poľu. Furd byľi pod dozorym ojcoľ. No a ket še pozynyľi, to dagže jiv vybřyrali ojcovie, ze kogo se mo vřõnšć. Ñe tak, ze ftory še jyj podobõl. Bo õni tak – ftory bogaty, ftory mילו roľe dovdedna, ze jim to pasuvalo.

Potym jak še pobrafi, to dagže byly i dvě něv¹asty, na jednom píecu vařly, m¹aly jednom izbe a zgožyly še. No tag bylo dakedy. I m¹eli tamog i žeci i hovaři jif tam.

Ket še žeci narožyly, tak šli křšcić. To jim poob¹eže křšcyli. Ně ta jak teros při omasy. Sla matka, ked byla zdrovo, ze mogla hožic. To še volalo na vyvot. Okřšcyli žeco, přiňešli go s tego košcola, bylo to poob¹eže. Ğotka – k¹otra go polozyla pot stol a pov¹ežala: „Vzyňi my v¹om poganc¹otko, a ňesy me v¹om křšćanc¹otko.“ Polozyla go pot stol a godala: „Mo to žeco ojca?“ A oćec posel potym to žeco žvignož i polozol go na pošcel’.

Potym byly křšćiny. Aľe ňebyly take bogate jak teros, ze by tam byly torty. Nap¹ekli kuhof, ňebyly take zakuski jak teros. Křšćiny byly hudobne, aľe ľuže še m¹eli raži. A v¹ecorami še zhožyli, tam še pozgaňali, co baby pryndly a hlopi godali o strahaf. Ňifto še nevyzuvol jak teros – šic¹ko paradne. No jak prišli i kuřly tamog i roscuhaři tyn pop¹ol, co nakuřly. Tag bylo dakedy. I ve fašangi še ľuže pozgaňali. Calo rožina. Jedyn přiňož gořolki, jedyn sloňiny, kelboski. Ugošcyli še do polnocy, aľe potym še jus caly post pošcylo.

Vesela to take byly. Volali na tři nežele ohlaški. Jag volali třec¹om ohlaške, to ona juz byla ve v¹yncu, tak poob¹lykano, jag do šľubu. Tote druski š ňom. Bo to dakedy ňešežaly žyfcynta v lavaf, jag žiśok šezom. To šic¹ko stolo v řonže. Kolo lavof stoly, ona jus f takim v¹yncu sla poob¹lykano, potym volala na to žyfce i tyv družbof. Družbov¹e m¹eli tys p¹orka popřiprav¹ane. Volali jiv na ob¹ot. Poob¹aduvali družbov¹e, hožyli ze šp¹yvym, poob¹ap¹ali še i šp¹yvali. I ľuže. Ňebyly pozvanĳi jag žiś, aľe šli pytać postomp¹ne na vesele. Vesele bylo ľym f tyžňu. Nojv¹yncyj bylo ve šrode. Bo godali, ze ve ftorek to som jarmaki, ze to še na nogav ľuže rozňesom.

Jag bylo to vesele, prišly druski do mlodyj paňij. Šic¹ko tam poryftuvaly, družbov¹e zaž hožyli, co tyv ľuži zgaňali. Rano juz zgaňali na frystyk. Dali do pollitrovego gorcka kavy i falatek kuha i falateg baby. Vesele bylo kolo žešontyj gožiny. Po veselu daval¹i k¹osać kuha mlodyj paňij i panovi i potym rucali pom¹ynzy ľuži, ze by m¹eli tego

hľeba furt. Do pólnocy še zabo^váľi. O pólnocy mlodom paňi cep^yľi. D^vie jom pozebl^ykaly i cep^yľy, ona učekala, co še kryla, ňefčala še daž zacep^yž a mlody pón jom sukol. ňevⁱašće poz^býrali na drugi žyň po veselu pⁱeřiny i zavⁱežľi tam do toty švⁱokry.

Noj^výncyj še zyňľi v januaru a zočontkym februara, kim ňebyľ post. A to tymu, bo bez ľato še gazduvalo, ňebyľo kedy, ľym robota.

Zapísala Renáta Furčoňová (1996).

Spišská Stará Ves, okres Kežmarok

5.7. Oblievačka na dedine

Rozprával Jozef Harendarčík, narodený r. 1929

v Spišskej Starej Vsi.

Fcym vom tu ospo^véžeć, jak to bylo dakedy za tyf cas, jesce za mojyj mloží, tagzvano poľyvacka na žežiňe u nos. To byla jedna z noj^výnksyv udalości, aľe i z noj^výnksyv bojonyv hvíľ pře žyfki. Jus před vⁱeľkonocnym pⁱynžalkym v nocy še pokryly že mogly, po kumoraf, po sopaf, ba byly i take skuřinky žyvek, ftore zebraľy ožyňe ze sobom a pošľy še jaz do ľasa skryć. Paropcy calom noc vartuvali, že še te žyfki bedom kryć. No daftorom asi uvartuvaly, ňeftore byly sykovne.

Po pólnocy, kež zacyna ta poľyvacka, parobcy hožyľi do kazdego domu, že te žyfki byly. Podařylo še jim daftorom skořyj nojšć, vyčongly, provda, na obore, na dvor a vⁱadrami ze studňi poľoľi. Kež mⁱaly mamki jak te vⁱadra v izbaf, zebraľi iv a teraz roscungľi jedyn za jednom rynke, drugi za druhom a zřovna spřotku i ze zatku tom žimnom vodom na te žyfki.

Naostatek, kež jom poľoľi calom mokrom do ňitki počapkaľi jesce. No a žyfka jus teros, tak to bylo zvykym, calom partije paropskom zavolala do izby. Matka juz byla p^riřiprav^ono, pošadaľi se za stol, po poharku jym naľola. Žyfka še zatľa popřevľykala do suhyv grotof. Tak to še žolo rok po roku. No aľe žyfki byly paradne na to, ze jif tak paropcy popoľyvajom.

Stalo še, ze daftorom mušely dlugo sukać, tag dostala i tyv ošym v'ader na šeb'e. Žiž jus te udalošći pomalućku še m'ňajom i kež jesce som te pol'yvacki, aľe to jus še hoži v'ecinom poob'ieže a ľym tym parfinym po rynekaf trosecke, za kark, sem – tam z gorckym. Křotko šće aspoň teľo s tyj pańynći slyseľi, jak to byvalo na tyv nasyv žežinaf.

Zapísala Jana Hanigovská (1990).

Lechnica, okres Kežmarok

5.8. O našich zvykoch

Rozprávala Anna Grivalská, narodená r. 1920 v Lechnici.

Na V'iel'kanoz jag u noz dovno vařly, ňe ta jag žiśog jus še vařy, bo rybov ňebylo. To še navařylo f'izoloľ, rezaňkov z maķym. Grohu še navařylo, ze by byl clov'iek twardy jag grox. Potym še šv'yncel'ina vařyla, no to še volalo soldra, k'ielboska, jojka, mľyko bylo tak'e, co ze šm'ietonĵki, do tego še davol tyn křon. Potym s totym še jadlo ve šv'ynta s tom šv'yncel'inom.

Up'iekly še koloce, ňe jag žiśok, bo ľym dovno še mľelo ve mľyňe. Byla p'edňo moňka, hľebno moňka i ploňso moňka, no to še s tyj p'edňyj moňki p'iekly koloce. Byly z maķym, tvorog'ym nojv'yncyj, bo byly krovy, no to še rob'ol tvorog z mľyka, no to nojv'yncyj s totym.

Ked byly vesel'a, no to tys tag išće še rob'ylo. Na vesel'a še zaš p'iekly tak'e kuhy, co ľym kux. No a to ket še zavolalo, ze p'yirse, co zavolaly na frystyk, no to tam daly gorcek kavy, co kava z mľyk'ym i šcv'yrtke tego kuha. No i jag juz m'alo byž vesel'e, no to potym še dop'yro pozgaňaly, potym se p'ilo, jadlo, jus potym bylo ľepse daco, aľe p'yirse bylo ľym tak'e.

To jo jym juz ľym fse tom p'yirsom druskom byla. Bo v'iezalaf šp'yvac, tańcuvaž dobre, no tak. Bo to še ňesežalo tak p'ri stol'e, jak še teros pošado, bo druski mušaly stož i šp'yvac, ľym tote mlode šežaly i starostov'e, starošćiny, no a toto tańcuvalo i šp'yvalo, ňe tag jag žiśok, ze pošadajom kolo stolof.

Na te křšćiny tys tak, k'ied zľegla baba, ňy, ze k'iet porožyla, no to

jus tote somšady priňesly poľyfki zaprazonyj s tym krínym, na to ľote často, co z jojka ľym i z moňki, to še dalo i toto priňesly baby zaroz jag mály być křšćiny, potym jus kumoska priňesla f kosyku moňki, cukru i co bylo třeba do píecyva. No i gořolki pol ľitra. Potym še gošćylo, aľe še ňevolalo duzo ľuži jag žiřok. To ľym kmotrově, uojcově, jaki tam brat, ňe ta jag žiřok, ze še volo pol žežiny.

Viľija Bozego narožyňa, to zař tag bylo jag na gody. Tys še tag vařylo, ňy, aľe zvyg byl taki, ze še švynćylo, co ľym jo paměyntom, ze še švynćylo žeľe na Paňnyke Maryje Želňom, pěyntostego abo šestnostego augusta. No tam še švynćyl cosnok, s tym cosnokěym, co jo paměyntom, sly potym jak še godalo, ze byly střiđi, co poroběaly, no potym tego cosnoku moja bapka vžyna i potarla žvěře ve Viľijom, zroběyla křizyk, zeby te střiđi ňeměaly moć. A nom zař, co še vařylo měyso, no vžyňi totyj mašći i nom pomašćyly ze spotku nođi s tom mašćom, zeby noz god ňeukonřol.

Potym jag juz my byly věnykse, to my hožyly kopać sviňi do tego zľopka, cy křonkňe, kědy še vydomy, cy tyn rok, cy o dva roki. Jo ňepaměyntom, ze kěľo razy mňe křonkla. Jo ľym teľo paměyntom, ze jag jev byla takě žyfce, měalaf po třinošće, štyrnošće rokof, to my ze šostrom na Lucom vařyly galuski, zroběyly často sobě, no i ľistkof, pore hlopcof, co z nasyj fajty, no z rocňikof. No to jo vybrala tego, co potym měalav za hlopa – Štefana Grivalřkěgo, jego jym vycoňgla, to tag ze mňe šostru šměyř roběyla a přećez jeľ še za ňego vydala a bylo mi ftedy moze štyrnošće abo pěyntošće rokof.

Zapěsala Antónia Mártonová (1998).

Lechnica, okres Kežmarok

5.9. O živote v minulosti a dnes

Rozprávala Alžbeta Grivalská, narodená r. 1917 v Lechnici.

Na přontki my hožyly do koňželňyv izboř, jedna ku druđyř, pěynž i šeř, i žeřynž hoćkědy. No to še přyndlo. Jag my popřyndly, popřyndly, to vnođi do šňega. Pogulěovaly my še, pogulěaly i zař nazot.

Hopcy nom zatľa ničí pokryľi, pomotaľi, hej, potpoľyľi na krynzľu hočkíedy. Bo ňefčeli, zeby my přyndly. Bo ľym přoś, přoś, matki noz nagaňaly a tu my i figľe fčaly porobić. To vŷyce, jak to takĕ mlode, glupĕ. I tancuvali, i na organlav graľi, i potym juz harmoňijom mól jedyn. Na drugŷyj stroňe byvol, on vĕzol pŷykňe grać. To my ŧe ľym uvijaly hytro popřoś, popřoź a juz zeby potancuvaž zaś. A jak ŧce přyŧľi, to doma vybuxtaľi, tag jak fraz hočkíedy. Obuž vom ňefčeli dać, ze ňima topankoľ. Kĕd jakŷi topanek kupŷyľi, to ľym na ŧvŷynto. Aľe na takĕ hojdry ňy. Zeby ŧce byľi tag vandruvali f topanku jag žiśok. Co žiś, Boze, pooblŷkane, aňi ňevŷyce fto. S koścola jak ŧce přyŧľi, to juz hytro zevľyc toto, co ŧce mĕľi f koścelĕ. A jus takĕ ploňse oblĕcyňe, co ŧce ŧe muŧeli zaros převľyc. Ňe tag jag žiśok, co do vĕcora hajdajom, i vĕcor.

Žiž dobre, jezd za co kupić, to cos. Žiž i oćez zarobi, i žyľka zarobi, i matka zarobi, jag je zdrovo. Kazdy mŷyŧonc přyže vyplata. Postarane o kazdego, cy moze robić, cy ňy, to tyf pore korun jus fse dostaňe, co ŧe vyhovĕ i oblĕce. A pŷyrvy, fto dol komu. Ňigda zodyn. Jag matka ovdovĕala, mĕala nos pŷynć – sež noz mĕala, aľe jedna umarla – aľe zodyn ňedol aňi koruny, aňi nič. Žiśok co? Žiž vĕzom, ze ŧom vdovy. Žiśok ŧe vdovy dobre majom, kazdo dostaňe koruny i co.

Teros ŧićeo inacy jag bylo. To aňi přyrvoňaz jedno ku tyŧoncu. Pŷyrvy my fŷyndy na nogav hožyly: do Bĕalyj, mĕaly my tam rožine, hlob mól tam třov bratoľ. To bez vŷyr na Magore i zgory nadol. Tam na nogav a nazod zaž na nogaf. A slo ŧe. Přyslo na odpuzd na Vaľentego ŧtyrnostego februara, žima, fujava a na nogaf. A ňebylo topankoľ. Aľe takĕ papuće byly, poľ. Tu aňi bars ŧtrymľov ňebylo. Fto mól spotki? Mĕol fto spotki? Skoňt. Jag jeľ posla na sluzbe, tag jeľ se potym kupŷyla. A z golyňi nogamŷi, krev by byla čekla z noľ. A sly my. Clovĕg byl tag naucoňy. A žiśok? Vom godom, do ŧvabov ňefce ňifto iž na nogaf. A do Stareŧŷi aňi ňegodom. Halta zaroŧňono calo, aňi ňevŷyce, že hodňik. A pŷyrvy bylo vydupkane jag ňevŷym co.

Stavĕali skole f Stareŧŷi, to my hožyly pŷynž babov okna myć. Rano o soŧyľ juz my byly f Stareŧŷi na nogaf. Robŷyly my do ŧtyrov a zaž na

nogaf. A doma my v'ecor l'yn tarly. To za p'ynž m'ysyncy my tag hožyly, co my te okna myly. A dobre bylo, v'yće. Vžyny my teju do dyne-reckí, h'eba suhego i v noži. K'ed my se v ješyňi paradajke kup'yly za korune, joj, ku h'ebu, to tako byla omasta, l'epse jak sloňina. Vera my byly skromne. P'yslav do roboty do skoly. Park'ety my dratkuvaly. No to my m'aly tak'e troćiny nasypane, zeby se ňehožylo po park'e-taf, a'le po tyf troćinaf. F'calav ž'v'yře odymknoć, pušćylav dynerecke, cov m'ala tej, vy'olo se do tyf troćin i zostalav l'ym o suhym h'eb'e. A dobre bylo, žiž by se mi jus tag ňek'alo. Ftedy mušalo być tak.

Zapísala Júlia Kriššáková (1985).

Červený Kláštor, okres Kežmarok

5.10. O mojej mladosti

Rozprávala Alžbeta Ščensná, narodená r. 1952 v Červenom Kláštore.

Pohozym z ošym ž'eci. Byvom f_Cyrvonym Kl'ostoře při Lipňican-ce, k'ora se v'lyva do řyky Dunajec. To byla nojcyšcyjsjo řyka na calym Slov'ynsku. Ňeskořyj hožilav do školki tyz do Cyrvonego Kl'ostora, potym do skoly tys f_Cyrvonym Kl'ostoře od jedna do štyry. Ňeskořyj islav do_Ha'igov'ez do skoly ot_p'ynž do_žev'ontego rocňika. Potym jef se dostala do_Prešova, že jef se vyucyla kuhar – čašňik. Po vyu-cyňu jef se vróčila do_Cyrvonego Kl'ostora i dostala jef se do_roboty. Potym jef se vydala. Mojym hlopym je Milan, mome štyry ž'eci, třov hlopcov a jedno žyfce.

Za mala my doma mušeli kupe robić, na ro'af, šyćko ryncňe, l'yn nom šol'i, oral'i gazdov'e, k'ore m'eli zapl'ong a ostatne my šyćko ko-pal'i ryncňe. Sažil'i nom tyz gazdov'e, a'le potym my okopuval'i, še-ka'l'i gru'e a vykopuval'i ryncňe a zvožil'i nom gazdov'e s koňami i povozaňi. My byl'i ňebogata, hudobna rožina. Še pam'yntom, ked my vykopal'i gru'e, ze mama nom urobila nol'ešňiki, na k'ore se barz dobre pam'yntom. Byly hutne. Robila nom if fcalošci, ňe jag žiška po jednyj, a'le na caly pekaž nom uprazyla, pomašćila margariny m a tag my jed'l'i. Pam'yntom se i na moskol', k'ory my dakedy jed'l'i. Barz

my go m^leľi raži. Byl rob^lony z glatkyj m^onki, do ňyj še přidala soda bikarbona, soľ, voda. To bylo často, k^tore še vyrobilo a na b^lase še up^eklⁱ placki. Tag my if pomaš^lilⁱ margariny^m i zjedlⁱ. Pⁱľi my ku tymu domace m^lyko ot krovy abo kože m^lyko.

Pam^yntom še i jag mⁿe volaľi i paš krovy. Pašľi my i gynšⁱ, kozy, barany. My m^leľi kupe gažiny doma, kacki, gynšⁱ, kury, v^yncyj ľym gynšov bylo, bo my m^leľi i na p^eřiny. Potym v žim^e my prulⁱ z gynšⁱ p^lorka a mama nom usyla p^eřiny i zagloľki. A to my m^leľi do vybavy. Jedne mom dožiška. Dakedy byl zyvod bars čynski, aľe zato my še jag žeči v^eželⁱ i ľepsyj zabačić. Hožila jev i na kajakarske preťeki, k^tore byly u nos. Preťeki byly roz do roka. Tam bylo i odevzdavaňe goralskego kap^eľusa. Vybijane my dakedy graľi, jak šyčke žeči v nasym v^eeku. Do košcola my hožilⁱ na kazde šv^ynto. Ked bylo šv^ynto, to p^yrse my šľi do košcola a tak potym drugi žyň do skoly, bo to bylo cirkevne šv^ynto a to še ftedy ňerobilo aňi na roľaf. Na spovyž my mušelⁱ hožić kazdy p^lontek.

Zapisala Zuzana Fabisová (2002).

Lesnica, okres Stará Ľubovňa

5.11. Ako sa u nás dakedy žilo

Rozprávala Dorota Šinkovičová, narodená r. 1906 v Lesnici.

Moj stary ježžol p^yžešondva roki na ľotkaf. Na ľotkav jesce zarob^lol. Aľe v ľeše še mušol udryć, to ňe tag jag žisok, co majom p^yly. Ňy? Aňi či bylo s p^ylom řezać, aňi ze šik^yrom rombać. Bo rob^yľi šongovine. To še narob^yľi hlořiska. I namaržľi še, bo ňim^leľi co uobuć. S tak^lego sukna se usylⁱ papuće, jag žima byla, no f tym šľi.

My nošyly kolčony. Byly usyte ze sukna ja_kyrpce. To bylo čeplo f tym, no i u^onycki. Matka moja ňebozycka syvalⁱ kolčony, jo ňy. Aľe duzo sylⁱ po žežiňe tyf kolčonoľ. Te povroški s cornyj velny še napřyndlo i tak še u^okrynćylo kolo noģi. Tu byly tak^le žorki, tu še ponavloćylo i še zav^lonzalo. Čeplo bylo. Ja_k^ledy, to potsylⁱ zespotku. A jag ňy, to daľi ve dvoje sukno i bylo hrubo. Bo sukno bylo hrube.

Sukno še u noz ňefoľuvalo. Ľym še velne pokrympľalo, popřyndlo še, ňy, i na krosnaf še urobíylo. A potym še dalo do foľusa. Do Maćasońec še nošylo sukno. Jag ňy, to na Javorki, tamog do Poľski. To tutog blisko, bez víyr še přeslo. I ve foľuše še sukno zbíylo. To také hrube bylo. Jo víym, jak to foľuvali? Jo to ňevízala.

Jo ňenošyła kanofoski, aľe matka moja jesce nošyła. To byla do-maco robota, aľe jak to robíyli, to ňevíym. Byly cyrvone s takími pa-sańi nadol. Píykne byly. My juz nošyly kídl'e. No to še kupíylo latke i usylo še. Tak še nazbíyralo, ňy. A fartux tyz byl, aľe to ľym tag do pol še zavíonzalo. Fartux byl ty_z latki. A ba corny, jag ňy, to rozovy, aj bíoly tys. Kídl'e byly žel'one, cyrvone. Jak še zvysylo, tag ľajbik še s tego usyl. A jak še ňzvysylo, to kupíyly takí falateg i usylo še. Dy to na ľajbig ňetřeba duzo. Stare baby nošyly jesce cepce, aľe my ňy. Z droťu mialy koľko i tak še zacepíyly. Aľe my juz ňy, bo jus ftedy přestavala ta moda. A teroz juz vobec. Kíed my še vydavaly, to noz zacepíyly, aľe my to potym prasly hed i ucesaly my še tak. "Okryńcily my varkoce, vzyno še harnadľe i zaonacylo še. My še ňecepíyly. No a na glovíe še nošylo hustke. Píyrvyj byly krasne.

Jo miala žeśyn_žeći. Píynž jesce zyje a toto umarlo. Hlopcy byli štyry. To umarli. I źyfce jedno umarlo. Co zyjom, to syćko źyfcyn-ta. Jedna je f Čehaf, dvě ve Slovynskifsi a dvě tu v Lešnicy. Ta, co přy ňi šezym, mo seź źyfcond i šodmy hlopíec. Moť hlob mo šedymžeśontpíynž rokof. Jus še slabo třymíe. Vyrobíony hlop. Žíš posel kopať gruľe. Ańi ňevíym, kíel'o falatkov majom. Fcora kopaly i žíš. Fcora nakopaly dvažeśćaśedym, cy kíel'o vorkof. Píykne gruľe tego roku. Muší byź vínycy jak sto vorkof. Momy sviňe, to kormimy. Kurom še navařy. Kacki zrejom. To jesce momy gade takom. Momy aj dvě krovy. Tu gazdujom jesce. My momy štyry hektary. I "ov'es še uroži, i jařec, i přyńica, i zyto.

Zapísala Júlia Kriššáková (1985).

Haligovce, okres Stará Ľubovňa

5.12. Spomienky na mladosť

Rozprávala Mária Žel'onková, narodená r. 1901 v Haligovciach.

Jag jev žyfkuvaua, no tag my hožyuy do koŋžel'nyj izby. Šp'yvauy my, motauy my na te vřečona a huopcy nom potym kradli te vřečona a snuli po izb'e, motali, m'eli my tropoty. Nadesped rob'yl'i. No a potym aj muzyka byu, na harmoňijom grafi. Utancuval'i my, znovu my prynduy, šp'yvauy my. "Oñi še pomau rozešuy. Zaž jag byu dagže zabava, zaž my šli na zabave.

Zaž jag dakedy daftore žyfce pov'ežauo, poče, teroz bežeće do noz hožic, no tag zaž do drugogo m'yjsca my hožyl'i. Jag m'eli takom v'el'gom izbe, no to še noz v'yncy zm'yjsčyuo. Dagže nom pov'eželi, ke šće poprynduy, teros prujće p'yře. Bo moja Katryna še beže vydavać. No tak pryžeće na vesel'e za drustki. A huopcy tyz byl'i raži. M'eli pry kim pošežež i ko medyje porobić. Bez žyñ my z matkom muočyuy na bojisku. Bo trohe my šoli. V'elo ñy, bo my byl'i hudobne. No to my muočyuy a v'ecor my prynduy. Jo jev byu šyrot, bo "oćež umar v žešontym roku. Mñe byu ftedy žev'yñž rokof, jednemu bratovi seš, drugymu t'fy. Matka fse rosprav'aua, ze "oćec ta godou, ze mu tyn porob'ou. Zaty m fto v'y. To take byl'i, hožyl'i grac po vesel'af. Take muzykanći. Ke dagže poropcy robil'i zabave, to tyz iv voual'i. Ñevoual'i cyganof, aľe "oñi hožyl'i. No tag "on še tag vypomšćou. "On tag mace pov'ežou, ze "on byu v'inovaty. Nogi mu spuhuy a tag na raty křycou.

Byl'i my dvojake žeći. Bo moja matka še v'eda u za vdofca. P'yrsro baba mu umaru a i zosta u dvoje žeći: huop'ež i žyfce. Tyn huop'ež juz byu v'el'gi, jus parobek, tak potym matka godo tak: „Iž dagže tam ku bacovi, cy to beže toto porob'isko, cy co.“ No to pose u ku jednemu tu na Pustov'ec. "On byu z L'yndaku, cy skonši, Čizyk še p'isou. To pov'ežou tak: „To juz ñeskoro ješ pryse u ku mñe, huopce, bo toto co s tym porob'ou, to "on toto do vody rućou. To ju zodyn ñespomoze.“ Cy provda, cy ñy.

„Ócež m'ou sežžešont, esce ňecoukym, ked umar. Matka še ňevy-davaua a dylžoba zostaua po uojcu. Bo stav'ali še, pozycyli v bance f Staryjši i pom'ynzy luži. No a potym uócež umar i hožyli nos pytač. Jag vížaua matka na progú tego, co my mu byli dužni, to ju še aj rospukaua. Třabyuo předaž i piňonze mu dač. Uroki pytou. No tag my býžyli. Čysko byuo. F štyrnostym roku zaž vypukua vojna, zaž byuo býdne. Taki čynski zyvod jev m'aua.

Jo m'iaa dvaceždva rokof, ked jev še vydaua a moj m'ou dvaceč-štyry. Haň jev še vydaua dogory, na tyn břyk. A teros štyry roki, jak tu syn kup'ou toto, no to my tu teraz byvome. A haň tako novo izba, keľo sedymnaž rokof. Abo sesnac, jag je vystav'ono. Tota izba tu starso. Huopcy fse godali: „Tato, přeco šce še ňevystav'yl'i nadole, ale tu v břegu? Tag musyme do skouy isč po takim šňegu, bo drogi ňima.“ Potľa dakedy šnyg nakuřou, no a uoni býdoki mušeli is. Tyn, co je na vojne, to keľo razy jev go na pľecav ňesua nadou a potym zaž jev zrobiua taki puuk, tag jev phaua přede seb'e tyn šnyk. A uon seu za mnom. A tyn, co tu byu v izb'e, fse markoču. Bo uon hrožne rod do koščoua hoži. Esce ot p'yrsego přyjmuvaňo no to stal'e miňištruje i cyto f koščel'e.

Zapísala Júlia Kriššáková (1985).

Velká Lesná, okres Stará Ľubovňa

5.13. Ako sa u nás hospodárilo

Rozprával Ján Nedorožčík, narodený r. 1906 vo Velkej Lesnej.

V nasyj žežiňe m'ol v'el'gi majonteg zyd Herc. No a m'ol tys paľyn-čarňom, poľol aj špyrytus. No a drugo še volala Surmajka, ale to ňe-byla zydoľka, to byla vdova, jom juz ňepam'yntom. Tego mlodego zyda Herca, tego pam'yntom, jak tu hožol ku ojcu nukač, bo fčol, zeby obec kup'yla totyn pozemek, tyn majontek jeho.

Ľasu bylo duzo, to potym še z ľasu vyplocalo. Toči, co m'eli přjmy. Fto m'ol v'yncy cynšči, aj v'yncy korun dostol. Ľas še předavol, kupuvali firmy. Ftory m'ol tag v'yncy cynšči, dostol p'ykňom čonstke

z ľasu. Ftory mól mňi, tag i mňi dostol. Nomňyjsa čonstka byla tišonc korun, to še rahuvalo na tišoncki, jag dakedy kupýľi. A potym juz byly i po štyry i seš.

Zyt předol tyn majontek f tišonzževyňctoževontym roku. Toto paňyntom, mól je ftedy tři roki. Žežina to kupýľa i zaros še poželyľi. Ornom pode na cyšći, za keľo mól kupýone, teľo mól roľe, falatkoľ. Aľe pašynki byly spolecne, pos še tam dobitek: jalořina, voly, ftedy bylo duzo voloľ. No tag na jednom cyž moľ vygnaž jedyn kus. A od drugego kupić. A jag ňy, to zaplaćoľ do pokladňe tu, uryclo še cyne.

Aj ľonki še košylo spolecne. Tys třabylo na cyšći i košić, i grobać. No tak fto mól vřyncy cyšći, jako u mojj, jyj oćez mól vřyncy cyšći, my mĕľi ľym dvĕ. No aľe ňeotkošyľi, tak potym zaž uryľi cyne, vĕcor zaplaćoľ, holdomoz daľi esce hlořom. Tak še to košylo. Šano še želylo na povrozy. Povroš še vycongnoľ a tam še kladly posady. Šćislo še a potym še porobýly ľořy. Od jedneho jaz do sežžešont, cy do keľo, keľo bylo tyf čonstkoľ. Ľořy še daly do tego šana i do kapelusa, kazdy broľ, čongly še ľořy, tam byly čisla popisone. Třabylo ľotaž ot pýrsego čisla, kim jež nasel.

Jak pýřľi z vojny toći starši, co to vĕdľi, jag moľ oćec, tak to esce vĕdľi, aľe po caše, jag my juz dorošľi, f třycatym drugim roku juz zvolýľi noz mlodyľ. Jo jev byl pokladňikym. Tak potym my šćongľi inžinyra, to byl emigrand z Ruska, co pýřsel po pýrsyj vojňe švĕatovyj, Smirnof še voloľ. Jag nom požel’oľ to poľe, tak požel’oľ aj ľonki na cyšći. Aj poľne, to byly daľse roľe, to še tyz rokuvalo. Na roki. Ľyn še šol, keľo cyšći mól, teľo syrsy i vřynksy tyn falateg mól. Tak tote nom tys požel’oľ. Aj te gorne.

Esce my šoľi ovĕes, to ňebylo ftedy esce žvyřyny, aňi jeľyňi. Přet pýřřom vojňom švĕatovom ňebylo jeľyňi vobec. No tak še šol ovĕes, potym koňicyne do tego, bylo umele hnojivo, zužľe, to naroz ovĕes. Taki šumny! Aľe teros to tam šćicko zostalo na ľonki, tam še pašom aj krovy, dařtory esce koši, dařtory zohab’oľ tak. I juz zaroslo. Ket to tag daľi beže, to jedna třecina hotara zarošňe. Ked ňebeže drustfa, ket to

ňebedom cyścić. Tam źe byl urbar, jus tego roku poorali i pośoli tam ośies. Tyn hon śe volo Gerusok. Pośoli tam ośies, do ofsa końicyne, to beźe pře krovu.

F tyj nasyj skupińe bylo stodvaceśtyry cyści, ale ņeskořy bylo mńi, bo pokupiyli jedyn od drugego. Rozumiće? Moj świoker młol ośym i pol. Potym byl taki Goncorcyk, on byl v Americe, i on młol zaś seś, tys tyf cyści. To byl Amerikon. A moj świoker lym roľe a roľe, gazduvol. Tag my gazduvali. A teros to zarośne.

Zapísala Júlia Kriššáková (1985).

Pilhov, okres Stará Ľubovňa

5.14. Spomienky na mladosť

Rozprával Jozef Dulák, narodený r. 1931 v Pilhove.

Narożyu jym śe na Pilhovśie, hożyu do skouy do tśeci tredy. Jag jym hożyu, tag jym hożyu paść krovu do gory ze somśadym, "on pomogou paśź mi te krovu, ale "on roskazuvo" nom, ze my mōma paść te krovu. Do skouy my hożyuy tśy kilometry pśeso, po śnygag v źimśe, jak pśysuy vysoke zavśeruchy, to kelo razy louo, bŷydno byuo, bo byuo zakuźone i po zaspag vŷelkik tśebauo iść. Potym, jag jym doros, to posed do roboty, robŷou jym v roboće i jag jo mŷou śedymnośće rokof, to robŷou v bańi ve Śvabofcak. Potym posed na Źermańickom pśehrade robŷić. Robŷou jym, po robotag hożyu, pśysed jym do domu, to doma jym robŷou zaś.

Potym jag Ňimcy pśysuy i jag ućekauy, to stśylauy na polskyj strońe, to byu durk kouo grańicy. Luźe śe bouy, ze bedo Ňimcy ścoņguvac, no i nos poścoņguvauy do potocka. Śeźauy my f potocku na polu f takyj źuźe, haupy "ostavŷone. Potym jak pśesuo to fśićko, to granaty hożyuy.

Roz v leće pasuy my krovu i mŷauy my śtatnego byka, pos śe tyn byg a Ňimcy śe vyzlykauy do goua, mŷeuy samopaly a teraz byk set, bo rycou i myrdnou bokym. Ňimcy zućekauy, jedyn kćou uapić samopal a kćou mńe zastśelyć, ale śe bou, byk sed do ņego, to "ostavŷou

fšičko i učekoŭ nadoŭ a švandrykuvauy, ale my ňerozumíauy co. Potym nase finance – pograňicno straž – noz ůokšycaŭa, ze vŷyncyl koŭo graňice ňemogyma pašć, bo Ňimcy švandrykuvauy, ze nos postšylajo. Ňimcy hožyuy do noz za Suovŷynskego štatu, to my ůojca i matke foćyuy, so fotki take dož dobre. Na polskyj stroňe potym byuy i Rusy. Míauy my pole, byuy my na polu i šostra, co umaru. Tak pšysuy Rusy i somšada kcaŭa pšelecež bez graňice, ukozaŭa ryňkom graňice i teroz Ruz byŭ pši nos, jako na varće. Šostra kopaua grule i ukozaŭa jyj, zeby ňepšelecaŭa bez graňice, bo tamtyn kćoŭ stšylaž i sprovažoŭ še nadoŭ na placofke. Šostra byŭa ta najstarso, to kopŭa do tego lavora, to jyno še durg zavar i Rus še jyj spytoŭ, ze co to jest i ůona vyšvŷetlyŭa, ze majo pšepustke, jakoši baba pšelecaŭa a ůon kćoŭ stšylać, ked ňe jedyn slobodňik, to byŭ by jo zastšelyŭ. Potym Rusy vzyuy šostre do gory i ůon pšysed i potrestoŭ go, ze take somariny vŷyncyl ňešmŷy robić.

Zapísala Antónia Mártonová (1998).

Nová Belá, okres Nový Targ

5.15. Práca s ľanom

Rozprávala Eudmila Majerčáková, narodená r. 1931 v Novej Belej.

Teroz jak fceće, to vŭm opovŷym, jak še robŷylo ze ľnym. Pŷirse třeba bylo našoć, pŷirse roľom vyrobić, zeby byla dobro, zeby ľyn dobre roš, zeby trovy duzo ňebylo. Jak še zašolo, ked uz ľyn vyhožol, tam my hožyli takom gromatkom pŷync-sež bop, co my plŷvli jedna drugyj. Aľe jag my tys tak pošadaľi, vŷyce, do tego ľnu, to my še teľo ukopyrtaľi, bo tam i gľisty byly. Nevŷežež hoćkedy bylo, co zlapić, cy trove, cy gľiste. To my še došmŷoly teľo, co došć. No aľe to slo. To pŷirse jednyj, potym drugyj, potym třećyj i tag my býžyli, jag my mogly.

A ked už ľyn urŭš, pokvitnoľ, potym třebylo brać. Zaž my še pozgaňaly. To roz-dva bylo. Potym to še pŷivŷezlo do domu na bojisko, tam byl raf, tako lavecka a na tyj lavece byly zymby i na tym třeba

bylo rafać, bo l'yn m'iol gl'ovecki. My to orafałi a t'ra bylo i'š' do_vody mocyć. My še dokompałi f_tyj vože, co my pop'ryhožil'i mokre jak kacki. Tam še'zol tyn l'yn tyžyň. Ked bylo ladne na troćite pažzyře vył'atuvaly s_tego, to znamenalo, ze to uz je dobry l'yn. L'yn my poz'b'yrali, roścungali p'yrse, a jag my poz'b'yrali, ta potym tluc. L'yn še vył'uscol trohe, my go susuly, potym my tarly. Jak še juz vytarlo, to bylo śm'ieći, pažzyři as po koł'ana. Ał'e zaž hłopi še ćesył'i, bo bylo cym ścył'ic. Potym my tarly, zaš tako byla trojacka, co t'ra bylo włoziž do_tego i tag źafkalo, źafkalo, rynce byly poot'repuvane, co še vížalo, ze ćalo ot_ko'šci odeslo v_ryn'kaf. A potym zaž byl n'ekoři taki stroj, co my do_tego fkladaly, rynkami n'et'repaly i to samo vyt'repalo. No ał'e to juz bylo l'excyj.

Potym t'reba bylo cesać. Tako byla sceć i na tyj sceći to byly take gvoźzićki, povbijane gyśćutko. Še cesalo, to byly klaki, spadly a zostol cysty l'yn. Klaki my grackaly, my m'aly gracki i na_tyv grackaf potym še tys toto p'ryndlo. Toto co zostalo, še nazывalo koćki. Z_l'ynu my rob'ily koň'olki a jak še p'ryndlo, to še v'zylo koň'olke, še slo do somśada, cy do koł'ežan'ki, abo do_domu p'risly p'ynć-seś. Śm'oly my še i śp'iyvaly my se fsel'ijakom. Byly my žefcynta, my še ucyly śp'iyvać, ze p'rece jak še bede vydavać, zeby my še coši naucyly.

Jak še nap'ryndlo, to t'ra bylo motać. Był kolov'rotek i s_tego še p'ryndlo na_vrećon'ko. Byly i koň'yl'e, obracaly še nogom a p'ryndlo še na nyf klaki. Potym še motalo. Jedyn lokytek, to był dwažiśca posym. Do pasma t'ra bylo t'rižeścip'ynž nići. Na p'ren'zonko t'ra bylo štyrziści posym. Toto še potym vařylo. Dalo še pop'olu z_dřeva a tak p'rynza zm'inykla. Susylo še a t'repalo še na_patykaf.

Jak to usklo, t'ra bylo na_spuł'yru na_fal'fy spuł'ać, potym snuć. Był kolov'rot, tam se znacył'i, štyry metry bylo jedno cyrnidlo. Muśala kazdo baba v'iežeć, keł'o fce snuć. Bo tag nimoz bylo nasnuć fsel'ijak, bo by nić s_tego n'eb'ulo.

Zn'eslo še krosna do_domu do_izby i tyn p'rišel, co snul, my nav'ijał'i a nab'yralo še. Byly nićel'nice, bardo, podnozaje, bo to t'ra bylo p'ri'v'oznaž do_tego. Potym še to pop'ri'v'ynzuvalo, pozapra'v'alo. Jak

še stanylo na_podnozaje a žajalo, to juz znamenalo, ze to bylo dobre. Še uspuľalo cyvecke. Byl colnok, tľabylo go prerucać. Co roz ľepijj a potym še i durkalo.

No i tako to byla nasa robota i tag my nazyvome, ze to byla nasa fabryka. S_tego byly košeľe, spotki, aľe to bylo take ľenučke. Co bylo hrupse, s klakoľ, zaš byly vorki na_zarno, na gruľe, na co tľabylo v_gospodarce.

Zapísala Viera Reľovská (2003).

Nová Belá, okres Nový Targ

5.16. Zo spomienok na detstvo

Rozprávala Ľudmila Majerčáková, narodená r. 1931 v Novej Belej.

A teros vom opovím, jag jym byla tako maľučko, moze mí bylo pínz rokof. To takom byla maľučko a tako hrubo, to mie volaľi Surdutka s_Cornyj Gory, že mie popľi, tam jym posla. Gyši my mieľi, to my pašľi za_potockym, to še volol Loňk. Spyrvotku my gonsecki pasali, nazbyrali my s_korpel'i ľišci.

Potym jag jym jus podrosła, juz jym miala sež rokof, mie volaľi žeći baVić. Do somšada kolysac... tom posla, bo noz bylo žeći výnycy, to my še tam motaľi jedno kolo drugego a ftore bylo take jus tyngse, to že poslaľi, tam bylo.

Krovy my pašľi tyz i tľom i štyrom gazdom. Aľe te krovy, jak še juz zacyľi gzić, jo byla malo, jo nimogla ľećež za_tymi krovaľi, zvyła paľec, kref še ľola, poslam do_košcola, pomarašyla po_košcel'e. Doma mie potym dobyrkali, ze po com posla, ket paľež býlavy. Mialam šostre, šostra mí potym poovijala tyn paľec. Hožylo še boso, bo nebylo še do_cego obuć.

Jo hožyła do_slovýňskij skoly. To juz jym pomogala, hožyła ruňkľe šekać, grabić. Jag jym byla výňkso, skole skoncyla, poslam do Tatranskij Lomňice na_sluzbe. To mí niľto neľcol viefić, ze mom štyrnošće rokof. Kazdy mí godol, ze mom dvažišća. Mušalam pokozać švadectvo ze_skoly i tag mí potym uviefyli. To byl hotel', še vařylo,

jo tam při_kuhořóví troske pomagala, aľe duzo ňy. Bo kupíyľi švíňe, male prošynta, třabylo kormíc te švíňe. Hovalam jyf. Byly pomyje, to okrutňe pıyňkňe rosly. Urosly, zrobıyľi zakaľačke, dostalam premıju za to. Na drugi ros, jag mı kupıyľi te prošynta, coši še stalo, pokapaly mı. Ňedaľi mı ňic. Potym jym prisla do domu.

Zacynala še vojna, moji braća poućekaľi na_Slovıyňsko, ftoři byľi vıyňkši, fšicko ućeklo. Jo potym še vřoćyla nazot, bo tata moj plakol: „co jo teroz bede robıoľ, jo teľo voz žeći vyhovol.“ Noz byla kupa žeći. Jo mıala suroděncof, třov bratov i ošym šošťřof. Jo to tako byla mılošerdna, jo byla fsyndy gotova při_tatoví fsyndy, fsyndy. Při_koňóví, při_křovaf, při_plugu, ňev bylo, že fćalo. „Jak ty, žecko, še ňevřoćis, to co jo bede robıoľ?“ Jo še pozbıyřala i přisla.

Zapıřsala Viera Rel'ovská (2003).

5.17. Ľudová pieseň z Novej Belej

Cale še poľe zaželeňelo

Cale še poľe zaželeňelo, moja přeňicka ňezhoží,
mıalam jedneho ul'ubıonego, aľe juz do mňe ňehoží.

Cyňga cyňgajom, ftocki spıyvajom, dala mı mama pıyřsego,
aľe tyn pıyřsy, on strašňe vyrčy, mamušo moja, ňefcym go.

Cyňga cyňgajom, ftocki spıyvajom, dala mı mama drugego,
aľe tyn drugi, on barzo dlugi, maňićko moja, ňefcym go.

Cyňga cyňgajom, ftocki spıyvajom, dala mı mama třećego,
aľe tyn třeći za barzo třešcy, mamuňko moja ňefcym go.

Cyňga cyňgajom, ftocki spıyvajom, dala mı mama cvortego,
aľe tyn cvorty, on mo vykrynty, maňićko moja ňefcym go.

Cyňga cyňgajom, ftocki spıyvajom, dala mı mama pıontego,
aľe tyn pıonty mo vıeľke pıynty, maňićko moja, ňefcym go.

V žel'onym gaju ftocki šp'yvajom, dala mi mama soštego,
aľe tyn sošty, on baržo tlusty, mamušo moja, ňefcym go.

Cynga cyngajom, ftocki sp'yvajom, dala mi mama šodmego,
aľe tyn šodmy, on baržo šumny, mamušo moja, daj mi go.

Zapísala Viera Reľovská (2003).

Vyšné Lapše, okres Nový Targ

5.18. Cez vojnu nebola ani jedna svadba

Rozprávala Helena Bizubová, narodená r. 1924 vo Vyšných Lapšoch.

F_šv'iatovom vojne u_noz ňebylo aňi jedno vesel'e. Aňi jedno žyfcce še ňevydalo, bo to tag ľuže smučil'i, ze to je vojna a ze tam hlopcy padajom. Oplakuval'i mamy, oplakuval'i fryjyrki, no to take bylo smutne. Aňi v'el'ke muzyki my ňerob'yľi. Hlopcy prišľi v'ecorami, ked my pryndľi, abo štrykuval'i, to nom zagraľi na harmoňiji, to my tak se sukromňe doma potancuval'i.

Hlopcy hožil'i ku mojim kamaratkom, co byľi o rog mloce i o dva. Jedna kamaratka iv nazvala smyckami. „No to žyfcynta, uv'ijojće še prňosć.“ Abo „žyfcynta, uv'ijojće še štrykuvać.“ Daftoro pov'ežala: „Bo pridom smycki.“ No to jus te hlopcy prišľi, aj z_harmoňikom, co volaľi organki. Zagraľi na gymb'e i tag my potancuval'i ze dva, ze tři tonce. To bylo šic'ko.

A co my povystrojaľi, ľuže! Hlopcy hožil'i ku_nom, jesce ku_mlo-cym o_dva roki žyfcyntom. To šľi my potsluhovać, co oňi rob'om, pod_okna. Oňi hožil'i do_mlyna, pol kilometra bylo od žežiny. No aľe tľa nazod do_domu. Hlopcy še juz zb'yraľi. „No že še teros skryjyme?“ Skryly my še do_dolka. Tam byľi take dolki. Jednom kamaratke jef takom m'ala v'el'kom jag jo, aľe takom hrubom, tlustom. Jo v'ym, že stanyla? Lop! Zalomala še ta povala f_tym dolku. My šic'ke tam byly. I drugo jyj hytro do_gymby hustecke vephala, bo ona glošňe še v'ěžala šm'oc a byľi by jom poznal'i. Tag my tam přešežaly, hlopcy šľi do_domu, tam s_tego mlyna. Oňi coši tam slyseľi, aľe kukaž ňe-

pošli. Na drugi víecor prišli ku_ňom, i my še jus dogodaľi, jag beme godač. Aľe tota, co godom o ňij, co še tak śmíola, ona nevytrímíala. Tota drugo, co byli kumotrovíe, godo, křesno, bo to tag volaľi u_nos, nase ojcovíe byli kumotrovíe, tag my, křesno, křesny, mloži. Mlode še tag volaľi. I ŷom napadlo: „Hlopcy, aľe tam v_dolku strasy.“ To šícke ocyrvíyňaľi i zbl’adľi. Mušala to vytľapnoč. Oňi godajom: „Aľe i my coši slyseľi minule, jag my śľi.“ Ona zaš śmíyy i my šícke, to co ŷom zostalo, ľym še śmíoč. No to my take vystrojaľi bez_vojne.

Ľietnošće, sesnošće jev míala. No to take daco my furd vystrojaľi. Abo víecoraŷi my tarľi ľyn na_takif trojackaf, moze jus to teraz ňepoznos. To pošľi hlopcy, naobíyrali jablek, grusek, přiňešľi ŷom, posranduvali my. Při miešoncku my tarľi, bo śvíyčíž bylo skoda. Ftedy jesce ňebylo eľektriki. Byly take ľampy u_nos, volaľi karbitki, co še karbid davol. Karbit to take falatki, take śmíeržonce. To še nakladlo. Taka to ľampka byla jak flaska. Potym míala taki hoceg zavíešíc še, i míala takom rulecke, co ta rulecka śvíyčyla. To tak śvíyčylo jag eľektrika. Aľe to teľo še mušalo ś_ňim narobíac, to kazdy žyň třabylo naložyc tego karbitu i tam voda jakoši kvapkala, co to tak píykňe śvíyčylo. Keď zeš to ňevyśvíyčyla, to na drugi žyň ňeplačylo. To třabylo tag víežec, keľo třeba dač, ze by ňehyblo, aňi še ňezvysylo. Vyrahuvali my, ze beme dlugo šežec, cy křotko. Míeľi my doma dvě krovyy, dva bycki, bo my z_Ameriki roľe kupuvali, tata stol’aruvali a mama še starala o_to ostatňe i o_noz žeci, no i śvíňe my míeľi. Bylo nos sež žeci i dva umarľi. Přišla tako horoba, to juz ňepomogľi. Ňimíeľi na_to ľykof.

Za_sež rokoy my byli při_Slovíynsku. No to ket prišli píyrse Slovíocy, žandare, to teľo u_noz godaľi. My tak pošadaľi při_droze i ňiz ňerozomíeľi. S poľskego to ŷom bylo hrozňe čynsko zvykňoňž na_slovíynske. Nase ojcovíe tag godaľi: „Oj, to mlode, to gluپیe, oňi voz ňiz ňerozomíom.“ My še ľym śmíoľi, casym my še ucyľi tak, ze Slovíocy robíyľi takom skole, co noz ucyľi po slovíynsku godaž i písac, ze by my ňeostaľi take.

Zapísala Renáta Furčoňová (1996).

Vyšné Lapše, okres Nový Targ

5.19. O požiari v obci

Rozprávala Helena Gryglaková, narodená r. 1929 vo Vyšných Lapšoch.

F_štyr_zyštym třecym roku byu u noz ogyň. Vypaľyuo še dvažista štyry domy. No i s_tyv ľuži duzo posuo na Sľov_ynsko. Pojednym dobre še v_eže, m_ěskajom tam do žiška. Ve_fřont tak samo še spoľyuo barzo duzo. Ve_fřont še spoľyuo štyržišci tři domy. I tys posua cyžž ľuži na Sľov_ynsko, tys še tam ošedľil'i – Žakofce, Huncofce, Staro Lešna, v Novyj Fši.

F_štyr_zyštym třecym ogyň žeći potpoľiuy. Chuopcy še bav_yl'i, zrob_yl'i ogňisko i zapoľyuo še. Pot_stodouom zrob_yl'i ogyň, pot_pľebaňijom, tam byľi domy i pľebaňija še ftedy tys spoľyua. Ftedy to barzo duzo ratuval'i, aľe okropňe, bo rucauo sadua. Dovno to sadua vynžil'i i to saduo přeručyuo, ogyň přenos še na_ňkse domy i tak še zaž daľi poľyuo.

Ve_fřont to zaž Ruši střyl'al'i. Němcy byľi osazoňi tu vysy jak Oľa, Ruši byľi p_ynč kilometřof ku_drugyj v_ošce. Jag Ruši vynašľi, vymacal'i, že som, že stojom, že jezd opor na Němcof, jag zacyľi bíc, ftedy pofstou ogyň. Potym juz aj ućekal'i Němcy. Tu byľi take okopy po nasym hotoře, to v okopav i fsyndy byuo vojska vybitego duzo. Na smyntořu kouo košćoua byľi Ruši a Němcy som na gřebaňnym smyntořu. Tu som pozvozoňi, tam jezd mogila teros. Vypoľyuo še tam, že Oľa i Dorota, jaz po skoue. Jesce dom tys_še spoľou, co jest kouo skouy, aľe skoua zостаua. A tu potym ot košćoua nadou zaš še spoľyuy, jag my šľi drořom, to byuy domy, tam ňebyuo takij drogi, byua v_onžutko droga, teľo co vos přesel. I po tom droře še spoľyuo syćko zaž odgory ot košćoua. Domy byuy gysto, ňe tag jag žišok, co tam jest p_ynž domof. I tag ze štyržišcitři domy še spoľyuy ve_fřont. Polofka še spoľyla. Zodyn ňegašou ogňa. Keľo še zajyno, teľo še poľyuo, bo ľuži ňebylo. Hlopov vogul'i ňigži ňebylo. Přes tři dňi še poľyuo. Ućekol kazdy.

Ňebyla jo tu. Jo byua z žećami, ze šostrami, bratami, bo noz byuo

sešć, i somšeži byuo drugie sežž žeći, ta noz byuo dvanašće žeći v jednyj halupě na Lapsance.

Zapísala Viera Reľovská (2003).

5.20. Ako sme postavili dom

Rozprávala Helena Gryglaková, narodená r. 1929

vo Vyšných Lapšoch.

My postavíõni na želõnym placu. Syćko my mušeli zgañać, kazde dřevo kupuvać, majstrov najmuvać, tys puacić syćko. Niñieli my nič svojego, tag my stavíali dom. Nićego my niñieli. On syu, jo mu pomagala. Takze my z ronk še dorobíyli syćkego.

Teroz my i poľe kupíyli i teroz niõmo fto na tym poľu robić. Zostalí my samí. Milan ñeozeõny, no i my žatkovie staři. Jymu šedymžešõnd õsmy a mñe šedymžešõnt třeći. Žíz býda, bo niõmož robić. Zgañali my, zgañali a žíšok še ñedo ñiž robić.

Na dom my syćko majstrov napytuvalí. Cy dahõfke robíyli, to byl majster. Oćež ñiž ñerobíol, bo my zaš syli. On byl vyucõny kravíec, no ta my syli. A jak potym jus skõncyua še robota, ze juz ñebyuo tag roboty, poseu do Čey do roboty i tam robíõu. Dvažíšćatři roki ježžõl do roboty.

Zapísala Viera Reľovská (2003).

Čierna Hora, okres Nový Targ

5.21. Spomienky na druhú svetovú vojnu

Rozprával Ján Budz, narodený r. 1929 v Čiernej Hore.

Jag jo bocym, to bylo v ľeće tyšõnz ževíynsto třižestego ževíõntego roku. Juz od viesny zacyñi pomrõkivać o vojñe pomíynzi Poľskom i ñymcami. ñymci fćeli přes Poľsko do Prus. No i Poľaci na to ñefćeli pozvoľić. Zapovíadala še vojna. Kíedy naši ojcovie príjehali z Novego Targu, z míasta, zacyñi godać, co tam miescañe o tym godajõm, to my, žeći, zacyñi plakać. Volíli my o tym ñeslyseć, bo my še

strašne boľi, jak godaľi, jakie to Ňymci majom strasne zbrõne. No ale ľato bylo co ros to gorence, tata moj spożyvol se tys kartki do vojska na vojne a ňevıadomo, ci z vojny vroci, co beže i godo mi: „Hlopce, tyz nojstarsi, jo ci kose vykľepıym, pudymy kosić końcine.“ No, jo se temu cesol, bo kazdy hlopıec fce kose vżos.

Tata, jednak se spożyvol kartki do vojska, bo byl plıtonovym s polského vojska: i moj tata, i tu stryk Sefcik, z nasij tu okolice, byli pıyrıi po prilõncyňu Špisa do Polski f polskim vojsku. Narukovali v dvuzestym sošтым roku, po sešcu rokak, kiedy ňebraľi rekruta do vojska, po prilõncyňu Špisa. No, zacyny pıihożic kartki rezervıstom, nojpıyr mlõcsim, potym starsim, tata tyj kartki jesce ňimol, ale juz v gmıne Bukovıne te kartki do tyg rezervıstok, do tyg rocńikok, co tata byl, to juz byly. Ino moze jesce tymu ňedostol tyj kartki, bo ňedovno vrocol z manevrok, tata, co dva roki muşol hożic na manevry.

No i stalo se, byli my po końcine za grapkom s tatom, slysymy vybux, a to vymınovalı most pod Bukovınom, tu na řece Bıalce. My tyj końciny nabralı, jady my s tatom a jus tu po žeziňe vızımy furmankı zaladovane pıeřinami, pokrofcami i koňe pozapřõngane i ľuže zamykalı svoje domy, bo spożyvalı se, ze moze front tu staňe. A juz bylo slyhać, ze strõny Slovınskıj, ze tam tyz vojsko pııgotovane. No, my pııjehalı do domu, mama place, ceko, ze že my tag dlugo i vystrasõne žeci, ľuže, jedňi juz vyjyzalı, druzi jesce se obżyrajom, dom co mogľi, to zamykalı i ućekalı, bo se boľi, ze nadyže front. No, bylo to akurat pıyrsego septymbra i do skoly my ňepoşľi ftedy jus, ale f polu juz ňebylo zodnyk plõnok, juz zboze bylo popřõntane, no tak krovı, ofce braľi i s tym kierovalı se do Řepisk a moze i do Osturňi, tam že vıynkse vıyrhy, ze tam moze ňebeže frontu. Vystrasõne sícko bylo, švıňe jedyne zostaly doma nakormıone, do korytoğ jym tam, do tyk kajfosog nakladľi kielo mogľi na pore dňi i ze se uhyľom s teľa.

Jo byl takım hlopcym tys, jesceg ňimol žeşynż rokog i tys ty krovy tu zagnol pod gos, bylo nos tu vıyncıj ku vıecoru, taci splakaňi, bo třeba ze svojıg domog ućekać, ňevıadomo, fto vroci, no i pııhożı za nami ftoşı s tyg mlõcsıg i volo, ze by my dalı ňeşľı, zatřımalı se,

zatřimal'i my še s tymi krovařmi tu pod gõsym po pøedňu a tu byl u Bartka zid Rotman. Tyn Rotman õn řm'ol karcme Potspadařmi, aľe potym jag v 1938 roku Poľaci odebral'i Javořine, to õn še přeňõs tu do Cornej Gõry i tu byl jego sin Aladar, no to byl starsi ody mňe, õn tam še uõol f řkoľe f Popraže, maľovõl, no i byl jesce Oskar, Eľeňka byla, p'ynõu bylo tyg mlodyk sinõk, no i saři byl'i bars fajňi ľuže. No i tyn Rotman řm'ol ľampove radyjo i õn potsluggyvol, co še žeje. I potym nõm godol, co přež radyjo godajõm. Õn to radyjo dol do okna, no i tak'e bylo slyhaõ po poľsku: „Uvaga, uvaga, přešed Boľo 45, přešed Boľo 45!“ My ñev'iežel'i, co to oznaco, no aľe což my viežel'i, ze to juz jest signaly s frõtu.

No aľe ñe dlugo pñijehol tu Jyndreg Gõřnik. Jyndreg Gõřnik, to byl tak'i parobek, tu s Cornej Gõry, coři tam se od ojcov zaslužõl, oõež go tu zbeřtol, moze mu i pñilozõl, i tag ze z dõmu uõõõ od ojca i posel jaz do Zoru. Tam v Zoře še zatřymol i akurad jus patrol'e slov'ynsk'e na roverag jehaly tu do noz na řpis i tyn Jyndreg Gõřnik napřotku z řnimi. Pñijehaly do Jurgova, tu juz ñebylo zodnego vojska i na tym roveře, na tym bicigľu Jyndreg Gõřniğ jehol i pyto še: „Jest tu vojsko?“ „No řnima“ a za řnim dvõg vojskovyk, karabiny na pľecak. Řnima tu řnikogo, õiho tu jest. No tag za hviľe vrõõil'i do Jurgova i jus p'yirse vojsko slov'ynsk'e pñihožylo.

Zap'isala Ľuboslava Vojtařřaková (1995).

Kacvín, okres Nový Targ

5.22. Veselá pñihoda s cigãnom

Rozpřavala Anna Slabyová, narodená r. 1938 v Kacvine.

V'ync tag bylo: Roz v řim'e põn vybrol še na poľovaňe. Vžõn ze sobõm cigõna, ze by mu gyz up'õg na ob'õt. Zajehal'i do ľasu i põn mu pñikozol, ze jag bedõm zvõniõ f kořõel'e na aňjel paňski, ze by to zacõn p'yõ. Cigõn šežõl na pñu, na pñocku i ceko. Ros patři na ñebo, na slõnko, ci juz vysoko, to zaž nasluhuje, ci te zvõny zvõõõm. I pñisel cas, ze zvõny zacyny zvõniõ. Cigõn pñigotov'õl dřevo, zapõľõl vatre i

zacõn gyš smazić. Gyš se mu p̄iece, p̄iykne smazi, gyž obraco z jednyj strõny, z drugij. Cigõnovi zacyno ľećeć ślina. I tak sob̄ie myšľi, co by tu zrobić, ze by s tyj gyši trohe zježž i vžõn nož i odřezol jednom noge i zjot, aľe jus psi zacyny sceać, põn jus p̄ihožil s poľovaňa. I k̄iedy põn p̄ihoži, vžõn tom gyž i zacõn ješć. Obraco z jednyj strõny na drugõm i patři, ze gyž ñimo jednyj noģi. I pyto se: „No cigõne, co ta jedna noga, což ś ñõm zrobiľ?“ A cigõn godo tak: „No, paňe, ñev̄yće vy, ze v žim̄ie majõm jednom noge?“ A põn godo: „Ej, cigõne, aľe tyž glup̄i.“ A cigõn mu zaroz godo: „Sluhõje, paňe, pojady me bez most, tam pod mostym na ľože som gyši, to uvižice.“ No i põn juz ñiz ñegodol, bo i tag v̄ežõl, ze cigõn ñimo provde. I zjot tom gyž i pojot, požel̄il se i s psami i vroćil̄i se do domu. Jadõm i p̄ijehal̄i na most, i patřõm a tu sićk̄ie gyši stoly na ľože na jednyj nože. I godo cigõn: „Vižice, paňe.“ Aľe põn sob̄ie myšľi, ze to ñe provda. Vžõn i gv̄iznõl i jag õn gv̄iznõl, ftedy gyši se žľynkly i skocily na obidv̄e noģi. A cigõn godo: „No paňe, a cymu šće na tamtom ñe gv̄izľi?“

Zapísala Ľuboslava Vojtaššáková (1995).

Jurgov, okres Nový Targ

5.23. Narodenie Pána

Rozprávala Elena Gombošová, narodená r. 1931 v Jurgove.

Pokorm̄ylo se krovy p̄red v̄iecorym i zv̄õnzalo se taki maly snopcegeg ofsa ze žel̄ynkami i vľos tata do izby, i v̄incuval: „V̄incuujm võm tu na to Boze narozyňe, zeby my se mogľi doceaž druḡiego Bozego narozyňõ; ve scyšću, ve zdrov̄iu, p̄i boskim pokoju, v m̄nyjsyg gřyhak, ve v̄ynksyg radošćak, jako my p̄režyl̄i. Zeby šće m̄eľi võkõg jak na dahu kõleckõk, ćeľiceg jag v ľeše jedľicek, hõr jag na ñeb̄ie hmur, gyši šodlate, kury cubate.

F kazdym kõntku po žešõntku, zeby šće byl̄i vesel̄i, jak v ñeb̄ie anjeľi, zeby šće oraľi štyřõma plugami, jag ñe ze štyřõma to s třõma, jag ñe s třõma to z dvõma, jag ñe z dvõma to z jednym, aľe cogõdnym a kõňe zeby byl̄i s b̄iolyymi nogami.“

„Víncujym vòm víncujym na tyn Novy rok, zeby vòm še dařylo i mnozyla kapusta i grox. Ve dvoře, f kumoře, na kòlecku, ve vorecku, dej, Boze, zeby šće míel'i tel'o vòlkòg jako f poľu kòlkòk, tel'o ovíe-ceg jako v ľeše mròvecck a f poľu zeby stol snop při snopíe, kopa při kópíe, gospodoř míynzy kopkami jako míyšònceg míynzy gvíozdec-kami a vòz zeby jehol do mlyna jako pscoly do ul'a.“

„Dej, Boze, dej, Boze, f kazdym kòntku po žešòntku
a f pošřotku ñic.“

No i fto byl v dõma, to povíežol:

„Byže, Paňe Jezuse.“

I zahožylo še tym snopeckým pod jezul'anko i tam bylo taki obrozecck, kazdy mušol byc cihutko, bo še Pan Jezus juz narožol. Mama přiřoňzyla, juz obíot še dokòncuvol. No to byla kapusta z grohym, kapusta z gřibami, z gruskami, jak to ze šľifkami, galuski s makým, taki cviklovy baršc. Potym my míel'i míot, oplatkami še želyři kazdy, no i jag byly tam japka na stol'e, no i to smakuvalo ve Víl'ijom jag ñigdy s calego roku. No i grohofka byla tyz dobro. Potravog duzo bylo.

Tak my se vyšeželi caly viecor, špiyvali my koľyndy o polnocy, no jesce třabylo kšònski přeçytaž na polnocnom, takom modľidbe i tak, komu še juz zdřymnoç fcalo, to se zdřymnoľ a komu ñy, no to šľi do košcola na dvanostom. Po dvanostyj dopřyro potym še moglo zježž babofke upíeçonom a tak caly žyň ñy, ñic, pozd byl scísly.

No i tag v Boze narozyňe tys še koľyndy špiyvalo. Mušeli my ižž do kupy i špiyvalo še te koľyndy. Dožž jig jesce zapa míyntali my, to tag z domu jesce jest. V druđi žyň še moglo ísc po fši, f pýrsy žyň ñikam ñevol'no bylo ižž z domu. A v druđi žyň uz tag možna bylo ižž žeši do šòmsadok pošežeç, cy tam do rožiny žeši. No to byly švíynta.

Zapísala Jana Hanigovská (2000).

JUŽNÁ ČASŤ

Slovenská Ves, okres Kežmarok

5.24. Ako sa chlieb piekol*Rozprávala Zuzana Varholová, narodená r. 1930 v Slovenskej Vsi.*

Dakedy dovňyj, keď še doma hľyp p'ók, to byla slavność. Byl taki fajny, hrumkavy. A do škl'epu my ňehožyľi, bo f škl'ep'e hľeba ňebylo a v žežiňe še hľyb ľym p'ók. Nap'ieklo še tag dvanac, trinac, podľa tego, jaki byl v'el'ki p'iekarňik a jaka v'el'ka rožina byla.

Keč še hľyp p'og v žim'e, to my fse m'õnke s p'yntra priňešľi do izby uz v'ecor, zeby še zagrola, zeby potym často dobre kislo. M'õnke my m'el'li tyz domacõm, zemľetõm ve mlyňe. Skoro f kazdyj žežiňe byl mlyn. M'õnke my potym preošľi do korita. Korito bylo dožž v'el'ke, stolo na takyľ šrogaf. Do m'õnki še dol kvasek, cajk, varõne popucõne gruľe, soľ a trohe ľetnyj vody. Z lyskõm še to zam'ysalo, zrobyľ še zam'ysk a to tag bylo do rana. Kvasek še fse ňehol s kazdego p'ecyňa. To še ňehala grutka časta, dala še na p'iez vysusic. Potym pret p'ecyňym še grutka pokrusyla, dalo še to rozmociž do ľetnyj vody s cajgym, zrobyľa še zaprafka. To še fse esci v'ecor robyľo.

Gruľe še pucyľi na pucku. No a rano, keď še hľyp p'ók, to my nacas fstavaľi, bo ket še na poľe islo, to hľyb uz byl up'iečõny a poskrõbeg my uz na poľu jedľi. Rano še m'ysylo. Priľolo še do m'õnki f koriće, že uz byla zaprafka od v'ecora, trohe vody a dobre še šičko tag asi p'õľ gožiny rynkami m'ysylo a prikrite še ňehalo vykisnoć. Za tyn cas še poriftuval'li sloľm'ane kosicki, dala še do ňif cista b'õla smata a posi-pala še m'õnkõm. Pokľa často kislo, še zapoľylo i do p'iekarňika. Tam še naukladal'li dluge sajty do šihty, bylo if sesnac, šedymnac, zapoľyľi še i cekalo še, kim še ňprepoľõm. Jag us šihta spadla, dřev'ianym čoskym še drevo rozgarnylo, zeby še p'iekarňig vypoľõľ. Zaclo še často vyval'uvaž a davaž do priprav'õnyľ kosickõf.

Vypoľõny p'iekarňik še mušõľ vyučyraž mokrõm smatõm na-viňõnõm na čosku. As tak še m'õg hľyp fsazać. Lopata še posipala m'õnkõm, prevrõcylo še často s kosicka na lopate a dalo še do p'ie-

karňika. F p'ekarňiku byl hľ'yb gožine i poľ, kim se up'ok. Vyb'yralo se z něgo zaž lopatom po jednom. Poukladalo se go na deske, poumyvalo kazdy a jedyn l'etnom vodom i zakrylo b'olom l'ynovom plaftom.

Hľ'ebuž byl barz dobry, sanuvali my go. Jedli go tak, ze i kazda skurka se zjadla. Neodrucalo se hľ'yp tag jag žiška, ked aj stary byl, dvatižňovy, my go zjedli. A raži my byli, ze my go m'eli. Bo my rob'yl'i na poľu, gazduvali, to my znal'i, jag okolo tego hľ'eba treba robić. P'yirse ze zbozym na poľu a potym z hľ'ebym. Je to v'el'ka robota a zato my se hľ'yb znal'i vozić.

Zapísala Jana Hanigovská (1990).

Slovenská Ves, okres Kežmarok

5.25. Za prácou do Ameriky

Rozprávala Helena Žofajová, narodená r. 1920 v Slovenskej Vsi.

Volom se Hel'ena Žofajova, narozona šodmego žev'onty tišiz-žev'ynstodvaceć f Slovánskyj Fši u bapki na gornym koncu. Moj oćež z mamom se zebraľi jako Janko a Marijenska z golyimi rynkami, nim'eli nič. Ftedy, f tym caše nebylo vobez dostać se že do roboty. Tagze bylo v'el'ke vyst'ahovalectvo. Moj oćež m'ol v Americe dva švagriny, us pret tym pošli do Ameriki za pozicane piňynze. Pozicyľi mu švagriny na droge, poslaľi a on se otsčongnoľ, mñe bylo ftedy rok. Jak prisel do Ameriki, m'ol v'el'ke šcynšće, bo us tam go cekaľi, ľebo nevéžol aňi slovo po angl'icku, aľe uz m'ol aj že vľyšć, bo tam m'ol svoje pribuzne. Aj m'ol robote priprav'onom. Rob'ol f cementarňi. Tak to tervalo žev'ynž roki, jak se vroćol. Jo jev go p'yirsy roz vížala, ked mi bylo žev'ynž roki. Bylo to v'el'ke prekvařyňe pre mñe. Mynzi tym pisaval'i my, jo se naucyla, ľebov hožyla f sostym roku do skoly, tag uz aj jo jev mu písala, nežnamymu clov'ekovi. Prisel na jedyn rok do domu, aľe uz my m'eli aj dom kup'ony. To znamena, ze zarobiol tam za te žev'ynž roki a my us se od bapki otsčongľi, uz my byval'i z mamom. Tyz my nešeželi dajag ze založonymi rynkami. Mama hovala dva krovy a pomogali my sobe tag dajag jak to islo. No

po_jednym roku, co byl doma, niż nekupuvoľ, ze by koňa aľebo take daco, ľym prost'e bylo to pre_nos po_tym jednym roku, jak še zby_rol, strašne čynske. On us tyžyň pred_othodym hory byl, ňefčol ješć, mozno ze aňi tam ňefčol išć, aľe m'iol tag jag dovoľenke jednoroc_ňom. Pozby_rol še a isel. Ňom z_mamom ňebylo ftedy najľepsyj, kim my sob'e zaž zvykľi, ze odesel. Jak prisel do Ameriki, byla tam v'el_ka, v'el_ka zmena. Dostol še znovu do_tyj svojjj roboty, že pracuvoľ, tam še vročol. Aľe ftedy, jo ňev'ym, jak še to moze nazvać, ftedy še v_Americe stračyla robota. To je podobňe, dajme tymu, jak u_nos. Zacňol robiž na_tym istym svojjm m'yscu štyry gožiny žyňňe. A by_voľ u_tyj svojjj švagriny. Pisol do_domu maňie, jo tu ňimozym być, bo jo ľym štyry gožiny robiym. No mama hitro oťpisala nazot. Co robis potym, po tyľ štyrov gožinaľ? No ze idym opatruvaž žeci tyj švagriňe. Tak to tag ňimoze być. No us potym ňebyľ dľugo, aľe mynzi tym esci aj přiňoz zarob'ňego, ze jak prisel do_domu, tag my začľi znova. Uz byľi roľe nakuľňone. Jak prisel do_domu, doňos petnaćišic korun, to byľi v'el_ke piňynze. Kup'iol še koň, voz a začľi na_tyľ svojjv roľaf, co zarob'ňol v_Americe, robić.

Tak toto bylo v'el_ka počeha pre_tomto rožine, ľebo živobiće uz bylo zabespečone. Ket še tata vročol f_tricatym drugim roku z_Ameriki, byľi my aj počesone i čynsko ňom trohe padlo še zegraž dohromady, no aľe aj tak še to vynačylo v_nas prospex. Narožyľa še ňom šostra, mňe jako starsyj pov'ezone. Ňefčala jev ižž do_domu, co jeľ tyz byla jako trinaž roki jeďinaćik. Ňefčala jev ižž do_domu, jednoduho jeľ to ňefčala brać. No aľe preslo me to a byla jev dokonca rada, ze ňe jeľ sama. Aj to taki rozmar žecky, ftory jeľ calkym v_zivoće uz aj oľutu_řala, bo žiška m'ni aj dobre padňe, keď mom najblišego clov'eka. Takze do_skoly jeľ prestala hožić, jak še narožyľa šostra. Tri roky jev hožyľa do_gimnazija. Mama ohorala, no a oňi jako roďića, ľym iž do_skoly a ić, nastomp_f_septembru, ľebo šostra še narožyľa šternostego au_gusta. Aľe sama jev jako taka hoci aj trinažrocňa uvozyla, ze tata to ňezvľodňe, tag jev ňeisla. Ňenastomp'yla jev jednoduho do_tyj skoly s tym, ze rog bedym doma a as to prejže, ze pudym do_skoly. Po_tym

roku roboty z_ojcem a s_tym žeckym malym, mama byla hora, ona moz ňimogla s_tym pomogač. Takze v^yncyj jev do_skoly ňeisla, ňe-byla mi us skola mila. Jef še vzyla trohe do_roboty. Tag my zostali z_ojcem robič. Pocaše še aj mama spaŋm^yntala a jo jev byla dokonca rada, ked byl taki maly clov^iek u_noz doma, ze samota presla. Lebo to ňe je najl^epsyj. Jed^inak, to je barz ohudobňony clov^iek. Rod^iž je rod^ič a jag ňima brata aŋi šostre, ňe je to najl^epsyj.

Zapísala Jana Hanigovská (2000).

Slovenská Ves, okres Kežmarok

5.26. Ako sa dakedy žilo

Rozprávala Margita Sol'avová, narodená r. 1924 v Slovenskej Vsi.

Ojcov jev m^iala maloroľňikoľ. Ot_skoly, dakedy jev aŋi ňeisla do_skoly, bo trabylo pomogaž na_rol'av v_ješyŋi i na_jor. Hudobne še zylo, ňebylo aŋi že koruny zarobič, esci gorsi jak teros. To l^yn s totyv ryŋkoľ, co še vyrob^ilylo na gazdoľce.

I Ježišeg byl hudobny. Ňijake darki, ňiž ňebylo, l^yn strömik, ked byl. To byl najv^ynksi darek. Na Milulaša – keľe burske orehy byľi, svetojanski hľyb a ze dva – ze tri japka. No to bylo tak. My byľi raži, my vyskakuvali do povaly. F skoľe – hožilav ošym rokov do skoly. Moľm l^ym totom zakladnom. Ftedy my caly žyň hožyl^i do skoly. Rano i popoledňu a cvorteg byl voľny. Teľo bylo.

Veseľa jake byľi? No dy to podľa tego, jaka byla rožina. Jag byla zamozňijsa, to byľi v^ynkse veseľa, jag byla hudobna, to tag bylo l^ym hudobňij. Jo še vydavala f kroju. Hožil^i i tak f tyv vasiv grotav na sobaš, ale moj tata pov^iežol, ze pudym z domu hed i jo mušala posluhnoč. Ňe tag jag žiška, ze žiška žeči ňesluhajom. My mušeli na slovo. A odvravač, otpyskuvaž ojcovi? To byv byla dostala. Veseľe, no to do košcola še islo. Podľa tego, jakego byľi naboženstva. Ked byľi evaŋgeľici, tag isľi do evaŋgeľickego košcola, jak katol^ici, tag do katol^ickego. No a potym bylo, v dom^ie še l^yn rob^ilylo veseľe. A v drugym dom^ie še tancuvalo. Vyprontali izbe a tam še tancuvalo.

No bylo tak, žiška paradne som vesel'a.

Doma noz bylo pínycoro. Mame my m'el'i horom, dvanaz roki. M'ala vrody na zolontku, byla hora. A dakedy vrody, to bylo daco strasne. Hožila do doktora na injekcije. Nepomogalo. Dvanaz roki cyrp'ala na to. A potym uz doktor pov'ežol: „Uz daľyj to tag ňepuže, paňi Damerova. Buć pužeće na operacije, alebo mušiće umryć.“ No ta jak sama fronta prehožyla, to mama še odhodlala, ze puže na tom operacije. Sama fronta byla, vojoci, luže ućekal'i. Vojoci tys prehožil'i bez nasom zěžine. A mama posla do ňif. Plakal'i jag žeći, strašne plakal'i. Šostrev m'ala takom štyryročnom najmlacom, no a mama posla na operacije a uz jom ňeoperuvol aňi tyn rjad'it'el', co byl dakedy f Kezmarku f špitalu, bo uz evakuvol. A bylo moze scynsće, ze vysoki ňim'iecki profesor jom operuvol. Potym tata isel v drugi žyň tam. Tata znol po ňim'iecku, bo hožol do Vybornyj do skoly, to še š ňim dobre dogodol. Esci m'iešonž a byla by uz rakočina. Mama še dozyla ošymžešontri roki. Hej, aj tata, bo byl'i jednake stare. Tata umar drugego februara a mama o pínyc tížňi za ňim v marcu. Tag jak se pov'ežel'i. Sag my moma jednake roki, i pudyma vros. Al'e jo godom, ze keby esce žiška zil'i, to by esce bylo l'eko clov'iekovi. Jag ojcov'e še pom'iňom, to še šićko pom'iňe. Us še cujeće stara. Toto jev zazyla tys.

Bez vojne še zylo b'ydňe. Ňebylo mydla, ňebylo ňicego dostać po skl'epaf. Ked daco še dagže objav'lylo, to trabylo strašne preplacić. Jag Ruši prišl'i, tata posel do Poľska, žeška go jaz odvlekl'i, pínyc tížňi go ňebylo. My, ze še aňi ňevroći. A takego pšika my m'el'i. Tak tyn pšik š ňim. Tata godol: „Jimu daval'i kelbasi, salamy te Ruši, ćokolade a nom aňi jež ňedal'i.“ Jim l'yn co luže dal'i trohe. Žeška tam do takyj vody v'el'kyj vjehol s koňami v noci, co byl by še i utop'ol s tyma koňami. Po skl'epav ňebylo ňiž a žima ftedy byla barz v'el'ka. Šňegu bylo tel'o, rovno z domaňi bylo šňegu. Ruz hožol z domu do domu a vygaňol nos suff'ać šňyg na Magure. A my mušel'i išć. Jag by my še byl'i zeparl'i, tag by noz byl zastrel'ol. Ňebyla sranda. Mam pomalu sedymžešond dva roki, no a fto zno esci, ze co. Žešynž roki jev uz vdovom. Moj hlob byl tyz za vojny v Rusku v lagru štyry roki. Na te nasl'etki i posel. Zdrov'ie bylo podrite. Tri razi byl raňony. Žev'ynyc skoki m'ol z l'etadla.

O tri roki po hlopovyj šmeršći – co še stalo u nos. Sin i vnuk pošľi na poľe po šano a zabíol if šofer na drože. Obidva. Štyracež roki mu bylo, Štefanovi, hlopíež míol ošymnac pred maturom. Obidva naros. Takif tyn zivod míala. Vlyncyj troplýňa jag radošći.

Zapísala Renáta Furcoňová (1996).

Spišská Belá,⁴⁸ okres Kežmarok

5.27. Ako sa dakedy pracovalo v Tabakovej

Rozprával František Dúbravský, narodený r. 1925 v Spišskej Belej.

Mama míala asi ževlynz rokof, ket še priščonguvali ze Zzoru do Balyj. Jako dvanazročna isla robiž do Tabakovyj, tam roblyfi žyf-cynta od dvanaz rokov jako učnice. No jak spomínala, to esce aj kolo slupa takego nosnego mušľi klyncec, ked daco ňedobre poroblyfi, mušľi še naucii cigary robić. Pretym byla lym ručna viroba cigar. No a pooběže do skoly esci mušľi išć. Robotu byla ot soštyj rana do soštyj věcora. Gožine byla prestafka. Tagze ućekali az na dolny koňec še naješ. Alebo daftorym priňešľi obľady tam, to pot strōmaňi abo pot streškōm jedľi. Ňeskor uz byla postavľona zavodna jedaleň, polyfki tam varyľi, no i tak.

No a tabačarki míali dož dobry kurs, to jako na vydaj. Bo bylo to štatne zamestnaňe, cize penzija ista. Tagze aj plýrsi te Ňimci zažyrali na ňe, aľe potym víželi, ze ōny soň dobre finančně situovane. Bo to kazdy tyžyň byla vyplata. Prijemerna robotňicka za bivalyj republĳki sto plýnzeshontsedym korun míala na tyžyň. No a za sedymsto korun

48 *Spišská Belá* leží v poriečí Popradu na južnom okraji kompaktnej oblasti spišských goralských nárečí. V jej bezprostrednej blízkosti ležia goralské obce *Slovenská Ves* a *Križová Ves*. Preto neprekvapuje, že spišskobelianske nárečie má najviac spoločných znakov s goralským nárečím v uvedených dvoch obciach. V severozápadnej časti spišskobeliansky chotár hraničí s rázovitými goralskými obcami *Lendak* a *Ždiar*. Z južnej a severnej strany obkolesujú *Spišskú Belú* lokality, v ktorých až do vysídlenia r. 1944-1945 žilo popri slovenskom obyvateľstve aj obyvateľstvo nemecké: *Kežmarok*, *Rakúsy*, *Strážky*, *Bušovce* a *Výborná*. Podobne ako uvedené lokality aj *Spišská Belá* pôvodne patrila medzi obce so zmiešaným slovensko-nemeckým obyvateľstvom. Podľa historických údajov ako aj podľa pamätníkov, ktorí zažili *Spišskú Belú* v medzivojnovom období, pomer Slovákov a Nemcov bol v prospech slovenského obyvateľstva (60% : 40%). Podrobnejšie J. Dudášová-Kriššáková (2008, s. 109–119).

byla krova, ňy, tagze to byl piňonc! To na jednom krove zarobila do mýsonca. No tag aj Němci sobie pobrali te tabačarki, goroľki.

5.28. O spolunažívaní Slovákov a Nemcov

Rozprával František Dúbravský, narodený r. 1925 v Spišskej Belej.

Tu byla taka rivalita mýynzi Němcami a Slovákmi. Němci máli javisko aj tom kinosale, co i teros, to byla němiecka. My mušeli placiť najomne a to bylo na úrovni. Tote javiskove rampy zgory i zdolu, potym reostaty na znižovaňe čepa. Graľi še tu aj operety. Byl orxester taki petnacčleny. No a Němci nimogľi poskladač, tag oňi robýľi kabarety. Tagisto robýľi še maškarny sprievody, ze az z Budapešti tu hožyli na to jako požryč. Aľe to Němci robýľi. Has še volol jedyn, co míol fselijake oblieceňa, no a esci fselijake maski. No a čongali bujoka na turňe, na zvõnice, tak to bylo. Skoly byli: ovoda, to byla maťerska skõľka napoly slovýňska a němiecka v jednyj budovje. V ľudovyj skõľe byli slovýňske ttedy i němiecke ttedy. V jednym kridľe byli Slováci a v drugim byli Němci. Obicajňe byli bitki na dvore. Aľe inaci jag hlopci išľi ze skoly dovedna, to somariny robýľi. Somšod moğ byč Slovjok a drugi byl Němiec.

Potym byla mešťanka, asi f tricečsostym roku byla založona, to byla pobočka s Kezmarku, potym še osamostatňyla. Tagze štyry ttedy byli, bo tri mešťanki a jedyn kurs. To f tyj budovje, co byla pýrsy tabakova, bo to másto tom budove darovalo štatu a štat školstvu.

Němci še snažyli godač po slovýňsku – berče grabľi, d’abl’i. No takom skõmoľeňinom rospravjali. No te ophodňici še većinom snažyli, aby predali tovar, tak f skl’epaf še snažyli, zeby aj goroľske obivateľstvo kupovalo, tak fselijag ľõmaľi spíšťine, goroľčine do tego.

No tag jedyn Slováog byl ophodňik, volol še Horaňski, to še šmíol’i, ze jag zbankrotuval, ze krova mu zezarla kľuce, bo i kušćig gazduvol i tak. No ľepse ophodňici to byli Zidovje. No take ophody z miešanym tovarym, to máli – jedyn dva, tri ophody byli němiecke a tag asi

přynž ophodov bylo zidofskif. Vělo tyv ophodickov bylo, mýšarof, bo to z žežin tu hožyl'i kupuvač, jarmaki tu byl'i, farbýlo še tu l'ynove platno, modrotlaž robýl'i. Tu byl jako garbár Hofman, to kože, skory skupoval'i z okoľa na talpy, na zvyrški. Ďebnari, stol'ari, zamočnici tyz na tyj ul'ici byl'i. No take remesla byl'i, kušňiri s postrojami koňskimi.

Ale potym jag Němci odešli, něm'ol fto robiž na tyv roľaf, tak pozival'i luži z žežin, dajake vihody im davali, te domy něm'ecke, tag vělo Lyndacanof še tu naščonguvalo. No a potym to zdrustevňyl'i, ale oňi se skoro zvykl'i v drustv'e, nelamentoval'i nat svojom podom, bo, nigdy jom něm'al'i. Aňi něvéžel'i tak s tymi obrabacimi strojami robič, bo Němci m'al'i fsel'ijake obracače, samov'azače uz m'al'i, co zostalo abo nežostalo f tyv domaf. Tagze oňi prišli, l'ym co statek se priv'éžl'i. A mašiny us sustreďoval'i do drustva, take te čerty na vyoruvaňe zemjakof, potym samovjazače, mlaťački.

Vělo Zoranov m'al'i pozemki ponat fabryke tam ku Sarpańcu, tam m'al'i vlasne roľe. Něbozicka bapka spomínala, jak tam jednym zymski pšig narob'ol žory. No i poražyl'i mu, zeby še vyšpiňol do tego. No a zymski pšig mo dva žory, ale jednóm zaphal'i a němog drugóm učeknoč, i zavýšol še mu tam, že netreba i tak po roľi kricol, luže ratujće. Zymski pšik, ked go vídlaňi bijeće, to tak skoci do vos.

5.29. Keď sa blížil koniec vojny

Rozprával František Dúbravský, narodený r. 1925 v Spišskej Belej.

Ftedy jo m'ol dvacež rokof i barz dobre paňyntom. Učog jev za Magore v štiricatomštvyrtom za pofstaňa. Němci še tu grupoval'i, no a byl tu moj kamarad i godol, ze mu ojca zebraľi Němci, bo on byl komuňista, i godol, hlopci, pob'erom i nos, do pofstaňa ze davajom šudentov do pýrsij l'iňije a ze jako ňedajme še hyčiz aňi Němcom, aňi partizanom. Jo godom, tag učekňime, tam Kalafutofci majom rožine, tam dagže prenocujeme abo co, pudyme za poslaňcym Čarnogurskim, co mome robič f tyj situacii, tag on je preci poslaňec, tag nom poraži.

Akurat tyn Jano byl f kolysce esci, tag my pošli za tym poslańcym, no ɔn godo, ze situacija še zlepsuje, ze tu s Kezmarku vytlacyl'i pofstaľ-
 ɔɔf, no mozeće is, hlopci, a byće opaterne. No tag opaterne my byli
 a jag my isli nazot, tag mie drapl'i Nimci, pri smyntoru mie tu hycili,
 zavlekli mie tu na Hajmatšuc, par faceg jev dostol, zef še smiol, co
 mi robiom, fšag jo byl na víleće, no tag mie zebraľi na vyšetruvaňe.
 No od Boga jev miol scynšće, bo jev miol pištoľ zabaľonom, bo brad
 byl zamočnik, jag to hlopci, doma f skrinke ňehol tom pištoľ a jo
 skrinke dakedy vypatrol a ked my isli het, tag jef to zabaľol do jednyj
 polcelty, jak to byli dakedy ihlany, to kazdy vojog miol polstan, a tu
 jev miol hľebnik, tak se myšlym, dafto nos prepadňe abo co, bedyme
 še bronić. No to keby mi to byli rozbaľyli, to skońcym f Kezmarku
 tam v Hraže, co stryľali finansof, žandarof, ked daco organizuvali za
 pofstaňa. A mňe oznacyli za pisateľa profihitlerofskiv napisof, bo
 v Bialyj pret pofstaňym byli na smyntoru take vieľke napisy: „Slová-
 ci, do boja proti Hitlerovi, vrahovi Slavianstva! Mor ho!“ A po calyj
 Bialyj: „Mor ho! Mor ho!“

A u noz našli dyske z vopnym, no tag zľe – ňedobre. I žandari mie
 vyšetruvali, potym nimali ine dokazi, ze co i jak, tak furd jev byl f
 podozreňu. A jag mie drapl'i tam, tak tu go mome. No aľe potym brad
 robiol na daňovym uraže f Kezmarku z jednym Horničakym. Tyz jeho
 matka povodym byla ze Zzoru, to byl taki mješany Slovag i Němiec,
 on byl u Nimcof, tak on to vybaľol, ze mie pušcyli, bo inaž mie feceli
 do Hradu zebraž do Kezmarku. A jo jev miol pred maturitom, jo se
 myšlym, ňeskoda se tag zivod zħicić?

Zapísala Júlia Dudášová-Kriššáková (2006).

Vyšné Ružbachy, okres Stará Ľubovňa

5.30. Ako sme pásli kravy

Rozprávala Marta Gahurová, narodená r. 1956 vo Vyšných Ružbachoch.

Gadala by jym vom teras, jag my dakedy hožily s krovaňi. U naz
 doš take byli gazdovie, mieľi krovof. Prysly my ze skoly do domu, ta

my sly zaraz na poľe s krovaňi. V ľeće bylo strašne goronco, no a my byly paš krovy. I tam boŭ taki břyk, no a pot tym břegym byly roľe. Nase krovy byly strašne take vybíte. Ony tam sly, že byla dobra trava. Přised jedyn hlopiez za naňi a gadou, ze še mu potraćily krovy, cy by my mu ňesly pomoc sukać. My ze hej, cymu ňi. Sly my do takego ľasa, přyšly my tamog a tam bylo strašne kope jagot. Jego krovy tam byly, vžylŭi my jyv na loňke i my mu gadaly, ze za to, ze my mu jyv nasly, ze by on davou požor na nase. On vžou svoje krovy a my ostaly zbŷyrać tote jagody. A to dož dlugo, dŷie gožiny, cy keľo my to zbŷyřaly a teraz ja gadom totyj šosterňicy mojij: „Hybaj hetka, bo fto vŷy, cy nase krovy še pasom.“ Ale ona ze co, co še bojis, on da na ňe požor. Vyšly my s tego ľasa, nigže ňikego, naras křig dajaki. I na tyv roľaf, tam jag bylo zboze, us tam ućekou jedyn hlop.

To tam byly take roľe i tu tag daľyj, moze, co ja vŷym sto metrof, cy keľo, domy stavŷalŷi. Nova ulŷica tamog byla. I jus stantelŷa vŷŷou, ze te krovy som na zbože, že še tam pasom. On ućekou i taki křig narobŷou. Teraz vyšly s tego ľasa, ja ućekala po te nase krovy a ona tyz za mnom. Ja vžyla te nase krovy a ućekala jym š ňimi hetka nadol a on za mnom. On nadavou, gřysou a ja tote jagody jag jym mŷiala, vžyla i rućyla šosterňicy i gadom: „Roľ š ňimi co fces, do domu jiv ňimoge brać, naši by mi glove otkrynćilŷi.“ No i ja teraz ućekala i on za mnom a take paľice mŷou a rucou za mnom a nadavou. Ja fšićko zohabŷila, ućekala jym het. Přide do domu, dož daľeko my byvalŷi a mama bylŷi doma i ja gadom: „Přizę Tomaš, ta mu povŷyće, ze mŷe doma ňima.“ I ućekala jym. Tam my mŷelŷi zahot, do tego zahodu dřŷivanego jym še zamkla. On přizę: „Že mas te tvoje žyfke? A mama: „Dy sla na poľe s krovaňi.“

„Hej, ňegadaj glupošći, na mojym zbože mi pasla krovy.“ Matka, ze mŷe ňima doma. Potym on odysed a matka, ze co my tam povystrojaly. No i bylo goronco i nase krovy, vŷyće jake, ućekly mi i ja jym ňimogla najšć, že byly. I dobre. Potym krovy přyšly do domu, no poobŷeže my sly juz na druge dolŷine a gadom šosterňicy: „Te jagody skoda teraz vyrućić, iv duzo. Vež iv na poľe a poobŷeže, jak přydymy

viacor, tag if pryňesymy nazat. No i viacor my pryšly do domu i že šće byly. „Tam na drugyj stroňe my byly.“

Ja jym še vobez nepřyznala, ze co še stalo, as potym po keľo rokaf, ze my byly na jagody a ze krovy še pasly... Naši mu potym mušeli daž jarcu, bo doš tego zňicyly, dajak tak še oćec s nim vyrõvnaľi.

Ja s krovaňi zacala hožiž mlada. Drugacka jym byla. Naši gazduvali, ja byla najstarsa doma. Mušala jym pomagaž robić. Pamjyntõm, ked jym sla pryrsy ras s krovaňi. Přislam do skoly, frajyrka. Nimiõu fto isć. Ja gadõm: „Ta ja ide, bo krovy viẽzõm, že třeba isć.“ Jedna sla pryrsa i zavieže. Tam take haty byly, õny tag rady kolo hatõv hožily, bo õny žejake papjry, žejake, co to bylo. No a tyz islam, aňi gožinjke jym ñimiala. A oćec kukõu, že jym. Potym jus furd mušalam hožić. To zazytki my žejake mĩeli.

Zapísala Renáta Furcoňová (1996).

Vyšné Ružbachy, okres Stará Ľubovňa

5.31. Dakedy bola bieda

Rozprával Ján Šutor, narodený r. 1916 vo Vyšných Ružbachoch.

Dakedy byla býda, ľebo oćez boũ tyz ñebař zdroy a umar v tricatym roku. Matka zostala. Bylo nas pež žeći. Ja zostõu sõm, žeći še rozysly a my z matkõm gazduvali. Dož nõm to tag býdno slo, escy boũ aj jedyn brat při mñe, tyn boũ starsy, ozyňõu še, posed het. Odebralĩ mñe g vojsku, ja posed na vojne, sluzõu jym v Žilĩne. Na to přisla vojna, ked jym narukuvõu f tricatym õsmym roku, Maďare nõm braľi nase Slovíynsko. Toto šícko se skõncylo a fñed v ješiňi přisla vojna. Nĩmcy utocylĩ na Poľsko. Uz jym potym boũ aj f Poľsku jako aktivni vojak.

F tricatymževjõntym na gody jym přised du domu. Pomaržľi nõm toty vodovody, dostõu še do kasarňe tifus, vyhacke my ñimĩeli, za tři mĩešõnce my mušeli f kasarňaf šežeć. Aňi dovoljnyki my ñedostalĩ. No mĩynzy tym f štyracatym roku v ješyňi přised jym do domu od vojska. Matka bylĩ hora, ñivladalĩ. No aľe duzo jym doma ñeboũ,

v ješyňi jym přiset f štyracatym a f štyracatym p̄yrsym uz jym set.

Matka zostal̄i sama, ja m̄īou koňe, take gazdofstvo my m̄el̄i, opatruval̄i sama, byl̄i hora. Dakedy jym přiset, dakedy ňy. Ta jym boŭ f štyracatym roku do ľata štyracatego drugego. Boŭ jym rog doma a matka umarl̄i v ješyňi f štyracatym drugim. Potym jym še ozyňou, bo dakedy ňeboŭ ophot, ze by se clov̄iek kup̄īou hl̄eba i co t̄řabylo, tag mušym še ozyňīc. A tag jym še ozyňou, ja jym z mojom ňebohom ňiz ňehozou. My še ňiz ňezhožyl̄i. Poznaž jym jom poznou, bo to bylo v jednyj žežiňe. Posed jym jom pytāc, to rada byla. Taka byla cysta jak aňgel. Taka byla dobra. No i zyl̄i my dobre. Aľe dlugo my ňizyl̄i, bo na drugi rog m̄ie povolal̄i zaž na vojne. Ōna zostala a ja na vojne.

Boŭ jym na vojňe, potym přislo pofstaňe, slov̄yynske vojsko še rospušcylo a ja še dostou do pofstaňa. Ňimog jym še do domu dostāc, ľebo ked vojsko še rospušcylo, part̄izaňi na nas st̄řyl̄al̄i, Ňimcy na nas st̄řyl̄al̄i. Aľe pomalu jym še na gody dostou du domu.

Zapísala Renáta Furčoňová (1996).

Forbasy, okres Stará Ľubovňa

5.32. Spomienky na vojnu

Rozprávala Zita Simoniková, narodená r. 1926 vo Forbasoch.

Byla vojna, jag my byl̄i mlode. Trebalo is̄c sluzyc̄, bo doma noz bylo ošym žecy, p̄yñcov žyfcyntof, trojma hlopcy. Hlop̄ež byl na vojňe, tyn najstarsy brat, jedna šostra hožyla do m̄iešcaňki a jo mušala is̄c sluzyc̄, bo noz bylo v̄el̄o.

Po vojňe jo jym isla do Prahy. Bylo to daľeko, strašňe še mi tam clo, no aľe vytrimalam tam, ňev̄ym rok, potym še dostalam ku drugim, aľe tam mi bylo dobre. F tym roku nom prav̄ie ob̄yšyl̄i Tisa, Češi, ňy, a moj ōež mňe šc̄ongnol do domu, ze ked nom ob̄yšyl̄i nasego prezidenta, tagze jo tam ňebede, bo ōež byl twardy Slovak. Prislam do domu, no a potym zaž dlugo doma ňebylam. Bo islam do Riberpoľa, do tovarňe, tam m̄iala iz̄ž moja šostra, no aľe ona zl̄egla, no to jo islam. Jo f̄cala iz̄ž hed z domu. Tam my rob̄yl̄i f tovarňi,

moj byl na vojňe, ňeros prisel na nafst'eve. Býdňe še zylo, bo my še saáni stravovali, malo še zarobýylo, no aľe ta byľi my mlode, bylo dobre. Do domu jo hožyľam vlakym. Potym jak prislam do domu, to vzduy mi ňerobýol dobre, byľam hora na zolondek, ta mňe naši vzyľi do domu. Potym islam do Sabinova za kuharke. Jo varyž v'ěžala, bo jym f Prahe varyľa, tam v jednyj kuhňi. V Sabinove jym posla do žeckego domova. Moj byl juz z vojny doma i še rozhodol, ze še ozyňi a mňe še tyz ňefčalo po šv'ěće ľatać, no ta my še pobraľi. M'el'i my syna, jednego, drugego, trećego i ctvortego. Drustvo tu bylo založone, trebalo izž do poľa. Bylo to čynsko, ešće my ňem'el'i aňi vode, aňi praćke, trebalo syćko v ryňkav rajbać. Ešće jeho oćez byl tu, mama umarľa skory, oćez zyl tu z naáni, trebalo duzo rajbać, varyć, no to jak pre starego clov'eka, on fćol furd varone, v'yma to pohopić teroz my, bo my tys potrebujyma varone v'yncyj. No aľe jo byla doma, do roboty ňehožyľam, tagze jym opslugovala ojca, jak še patryľo a m'el'i mňe raži.

Zapísala Antónia Mártonová (1998).

Forbasy, okres Stará Ľubovňa

5.33. Ako sme husi pásľi

Rozprávala Margita Kornajová, narodená r. 1923 vo Forbasoch.

Gynši my pásľi. Z gynsaáni še islo rano. Mama nom vygnala gynši na poľe. Boso, scypalo, rosa žimna. Do bigaňkov noski my utuľyly, co trohe kym sloňko vyslo. Abo že šće še utľi, paľez abo co na noze, ta do tego, co gyns še, preboc, vysrala, ta do tyv lajňof, zeby ňyp'eklo.

Gynši my pásľi na poront. Ked my m'el'i žešyňž gynši, ta p'ynž dňi. Cale f kuše p'ynž dňi muš'el'i my izž na poľe. My najv'yncy. Aj z baranaáni še hožyľo. Jo s krovaáni hožyľa, z hlopcyskaáni býľam še, jag hlopcysko jym byla.

Ta my tu s totym šomšadym pošľi my tam, do Hamšika še volalo. A jeho tag grizly kyrpce a jag my uz išľi, gado: „Jo uz ňedojde do domu.“ Jo gadom tak: „Ta pudyma namocyć te kyrpce do vody.“ On

jedyn kyrp^{ie}z i jo. Jo tak podrućyla kyrp^{ie}c, vysmyknoł še mi z rynku, kyrpca ňebylo, sukałi my zaros, kyrpca ňebylo. A tu ňebylo co obuć. Teroz ɔn jedyn kyrp^{ie}z a sɔmsęzi my byli. ɔn z jednym kyrpcym do domu prisol a tego ňebylo, ňenašli my. Jo moze tyżyŋ ňevysla vɔnka, com še bola, ze tyn ujek, sɔmsɔt, še beže zy mnoŋ vażoł, ze co. I potym ros še stretnoł, ta gado: „Margit, żeś tyn kyrp^{ie}z rućyla?“ „Ńiz, ujku, jo lym tak fćala go namocyż i mi še vysmyknoł.“ I kyrp^{ie}z my ňenašli, hlopięz boso hożył na połe. Kyrpca ňebylo.

Byla b^{ie}yda hrozna dakedy. Hej, hej. No i to tak, fse mi priže tyn kyrp^{ie}z na myśli.

Zapísala Viera Reľovská (2003).

5.34. Spomienka na mladost'

Rozprávała Mária Konevalová, narodená r. 1922 vo Forbasoch.

Hożyly my p^{ie}orka skubać po Zydał, ku Zydɔm. Ńev^{ie}ym za ke'ɔ to hałere my tam hożyly skubać, po p^{ie}ynżeşond hałere a jag ňy, ta lym po žešeż hałere. No co to bylo?

Po žeziŋe, jag my išli skubać, tag od domu do domu. No ta nom dałi že hłeba falatek, posny lym. V^{ie}ecor partyja my išli. No my tam abo šp^{ie}yvali, dajake gatki rosprávali. My malo že, bo my še d^{ie}ivadlo ucyly. My d^{ie}ivadla graly obidva. No a potym v^{ie}ecor hlopcy nalapali vrɔbłɔf a mynzy tote p^{ie}orka bez żyvye puśyli. Vrɔbłe do p^{ie}orkɔf fukly a cale cudo bylo. Ta tag bigancy zrob^{ie}ylⁱ. To cala izba byla. Zydɔfka kvik, jojcala: „Moje p^{ie}orka, moje p^{ie}orka“, jak to Zyži. No bylo ňy? Potym? Syćke p^{ie}orka my muşeli po žymⁱ zb^{ie}yrać, do štincɔf syćko naɔnacylo še. Potym uz my še aŋi ňepriznałi, že idyme skubać, bo to bigancy byli te paropcy.

Abo jag my hožilⁱ Zydɔm grułe kopać. Jedna taka byla tys fraz żyfce. S nami partyja byla, b^{ie}lisko my byvali jedna z drugɔm. Zyd dagzi kukol inzi a ona vzyła grułe a prazg do tyj upolki a upolka byla podrɔtuvana z b^{ie}lahɔm. A to b^{ie}riŋklo tag a ɔn gado: „Co to, żefcynta, robiće?“ Zyt tak. My zaś kopalⁱ, kopalⁱ. Štyry noz hożylo. A zaż Zyt

kuko tam žesi inži a tota zaž Margita prazg do tyj onyj bl'ahy. „Aľe co ze to robiće, žefcynta?“ Jag Zyži.

A fse gruľe z mašľonkom na v'ecere nom daľi. A jo ňefčala ješč. Potym ľolo tyžyň. Jo gadom: „No, moze us tom mašľonke mušeli vyľoc, ňy?“ Pridyma potym po discu, zaš ta mašľonka, a ze cymu jo ňejym. Jo ňejadla, bars kvašna byla. Jo ňefčala aňi doma. Klamalam, poslam do sopki, com si mľyka naľola a mašľonke ňejadlam.

A s koňzel'aňi jag my hožily, uz my byly starse. Žefcynta, uz i klopecy za naňi ľataľi. Jag my no tys še pozhažali, to noz bylo daz aj žesyňž i petnac, jak kedy fťora prisla. Pelnno noz bylo. Pelnna izba stolkoľ, lafkov a pri ľamp'ie ľym takyj. Ta tyz my že gatki rospraľali. Gazdina nom dala surovyj kapusty, ked m'ala cukru, ta cukrym posypala. Kazdy z v'idľickom se vžol, abo ľym z lyskom, abo i z ryňkom i še pryndlo daľi. A še potym pozhožil'i ku nom paropcy, us fťora že s kym hožyla, partyja. Se sod ku vom a jak šce pryndli, ta vom to vrećonko zhyćol. No ta tag my še baľyl'i, ze šce še mušeli pocaluvać. A to dakedy, to bylo barz haňbl'ive, ňy jak teros.

Bez ob'ad my koňzeli'e ňehali tam, vrećono my se zaštuhl'i do koňzeli. Oňi, bigancy, pomotal'i po izbaľ tote vrećona, co my napryndly. Mama potym še važyl'i, ze jak to pryndyme, bo to še roskudracyľi te ňitki. No aľe kim šce odmotal'i z žešež vrećonkoľ. Tak, žeesyňž vrećona, kazde jedno pokil'kali po takyj šyňi. Ta take byly to zažitki, take dobre, bars šumne. My ňepošľi jym cepy pokrić. Že pužez do stodoly ku hlopom? Aľe potym nom pomogl'i motaž hlopecy. Aľe jake to bylo kudlate, ňebyly šumne tote pryňžonka us.

Zapísala Viera Reľovská (2003).

5.35. Štyri ľudové piesne z Forbás

Na ľonki ježž ňese
 Na ľonki ježž ňese,
 kego jo počese.
 Počese jo tego,
 kymu jo ježž ňese.

Šumna, šumna

Šumna, šumna, maľovana,

//: na šm¹etonce, na šm¹etonce vyhovana. ://

Na šm¹etonce i na mľyku,

//: bo ma krasu, bo ma krasu preveľiku. ://

Ňeplac, Margit, Ňeplac

1. Ňeplac, Margit, Ňeplac, bo či dobre beže,
ket či tvoja šv¹okra krupy cytaž beže.

2. Beže či cytala po štyry na lyske,
esce še će spyto, cyz jež zjadla fsyčke.

3. Ňezjadla, Ňezjadla, položyla na rom,
vysla von žvyraňi, obľola selzaňi.

Na v¹yrhu poľany

1. Na v¹yrhu poľany stavajom kapylnke,

//: tam bedom sobašic tom mojom frajyrke. ://

2. Ked Ňebeže moja, beže bračekova,

//: aľe aj tag beže švagerina moja. ://

Zapísala Viera Reľovská (2003).

Lacková, okres Stará Ľubovňa

5.36. Čo sa dakedy varilo

Rozprávala Emília Galíková, narodená r. 1933 v Lackovej.

Co my vařili? M¹el'fi my m¹ynso venzone, krupi. Dřevym še dakedy paľilo. P¹ysra vez rano bylo zapal'iz ogyň i zagrač ceplyj vody. Žimna voda še cerpala zy studňe. F kazdym dom'e bylo dakedy studňa. I žiz mome ve dvoře. Potym vom ukaze. Do krupof še davalo i želeňina, marhef, p¹ytruska, co bylo v zahraže vyp¹astuvane. Na frystyk še p¹eklo sloňina, kjobaska abo pankux. Prazylo še v misece. Pankux še p¹og na tepši. Rob¹ou še z jajkof, mľyka, to še rozdv¹yrľalo i do tego še escy nakrajalo sloňina i fsyčko še up¹eklo. To boŭ pankux. Vařily še galuski brynzove i čap Kane galuski. Čap Kane galuski byly take jag

žíš tyrhañec. Potym še vařilo i kuľasa a do žurki še davalo maslo. Kuľasa to byly uvařone i popuçoñe gruľe z moñkom i f šrotku rostopíone maslo. Take jadlo som i žatki, aľe v ñiv bylo víyncyj moñki, bo žatki še scykaly. Maslo bylo nase, ñekupuvane. Ku fsyčkymu še pilo domace mľyko.

Vařily še i bufty. Zaprařilo še na smaće, potym vykislo, vykrojilo še i zľepilo dvie dokopy. Často bylo cýnkse i tymu še ľepily po dva vraz a do šrotku še davou ľekvar. Ľekvar boų tyz domacy, z jagot, maľin, cerñic, borofkof, šľivek, jablek. Žeći hožily za zbyrañinom v ľeće. Potym še bufty uvařily. Robily še i pankuski. Pankuski še ñeľepily vraz a ñevařily še, aľe še píekly na oľeju. Oľyj boų z ľynu. Do Forbas še hožilo tluž oľyj. I hľyp še mocou v oľeju. Vařilo še i zaćorka, bylo abo suha, abo z mľykym. To bylo poľyfka. Cynsto še gotuvaly i naľešñiki z gruľof. Co še navařilo rano, to še jadlo i na obiad a víecor. Hľyp še píog i dva razy f tyžñu. Ket še robilo na poľu, to še do domu ñehožilo, jadlo še, že fto boų, bo kazdy míoų jadlo zy sobom na caly zyñ. To sloñine, hľeba, masla, brynze.

Ja pohože z žešenž žeći. Dakedy víeľo žeći umarło, ked byly escy male. I u naz umarly dvie šostry a troje braća. Zostalo nas píyñc. Do skoly my ñehožili tag jag žíš, ľen ked doma abo na poľu ñebylo roboty. Ftedy my šľi. Malo še hožilo. Ja bylo druga najstarsa z žeći, tymu jym še mušalo staraž o daľsyf surodencof a potym jym malo hožilo do skoly. Cytać, písaz i rataž jym víežalo a to mi stacyło. Ked jym še vydalo za mojego hlopa, to uz jym mialo svoje vlasne rožine, aľe šostry i braća hožom mie kuknoñc.

Zapisala Zuzana Fabisová (2002).

Kolačkov, okres Stará Ľubovňa

5.37. Ako sa žilo v Kolačkove

Rozprávala Magdaléna Vilčeková, narodená r. 1940 v Kolačkove.

Porospřavím oi, jak še u noz na Ondreja robiylo. Víecor še iže nadržnoñc fšitko, vajca, moñka, fšitko s čego še varom píyrogí, fšitko še muši ukradnoñc, ñifto ñešmíy miec svoje, fšitko muši byž ukradno-

ne. Píyrogí še navarom, mlod'eš še zyjže do jednyj izby, najy še každy a potym kolo žev'ontyj še izje robiž zlošč. Tag roz gazdom f Koločku voz vyneš'li na strehe. Hlopi fšitko rozmontuval'i, na strehe vyneš'li, tam zmontuval'i i tag zostalo. Rano gazdo fstaňe, voza na dvore ňima, aľe voz na strehe. A gazdo rozmyš'ľa, jak tyn vos teroz nadol. Tag zgaňac fšitkiv hlopcof, fto to rozmontuvol. Bylo treba vyjžž na strehe, tam rozmontuvaž a nadol nošić, jako do dvora. No i take branki še vym'ynilo ot soňsadov do soňsadof, kľučki s částym še mašcylo, co še píyrogov zvyšylo, okna namašćić. Napís jo jym m'ala na okňe, aľe fšitko s částym. Take zvyki u noz na Ondreja. A potym na drugi žyň še vyšetruvalo. A ty toto zrob'ol, a ty toto, aľe ňiz v zlym, fšitko ľem v dobrym.

* * *

U nos še krovy paslo, na gazdofstvie še rob'ylo. Prišla ňižel'a, zva-da, fto puže v ňižel'e s krovaňi. A d'edo uz ľem za šorym, to i jo, pal'ice do ryňki i s krovaňi na pašyňki. Mama i tata ľem na gazdofstvie rob'yli, p'ienćoro žeći noz bylo. Roboty po bl'isku ňebylo, koruny tyž bylo treba pri žećaf. Hožilo še odrab'ac ku mašine. Mašina to je take vieľke jag nakladne auto, z jednyj strony daje slome, tam ci pl'ovy othozom, tu zbože odžel'uje do vorkof. Jedyn člov'iek še stara o te mašine, utrimuje jom. Tyn člov'iek to mašiništa. Jak še popsuje mašina, on mušić zabesp'ecić oprave. Za mašine še mašiništovi potym plaći.

* * *

Na gody jodlo take jag i u vos, aľe u noz bobol'ki še rob'om. To je kišňone často, take kopki še narob'om, jak taki šul'eg zrobiš, nakraješ, vykišňe i taka kopka še zrobi. Každa kopka še osobitňe up'ecće, i mešaz do protku še može up'ec, ket stvardňe, to ňevaži. Potym še to do mľyka, zaľeje še mľykym a f tym tag na slabym ogňu bublo, bublo, po trošecke še nasyp'ie maku, rospražone maslo a tak fajňe zrn'ynkňe i dosyp'ie še i cuker. U nos še varom i píyrogí, aľe to poznoš. Mome i sušone šľifki, japka i gruški na gody. Šľifki še varilo s cukrym, pušćil'i šćave, ta še vyp'yyla a šľifki še zjedľi.

Zapísala Zuzana Fabisová (2002).

Kolačkov, okres Stará Ľubovňa

5.38. Fašiangy

Rozprávala Ľudmila Reľovská, narodená r. 1914 v Kolačkove.

Paropci pošli sobie obiednaž do Lomňici ciganof šcyrov a prišli v nežele asi kolo trečyj poobieže a graľi asi do dvanostyj. A f pynžaleg zaš caly žyn a ve ftoereg asi do žesontyj. Kolo žesontyj prišli burgore a vžyli gynšle a take viefke basi, co až na žymí byľi, zohabyl'i, bo potym uš po polnoci byla Popoľcova šroda, žeby už nimogľi grać, bo už byl post.

Od neželi, jak prišli muzikanći, byla muzika. Něbyla ešči sala, aľe žefčynta to še o to opstarali, co že byla vinykša izba, ta f totyj izbľe byla muzika. Tam graľi, jak prestaľi grać, žefčynta, še polapali a dookola tancuvaly a špyvaly fšeljake švatove.

Jo něbyla aňi roz na fašyngi na muzice. Po službav jym hožyla. Jedne fašyngi jym byla f Košicaf. Aňi jedne fašyngi f Koločku jag mloda něpaňyntom. Mlodam še vydala. Aľe jak to bylo, tam še doznamam.

Muzikantom trabylo i ježž dać. Dagži byla šostra i brat a dagži dva braća, dagži byľi dvie šostri, no ta oňi uš še tam poryndyl'ovali, co jym daval'i ješć. Za muzike trabylo zaplaćić, zadarmo cigaňi něprišli. To už oňi še tam ujednali. A prenocuval'i u ciganof tote muzikanći, bo cigaňi byľi.

A rano, už nežnom skont, či ot košcola, či skont, bo na vyšnym koňcu my byval'i, pošli paropci a špyvajynci dogori žežinom, hudoci graľi šumňe a hlopci špyval'i a godali, že še idom umyvać. A prišli do noz do Viľcka, aj to paňyntom, bo už jym m'ala ošym roki, jag my tam byval'i. Prišli a godali, že še idom umyvać, no aľe ta ľym na ulove. Něumyval'i še, bo byla žimna voda. Išli ku rajštubu. Rajštup še volalo toto, co byl deskami obity dookola. Na ulove, že še idom myć, bo to bylo žimno, aľe uš še paropci o to opstarali, co jym tyš tam daľi vypiž daco, ňy? Bo jak? Ket prišli špyvajynci. A nadol žežinom zaš špyvajynci išli. No a potym pošli na tom muzike, co byla.

Ve ftorek kolo žesontyj prišli burgore dvojmí, vzyli tri gynšle, bo šcyrov muzikantov jyv bylo, lym toty basi ostaly, bo to byli veľke, žeby už nimogli grač, bo už po pólnoci byl post.

Zapísala Viera Reľovská (2003).

5.39. Svadba v minulosti

Rozprávala Zuzana Horanská, narodená r. 1937 v Kolačkove.

Dakedy keč še mlode shožili a už še rozhodli, že by še fceli zeso-bašic, ta potym prišel mlody i z rodičmi do totyj jeho, co še shožili s ňom jom pytač, že už by še fcol ožyňic a že by še jako pobrali. No a ftym potym to povolali tak – očež byl mlodego i matka i sostri i braća ešči, ked už byli take, že už byli dospelyjše, no a išli do tyj jeho frijyrki tam pytač.

Srande robily, že prišli kupic krove a potym godali, že ny krove, ale že by fceli tu žyfce, ftore tu vyroslo, že še tymu mladymu pačylo, že sy zaumyňol, že by sy jom vzol za žone. No a tak potym vypyli, pošpyvali i še rozyšli. Potym še zaž ešči zyšli, ale už lym tak, bez oslavof, že kedy toto vesele riftujom, a že ve ftorym miešyncu, jak co to beže. Tak lapyli pripravuvaž vesele.

Jag už sy stanovyli, ftori miešonc, jaki žyň, no tak potym išli na fare za fararym oglošic, že pudom ohlaški. Farar to zapisol, tam byli mlody i mloda, no že bedom miež ohlaški a farar to vyglošol, že še idom mlode pobyrač, že by mogli luže, ftore by myšleli, že dajake še vyskitli abo nedorozumyňa, že by to oglošili na farskym uraže, že by to potym nebyl platny sobaš, keby dajake po pripađe, žeby abo byl ženaty alebo... Ale to u nos še tu take daco nerobylo, pretože še luže poznali jedno z drugym. No a jag už bylo potym, že už beže, vyšli za tri nežele pyrša ohlaška, druga i treća.

Dakedy še robily vesele f pynžalek, ny f sobote jak teras. To už išli objednač pret tym mezi tyma trōma neželaŕmi do Malyj Lomnici ku ciganom, žeby prišli graž na obigrafke. Obigrafka byla v nežele. To ňni už prišli poobieže, tag išli do mlodego, potym z mladym išli do

mlodyj, zaž jom išli tag jag ograc, a tag išli do zaly a tam tancuvali. Tancovala mladeš, no aj take išli ľuže, ftore mlotše, ta išli še požrić a tancuvali do dvanostyj. A o dvanostyj už išla mloda z mlodym het, žeby už byli rano odyhņune, že rano beže sobaš. A tote mlode ešči še potym zabavali, ňeznōm do ftoryj tam.

F pinyžaleg už jag mialo byž vesel'e, to še vinykšinom tag roblylo, že byla doobadu omša, na sobaž išli. Išli pýrši z darami na taņyru mlodymu. U mlodego pograľi tote muzikanći, a tag išli pýrši do mlodyj, ōna dala mlodymu košuľe, vreckofke, štrynfľe, dakedy ešči tak to ňebylo.

Išli do mlodego, mlody še obl'ok, a tag uš potym išli. To ňos starosta, mlodyj starosta, ňos tymu mlodymu toto obl'ečyňe. Jag uš prišli do mlodego, mlody še uš poriftuval, i ojcov'e, a tag išli do mlodyj. Jag uš prišli do mlodyj, no tak potym uš, že še idōm histac. Mloda už byla obl'ečōna. Mlody poslol pre mlodōm topanki. To na taņyru zaš priňešli, mōl starosta mlodego prikrite a mloda še už obula do tyf topankōv a išli ku optytuvaňu.

Šedli na takōm lafke – kanape. Šadla matka jyj, oćec, i jeho oćez i matka. Pýrši išla mloda optytać svojyv rod'ićof, pytala o požegnaňe. Daľi ryňke na glove, pytala o prebočyňe, co od mloda jyf previňyla še, že jyv ňeposluhla. Ōňi jom prežegnaľi, že ōňi jyj otpuščajōm, ňev jyj aj Pan Boh otpušći. Tak išla ku jeho rod'ićōm. Mlody tag isto išel pýrši ku svojym, a tag išel ku jyj. Pokľyňkaľi na rynchňig na žym. Jak še to odogralo, tag už išli potym do košćola na sobaš. F košćel'e prišyngali na križik, a ket še omša skōnčyla, išli do mlodyj.

Ňebylo f saľe vesel'e, jak teras, aľe v dom'e. Mlodego ľuže byli u mlodego a mlodyj ňevasty u ňyj. Muzikanći roz išli tu pograć, ros tu. A tag aj mladeš. Varyľi polyfke, rezaňke, meso tyž braľčove i ho-veze, kapuste i zakonšuvać ku polōnce roblyľi vinykšinom pankux s ćelyncym mesym. Nablyľi vajcōf, pražyl'i ćelyncine z rozdvyrľanymi vajcami.

Viećor braľi mlodōm do mlodego. Prišli od mlodego ľuže, že idōm po mlodōm. Aľe mynzi tym mloda še skryla. Ōňi jom mušeli pýrši

najšć a tag jom privⁱedlⁱ do izby f svojym domⁱe, mušala kl^yŋk^oŋc a še modlⁱć. L^oŋčyla še z ojcem, z matkom i ze surođencami i bakpe i žade, že už odhoži do mlodego domu. Potym jom vⁱedlⁱ do mlodego, cigaŋi graŋi a špⁱyvalⁱ calom žežinom. I pⁱeriny takoj braŋi. Pov^oŋzali, to ŋos pⁱyršⁱ družba jedyn i drugi i dakymu ešći trećymu daŋi. Do trov zajdov navⁱoŋzali a išlⁱ s tyma pⁱerinami i z mlodom do mlodego. Bo jedyn družba išel z mlodom do košćola a drugi ŋoz vⁱyŋec s papⁱyra, tam bylⁱ založone japka, hustki bylⁱ uvj^oŋzane na vⁱyncu.

Ket prišlⁱ do mlodego, tam žvyre bylⁱ zamk^oŋte, še jyf pytalⁱ, že sk^oŋd idom, že idom a co vⁱedom. Porospravⁱali, že privⁱedlⁱ mlodom, co tu beže byvać, žeby jyf pušćylⁱ. No oŋi jyv zaš pytalⁱ općanski preukas. No ta take fšelⁱjake srandy to robⁱylⁱ. Jag mloda prišla do izby, to jom švⁱokra i švⁱoker privitalⁱ a jom posažylⁱ za stol. Daco vypⁱylⁱ, pošpⁱyvalⁱ, tag išlⁱ dari davać. Na taŋyr davalⁱ dari, vⁱyŋkšinom lym piŋynze. Jag uš pozbⁱyralⁱ tote piŋynze fšitke, ona potym vžyla do takego fartuha, piŋynze popočitalⁱ.

No aľem ešći aŋi ŋerospravⁱala, co mⁱala mloda obľećone do košćola. Mⁱala kidľe, bⁱoly fartuh, bⁱolom bľuske a parte na glovⁱe i vⁱyŋez a kľučki. Mynzi tym aj varkož byl vypľećony s troma farbami, bⁱola, ružova, modra a jedna z ŋyv vⁱšala nadol^e, kľučki zrućylⁱ, jak prišlⁱ s košćola. Aj kidľa inakša byla obľećona, ŋebyla tota, co mⁱala f košćel^e.

Jak popočitalⁱ te piŋynze, ta išlⁱ mlodom začepⁱć. Jom posažylⁱ na stolek, daŋi zagľovek, lapⁱylⁱ jyj zrucuvać porte. Pⁱyršⁱ družba jyj zrućol porte, dvⁱe baby vyonaćylⁱ varkoć. Daŋi jyj ćepⁱec paradny i hustke a ze zatku jyj ešći pušćilⁱ, uvažylⁱ na ćepⁱec, nadol pľecami mašľe, žeby ona byla odľišna mezi babami na poznaŋe, že to mloda. Tancuvalⁱ braltofske sola s ŋom dookola. Potym še skoro vesel^e ukonćylo.

Pⁱerinity, co mlode priŋešlⁱ, u mlodego vyšćelⁱlⁱ na pošćylⁱ. Do pⁱerinityv zavⁱoŋzali ešći kuhi na okroŋglyf tepšaf, žeby mⁱala co u mlodego ješć.

V drugi žyŋ ešći potym zaž volalⁱ, to še volaly na popravⁱiny. To

zaž išla mloda z mlodym fšitkyv ľuži volač, ftofe byľi na vesel’u. Ta išľi do mlodego volaž ľuži a do jyj rodičov zaž išľi volaž osobno. A tak še už potym nafšťivovaľi, prišľi jedne do drugyf, šp’yvaľi, tančovaľi. No i tak še vesel’e skōnčylo a mlode už mušeli začōň žič.

Zapísala Viera Reľovská (2003).

5.40. Tri ľudové piesne z Kolačkova

A jo hlopčec...

1. A jo hlopčez vyhovany na skaľe,
ňbojym še ňijakego Gural’e.
Guroľ moj brat, guroľka i šostrička,
guroľka noz vyhovala maňička.
2. I tatuša mōm gural’a dobrego,
ňboji še vícišpana žodnego.
Bo vícišpon ľym piše a maľuje
i guroľske šumne žyfče ľubuje.
3. Mušiš še ty vícišpon dobre trimač,
ket ty fcež guroľske žyfče ľubovač.
Bo guroľe hlopci ta jak topoľe,
orajōm popot Tatri tvarde roľe.
4. Popot Tatri žimna voda ućeko
a na Tatrav duje v’ater daľeko.
Duje, duje z v’ěčora i za rana,
guroľ hlopčec to slov’ynska obrana.
5. A teraz už ryňki sob’ie podōme,
fšitke rodne Slovaci še volōme.
Či to Gural’, Rusnak, Špišak, Šarišan,
každy žije na svym kraju jak svoj pan.

Ked jo pudym ku frijyrce

1. Ked jo pudym ku frijyrce, obujym si nove kyrpce.
Co mi beže rosprávi¹ala, či m¹e beže f kyrpcf fčala.
2. Kyrpce nove vymaščone a onycki vybíel¹one.
A rymyki jag lapsari, ozdaj še mi lym podari.
3. Ked jym prišel pred jyj vrōta, zabrehol píes spoza plota.
Otvor míla okenečko, pritul' že m¹e frijyrečko.
4. A jo by cí otvoryla, keby mamka dovoľyla.
Aľe mamka zakozala, žebym hlopcom pokoj dala.

A jo mala guroľečka

1. //: A jo mala guroľečka, šikovna jak počorečka. ://
Ref.: //: Ej javor, javor, javor želony,
v malym ogrōdečku sazony.://
2. //: Šumna jo Koločková¹anĵka, s Čornyj Gōri mala V¹ierka. ://
Ref.: //: Ej javor, javor, javor želony,
v malym ogrōdečku sazony.://
3. //: Malom V¹ierkom m¹e volajom a P¹iestročkom prezivajom. ://
Ref.: //: Ej javor, javor, javor želony,
v malym ogrōdečku sazony.://

Zapísala Viera Reľovská (2003).

Stará Ľubovňa

5.41. Vianoce

Rozprával František Smrek, narodený r. 1906 v Starej Ľubovni.

No, otec, tak pospominome troške na Vianoce, jak šće beľi mlode, matka, my, male žeći, najvíenci še mi pačilo, ked matka na Štedry víečur – caly rog my m¹eľi malo ješć – aľe na Štedry víečur byl stul zapelňony, matka strašne víeželí dobže upíyž bobolki, z makem posypalí, mlykem poľoľi, a co vy víeće, co tam belo, jo si myšľim, že pírogi, to něsm¹eľi hybuvać, pírogi tam beľi, co tam belo ješće, ka-

puste my mušeli m¹ec, aľe šitko belo zapražune ľen maslem. V drugiv žezinav godali, že nešm¹y se ničem zaprožic, aľe my m¹eli maslem polote furt, a ješce co tam bylo, v¹em, že potom ze šitkego, jag my se pomodľili, najedľi, po v¹ečeži zaž my se pomodľili, tak šce vželi ze šitkego troške a že šce šľi, no, odňežž do stajni dobytku. No a potom po v¹ečeži, to my se žeci strašne ťešili, ked my šľi po šp¹evancaf, každý se poobľykul, a to už f každem dvure se ozyvalo za žv¹ežami, každý inakši šp¹evul: Pašli ofce valaši, to v¹em, ze toto my v¹eželi, a ješce vy v¹yce dajake take p¹osnečki, a to najv¹enci tag hožilo se z dumu do dumu furt, ale v¹em, že aj betlehem nošili my žeci, koľednici hožili a hoci my na polnoci mušeli šitke do košcola, pšišli my ňeskoro, aj o pol drugij dakedy, aľe rano my stavali na pastĕerskom omše, to bylo najkrajša omša, to každý fčol byž na tyj pastĕerskej omši, no a tam to bylo take vesole, v¹em, ze ňebohy pan dekan, uňi to tyv miňištrantuf tak poobľykali, tak se to tam konala taka služba, jakeby pastĕeri byľi v Betleheme, a to se mi tag najv¹enci ratalo na tyv V¹ianocaf.

Zapísala Ľuboslava Vojtaššáková (1995).

5.42. Moja mladost'

Rozprávala Helena Murzová, narodená r. 1929 v Starej Ľubovni.

Jo se narožilam v Ľubovni. Muj tata bel šuster, robil topanki, take cale. Hožil na jarmaki z ňima. Furd num kupil taki m¹adovniček. Ket pšišel, to už my se tak češili, ked num daco doňus. Duma my gazduvali, krovy dva my m¹eli, hožili my te krovy pašc, ľem jo se barz bola hožic, bo krovy to se bžikali a potom mušeli my za ňima ucekač. Jo ňerada hožila pašc. Tate my se boľi dakedy, bo un jak šuster m¹ol taki počingel, co na noge si dol a topanke menzi koľana a ked my beľi plune, to s tem noz bil. Nos tag ňebil, ľem brata, ked bel pluny. My už plakali, to go ňedaľi bič. My do školi hožili, jo tam na ulici m¹alam kamaratki, ta my se bavili z gulkami, labdami. A f škole my se tyľe ňeučili jak teros. Potem jo višlam m¹eščanke i kurs. Jo išlam do cukrarňi U Laňego na rinku, tam jem pšedavala f cukrarňi, pota-

jomki jo zjadlam kušeg dajaki. Tam jem še poznala z mojím, to un f karčm^{ie} pšedavol, bo jak pšišel z vojny, tam karčme m^{iol}. Potem začnol za mnum hožíc, bo žuny dakedy ňerobilⁱ. Žeći jem hovala duma, jag belⁱ vínkše jo šlam do roboty. Tam jem šila trenirki najpírše, potem nogavice. Tam jem robila do dohotku. A žíz uš šežim duma, žeći bavím, mñe na zložž rob^{um}.

Zapísala Antónia Mártonová (1998).

5.43. Ako som slúžila

Rozprávala Anna Koberová, narodená r. 1923 v Starej Ľubovni.

My še dostalⁱ caly transpord do Ňim^{ie}cka. Roboty tu ňebelo i fto daco znol po ňim^{ie}cku, to go vželⁱ na kontrole, na ľekarske. Jo paru slova zalam, to pošlam. Te Ňimci zaplačilⁱ za nos i pul roka my mušelⁱ tam beć, či belo dobže, či belo pluno. Jo še pírše dostalam ku žecum. Tam belⁱ tši žeći u jedny notarki, al^e una sob^{ie} člov^{ie}ka ňevažila, to belo ftedy, kedy my z Ňimcami belⁱ, za Tisa. Luže ze Slovin-ska ňem^{ie}ľi žadne oznaki, aňi ňic. Pšišlam do tego notara a tam ňebelo najľepši. Tšebalo každy drugi žiň rajbać a bela vojna, na ľistki tšeba belo stoć, jo še ňem^{ie}alam gže ogžoć, pul roka mušalam spaž v ňepuľon-nyj izb^{ie}, m^{ie}alam renki i nogi odmaržňune. A ježž mušalam osobno, jo ňebelam zvikňuna i xćalam izž het. Jo to pov^{ie}žalam ty notarke, že jo tu víncil^ľ ňebedem i una gadala, že ňey ostaňem, že pujdema po p^{ie}c.

Potem uňi mⁱ zaplačilⁱ druge i jo šlam do Zapadnego Ňim^{ie}cka do špitola robić. Tam belo inakši, tam jem še m^{ie}ala barz dobže. Spočuntku jo belam f kuhňi, jo važilam pacientum. Každum drugum ňežel^e jo m^{ie}alam voľno, to jo hožilam po vil^etaf, ku možu. Belam v hotelu na ob^{ie}že, jo ňebelam na take daco zvikňuna, bo jo ľem taka gažufka. Tam pírše mi gerog zebľekľⁱ, potem objednalⁱ jodlo, pírše poľyfke, potem m^{ie}eso z grul^{ami}, ked zjadlam te poľyfke, to bralam grul^e s taľorka i una mⁱ zľećala na žem. No al^e tam belo dobže i doktor mñe m^{ie}ľi raží.

Zapísala Antónia Mártonová (1998).

Podsadek, mestská časť Starej Ľubovne**5.44. Ako sa u nás gazdovalo***Rozprávala Mária Špesová, narodená r. 1933 v Podsadku.*

Ked me rano fstal'i, me še pomodl'iľi. Hlop pošel do stajňe a ja ku pĕecu. Potim narobilam šviňum i krovum ješć. Potim ja šlam dojíc. Šadlam pot krove i nasipalam tracini, abim ňezababrala topaňke. Nadojone mľiko dalam do kuhiňi. Potim som varila jodlo na rano. Za ten čas, co še jodlo varilo, ja išlam vode nošíž i pojić statek. Vode me napumpuval'i do zloba, pumpe me mĕľi. Potim me daľi na vuz zbože, šano krovum a tag me išľi na poľe. Jodlo me mĕľi na cali žiň. Do šustij gožini rano trábilo navarić, fstavalo še o trećij. Na poľu me oral'i, hlop košol, ja broňila. Mĕľi me gruľe i žito. Ked bela hviľa, to belo dobre. Išlo še skoro rano. Pokošilo še i davalo do čutkuf. Jedna čutka še dala do šrotku a ževínž dookola. Jeden snop še dal tak, žebi zakrilo calum kope. Ked bel'i šene roboti, hlopi hožil'i košíž na lonkuv a tam, že hožil'i hlopi, každa žena išla za svojim hlopim. Hlopi ňehožil'i do domu, oňi tam nocuval'i, bo ot trećij uš košili. Ženi ňekošili. Ja še košíž naučilam, bo muj hlop teľo ňevladol.

*Zapísala Zuzana Fabisová (2002).***5.45. Ako bolo za grófa Zamojského***Rozprával Štefan Špes, narodený r. 1930 v Podsadku.*

Grov Zamojski prišel tu na grat s Poľskij. Ja bel mali hlopićec fte-di. Grov bel mocni hlop a mĕol vĕľki nos. Luže še mu za to trošecke šmĕľi, no pred ňim ňe, bo še go baľi. Un bel bogati a paňski. Mĕol i krasnum žene, volala še Izabela. Ona bela ze Špaňelska. Tak še godalo. Na graže še strimuval'i malo, ľem pare dňi v ľeće a potim ešće calum žime do jari. Čensto hožil'i do Višniv Ružbahuf, tam mĕľi daľše sidlo. Aľe ked bel'i na graže, to furd bela vĕľka parada. Naše ženi mušeli hožić pomagać. Mama hožila do kuhiňi. Ona ňevarila, ľem tam pomagala, co belo treba. To šviňe karmić, krovi dojić, abo gruľe

očišćić. Dakedi i bigľuvala a pruntala. Grov m¹ol svoje dva kuharki. Jedna varila pre zamestnancuv a druha pre panuf. Zamestnanci, to beľi ženi i hlopi, ftore se staraľi o_grat, ket paňi tu ňebeľi. Grov im za to plaćil. Ženi robil'i f kuhini, v zahraže, i na_pol'of. Hlopi zaž okolo gradu, v ľeše, pomagali ženum.

Grov rad hožol pol'uvaz do ľasuf. M¹ol psuv a hožil'i i hlopi z žežini. Hlopi brehaľi jak psi, nošil'i jodlo panum. Za to im grov daval zverinum. Ňe v'el'fo, al'e dal. Dakedi grov i jeho žena prišľi i pod_grad do_našij žežin'ki. Pokukaľi, jak se mame, poprehožil'i se, dakedi doňešľi i slotke žećum. Ze starimi pogodaľi, bo to ľuže mu rozumil'i i un nam. Potim jag už Ňimci išľi do nas, to grov odišel. Asi do_tego Špaňelska, ku žeňe. Grad bel hvil'e opuscuni. A ftedi ľuže hožil'i na grad i tam braľi fšičko, co m¹alo dajakum tum hodnote. To pošćel'e, to pribori, i obľećeňe, co zostalo. Bo grof, ked išel hetka, to se bars ponahľal, i ňezbral fšičko. Ľuže go m¹el'i barz raži.

Zapísala Zuzana Fabisová (2002).

Nová Ľubovňa, okres Stará Ľubovňa

5.46. Ako sme trávili zimné večery

Rozprávala Anna Repková, narodená r. 1932 v Novej Ľubovni.

Jag bylo u nos cez žime na v'ecorkaf? Žyfcynta se shožyl'i s koňžeľami na pľontki. Kazdy tižyň se hožylo do jednyj a žyfcynta po šešć, ku ňim se pľidaľi aj šežž hlopci, taka partija byla a tak sob'e skroćuval'i zimne v'ecory. Hlopci fćel'i s nami posranduvać, ňefćel'i nom dać pľynsć, koňžeľe nom pokryľi. Oňi pľiňešľi harmoňiki a tag zacaľi my tancuvać a skroćuval'i my sob'e zimne v'ecory.

Ket prišlo Ondreja, tak se uz zacalo vařić pľyroggi, al'e na te pľyroggi mušalo być fsistko ukražoňe: moňka, dřevo, vajca a fsistko co ku tymu slo. Al'e ľym u tyv hlopcof, co hožyl'i ku nom a do tyf pľyrogof se pľisalo ľistki, tag ľym ot tyv hlopcov mušalo byž ukražoňe, co se te ľistki davalo. Kozda vyćoňgla jedyn pľyrok a f tym pľyrogu bylo napísane m¹ano a to m¹ol byž jyj nasľedujuci.

Jag bylo zaž na Fosynგი? Ket přišľi Fosynგი, zacalo še p^íyc krepl^e. Tři dñi še tancuvalo, šp^íyvalo, popíjalo az do pop^íolⁿnyj šrody. Posledny žyň fosyngovy še zacalo v^íecor murcać a to ze sažom s ko^mina. To bylo k^viku, srandy. Jedno bez druge ućekalo, šm^íolo še.

Potym aj cez žimne v^íecory my še hožylⁱ šonkać. A to ñe na takyf šonkav jag žiška, aľe hlopci ukradľi šonki z ubory, take vl^oki, co še dakedy s přebocyňym vožylo gnoj. Fšistke pošadalⁱ na šonki, zbřegu a dolu, ftora ľym jag mogla a tak k^vicalⁱ. To bylo srandy, radošći, ñe jag žiška.

Zapísala Jana Hanigovská (1990).

ORAVSKÉ GORALSKÉ NÁREČIA

Zákamenné, okres Námestovo

5.47. Letné práce na poli

Rozprávala Pavlína Špitáľová, narodená r. 1921 v Zákamennom.

Kíe esce ňebylo drustva, kíe bylo gazd^uostvo, mⁱelⁱ zme tři kr^uovy, koňa, bycka, dva-tři pr^uošynta, stavalⁱ zme zafcasu, r^uoboty bylo strašne m^uoc. Třabylo kr^uovy p^uod^uojić, pr^uošynta p^uov^uodbyvać, koňa, bycka v^uodbyć, teroz byly g^yši, kury, zajonce, tym třabylo daž zryć. Švíňom navařić, p^uogotović, p^uolužyneg uvařić, t^uo syćko še r^uobilo rano, kím byla r^uosa. Aj kr^uovy třabylo napaš, ľebo kíe vyslo slonko, tak še kr^uovy gžily, zrely ig bonki, slypce.

Kíe r^uosa v^uobesyla, vžyna še juzyna, v^uody do zbonka, aľebo čajju, spyrki, xľeba, tvorok še r^uob^uol, ros to, ros to. Žeći še vžyny ze sobom, dom še zamknol i p^uoslo še na caly žyň. P^uopřevracalo še, přisla juzyna, kíe to bylo daže při hoře, spyrka še v^uop^uiekla na v^uogňu i najadlo še. P^uo p^uolužynek še x^uožilo du domu, vzdy jeden sel poň. My zme tag r^uobilⁱ. No haň Šeľećino rano v^uomašćila švapki, dala na misecke, v^uobal^uila do dajak^uej handry, p^uote do deki, ku tymu kvašnego ml^uyka i kíe zv^uoňilⁱ p^uoledňe, tak to vybal^uila i byl p^uolužynek. Aj kíe r^uobotnikov m^uala, to tag r^uobila. A bylⁱ b^uogoce, m^uelⁱ m^uoz gruntu. Kíe byla kr^uova p^uo v^uoćyl^uňu, na p^uoledňe še mušala dojić, čeľe napovać i pr^uošyntom třabylo dać.

P^uo p^uolužynku še m^uoz ňev^uodyxovalo, aľe še slo hned r^uob^uić. P^uodľa tego jakíe bylo šano, esce še ľebo převracalo, v^uograbovalo, ľebo še r^uobily kopki ku v^uiecoru, aľebo še skladalo do v^uostyrvi hnet p^uo p^uoledňu. Naskladalo še aj šežymžešond v^uostyrvi bež žyň. Kíe še p^uoskladaly kopki, tag na druđi žyň, kíe v^uobesyla r^uosa, še to v^uostřynslo a zaš še to převracalo, kím to ňeuslo. P^uote še to bralo

na vos a vozilo še du domu. Nojgoři še to v^uožilo z Babinca. Něbylo tam drogi, same p^uotoki, mušeli zme x^uozić p^uo cuzym a kazdy gr^uožol. Něg něxcol pušćić p^uo svojim a tak še vⁱecně važilo. Kazdemu še mušala dać flaska a kⁱe by to bylo jednomu, no bylo ig vⁱyncy.

Moj xlob byl cestořym a tag m^ol narog garady k^uošić. Byla to strasno dřina. Syćko to třabylo sk^uošić a d^uovⁱyš ku domu. Susylⁱ zme to při Konžolovym pl^uoće. Sla burka, xmury. Xlob něbyl doma, přisel p^uodnapity, kⁱe zme mⁱeli sk^uoro nabrane. Jog byla na v^uoze, kⁱe třabylo iš, tag mⁱ gvaři: aľe něx^uož z v^uoza d^uolu, nějžeme pavynz^uovać, ej vyć to aj tag zavⁱežeme. Přišli zme na zokrynt, ku stužynce, vos še převalol, jok spadla na žym, šano na m^{ňe}, rynkeg zlomala, no p^uote uz bylo syćko kⁱedy, niž něnagaňalo. Rynka mⁱe dlugo b^uolala, no mušalag r^uobić. Ej vera r^uoboty bylo strašne m^uoc.

Zapísala Ľubomíra Sivčáková (1986).

Oravská Polhora, okres Námestovo

5.48. Ked' som bola dievča

Rozprávała Janka Jurítková, narodená r. 1938 v Oravskej Polhore.

Kⁱe me byly ml^uode žyfcynćiska i juz žyfkⁱ i furt. Kⁱe me byly žyfcynćiska, še mⁱ zdalo, aj še mⁱ zdo p^uodľa nasyg žeći jak^u teros, ze še jacy p^řyrvⁱ vⁱyncyľ mušalo sluxaž jak^uošig no i tate, i mame, i p^uom^uogaž vⁱyncyľ. Kⁱeg byla žyfcynćisko, no t^uo ze ľnym me r^uobily, p^řyndlo še bez ješyň, bez žime, bez vⁱec^uory, i ve d^{ňe} še p^řyndlo. T^uo me še sy^uožily p^uo d^vie, p^uo t^ři i t^uo me p^řyndly.

No i zaš prulo še. T^uo me na pruckⁱ x^uožily. V^uot soštyj bylo t^řa iš, na sošto, v^uod vⁱec^uora soštyj d^uo dvanostyj. T^uo še nos p^uosy^uožilo kupe, t^uo me šežaly p^uoza st^uoly d^uov^uok^uola, pelno izba noz byla. Bylo noz i štiricaž i vⁱyncyľ jesce. I xl^uopcyska přišli, i harmuňije, i šp^řyvalⁱ, graľi, t^uo noz vytoncyľi. T^uo v izb^e še prulo a f kuxyňi aľebo f šyňi. T^uo furd jedna prucka ľebo d^vie toncyła. Kⁱe še im p^uovⁱžaly pruckⁱ aľebo mⁱeřsce žešik, aľebo kⁱe se daľi xl^uopcyska zaľezać, ze tamog musyme sytkⁱe vytoncyć, t^uo přišli i vytoncyľi, a kⁱe ňe, t^uo vy-

toncyľi jedne-dv'ie, hyboj, p^uoźme daľi. V^uobešľi calo žežiňe a k'ie še im vížalo, t^uo še vr^uočil'ľi a k'ie ňe, t^uo žešik, že bylo ľepi, t^uo tam byľi. P^uo calyž žežiňe še prulo, no ba! I stare bapki pruly i ml^uode, jak^uo mamy z žyfcynčískami sly na prucki. Mamy přižyraly a žyfk'i toncyly. Dluģie casy ňim^uogly toncyć, b^uo mamy křicaly. Mamy křicaly p^uotym na tyk par^uopk^ov i na žyfk'i. Mamy ňesly toncyć, i k'ie k'iedyšig v^uolaľi, aľe ňe, mamy ňesly toncyć.

Zapísala Jolana Pitáková (1997).

Rabča, okres Námestovo

5.49. O kúpeľoch Slaná Voda

Rozprávala Anna Brišáková, narodená r. 1911 v Rabči.

Komp'iel'e byly tak'ie mňyjsje. To še h^uožil'ľi sukromňicy ľycyć. No aľe jus to syćk^uo tam po^uozbijaľi, po tyj p'ýrasyj vojňe šv'atovyj. T^uo sam'i ľuže svoji to po^uozbijaľi. Byly tam tak'ie izbecki, co še tam komp'ali. Po v'adom, ze tam byla studňa, tako v'iel'ko, co tam vyvařoval'i te soľ. Teros t^uo zasul'i a zrobiľi te pompe zaž v drug'im m'ýsću. Ze to je ňe tako slono, tyngo, jako tam, že t^uo zasul'i, jag v drug'im m'ýsću. To m'i to ^uospra v'aly ty Jaģielkove. Hej, to jek tam byla.

Tam byl k^uotel, tog vížala, co tam vařyl'i na ňim, tak'i v'iel'ikaňski k^uotel, te soľ vyvařoval'i, a s tego še robila ta soľ. Tag na troje, to jesce i mňe daly te soľ, jek še tys kompala v ňi. Doktor m'i nařoňol, abyk se tamsteľa doňesla vody, no to ony m'i doňesly te soľ. Tam byla jedna tako cyrvono, drugo tako hrupso, b'ioło, a třećo tako jymňutko, to juz p^uosylaľi žešig do Karlovyg Varoľ.

Mňe baržo b^uoľaly noģi, ty lapy. P^uoslak ku doktorovi a on m'i t^uo zeľektryzovol, ze to mom zahlozone baržo. I potym m'i kozol f tyj vože dva abo tři razy f tyžňu še kompac. Dol m'i tak'i ^uoľyž p^uomašćic. I to m'i potym p'řeslo. To m'i dluģie casy bylo dobre.

Teľo co tam víže ty studňe, tam tak'ie ^uogrozone so, aby ty ho v'ada tam ňesly. A jest tam tak'ie studňe, co jesce ňig ňev'ý ^uo ňik. To so zadyľovane, no a ba ftedy k'ie še p'řepadňe tam. Aľe to so ňe syćk'ie slone.

Ňektore. Ftoresík. Tok pocula, ze to iže z V'ielickí jaze ta voda, ze by to byla provda, to ňev'ym. To soľ, no to še přezre, to še přezre.

Ta sirovo voda, to je takí praňyň, takí ľycyvy. To tam jaze hore, iže še tam, aj altaňi tam h'ozo. Iže še tom drogom od tyj Hajynki, tam hore, hore a potym jest tako zatačka d'uo'okola a takí p'otok, ba jaz za tym p'otok'ym. Jok to h'odala, aľe jek to ňenasla tego praňyňa. Přeslag nadarmo, to bylo v ňežel'e. Potym jek se vžyna tyj slonyj vody. Slak tam na altobus cakać i poslag jesce tam ku tym Jaǵielkovym, bog m'ála k'iedy, doš casu. To me debatovaly fselico.

Luže h'ozo na te vode. Jo tyz ňimogla napomp'ovać. P'otym přišľi druzy, tacy par'opcy ml'oži, ze škl'onkami i roz-dva napomp'oval'i. A jo tam teľe casy pomp'ovala, co m'í tak slabo sla voda, m'álag zbo-neg i pompuje, i pompuje aňik pelno ňenabrala.

Tam byly tak'e komp'eľe, tak'e izbeckí por'ob'one. Jo se pam'yn-tom, tak'eg žyfcyn'isko byla, to h'ožol tam jedyn křonz ľycyć še na n'ogi. Tam še kompovol. Svoje ľuže to pokvašyľi. K'ieby to byľi ňe-haľi, to bylo zr'ob'one na ty komp'eľe, to žv'yře pol'omal'i, to zomki, syćko po'odjimal'i, tak to poburtaľi, pokvašyľi ty izby. Teros tam tak'e xaty stav'ajo. Tam p'ykňe je.

Zapísala Júlia Kriššáková (1981).

5.50. Rozpomienky na Mila Urbana

Rozprávala Anna Brišáková, narodená r. 1911 v Rabči.

Malok pocula uo tym Hviezdoslavovi. K'ieby byl brat, to by v'iežol v'yncy. Tu byvol tyn M'ilo Urban, to tyz byl spisovaťel', to še z mo-jim bratym kumyraćyľi. Spolu študovaľi, tog m'ála zaž brata křynzym a oňi spolu študovaľi. Tag oňi tam byvaľi pod Babiogorom, tyn jeho tata, tyn Urban. A žesig byľi a tako byla strašne v'iel'ko povožyň. I přišľi tu v'iecor. On takí m'ol zvyk: „Kumotra, prenocujťe nas.“ Aľe ona, jeho baba, ňekćala. „Len poďme, ľen poďme!“ Byľi na vože. I pošľi. I k'el'i přejehać, i k'ol přejehaž bez te vode i utop'ol še. Hej. A ona ňy. Ňev'ym, cy vysel tyn koň s tyj vody. A on posel, i utop'ol še.

Jo go hrubo ňepoznala, jo go malo poznala, jacy ze teľo v'ym uo

ňim, kĕ še ʷospráw'ali. Myš'le, ze jesce zyje, byl zavarty tys, hej, ňév'ym kĕl'o r'ʷokof. P'ʷotym tu byl takí Karol Křinofski. Tyn tyz byl tym mĕnistrym, ňév'ym jakim to byl za Slováňského štatu. Tyg tys pozap'yrali. Jus pomar'li. Ba tyn Mĕlo Urban, tyn še mí zdo, ze ňy jesce, ze zyje jesce. Tam stoji ta Hajynka. Tam juz ňik f tyj Hajynce ňe byvo, t'ʷo ʷopráw'yl'i. Byvol tam Buza, takí gojny, hej.

Zapísala Júlia Kriššáková (1981).

Sihelné, okres Námestovo

5.51. Z rozpomienok na prvú svetovú vojnu

Rozprával Jozef Brandys, narodený r. 1896 v Sihelnom.

Byl jek f p'ysryj š'vatovyj vojňe, na tal'ijaňským fronće. Tamste-
la nos přegna'li na ňým'ieckí front, na francuski, co Ňymcy s Fran-
cuzami b'ʷojoval'i. Tam mĕ zajiňi do Francyje. A tam jek še p'ʷotym
ub'iyžol doš. Tam še zdalo, ze juz umre. V l'agrag me byl'i, p'ʷotym nos
požel'yl'i do l'asof, kořyňe, pňoki me vytargoval'i. Tako robote nom
dal'i čynsko. Kumerata mojego zajiňi do tyk pňokof. A mĕ zaž dal'i
na takí majyř, tam jek stateg v'ʷodbyvol, kyrm'iol. Ste'la noz vybral'i,
přiš'li dostojňicy ze Slováňska, s Čex, dal'i noz do takĕgo, ňim'ʷoge se
zb'ʷocyč, jo jus pozabacovol, vojnyňského ʷoblĕku, dal'i nom uňiformy
i zbraňe i syčko, pocyňi nos cvicyč. P'ʷotym noz dal'i do takĕgo l'agru,
že nos transportoval'i ze Slováňska. Dal'i nom na vagony koňe, mu'le.
Ku tym koňom, mu'om noz dal'i, co my ig v'ʷodbyval'i, k'ʷorm'yl'i. Tu
noz jus potym ʷospušćil'i. P'ʷotym s Praži nos poslal'i do Trenčína, co
me še zobľekl'i a p'ʷotym nos p'ʷoslal'i du domu. A kĕ šće učekl'i s tego
frontu, to jak to bylo? No ta jo ňeučyk, to nos sami p'ʷoslal'i. O, ňeučyk
ta, ňikany ňeučekňes. Ňedalo še učyc.

Jak tu bylo bez vojne? Střyl'ac střyl'ali, a'le me še p'ʷoukryval'i kap-
ke a do'ostatku noz jakoši ʷobeslo. P'ʷoslo to tam dolu, tyndy. To še
zdalo, ze tustel'a přido, a'le ňepřiš'li. Ba tam poš'li na Nomestof, Tvar-
dosyn, noz ʷobeslo. Frond ňesal tu tyndy. Sly ty tryny, ty vozy.

Zapísala Júlia Kriššáková (1981).

5.52. Ako som gazdoval

Rozprával Jozef Brandys, narodený r. 1896 v Sihelnom.

Jo míol ževínz hektarov žýmíe. Míoleg aj koňe, kíedy jedyn, kíedy dva, statku me míeli žesýncoro, dvanašcoro s koňami. Míolek pastyňa, c^uo krovy pos. Tel'og míol. D^uo tyk cos, kím jeg ňed^uostol žyńća. Aľe žyńž byl na xvíľe, umar, ^uostoljek som z babom, z žyfkom.

No c^uo ur^uoslo? ^uOvies, jacmíyń, svapki, kíe me nasažil'i zemakoř, me nazyvame zemaki svapke, šan^uo me míeli, třabylo k^uošić, třabylo susyć, třabylo zbíyrač. K^uošyl'i me dlugíe casy rynkami. Žyńć p^uotym kupíol k^uosacke, to me potym k^uosackom k^uošyl'i. No to te k^uosacke ňecongly koňe, to byla tako rućno kosacka, to byl takí motõr, co to ćonglo.

Mome zahumíenke, povíadajo, ze majo zabrać, ze ňeñexajo, ľym kíel'osi arõř, ze ido žýmíe mel'ijorovać, nímoge se zbocyć to sl^uovo, ze bedo míež drustevńicy malo žýmíe. Teroz jesce mome do gožiny bozyj dvíe krovy i koňa. Jesce tel'õ gazdujeme, aľe ňevíym d^uokel' to beže. Jo juz ňi m^uoge iž na roľe, nođi boľo, ňim^uoge x^uožíć, jo juz jacy tag ze zyje, aľe ňim^uoge robić, nar^uobíolek še i nabíyžol. S ceg^uo to jesce tel'e casy cl^uovíeka tyn Pon Bõg žerzy na švíeće?

Zapísala Júlia Kriššáková (1981).

5.53. Tri ľudové piesne zo Sihelného

(v podaní najmladšej generácie)

Ej z nasego v^uogrõdecka

Ej z nasego v^uogrõdecka vykvíkala jablõnecka

bíolym kvíotkíym vykvíkala

a cyrvõne japka míala.

Kto mí ig beže v^uodruvol, kíe še moj míly nagňyvol

nagňyvol še, ňevíym v^uo c^uo

x^uožíol do nos, ňevíym p^uo c^uo.

X^uoźol do nos cale ľato, davalag mu ġⁱymbe za to
x^uoźol do nos calo jeśyń
puscalag go źorom bes śyń.

X^uoźol do nos calo źime, puscalag g^uo p^uot pⁱeřine
x^uoźol do nos fćol mⁱe zraźić
a z vⁱonecka vypr^uovaźić.

Ej sp^uoza Babij gory

Ej sp^uoza Babij gory
ej voľajo śe xmury.
Mom se Jaśunecka
ej maľućkⁱyj natury.

Ej maľućkⁱyj natury
maľućkⁱego vzr^uostu.
Kⁱe vyjźe d^uo gruńa
ńevidno g^uo z v^uostu.

Vysla ġmurecka

Vysla ġmurecka, dysz ľeje
vysla ġmurecka, dysz ľeje, dysz ľeje
źe śe moĵ mⁱly p^uoźeje, p^uoźeje
źe śe moĵ mⁱly p^uoźeje.

Puźe ^uon d^uo b^uoru, d^uo ľasa
puźe ^uon d^uo b^uoru, d^uo ľasa, d^uo ľasa
p^uod galonzecke juhasa, juhasa
p^uod galonzecke juhasa.

Tam g^uo dyscyceg ńezľeje
tam g^uo dyscyceg ńezľeje, ńezľeje
ańi vⁱatereg ńezvⁱeje, ńezvⁱeje
ańi vⁱatereg ńezvⁱeje.

Zapísala Júlia Kriššáková (1981).

Oravka, okres Nový Targ

5.54. Aké zvyky boli u nás*Rozprával Jurek Czyszczon, narodený r. 1922 v Oravke.*

U noz byly také zvyky fseľijaké, například barzo se připomínom na Jana. Na žel'one svíontki še tys poľilo v^oogňe. To me vdy p^o bŕyskag žešik tu poľil'i, tam poľil'i, haň poľil'i, no i tak še poľil'o. Poľil'i me na Duha. Na Jana zaš pastyře měl'i k^oľybe. To jez z galynži p^oopostavíane také poľe, i galynže p^oopřepřetane cecynom i tam kazdy pastyř se r^oobíol tako k^oľybe. I měl'i na tl^ooku, to jez na pasynku, se p^oostavíol k^oľybe, tam se vymur^oovol jáki-táki šparhet i smazol jaješnice, k^íe-dy z domu daľi jájka. Vdycki na svíyntego Jana třeba bylo še starač, v^oojc^oové bužil'i zafcasu, b^o cym nojprynzy vygnac kr^oovy, zeby byl p^íyrsym pastyřym, kt^oory vygnol krovy.

U noz v Orafce byl v^ootpuzd na svíyntego Jana, u noz je uvazovany jak^o patron pastyři, no i přeto še to r^oobílo. I p^ootym na v^ootpust slo še do košćola i tag daľi.

P^ootym, k^íe me dor^oostal'i, to p^oomalu še xožilo na skvarčí, no i p^ootym me byli starši. To p^ootym byla v^oojna zaš, no i ty skvarčí tys tu byvaly. I ľuže i my še baľil'i na křyzvo, ňe tak, jak teros. Teros sama gořolecka, som xľast. A ftedy ňebylo za c^o. T^o p^ootancoval'i, i bylo tak, ze me graľi na gřebíyňak, i tyz bylo vystarcajonce. A ňe takíyj žíkíyj muzyki jak^o teros som, například ty bum – bum – bum, ják^íešik také. Vtedy bylo barzo přijemňe.

Zapísala Jolana Pitáková (1997).

Mútne, okres Námestovo

5.55. Rozpomienka na detstvo*Rozprávala Mária Smondeková, narodená r. 1920 v Mútnom.*

No tag jo ur^oosla u ćotki, ľebo mi mama umrela, k^íeg byla maľučko, tři roki mi bylo. A tata umar, k^íe mi bylo ževíynč. Tata še ^oozyňol

hňet potym, jedna šostra z^uostala u tyj macoxi a jo jek p^uosla ku tyj čoce. No ta šostra zyla třicaždva rokí. Umrela. Z^uostalo p^uo ni tři žeći.

No a jo u tyj čotki byla vyx^uovano. Nabⁱyžylak še d^uoš. B^uosuk krovu posala. ^uOsym r^uokof. Ľym za to, c^uo p^uo^víadalⁱ, Ľym rop, Ľym rop, dy cí z^uostaňe syč^uo. Za tyn konsek p^uo^va mušalag r^uobič tak čynsko. No a vdavalⁱ Ľym tego x^lebicka ^uofšanego, malokⁱedy jyncmⁱynego, to Ľym na ňežel^e, na vⁱynkse s^vynta. Ko^vaska ^uofšano. Jyncmⁱyny x^lebicek, to juz bylo po Ľepsym, kⁱe byl jyncmⁱyny a jesce takí f pⁱecu upⁱecony.

A p^uotym, kⁱeg jus p^uodr^uosla, jesce mí ňebylo aňi šedymnož r^uokof, mⁱelⁱ me tego x^lopa tu, v^zyňi g^uo za x^uovaňca. Z^vížalak še mu i našyle mⁱe p^rišy^lilⁱ za ňego ís. Jo mⁱala x^lopcov doš. Fselⁱjakik. No a^le mí bylo šedymnož r^uokof, bolⁱ še, ze še vydom. Tag mⁱe p^rišy^lilⁱ za tego, mušelⁱ me cakaž jesce p^ol r^uoka. Bylo mí šedymnož i p^ol roka, kⁱek še vydala. A^le zat^uo byl d^uobry. Rod mⁱe vⁱžol, zvyklak si noň.

No p^rislo fselⁱjak^uo. A^le kⁱeby mⁱe on tag ňebyl rod vⁱžol, tag by me še mozno bylⁱ aj ^uoz^ved^li. Ľym ze on mⁱe strašňe rod vⁱžol. No na te laske seg zvykla, no i štiricaž r^uokov me spolu. Vyx^uovalⁱ me sež žeći. Ty žeći zaš s tropom vⁱel^lkom. Aňi jedno še ňenar^uožylo v ňemocňicy jak^uo teros, kazde d^oma. G^uo^rolkⁱ ňebylo, vdycki še t^rabylo ^uopstaraž ^uo dajako pⁱjatyke babicy. No juz aj tyj maⁿi^e, co by byla p^uoharek – dva vypⁱyla f tyg bo^lešćak, to Ľym kⁱeby p^re babice.

No tag me jacy vyx^uovalⁱ, bylo to p^uo štyry r^uokí jedno za d^ru^gim. A cí dva nojmlotši za p^ol t^rea r^uoka. P^uotym p^risly sk^uoly. Ty žeći t^rabylo dač sk^uolⁱč. Syč^ke me vysk^uol^ylⁱ, Ľym jednego ňy. Zaž me mⁱelⁱ žes^uyn tyg hektarof, kto beže r^uobⁱol na tym p^uo^vu, ňebylo drustva. Kto beže na tym p^uo^vu r^uobⁱol? Tag jednego me ňeda^li do sk^uoly, no furd za tym banujeme. B^uo on juz ňimo to, c^uo ty žeći kvalⁱfikovane.

No to jedyn je majstrym, nojstarsy ve V^uostravⁱe, v zavože K^le^menta Gotvalda. P^ri tyg vⁱel^lik pⁱecak. A^le u posunov u tyg vlakof. Jak^uo še t^uo p^uo^vy, aňi ňevⁱym vom povⁱežec. Vⁱežalabyk, a^le te glove juz mom tako, ze syč^uo zab^uoce.

Druží m¹ol sk^uole baňicko, tyn robí v baňi, zarobí p¹ykně. Zaž by m¹ol p¹ykný zyv^uot, k¹ieby zaž byla baba fajno. A tu steĽa je. Teraz mome jedne žyfke vydano v Martiňe, ta mo xl^uop¹iecka i žyfcontk^uo, tyz dv^uoje žeći. Ta f tym Martiňe je kuxarkom. Drugo je vydano doma, ta tyz mo žyfcontk^uo aj xl^uop¹iecka, ta zaž doma je zdravotno šostra, veduca v jašĽak. Kazdy žyň přiže du domu.

No jesce mome tyg dvok xl^uopc^of sl^uob^uodnyk, jedyn robí f Praze na metru a druží je vyucony tym muĽořym. A tyn, c^uo na tym metru robí, tyn je ňevyšk^uoĽovany. Buduju jesce daĽi metro, zarobí fajne koruny, v¹yće, k¹ie juz ňimo te sk^uole, juz ňim^uoze aňi ty koruny d^uostaž jak^uo k¹ieby byl kval¹ifikovany. Vdy gvaře Ľužom, dejće se žeći ucyć, žekol¹v¹ek, Ľym ucyć.

Dom me p^uostav¹yĽi pře ňik. P¹ykný, znutro syćk^uo zr^uob¹ione, Ľym jesce sp^uoĽa g^uo třeba ^uobrizoĽit^uovać. No to majo p^uor^uob¹ione jus, i naĽitki majo jus, spalňe i kuxyň. Hore jesce ňy. Bo t^uo majo hore i dolu. A jesce manzartki dv¹e. A ze juz ňebedo ty manzartki d^uor^uob¹ać teros, k¹ieby Ľym mogĽi hore i dolu.

Zapísala Júlia Kriššáková (1981).

Hladovka, okres Tvrdošín

5.56. Pytačky

Rozprávala Mária Hutlasová, narodená r. 1920 v Hladovke.

Me prišel kumoter pytaž z mojím hlopým, pretože, no hamb¹oĽ še on me, on Ľen dolu glove, Ľen hĽažoĽ do stola, mňe še vížoĽ, aĽe uz ojca, maćeř še hamb¹oĽ. Take to pytaňe bylo. Kumoter napytal a oj-cove, no co, co mňe potým, jag uz mloda prištaňe, no tak co my us spravíme, ňek še bero i ňeg rob¹o, co vezo. I byla svažba.

Ke me uz zb¹yraĽi, to me us tam jedna baba zb¹yrala, paražila, cyfrovala a uz mí kazala do okna hĽažyć, co byg go p¹yrsa vížala. Preto, ze by jeg ňebyla pot papučom, ze byg byla jo paňi, ňe on, aĽe to ňe pravda, bo Ľen on paným, ňe jo. Joj, naĽe uz no, taķi zvyk, taķi. No, to me uz doz¹b¹yrala i prišĽi ze šp¹yvem, došp¹yvali se fseĽijako „daj ze

nom kolaca, my či sykujeme žynća bogaca“ a kažeco.

Došpíyvaľi, došpíyvaľi, potym me ig mušeli pušćić a zaš to otpytovaľi. To byly žv'yre zamkñone. Buřyľi, buhaľi a pytaľi „pušće ze nos pušće a co maće, s keľig žeci, jako co...“ sag bakpo? Hej, šp'yvalo še: „pušće ze nos, pušće, s peca na peľušće, jag noz ñepušćiće, to noz zamroziće.“ No a potym uz vzdy byl'i tacy dva papuľnacy, z jednej strony i z druřiyj, co še ñedaľi. No mušeli dař us tyn ľiter paľenķi a jag ñe, tag ñepušćili. No ñestavalo še tak, bo precy ľen daľi.

Nuz i potym še slo do košćola a do karcmy. Dřyj ñebylo saľe. Jo še f karcme vydavala. No a potym us, ke us poryxtovaly ob'ad gařžjiny na svařebnym dome, to uz volaly i zajyñi na ob'at.

Zapísala Ľubomíra Sivčáková (1986).

Hladovka, okres Tvrdošín

5.57. Můj život zamlada

Rozprávala Mária Hudžiková, narodená r. 1932 v Hladovke.

To byl vecor, to us še mušalo iž na paraćki. Žyfcynta volaly do skoly, to paraćki byly, parać p'yře vecor, no i při tym parañu, to še do žev'ontyj paralo a potym juz hlopcy přišli. A jus přisykovaľi tak'iego Cebuľaka, on v Americie aľebo žesik straćol zrak, aľe veřol na harmuñike grac. No a tym, kie přisykovaľi te muzyke, poskladaľi še na te korunke-dve, po tyg žesynž haľerof, aľe byla muzyka. Žyfcynta špevaly, i hlopcy jako-ktory špeval:

Ktora p'yрко dala,
beže tancovala.
A ktora ñedaľa,
beže f šyñi stala.

Tancovalo še cy ta poľka aľebo po nasymu tego goraľsk'iego. No jus tyn duda gral do tyj pol jedynastyj. To jedynaš, to juz bylo duzo. No i to byla taka strasna radoř v žime.

A juz f pošće, to juz ñimogľi gravać, to zař ľen pozberaľi še za strasakov a us přišli. To ty žyfcynta, ĥip, ty p'yře hore. Naľy to byla

radoš pře hlopcōf, ze mogli postrasyž jakim – takim strasakým. No vyoblýkal še za čerta a přiložil ši te brode z ješka, no a jus tam žubal ty žyfcynta co hruza. No to bylo! Na'e fajne, to ši vdy spomňim.

Dakíedy me hožil'i na descanke vožíc še. No, Boze! S kamaratkom me posly, tag mýšoncek švecol, i hlopcy. Na'e co, žez ja kíedy na lyzbax stala, nigdy. Co krok, to bah, uz jek f šnegu. A hlopcy byl'i tak raži, šmá'ali še, hura, a esce še sycy počiskali a volali: „Mala kopa pyta výnc.“ No tyn na spotku vežal, co je. Na'e to byl zazytek. Domařnone, že to bylo také obuče. Na'e něbylo žima f ty noži. Rozegřaly še, tag bylo goronco. Přišli me do domu cyrvoňi jak... Aňi ma'ovidla by ňetřa bylo ňijakě, to by ňenamaloval tak cloveka.

No i takí zazyteg me mel'i, ozaj byl ot takiy malyž žeci.

Zapísala Jolana Pitáková (1997).

Hladovka, okres Tvrdošín

5.58. Ako som chodil do školy

Rozprával Štefan Hudžik, narodený r. 1924 v Hladovke.

Urož jeg z veľkého kyrdeľa, bylo nas třinaž žeci. No a byl takí zvyk, ze u naz byvalo f koščele rano. No a rano naši šli do koščola a mne ňehali doma karmic. Ja mušal karmic. No a do skoly ot šodmyj, cy od ošmyj, uz ňévým presne jako me to hožil'i. A haň sused byl takí isty, tam tys tag bylo, ig bylo štyrnaš. To byly dve najvýnkse famí'ije v žežiňe. A jeho ňehali karmic tys. Na'e my byl'i glodňi, ňimá' kto navařic. A oň tys. A bez ňego ňesel jeg do skoly. No to gvízdal jeg na paľcu, oň požral, jag byl v izbe, do okna a jag jat, to ukazal lyske – to znamena, ze go pockač, a jag ňe, jak pojat, to posel a jak, to o glože sel. No vdy me zašli do skoly ňyskoro, bo uz ojcove zařonžili z učiceľem tak, ze kě me bez ľato – to me hožil'i paš krový. No to kím me napašli i pošli, bylo žévýnz i žesýnc. No to jus pan učiceľ ľen teľo, ze mušli me še přet syčkýmí my dva omluváč: Pan učiceľ, omlufče me, bog byl krový paš. A kě v žime še karmilo, bok krový karmil, aľebo krový napajal, aľebo cošik také. No tag vdy pan učiceľ: „No

sadňi si.“ A meľi me takie ľafki. Dve šory laveg z jednyj, dve z drugij. A tam sežaly žyfcynta na pravyj stroňe a na ľavyj hlopcy. Aľe f tyj hodbe me meľi ľafke na samym zatku jedne, bo me hožil'i ňeskoro, co by me ňevyrusoval'i ostatnyk. No aľe to bylo bez ľato i bez žime bežňe. Hlopcy jako hlopcy – zaž i galgaňi me byl'i.

Zapísala Jolana Pitáková (1997).

KYSUCKÉ GORALSKÉ NÁREČIA

Čierne, okres Čadca

5.59. Ako sme tlačili kapustu

Rozprávala Anna Stráňavová, narodená r. 1927 v Čiernom.

To mey v ješeňi a pred Jadvigom zbyrali kapustə. Bo i že do Jadvigi rošne. Potem še už muši zebrać, ľebo i že keby jom ňexol pres tom Jadvigə a prišol by dešć, to gvaril'i, že ke Jadviga do ňyj naišći, že kapusta je zlo na jezyňe. Tak še brala pred Jadvigom. A tak kež jom dovežľi, daľi do stodoly, do gumna a tam ňexali tyžyň tak. Že ona muši być tak. A po tydňu jom brali a čišćil'i tom kapustə, keľo iy bylo v izbe, bo kapusty nasažil'i moc, bo ľen to jodal'i. Nasažil'i kapustə aj na dva zogony a to bylo roboty, ľebo tu še urožila a oňi, stari ľuže, každunki jeden ľistečeg zvirxu ty žel'one ľistečki otstraňil'i. Ke byl špinavy, tak to pekňe vymyl'i, vyžyvil'i, ukladal'i po stolax, no a potem to krønžal'i, večor še to krønžalo a deptalo. To mel'i takə nože, šag jo iy mom na poval'e. Jo už na ňiy ňekrønžom, aľe jo jey ix xćala daž opravić, aby mex sə ešće pokrønžal'i. Aľe mi to ňimo kto opravić. To tra strašňe opaterňe, aby ony rezaly tak ćyňučko. A tak potem večor xyćil'i a tak še uv'onzal'i a ty nože še daly a plaxtə še uv'onzalo a gazda šedňol a krønžol. A jedňi zaš to nošil'i do sonda, do komory, to byly take komory veľke a tam mel'i aj dva ty sondy, ke ši do ňego vľos, aňi će z ňego ňebylo vidno. A tak xožil'i, nošil'i f kibľax, do tego naspodeg daľi kušek xľeba, pore žimňočkov uvaronyx, potem japka daľi, inego ňimel'i takigo. A potem še nošilo f kibľay a deptol jeden. Umyl nogi a deptol. Nadeptal'i veľke sondy, ľebo kapusta še ftedy jodala aj na rano, to bylo každod'ena obživa. Rano byly štyri gožiny, uš stari ľuže stoval'i, už odbyval'i stateg a varil'i sə. A oni tag varil'i, že navaril'i rano, najedľi še, aľe co zostalo, to f poledňe ľen daľi do

trõby. Byly takø veľkø šporhety, pece a aj ty trõby byly takø veľkø. Tak to potem nadeptali, počišcili a za takø dva tydne uš kapustø jedli, õni to dva tydne ñexovali kisnuç. Ale vyčerpovali uš hnet, kež jom priložili. Meľi takø ðõnsiçki, na to kamiñ taki porõdne çaski a to xožili a vyčerpovali, že õna ľepše kišne a že je ľepšo. A potem, kež uš tag ñekisla, ñešla ta voda z ñyj dogory, tag ľoli vodø õni a ešçe vyčerpkovali. A potem po dvox tydñay uš uznali, že še uš može ješç. Potem še uš varilo v garcax, bo bylo fšaje moz žeçi, ľuži. To ñe teras, že som tro, ale ftedy meľi po žešenç. No to trabylo navariç pre to, aby še to najadlo. Rano varili kapustkø a ke byla kislo, scežili a v drugim garcu še varily ve veľkim žimñoki. Tak tom žimñokovom vodø scežili s tyg žimñokof a ľoli do tyj kapusty. A jag meľi špyrkø f tym posoľõnom, no tag uškvarili a urobili zasmoškø: zetryli surovy žimñok, jako na poľešnik a s tym zahušcili kapustø. A teraz uškvarili tyj špyrki a çosneku dovali hodne. Najedli še a to bylo každy žyñ.

Zapísala Adela Ďuricová (2001).

Čierne, okres Čadca

5.60. Dedinská pec. Zabíjačka

Rozprávala Anna Stráňavová, narodená r. 1927 v Čiernom.

Kedyši f staryg izbaj myvali veľke ty šporhety a byl pec pri ñiy na pečeñe. Tak tu meľi pec taki, co vľazom štyri plexi a tag meľi po xalupax, ľebo keç xceli upyc a bylo moz ľuži, tak çoš to dva pľexi. Ale jako veželi špeciálne, jo by jex to ñedovydla, bar' jex to vižala, zakuriç f tym pecu, tak to vyrõnžic f tym pecu, aby mi ñezgoraly ty kolaçe. A moja mamka uš večne kl'ynçeli a meľi taki çosk še to volalo. To bylo take drevo s takom dlugom ručkõm. A õni sebe vžõni a do tego peca še tak pozryli, troxe sø to tam tak poryxtovali a potem sø to rozgarnyli na boki a çošig aj vybrali, nasazali pľexi, kež otvorili, voňalo šumizne, kež otvorili, takø buxty ružovulinkø a jakø byly dobrø s tego peca. To na Vil'ije, to ke byly tri gožiny, uš poľyna takø byly narezane, uš našçypane f stodoľe a õni uš kurili, ľebo tu byvali

tatkov brat a meľi tri žeci a oni dycki spykli s patnosť kil'o monki tyx buxtof. Jag už byly tri gožiny, tag uš kuril'i len tak trešćalo f tym pecu. To uš potem im to tam zryxtoval'i a ta stryna bes syň nošila, bo mex tu byval'i tak, co meľ meľi dve izby a jedna syň byla, žyška to valajom ganek, aľe široke. No a to meľ meľi spoločny. Tak to prenošal'i do naz a tam to pykli. Ke to otpykl'i, zaš kuril'i, zaš prišl'i han ćotka s pl'exami, bo u niy aňi ňimeľi tego peca.

Ros prišl'i ta ćotka a xćeli sə tu teš cošig upyc a mamka ňimeľi kedy, tag jim len zakuril'i a gvaril'i: „Uš sə to tu, ćotka, řonćce, bo jo ňimom kedy.“ Na oni prizabyli, otvorom pec i skoro zgorane. To mušol morove na to bedlic.

* * *

Zabijačka: To ke še šla šviňa zabić, tak sə pozval'i takom rožinko takom blikšom. Rano fčas prišol koľač, pyrvy to tag ňezabijaľi jako teraz buxarem a tak. Aľe to xyćilo pynć xlopov jom – tom šviňe sval'ilo, to bylo kviku, co kvićala ta šviňa. A ke bylo veľko, bylo aj byda jom sval'ic. A potem už aj uvaril'i varonki: to je gorolka varono, to še spol'il cuker a ňe aby zgorol a do ňego še dalo pore hrebićkov a calej škvorice. Potem to sl'oli vodom a dal'i do pohara, do fl'aški pol tego ľehu a ot polu nal'oli tyj cukrovj vody s tymi hrebićkami, potem to tag umyšal'i, to bylo barzo dobre. To pil'i sə pri tem pynkl'ikami – to byly take poharki, co takom řonćkə m'aly.

A potem kež už byla šviňa rozebrano, tag už meľi morovy garñec, dal'i na šporhet, kapušnice, to bylo do kibl'a kapušnice. Teraz mynsa našekal'i, umyl'i a do tego garca a varil'i. Hožil'i tam cebul'kə, hožil'i tam aj peprićeg a varil'i. A v drugim še už zaž varily žimňoki f takim šaćoku veľkim. A potem ke navaril'i, tag roznošal'i po pl'acu v bañeckax, či uš tril'itrovo, ľebo pežl'itrovo. Tak tam dal'i pore žimňokof, mynsa a ty kapušnice i že aby sebe pojedl'i. No a baxora potem pykli. To umyl'i a potem pykli. Moja mamka gvaryval'i, že jejij mamka, ony sə to ňexovaly ty baxora na švynta a pykli jiy ve Viľije po večeri. A ke prišl'i, ňešmeľi ježž niž od mynsa aňi ňic, a ke prišl'i s polnoćnyj, tag vytahl'i s peca a potem šedly a jadly ty rožiny keľo jiy už bylo teľo.

Zapísala Adela Ďuricová (2002).

Čierne, okres Čadca

5.61. Pestovanie ľanu. Jarmok

Rozprávala Anna Stráňavová, narodená r. 1927 v Čiernom.

Pyrvyj tu soľi aj ľyn. Našoľi ľnu, ňekupovali plötno a vyrobili sə go doma jako moĝli tak. Xlopoĝ na gaće. To go našoľi a roźil še tu. To šli, to go tergaľi a potom go šćeľaľi večor po mešoňčku. A ty baby špyvovaly pri tym. Šćeľaly a špyvaly sə pri tym. No a potom ke go našćeľaly, tag go braly tyn ľyn a potom go sušili doma kolo peca a meľi takə trepadlo. Jednoĝ rynkoĝ žerźala tyn ľyn, očypkə ľnu a drogoĝ rynkoĝ tak po ňim robila, co go vytrepala peknuľinko. A potom s tego pryndly ňitki, kto veźol doma utkać, aľe kto ňi, na Hyrčave to tkaľi, aľebo bar'že, že byl tyn tkoč, co tkoľ. Narobil plötna a potom go trabylo vybyľić, bo to bylo čornə. To sə go nastrygli na jakə kusy xćeľi už na takə. Ke bylo horuco, v ľeće vystryľi a ty žeći mušaly išć, ke byľi doma a poľyvać a ke usylo, zaš poľyvać. No jako krasne vybeľalo. No tag mex sə pomogaľi.

* * *

Na jormog me_xoźyvali peši do Čace. Z vajcami, vajca predaź na petrol', na soľ. Hlavna vec to bylo, aby bylo čim zašvićiź a na toĝ soľ. Tag vajca doma tag ňejodaľi, to zbyraľi, ke meľi aj ty kury a f pynźaleg do košajki. To byly takə košajki a na vajca byly takə sloŋiňonki. Šlo še, aľe žoden še ňeodv'os, ľebo ňem'ol pyňazi na vlak. Xoźil vlag už dolu, naľe fšecko peši a bosu. Bosu, to kirpce ňoz ze seboĝ, ľebo pri Čacy jiy obul na nogi a že jako puže do mesta bosu. Nə to hufy šly ľuže už ze Skaľitego, z Vyšňigo koŋca a my tu mex še pripojaľi. Prišli mey do terhu, tam kupovaly židoľki kury, kupovaly maslo, vajca, kto co m'ol doma takə, tak xćol predać. No a potom tam aj kupila še krova f tym terhu, ľebo ke xćol predaź gazda krova, tag joĝ kľuźil do terhu. A tam joĝ kupil zaź gdošig od ňix. Prošacka male tam kupovaľi. Jarmag byvol každy pynźalek. A pret švyntami v žyň Toĝmaša. To še volalo, že na Toĝmy, vykladňi jarmag na Toĝmy. To

teš šly z vozami, kto co takø m¹ol. No a kež mex šli s tergu, to mex kupili uš tyj soľi a petroľa. Naľe uš šli pytol cukrik, aby ši doňešli, ñeegzistovalo cukrika. Po vojňe dovali stravne ľistki. A na ñiy byl jeden ľistečeg na pomaranče. To ši dostol naň tri pomaranče. Ňebylo, a keby aj bylo, tag zaž ñimeľi sə to za co kupiç. Ňekupili žeçom, to žeçi, xužatka, xožily poza okna, za buxy, zašpyvol pod oknøm a gažžina vyšla a podala mu buxtø.

Zapísala Adela Ďuricová (2002).

5.62. Tri ľudové piesne z Čierneho

1. **Ej, ideme, ideme**

Ej, ideme, ideme
ej, xodňička ñevyme
ej, dobri ľuže vezom
ej, xodňiček povežom.

Ej, pušce nas tu pušce
ej, za ty vaše vrata
ej, vedeme vam žynča
ej, ze samego zlota.

Ej, ze samego zlota
ej, a z dobrej ocel'e
ej, tyn beže pasovaç
ej, Hance do pošcel'e.

2. **Čin, čin, borovička**

Čin, čin, borovička
čin, čin, šľivovička
/: Kozala mi mila prišc,
že kež bedom štyri biç,
že mi do b¹olø ľička: /

Čin, čin, boroviñec
čin, čin, šľivoviñec
/: Kozala mi mila prišć,
že kež bedom štyri bić,
že mi do bíoly viñec :/

3. Dolu spoza Gruñi

Dolu spoza Gruñi
dolu spoza Gruñi
potočečki céčom
potočečki céčom.

Staro Putyruľa
staro Putyruľa
poľešnički pečom
poľešnički pečom.

A kež iy upečom
a kež iy upečom
sama si iy zjezom
sama si iy zjezom.

A pri tym šporhetku
a pri tym šporhetku
nožički še grejom
nožički še grejom.

Zapísala Adela Ďuricová (2002).

Svrčinovec, okres Čadca

5.63. Moje deti

Rozprávala Irena Kubková, narodená r. 1919 v Svrčinovci.

Šesnož rokov jeg mala, kež jex še vydavala. No zabilo mi tægo
mojogo xlopa. Zostalo mi žecko, no a potom jex še zaž vydala drugi

ros. Kež byla ta roľa, treba bylo košíc, xalupa ľečala, no a mòm tri žeći. Tyn najstarši, co mòm s tym pyrвым, tag je xemicki inžiňer, no a tyn drugi kľuk moj, tyž je inžiňer, zaž ekonomicki. Cera mo ekonomickom školə, aj jej žefčatko na vysokom ho ňezebral'i, je vyxovavateľkom f Čacy.

Svažba byla fajno, ľuži jako to pyrvy na svažbe. Malay bíole šaty, s tymto drugim, kex še vydavala, už jey mala podvičkə, čepec taki, bo už jey byla vdova. Jako my žil'i, no jo še nadrela, bo xčalam, by še ľyn žeći mal'i ľepše jako jo. Rano do roboty do Bohumina, xlop tag už o dvox stanol a robila jex. A dobrej mala žeći, bo mi pomogaly aj oňi robić že co, aj dobre še mi učil'i. A xlob v Bohumiňe robíol, išol rano o troj a prišol večer o d'evatyj. No a veru tež my mal'i krovə, stavíal'i my še, jak koň tag jex še narobila, ozaj. To aňi človeg ňemože vypovežeć. Aľe žeći mòm dobrə a važim sy to. A snažila jex še im tyś coj im mogla. A muž ozaj tyś. Ňexoži opity, ňigda ňic, ľyn co by ta korunka pre ty žeći, kež byl tyn jedən plat ľyn. Ozaj, človek ty žeći uš tag dyržol, co by byl'i godňi. No, mysl'im, že to aňi ňeňi dobre, taki spravňi być, bo ňeska to vižim, ty spravňi še ňimajom dobre.

Tag my še tropil'i, aľe momə še fšecy raži, ešće aj təras, kež pridom, ozaj, spominajom, to ňeňi jak pyrvej, ozaj, jako pomogal'i, jako žil'i. Luže, tak še raži mal'i, no ňeska je každy, kež troškə, to jedən na druhiho, ozaj, jacy ľyn som.

Zapísala Lubomíra Sivčáková (1986).

Svrčinovec, okres Čadca

5.64. Spomienky na detstvo a mladost'

Rozprávala Irena Kubková, narodená r. 1919 v Svrčinovci.

No mala jex štyri roki, keč še začnula pyrva svetova vojna. No tag uš to bylo šecko zorganizovane, uš to bral'i tyx xlopof, no a ešće potym gvaril'i, no už iže aj naša, ta naša fronta, či to byl foršpun, tak še to volalo. Tag Mačej mə xyčil za rukə, gvari poj, idəmə tam še pozrač, či ešće ňeuvižimə təgo tatki. No a vyšľi məj a čakal'i məj

asi dobre pól gožiny, bo to šlo furd jedno za drugim. Naroz už iže aj naš tatka xudoček. No a keď naz viželi, tag ešče zaskočili s_ tægo voza a dali nom ty cvibaki, baliček tyx cvibakov a gvari, Žofička, Mačejek, væžni Žofičkæ za rukæ, icæe ku mamičkæ dudomu. A oņi vyskočili na_voz a šli daľyj. Za štyri roki potym prišli, za štyri roki še vřočili. My mæy mločili zbože a jo jex šežala f slome, aj čotka, aj ty bapki prišli pomoc. A mamička zaž jim. A naroz iže taki cuzy človeg do_nas, al'e maľi fusy, ñepoznala jex, že xdo by to byl. Rošm'oli še troškæ a væšli do izby. A jo gvarim mame, vyče co mama, do nas šol daki cuzy xlop, icæ še pozræč. No a oņi šli a vyšli plačõncy s tyj izby, že no to go už aņi ñepoznoš, vež je to tatka, očec prišol. No a potym už jako tatkov brat, šestra teš, mæy mločili, učekali fšecy do izbi a už mæx še radovali fšecy s tægo, že uš prišli. Al'e prišli barzo xori, jakumšika maľarije, či jak co to bylo, take cošik taka xoroba to byla. Lym žimnicæ strašnæ a zaž horučka vel'ika. A potym še lečili po tyj bil'inkarkay žekaje. To še lečili, podlečili še a ešče potym dožili, šak to pri mñe umreli xudoček. Sežemžesatštyri rokov m'ali. Už byli aj u nas ty parački, bo to mæy lym v žime drapali pyre, kedy by bylo še inzel'. No tag uš potym še u naz robili ty parački a zaž že inzel'. Keč še to uš potym, uš treba bylo išč že inzel', mamičke to po vol'i, keď už bylo došč, už mæy mušeli posluchač. Poveželi došč je uš tægo a už ñesmiče vjac. No tag Mačej povæžol, vyš co, jo ižem spač a jo či zoberem šatkæ aj kyrpcy a ty počixučku vyjži, keď mamka usñe troške, počixučku vyjč, oknæm vyjž a pødæmæ. Aj mæx šli, aj mæx še vytancovali, z harfõm prišli, no utancovali mæx še a potym idæmæ nazat. A zaš počixuñinku jey otvorila to okno, væšla a mamka xudoček ñeveželi. Na tyx paračka mæy odrapali svojõm kvatæ, co mæy maľi. Podrapali mæy do určityj gožiny, do žešatyj še drapalo. A potym na gožinæ mæy mogli tancovač, al'e pyrvyj ñi. Gralo še na harfæ, to byla harmoška. Inakšyj muziki ešče ñebylo ftædy.

Zapísala Júlia Kriššáková (1981).

Svrčinovec, okres Čadca

5.65. Skromné kysucké jedlá

Rozprávala Žofia Kul'ová, narodená r. 1910 v Svrčinovci.

No a ježeňa, no jako pyrvyj meḡ jodal'i, ňe jako teras še jodo. To zme upykl'i takə buxty jakə, l'ebo jaki taki xlib upykl'i: to zətreli žito l'ebo čošika, tag zbože a s tego meḡ naosyval'i tyj muki a s tego xleb upykl'i. Mal'i mex pec, pot šporhetəm a tam mex pykal'i xleb na švyn-ta a na Vel'kom noc. F tydňu, to mex tak f trube, l'yn tag mex to upykl'i taki osuy a zedl'i. A uvaril'i jakij pol'ifki. Bodyj meḡ jedl'i šalot, l'ebo taketo, to meḡ ňejodal'i. Kapustə, žymňoki, to bylo každy žyň. Poľešniki, galuški, pučki – to je natrete zbože, naošyvane a to mamka opražil'i a zaľol'i to vodom a tak še to popražilo na xvile a omašcyli masləm kapkə. Mal'i mex krovy, tag mex to pomašcil'i masləm al'ebo roz do roka, jak kedy zabil'i jakom šviňe.

To ňe že byme to fšecko stopil'i jako to teras še fšecko stopi mašć, my mex to posol'il'i do sutka tom špyrkə a to bylo už na caly rok. Po kusyčku do kapusty, do galuškoľ. To posol'il'i, aj mynso posol'il'i tež a dal'i do sutka a to mex po kusku. Do sutka, tatka naž ňebogi, oňi to vežel'i robić ty sutki takə, žyški a putňe, a to do tego dal'i, a špyrkə tež do tego a to každym razəm, kež mex šli varić. To ši kuseg zəbrol a odrezol, uškvaril a uš to bylo kapkə pomašćić kapustə. Poľešniki, to meḡ uvaril'i zaž ml'ika vl'ol'i do tego a tag mex to jedl'i ty pučki.

Aj take psono bylo pyrvyj, takə kašə uvaril'i s tego. To byl'i takə gul'ički, takə žolte. Na švyn-ta to teš tak. Upykl'i kapkə dajakix tyx ko-ločof takix, na pl'eḡ vl'ol'i takom babə. To xožil'i na Dolňaki na mukə, aj na fazul'e. No a doňyšli, aby meḡ mal'i co ješć. Fazul'e pokupil'i, aj mukə kupil'i kapkə a to na švyn-ta meḡ napykl'i kapkə tyḡ buxtoľ. No uvaril'i kapušnicə, no bodej z m'asa, al'e takom l'yn z vajcəm, hriпки do tego dal'i. A kapustə tež uvaril'i. Oplatki to nošil tu zə Zatkof taki, pyg oplatki. Doma ix pyk a po xalupax to nošil, predovol. Nazyval'i go oplatkor, keć xožil s tymi oplatkami, tag ostol oplatkor.

5.66. Svrčinovská svadba. Spracovanie ľanu

Rozprávala Žofia Kul'ová, narodená r. 1910 v Svrčinovci.

Polazňički, to braľi s červenego smerəka, že našľi jedľički. To už bylo tri tydne še robilo ružički. Prišľi paxoľcy, zaš potancovali, ružički narobil'i a potym posledny tyn tyžyň uš to pristrojal'i. Špyvočki byly, co špyvaly na tym vože, kež mex šľi na Čornə. Polazňička jedna byla taka bíola a druga byla taka ružofša, to byla mlodego pana a to zaž byla mladuxina. Koňe pykňe ostrojənə, tutoľa takə xoxolki narobenə s pyra. Našľi takəm jedľičkə a na tym byly takə ružički a spojenə pyrka. A to bylo pyknə, f postretku ružička, aj xəmənty, fšecko ozdobyne, vəš, no prekrasne to bylo. Nə, baby špyvaly a dva vozy šly, špyvočki šly špyvajəncy na vože a my zaž na drugim vože šežəľi. Aj na saňay mex šľi v žime, aj prevroćil'i še, koňe gnal'i hantaje, aj prevroćil'i še ty saňe.

Mloduxa byla obľečəna v našix šatax. To bylo bíole fšecko. Sukňa byla, fortušeg bíoly, brokatovy, ľebo taki silonovy a ľajbik červený, kabotək. A na glovə viñec šumny, byly pyknə vince, takə širokə, paćorki – take goralki ty bíole a na šnury pykňe privynzanə tuto na zatku na tyx paćorkax. Tu byla taka kiść, fćisnute do tyj stuški a və varkoču zaž druga stuška.

Večər jəm začepil'i, po fšetkim uš. Čepec – to byla taka obolka, takə koľesko spravynə a to dala čepez na to a šnurkə a šatkə za kyrk. Keć še vydala, za kyrki, aj keć šla do kośćola, mex to nazýval'i na vac-kə. Pырvyj do kośćola, kež mex prišľi po svažbe v ňežəľe, to zaž ma inše obľečeňe a teš tyn ľajbik, al'e čorný a take ružički po tym vyšitə. A to nəm dal'i švyčkə a kolo oltara mex prešľi. To tag vyvazal'i jako mladəm babə začepynə do kośćola.

Mlody pan m'ol kistkə. Al'e družbove jacy byl'i pykňi. Sebe napytal'i koňe a bíole gaće mal'i a kabot a kižž za klobukəm takəm šumnə, ľyn takto še mu rušala taka šumna a ty pyra hore byly takə, ňe z huši, al'e to bylo takə kupenə, taka kistka to byla, taka pynkna. A šnurkə privynzanə a pal'ičkə m'ol a že byly žyfki, každa mušala dać

šnurkə a privynzaž na tom paľičkə. To tego m'ol takom kopə. Grajoncy šli, špyvajoŋcy. Kež uš prixožil'i ku xalupe, to špyval'i: družbove, družbove, kemu družbujee.

A čepičkə, kež nas čepil'i, to na putni šežala a potym mušel dvig- nož hore tyn mlody pan, kež jom začepil'i a pyňaze ji dać a uš potym robil'i tañez_zaš. To še pyklo, bodaj še pykl'i takə zakuski jako teras, to pyrvyj ňebyly. To upykl'i, zrobit'i takom retšom babə, to často v'ol'i na p'lex, to take baby a do tego masla natopil'i do taňerkof fšaje a tom babə močali f tym mašle a to takə jedl'i. A potym kašə doval'i, pri kaž- dym jezynu špyval'i, fšecko to bylo otšpyvanə či kašə dal'i, či kapustə, to tyš špyvali. A potym už zaž byla muzyka f stodole. Vnutru jedl'i meγ v izbe, aľe keć šli tancovać, tak f stodole, vyprntal'i stodolə a tancoval'i.

* * *

A potym zaš kež lyn mex trepal'i, šol'i meγ lyn a s tego potym plaxty narobil'i, dal'i robić. To ňebyly takə plaxty jako teraz majom, to bylo pločanə plaxty f tyx pošćel'ax. Jedny byly takə zgrebnə, dru- gə byly zaš takə cýnkə. To meγ na zahradə dal'i, kež už me je dal'i zrobić, to jedyn tam tkol a kež nom to natkol, tag mex sə to do domu na zahradə porostahoval'i a poľyval'i a to še vybyľilo. A xlopi maľi aj gaće s tego, košul'e. To bylo takə šivə, vodom mex to poľyval'i, keć slonko svećalo, furd mex to tam maľi vystretə a to obel'alo s tego slonka a pral'i mex to: to lugu narobil'i a to zvnynal'i do takij šatki a do garca to hožil'i, do varenyj vody a to še taki lug zrobit. To bylo takə glažul'inkə a s tym to vyvaral'i. Aj doma meγ mydlo varil'i – s košći a co bylo, to navaril'i mydla a to maľi na caly rok a kež ňebylo, taki mažľok kupil'i, to bylo takə podobnə jako vozy keby mašćil'i. A s tym to plotno pral'i f tym. A kijokəm uval'il'i pri studňi.

*Z magnetofónovej nahrávky J. Kriššákovej (1981)
prepísala Adela Ďuricová (2002).*

5.67. Tri ľudové piesne zo Svrčinovca

1. F Svrčinofcu

F Svrčinofcu na kopečku, bijom še tam o frajerku
f Svrčinofcu na kopečku, bijom še tam o frajerečke
o keru, o keru, kera mala sukenečku červíonu.

2. Gorolečka, čotka moja

Gorolečka, čotka moja, gorolečka, čotka moja,
ňepilax će, ej, jako fčora, ňepilax će, ej, jako fčora.
Fčora bylaž v židovej baňi, fčora bylaž v židovej baňi,
a ňeska, ej, a ňeska ší, ej, v mojej čapaňi.

3. V jedľovej hore

V jedľovej hore bučka sćinajom
a s tego bučka troski padajom, padajom
Zøber iy mila a naklaž ogňa
Vyper košul'kø v ňežel'e do dňa bíolego.
Mila vyprala, aj vyžehl'ila
mily ňeprišol, inymu dala - košul'kø

Zapísala Adela Ďuricová (2002).

Oščadnica, okr. Čadca

5.68. Z dejín Oščadnice

Rozprával Štefan Markuliak, narodený r. 1927 v Oščadnici.

Os'c'adnica ako taka ma vøľa historije. Kedisi kez' es'c'e ňebo-
la samostatna obec, patrøla do fil'jal'ki ako Skal'itø a potym ňeskori
m'ala veľmi peknø m'ano Podjavorskø. Podľ'a pomenovaňa jako je
to kopec Podjavorskø. Škoda, že toto peknø m'ano ji ňeostalo. To s'e
zis'c'ilo v_arxivax starij a ty_s'e tam zis'c'ilo, že Os'c'adnica m'ala aj
mito. Møsto takø, ž'e s'e vybralo mito, bylo to na nižňim køn'cu, tam

išol taki jarog na_mľin, co s'e volala akciova spoločnozď Mľinova z_Vjedňe, no a na_tym jorku byl tən mostəčək postav'ony a tam každy, gdo prexoz' il po tym mos'c'iku mus'ol plac'iz' mito. Okrəm təgoto mita aj na_inə poplatki mus'el'i naši opčəaňe, təda z_našyġ z'ez'iny plac'ic'. Doval'i top'ionə maslo v_holbax, odovzdoval'i kohotof, kury a tak, co to panstvo potrebovalo, šycko mus'el'i dovać. Doval'i təž aj kləty, drevo na porezaňe, no a təž mus'el'i robiġ na tym panskim. No potym kec' s'e zrušilo podanstvo Mariġom Terezijom, tag bylo povol'onə tym našim opčəanom starim, aby kolčoval'i ty grapy, no a tag vyc'inal'i stromy, no a potym f_tyxto grapkax s'e tvoril'i ty malohon-skə roľički. A na tyġ roľičkay veru ňebyla žodno tako uroda, nov'iacə s'olo s'e ovəs, no a potym tyn ovəz byl taki bydny, žə go mus'el'i tyrgaġ rukami, no a potym mləc'il'i to cəpami a mľel'i tyn ovəz na mlynkax a potym s tyġ mənki pekľi osuxy. Byl aj hlad vel'ki. No a pamyncəm sə, co moġi ňebogi rod'ića gvarily, že kez' bylo malo tyġ mənki s təgo ofsa, tag dovez'l'i z_hory buka a təgo buka dal'i na dvor, pot_tyn buk podložyl'i plaxtə čystə a pil'il'i, təda rezal'i təgo buka a ty reziny padaly na tə plaxtə a potym ty reziny s təm mənkom, co bylo namľetə s_təgo ofsa myňšal'i a takə potym osuxy pekľi. No a to bylo takə, že ňebylo to zdrovə no a potym prišol hlat, mor a ľuz'i zəmrelo v roku t'isizosemstoštyricəd'osem, kez' byla ta xol'era tu aġ v z'ez'iňe. Ftedy z'yňňe zəmrelo aš tricət – štyricəd ľuz'i. A vəru iy ňexoval'i tag jako təras, že kaġdəgo do_rakvə, al'e pri kos'c'eľe vykopal'i takə vel'kanskə jamə a do tyġ jamy potym ty myrtvoly doval'i. Dal'i vyrstvə myrtvol, vyrstvə vopna a zaz' nasul'i tak, ľebo gdo by byl kaġdy z'yň tricət – štyricəd ľuz'i poxovol. No a širila s'e nakaza a veru tag hodňe ľuz'i tu tyš pomrylo. No naši xlopi robil'i, najv'iac po horax s'e tropil'i, no pol'il'i drev'ianə vongľe, tə vongľe pol'il'i v_Ďedofcax, tak s'e volo jedno mejscio Mil'er, a tyš pol'il'i tə vongľe aj f_Cixəj a tam s'e tyž volo tak to istə mejscio z'e s'e tə vongľe drev'ianə pol'ilo, tyš s'e to volo Mil'er. No a potym to odvoġal'i preć to napal'onə uhľe, no al'e tam s'e malo ľuz'i zamestnalo, potym hodňe iy mus'alo iz'z' do_zahraňiča, pošľi do_Ameriki a tam jakos'ig na tyġ robotax c'aškiy v_ba-

ňay zarob^íaly, co zaz' žyvíly ty roz'iny, co tu ostaly dōma u_naz v z'ez'íne. Potym jakoy jey uš spominol, že kopal'i tēda ty gropiska, premeňal'i ty grapy a ty kameňe na ty roľe, tak potym urobilo s'e takē zorōmpki. Každý tyn zorōmbək s'e počyto na stod'evəď'esaddva dñi. No a tyγ zorōmpkov je tu štyricəď' d'evəť počnez zorōmpkəm Goborovim a kōnči to až zorōmpkəm horə u Lysəgo Goborovim aľebo inač povez'anə zaž Vres'c'ovim zorōmpkəm a zaž na Vyšňim kōncu. No a tak to pomalučku potym ty zorōmpki za_s'e poz'yľyly tag jako ty ľuz'e tam byľi podľa dñi, kəľo gdo na tym panskim odrobil, təraz do tyj kñigi mu potym napisal'i, do tyx pozemkovyy harkof, kəľo dñi odrobil, na təľo dñi mu potym zapisal'i do tyγ ľist'in. No a tys' tam badac' f_tyx staryγ zaznamay ako napriklat Šedry f Trenčiane, že co c'i ľuz'e doval'i na ty dodafki jako už jex spominol, to top'ōnə maslo, ty hoľby, potym tyx kohotof, no a uš co to panstvo potrebovalo, to doval'i. No to bylo tag na cəlyx Kysucax takē zaužyvanə. Každō z'ez'ina dovala cos'ig inə. Z'es'ik to na šestaki s'e počyta, z'es'ig na grajcare, z'es'ig na vreca, z'es'ig na pory a to každə toto panstvo potrebovalo odəvzdaž' ako tyn produkt, podľa təgo tēda doval'i, co s'i panstvo žjadalo. No tacy zaz' zomožnejšy kez' už byľi, kəry m'āľi kōňe jako, tym s'e ľepi žylo, ľaxcəj, ľebo zaz' zvožal'i drevo panskə na_pilə dolu, to s'e tam potym rezalo na_pil'e a za_s'e to na_dəski a potym s'e to otsuvalo vagonami preč.

Zapísala Adela Ďuricová (2002).

Oščadnica, okres Čadca

5.69. Vianoce

Rozprával Štefan Markuliak, narodený r.1927 v Oščadnici.

No tak, xcəc'e ved'ed' jako to tu v Os'c'adñicy bylo na s'vynta. Tag və Vil'ije, to bylo jako u naz v Os'c'adñicy s'e robilo caly z'yň i prez z'yň. Šyckoymə mus'el'i naryxtovac', narezac' sečki, dreva nas'c'epac', narobyc' sə šyckə roboty až do večōra. Aňiymə ňes'məl'i

jes'c', aňi nič, až večor byla ta s'c'edrovečerno večera, al'e ňebylo ňi-jakə m'aso, nič, l'yn kapusta, z'imňoki, groγ a takə: fazul'a, to s'e jadlo večor. No a pred večorom es'c'e s'e šlo do xl'iva poodbyvac' krov'y a kez' məx šl'i s xl'iva, tag jeymə vz'yňi oc'epkə slōmy, to s'e oploc'ki volalo a do domu, do xalupy, l'ebo nebyla izba, kuxyňa, to byla l'yn jedna izba. Tə slōmə γmə doňes'l'i do xalupy a po večeri s'e ta slōma rozəslala a potym calə s'vynta γmə na tyj slōme spoval'i – z'ec'i aj ojcov'e aj šycy γmə tam spoval'i na tyj slōme. To γmə s'e šycy na to strašne c'ešil'i. No a potym v Bože naroz'eňe uš s'e ňes'm'alo aňi nagloz gvaric', jakos'i tak c'ixo, l'ebo kec' s'e naroz'il Pan Ježiš, no tak to mus'el'i γmə byc' šycy c'ixo.

No a potym už və S'c'efōna, to uš s'e xoz'ilo poza okna u nas. To γmə večor už išl'i poza okna, al'e es'c'e tag bylo, že və S'c'efōna rano məx xoz'il'i vinšovac' po xalupax. Šlo s'e aj do roz'iny, do svojj, al'e tag aj sem-tam z'e da'lyj. Kez' rano jex prišəl do təgo sus'eda, no vyncel' jex xoz'il do bapki, to jey byl es'c'e maly xlapec taki a rano bylo c'ma, zafčasu, tag mamka mə vz'yňa na gyrbet, vyňesla mə, postavila tam do s'yňi a jey uš potym otvoril z'vyre a už jex tam tyj bapke s'c'yňs'c'l'ikoval, no a tag jey začon:

„Do Bōx s'c'yňs'c'e na s'c'yňs'c'e
na tynto novy rok
vynšujem vōm zdrov'ie s'c'as'c'e caly rok
na statačku rosxovaňe
na z'ec'uškax poc'ešeňe
hojnos'c'i, pil'nos'c'i, urodajnos'c'i
f kōmorax, f stodolax šyckigo dos'c'i
aby s'c'e bol'i vesel'i jako v ňebi anz'el'i
aby s'c'e məl'i šyckigo dos'c'i a u Boha milos'c'i
paňe hospodar'u, paňi hospod'ina
Pan Bōx pomōk tyn stary rok prečkac'
a və s'c'as'c'u a zdrov'u novəgo s'e dočkac'
jako naši stary obyčoj mival'i
jedyn ku drugimu sebe xoz'ival'i

a veľa dobrého sa vynšovali
tag aj jo – s kresťanskej pobožnos'c'i
a s prateľskej naklonnos'c'i
hoľo, vynšujem vŏm s'c'as'c'o, zdrov'io
na vašix poľax, na vašiy roľax
na šyckim vašym hospodarstve
do kerəgo vas Pan Bŏx pozostavil
ľež ňi na jedyn rok, aľe na veľa rokŏf
aby s'c'e moĝli ľepšə časy vypros'ic'i, vyžadac'i
a kec' priz'e čaz goz'ina ot saməgo hospoz'ina
pravə pokaňe učinic'i
prespevujmə s Kristəm Panəm
až na veky vekov amen
poxvaľen Pan Ježiš Kristus.

5.70. Ako sa dakedy obliekalo a čo sa robilo v zime

Rozprával Štefan Markuliak, narodený r. 1927 v Oščadnici.

Xoz'il'i ģmə tež aj na s'vynta po Trŏx kraľax: „My tra kraľi prišľi zme g vam...“. Dva razyx xoz'il po tyx Trŏx kraľax. Jeģmə obəšľi calŏm z'ez'inə. Nə už jeģmə s'ə potym z'yľ'iľi tymi peňazami, keľoģmə už nazbyraľi.

Obl'ečəňe u xlopŏv bylo s plŏtna, na každy z'yň, to jeģ aj do školy tak xoz'il, až do dvacəd rokŏv možno. To dŏma s'e z ľnu napryndlo, natkalo plŏtno a bylo zgrebnə, pačesnə a c'ynkə, trojakə to plŏtno bylo. C'ynkə plŏtno to s'e nos'ilo na ňez'eľe. S təgo byly košul'e aj gac'e c'ynkə, to s'e nos'ilo v ňez'eľe. A s təgo pačesnəgo, to s'e zaz' na každy z'yň, košul'e aj gac'e. Jo es'c'e jex xoz'il f kyrpcax aj do hory v z'ime, ke jeģmə furmaňil'i, bo inə tu ňebylo u nas, ľyn ta furmanka. Təraz uš to šycko zvezŏm traktory. Aľe fťədy aj myģmə məľi koňa, tag jex xoz'il s tatkəm d'evət – d'esatročny už jex xoz'il do hory v z'ime a f kyrpcax, odmarz'ľi mi p'lynty, zmarz'ňŏňə šycko. A təgo koňa, to s'e ňedalo aňi ud'erzec', to f tyx kyrpcax to s'ľiže s'e po

s'ňegu. Potym mi juž ušyľi takə kopyta, to bylo zə sukna, to bylo jako takə papuče a na tox tə kyrpce obul, no tak potym mi už bylo c'epľi.

Gnoje s'e voz'ilo calom z'imə, təraz ňesazom z'imňoki. Ftədy po šyckix tyx kopcaŷ bylo pəl'no posaz'ənə, to bylo šycko obrob'ənə jako zahratka, šyckə ty zogony. Kez' jey aj voz'il tyn gnoj tym koňem horə, tag z'es'ika bylo tag dal'eko, horə na ž'idovə aj na dva razy – try razy do pələdňa a roz – dva popoledňu.

* * *

F štyricətymštvořtym roku, štyricətymdrugim jey vyšəl zə školy a potym jeymə odrazu šľi do Tatřof furmaňic', tam byla strašno kalamita v horay na Podbanskej, f C'ixej dol'iňe a taje to šycko bylo povaľanə. Tag jeymə tam xoz'il'i zvožac' to drevo, s'ahovaz' na sklatki. No a tag jex tam pošəl už odrazu jakoŷ zə školy vyšəl. Začaly prazňiny, uš jex skončil, tag odrazu jey zapryngol koňa a pošəl jex tam furmaňic'. No a na drugi rok təš a tam mi tatka oxoryl a potym byl uš xory. No a tag mi es'c'e tatka gvaril, kez' uš cyc'il'i, že už asi bez'e koňec: „No, jak s'e pravym jinam, tak ty s'e tu ňetrop, z'ec'i rozďaj po službay a ty s'e jiz' z'e učyc'.“ No, tag reku, dobre. Tag jex potym ňvez'ol, co məm robic', tag jex ty z'ec'i xc'ol rozďaz' do služby. Ta nojmločo, co asi dva roki m'ola, jey dol do jednyj c'otki až do Košarisk a təgo xlapca jey dal zaz' do Halady, a tam dol təgo mločəgo a ty z'evuxy, byly dve s'ostry a es'c'e aj brat, no i že oni s'i uš pojdom z'es'ika samy služic', bo oňi es'c'e do školy xoz'il'i obidve. A tag jey byl doma tyz'yň som jako a uš teda pədəm a rozyndəmə s'e. A prišlo v ňez'eľe, šycy s'e posxoz'il'i do kos'c'ela, prišľi a dal'i s'e plakac': „S'c'efan, my ňigdy ňebedəmə služic', my xcəmə iz'z' dədomu, my mus'imə byz' doma, my c'e bedəmə poslucac' a bedəmə tu s tebom robiz' a pomogac'.“ A tag bylo po šyckim, po šyckim učeňu a jeymə tag ostal'i. Tag jeymə s'e tropil'i jako s'e dalo. Joy byl nojstaršy. No tag jeymə gazdovəl'i, žodən c'i korunə ňedol. To ňebylo tag jako təras, ftedy žodən ňedol, es'c'e mi pokutə poslaľi, že ňeposylom s'ostrə do školy, prišľa mi pokuta s'edəmsto korun zaplac'ic'. Ľebo kez' byla bəz jeseň robota, treba bylo kopaz' z'imňoki. Al'e byl tu taki orgaňis-

ta, čo aj učiteľ byl, tag jex potym za ňim zašəl s'e mu pos'c'ažovaž' a potym mi gvaril: „Ňeboj s'e, mòm na školstve znamos'c'i.“ Aj mi to potym tə pokutə otpus'c'ili.

Jejmə məl'i try krovy a koŇa. Tə krovə jednə jex predol, čo pootpocol pogryp a šyckə ty utraty čo bylo a ostalo ņom es'c'e dve krovy aj koŇ. Pomogol jex tym sus'edom, čo ņim'al'i koŇa. Tag jej vøz'il gnoj, orol, zvožol a oŇy mi zas' prišly pomoč, kez' mi trabylo, jako u nas s'e krajaly z'imŇoki, to lupki nazyvajom, kez' jix pokraja, tyn z'imŇok. No a tag mi prišly pomož nakrajac', prišly mi pomoč posaz'ic', no a joγ jim za_šel orac' a tag jakoγ moč, tag jex s'e s ņimi matlol. No l'yn horšə to bylo, že ostalo mož dlugu po ojcax, l'ebo kez' obidva byly xori, ņedalo s'e, ty zogony s'e pozastav'aly jakoymə məl'i tamtaje, jako do zostavy s'e dalo. Byl zogon, pan za tyn zogon c'i dol, kez' mu vřoc'iš, do c'i dva c'is'ic, a l'e aš kez' mi vřoc'iš, to byl tyn intarəs s təgo. Taki žyvod jej m'iol a pry tym jex s'pyvol.

Aj jex furmaŇil, aj jej do hory xoz'il, aj jex tam pošol. A l'e zas' kec' jex pošəl preč, ty z'ec'i byly samy, to ņebylo poratku ņijakəgo. A l'e oŇy uš to tag mə jako rešpektoval'i, jako ojca l'ebo čo. To kez' jim povež'ol, to idəmə, to idəmə, tak s'e to robilo. A kec' xc'el'i aj pogoŇiz' na xvil'e, dobre, xcəc'e goŇic', tak tam jako je ta xalupa, jako stojimə, a tam horə vyšyj je taki potočək. Ku potočku a nazot. Es'c'e xcəc'e goŇic'? Es'c'e ros ku potočku a nazot. Už je s'c'e s'e nagoŇil'i? Dobre. Uš s'e jim ņexc'alo a hotovo. No, aj trabylo drevo, aj na z'imə. To ņi tag jako təras, že ftədy s'e ņekupovalo uhl'o. To trabylo na calom z'imə dreva naryxtovac'.

5.71. Tri Pudové piesne z Oščadnice

Ž'ivəčko, jagoda
Ž'ivəčko, jagoda
vz'y na mi c'e voda
a či voda, či ogyň
čix c'e ņebyl hodyn.

Põdəm zaň, põdəm zaň
trebaz' mi ñedajõm
a s takix poval'ačov
gazdove byvajõm

Vydala mamka, vydala z'ifkø

Vydala mamka, vydala z'ifkø

/: do cuzej krajiny :/

Kez' jõm vydala, aj prikozala

/: by jey ñexoz'ila :/

A jo s'e spravim ftočkəm jarabym

/: a jo c'i pril'ec'im :/

Oj, heš, heš, ftočku, ftočku jaraby

/: s tøj b'oləj l'al'ije :/

Ñezgaňojžə mə, nojmločo s'ostra

/: s tøj b'oləj l'al'ije :/

Jo jey jõm s'ola, aj pol'ivala

/: po mñe s'e prijina :/

Tebe je dobrə, nojmločo s'ostra

/: pri svojej mac'eri :/

Lež mñe je byda, byda prebyda

/: pri cuzym xlopovi :/

Tebe maz' buz'i, glovičkə glaz'i

/: stoň horə, z'ivəčko :/

Po zahraz'e xoz'ila

Po zahraz'e xoz'ila

a rynkami lõmila

/: ay Božə moj, Prebožə

co jey urobila :/

Zapísala Adela Ďuricová (2002).

Skalité, okres Čadca

5.72. Moja svadba

Rozprávala Alojzia Lašová, narodená r. 1919 v Skalitom.

Málag dvacať jedna rokôf. Zeznamil'i me še, ľebo byl tu zbl'iska. Jog byla tu s tego kopca hore. Bylo naz hodňe doma, sež žyfčackôf, štyro xlapcy. No tag nas počiskaľi, jako še to gvaři. Ke přisel a pytol, tak to počisľi, no ić, co bežes doma robić. Svažbe me meľi tako malo, bylo to po vojňe, jog byla z dvojičkôf, sranda, šostra še pyrvy vydala. Přisel mlody pon a doňos persćonki a ta šostra ňebyla doma. A on mi uz m'ol tyn persćoneg davaž a tatka gvařyl: ňima jej doma, žeši posla a on še strašne zaražil. Jok še vydavala potem o rok. No ta svažba, druski špyvaly, bylo ig hodňe, f karcme pograľi, potancoval'i, pogošćil'i še. Pyrvy daval'i truhl'ice, aj pošćyl', aj perine, no a potem xľeba, koľynde tymu gvařil'i.

Hodňe še ňexal'i vyvolać f košćoľe a potem sy to jeden z ňig rozmyšľol a bylo po svažbe. To še mojego xlopa mamka tag vydavala. Jok přisla na přistupki za ňev'aste. Meľi tu dve krovy, gazdôfke meľi a potem byly ty kontigenty, tľabylo hodňe robić. Žeći še nom sypaly, tľi xlapcy, tľi žyfcontka. Pozyňil'i še synove, aj žyfki še povydavaly v jednym momenće. Na Rakovyj je jedno, jednom mome doma a jedno je v Zborove u Bard'ejova. No a tyn zyvod ňe byl taki moz ružovy. Byľi tu starši ľuže, xlopova mamka a esce m'ala aj šostre a ta byla šľepo, ňebyla od narožyňo, aľe xožila po dvorak, dostala jakomši očnom xorobe a s tego ošľepla. No tag jeg m'ala aj zaopatrovać, aj žeći byly, aj tej roboty.

Zapísala Lubomíra Sivčáková (1986).

Skalité, okres Čadca

5.73. Zvyky a obyčaje v skalitskej doline

*Rozprávali Anna Papíková (A.P.), narodená r. 1934 v Skalitom
a Anna Hargašová (A.H.), narodená r. 1936 v Skalitom.*

Páračky

A.P.: Pŕy pŕorkak to bylo, to pŕorka ŝe dropaly uz od Lucyje jaz do ostatkoŕ. A to us ŝe ftedy ugvaŕylo: o strasydlak, o carod'ejnicak, o zoľetag a o pŕespankak. Zaŝ potem v žime mex pŕy pŕorkag meľi aj paracki, aj na pŕontki xožil'i mex. To kolovratek, tyn vozek ŝe to u naz nazывalo. Vozek, co ŝe na vošku pŕynže. Vžyny ty ze tŕy ze ŝtyry ty susedy od vecora a do žeŝontej, ot ŝodmej do žeŝontej, poľ jedenostej, us ke bylo poodbyvane, pŕyndly. A gvaŕylo ŝe rosprafki a my jako jesce žeći my jesce pocuval'i. Ŝpyvalo ŝe pŕy pŕorkak. Syćko take v nareću co byl'i, syćke f skal'ickim.

Na Luciu

A.P.: Na Lucyje l'yn, aby najpyrvyj vižol kazdy voto tego xlopa, ňi babe, bo jak ći pŕysla baba do xalupy, to bylo žľe. Po co ta Lucyja pŕysla, beže ŝe mi caly rog žľe vožić, ňescynŝce na tymto ŝveće. To ŝe gvaŕylo: žiŝka je Lucyje, natŕyće žvire cosnokem, gdo vy, cy ňepŕyže ňejako guŝľica, jako carod'ejnica, co pocaruje, aby ŝe krova ňedojila.

Na svätého Jána

A.H.: To na ŝvyntego Jona zafcaz raňa ot poľnocy, ke ŝe rozvidňalo, tak kerysyka te baby byly zavisle na tym ml'iku a na maŝľe. Ňebylo cym macyć, na maslo tŕebalo pyňonze. Tak sla a zbyrala te rose. Jako moj tatka xožil za mojom mamkom a tak pŕes taki vyrx tak xožil ku ňi a tak ces potok. A pŕysel za tyn potoceg a vižol, ze to ona zbero te rose, poznol, gdo to byl.

A.P.: Na ŝvyntego Jona, ke byl uz vecor pŕet ŝvyntym Jonom, to us ty baby sly, ty carod'ejnice, vžyny ty maŝňicki na gŕybed a vexež a sly a zbyraly. Zbyraly te rose a do tej maŝňicki. Poj roŝicka do maŝňicki, aby bylo mož maselka, mož ml'icecka. A zgory jasno a zdoly krasno,

aľe do mojej mašnicki syčke maslo. Tak carovaly ty baby. No zaš ta, kero zaš baba vežala tag ľycyc, po doktorak še ňexožilo, tag zaš zbyrala z ževynćig mezov želiny. No jakom us trovecka rostla, s takik po ževynćig mežak. To nazbyrala, pry kazdyj mezy še pomodľila, ževynž Ojcenasoľ, ževynž Zdravasof, ževynć Slava, tag jy to tyrvalo aj tŕy gožiny, kim ty meze obesla. Lynze to nazbyrala a teras se gvařyla: mušim dovać pozor, želínecki moje, aby šće še mi ňepomynsaly, bo jednymi bedem carovać, a drugimi bedem ľycyc a tak si bedem v byže pomogać. A tu bylo rojovńicek, ex, to je želínecka i pře tebe Jańiceg i ze prycaruje zaš pře ty žyřćacka zaš tyk frajeroľ. A potem uz zaš ke bylo žejake žecko xore, tag us potem mu na to, byla tako vitano baba, uz m¹ala odmodľone ty trovy aj ty želiny, aj zaš jom zavolaľi. Ona doňesla, uz ususyla ty želiny, aby jig m¹ala na caly rog doma. A potem uz vžyna tyg želínov a dala do vody, ke to žecko okompala, umyla a na poľu kozala takim kolem dve žury vybiž do žeme, take voto, kŕnseg žury. Take voto, male žurki vybiž do žeme a te vode kozola dakemu s xalupy a ona se sama sebe gvařyla: henta žura, to beže na zdrove a ta žura drugo beže na umřytego, na xorego, že uz ňevynže s tego. A vyzŕnce te vode vyľoć, aľe ońi ňevežel'i, kerom oznacyla za zdrove a kerom za xorobe. A ke jom vyľola, to aj joy byla te vode vyľivać, ke byla žeckem takij sušeže. Ke vyľola vode do žury, co bylo na zdrove, ońi še ćesyľi, ze žecko vyzdrovi a ke do tyj drugej žury, ej, to beže xore, ľipež beže, xore beže.

A.P.: Na švyntego Jŕna še ogňe poľily, u nas to jesce i doteras poľom. To še pry xalupak, ňi, to še pyrvyj hore nazbyralo, tam špyval'i, tancyľi: ta ma veľki ogiň, ta ma mynsy ogiň.

Na švynty Jŕn tez rano, ke uz zafcasu fstanuľi, kto pyřfsy fstanol a m¹ol ňejake ty vyraski take na sebe, ke byl taki goscovity, tag uz ľećol zafcasu, jesce slŕnecko ňebylo vynžŕne, uz aj o styřŕy ľećol, bo na švyntego Jŕna je veľki žyň. Tag zafcasu ľećol do stužinky, nabrol vode, aby še s tym omyjŕl, bo to je švyntojansko vožicka. Tag us še ňŕom omyľ i ze beže, aby še mu to straćilo. Tes_še to omyval'i s tym aj žyřćacka, to zaš xožily zafcasu, kero xćala, ty xudobňyjse žyľki to zaš poslaľi: ić tam, bo pyrvyj bylo žyř stužinkof, bo še krovy pojily

i še pasly, vožily a ič tam do tyj stužinky, umyj še, vež vody a švyntojansko vožicka, ty carovnom moc f sebe mos, a jo še myjem pyncima paľcami a soštom dloňom a ňek sycy paxoľcy za mňom goňom. Take zvyki byly.

Prvyj byly dřeváne xalupki a to ony ty carodějnice zaž aj s tego progů, no jako byl dřevány prok i ze tam ustrugaly troxe tego dřyfka aľebo to zaš ty baby, co še byly, zaž ze ta vy carovač, ta vy carovač, tag zaš poslaly xlopa, ľebo kerego, aby s tego progů ustrugol tego dřyfka, zaš ty krovy potem kažily, aby to ňeuskožilo jym, tak še zaž boľi.

Ono še to aj na tyn švynty Jõn vecõr, to keremu še xčalo, tak sel vartovač. Aľe ňevygartovol, bo ta baba mĭala takõm bĭolõm plaxte obľečõnom, takõm z domacego plõtna a pot tym te mašnicke po nasyumu, na gřybeče a õna sla, bo do põlnocy mušala xožić a ke uz bylo põlnoc, tyn Jõn zacynol a ta noc kõncyla, zbyrala te rose, ke us padala, ty želĭny a do tyj mašnicki, õna še bola kero, aby jõm zoden ňestřetnõl. Bo ěi xlopi by jõm byľi vyzuxaľi.

A.H.: No jako aj ty želĭny, ke ta baba nazbyrala, tak takto oslavovala: švyntojanske želĭny, vy carovnom moc f sebe moče, rošickõm šće skropĭõne do cysta, idem se vaz nazbyrač a ževynč xorobõf xcem z vami zmyvač. Aj malym žeculĭkõm xcem od zľynku pomõgač. Zľynk, to je ke še zľynkĭe, take narazove.

A.P.: Zbyrom jo vaz želĭnecki, zbyrom, aľe ňi ze svojõm mocõm, aľe jo vaz zbyrom ľyn z bozõm pomocõm. A sypula, oblaľiac, vřodovņicek, rojovņicek, ex, to je želĭnecka i pře tebe, Jaņicek. Ox, ty vřodovņig ževynčoraki, z ževynč, ošem, sedem, sesč, pync, štyry, třy, dva, jedyn a s tego jednego aby ňezostol aņi jedyn. A ty vřode vřodovaty, ĩodynč po gruňag i po doľinak, tam še hojdõj a popijõj a ľuckim koščõm pokoj dej. Jakož do ľuckego byk čala vľos, tag do jeho koščõv a nervõf, tag aby š ňego aj vyľos. No, želĭnki moje, uz jok se vaz nazbyrala, aľe mušim se na vaz dač pozõr, aby šće še mi ňepopľyntly a ňepomyľily. Jednymi bedem carovala a drugimi bedem ľycyla. Tak se bedem v byže pomõgala.

Ke košci boľaly, õna us s tymi želĭnami dala, umocala tõm vodõm:

a skil' ižež vožicka, zaš še vody zbyrovaly. Vody še zbyrovaly z ževynčík stužinkoř. To aj jok te vody zbyrovala. Aľe to mušalo byž z ževynčík s třok štvorkoř, jako s pľacoř, tam na ty tři stužinki a ňešm'ol će zoden střetnuć. Bo i ze keby střetnul, tag uz je to ňeplotne. Tes_še tam modľilo Ojčenaš, Zdravas, Slava a skil' ižež vožicka, z Jeruzal'ema m'asta, coš tam robila, Kristu Panu rany obmyvala, obmyvoz rany, obmyvos kopce, kořyňe, kamiňe, obmy aj to gřyšne stvořyňe, kere bedem s tom vožickom zmyvala. A potom ke še zaž zmyvala ta vožicka, to še: vožicka cysta, omyvaž Ježiša Krista, obmy aj to ľucke stvořyňe s tyg ʰostatkoř, opl'ufkoř a ze syćkig zlyk skutkoř. To še zaž us přy tym, ke še us potem nazbyralo tyj vožicki. Aľe to aj staři ľuže xožival'i tu, kera to vežala jako nazbyrać a potem jesce aj doma pozmyvać.

A.H.: Aľebo aj krovy tes_še zmyvajom, aľe z myntkom. To je tako byl'ina tako kořsko myntka. Ke še mu ňeco staňe, ke na poľu aby še mu ňeco ňestanulo, ze normal'ne skoce a še třepe a ňimoze daľ išć. Tak potem tyn xlob muš zebrać copke z glovy, tři razy do ňyj napľuč a zebraž a po gřybeće koňovi.

5.74. Tri ľudové piesne zo Skalitého

1. Ej, Skaľite, Skaľite

Ej, Skaľite, Skaľite,
šynžolkem pobite
pobijaľi xlapcy
přy mešoncku v nocy

Ej, pobijol, pobijol
gřexa napobijol
ošňik še mu ognol
šynžol še mu zlomol

Ej, přeto je Skaľite
xudobno žežinka

Ľebo je pobito
calo ze synžolka

2. Ej, uz mi grajom

Ej, uz mi grajom
aj na bubnay bubnujom
ej, /:kamaraci :/
moj kuffrycek pakujom

Ej, přestonće mi
moj kuffrycek pakovać
ej, /: bo še idem :/
ot frajerki odebrać

Ej, ot frajerki
ot taćiska mojego
ej, /: ňedozyl še :/
poćesyňa svojego

3. Iže svažba

Iže svažba zdoly, přykryvojće stoly
Hej, stoly ňepřykryte, hej, lyski ňepomyte

Vařečka pod lavom zarosla otavom
Hej, sviňe v rogu ryjom, hej, kočki lyski myjom.

Po co šće tu vy, Gořane, po co šće tu vy, Gořane, přyšľi
keć šće sebe kija ňedoňšľi

kija, kija, z dubovego dreva
ňebylo vas tu Gořanof třeba

Zapísala Adela Ďuricová (2002).

NÁREČIA GORALSKÝCH ENKLÁV

Pohorelá, okres Brezno

5.75. Ako som dal urobiť nový voz

*Rozprávali Ondrej Dubec, narodený r. 1906 v Pohorelej
a Mária Dubcová, narodená r. 1909 v Pohorelej.*

Nale čo id'emy robiť, vos_stary, tak treba spraviť nový a tu koruny ňet. Bodej žə t'e porazilo! Samopřfšə treba isť ku Ťeš'arovi, do_Refki. – A ty, Jořku, keľoš_peňazi za koleša bereš? – Dvesto korun. – Joj bohu, a štyri koleša, ta to treba baňkə vyt'ahnŏť. – No ta uš_spravil koleša, aj šytko, apštok, na predək, na zadək, no a təras ku_Refkovi.

Joj, Ondro, ňemom kedy, prid'_na_tyžžyň! – No a do_tyžňa kigo boha byď'em robiť? – Nale ta na druhi d'ěň mi otkazal – prid'_Ondro, byď'emy voz_robiť, okuvaď byď'emy.

Na ta jag_my voz_okuli, ta žəx šəl do Čərnakova na_drevo aj zə_žyňom. Oj ale prid'emy koňec Postali, žə ona id'e na Stodolčkə taďe – a ňemožəš sə vezd' na_voze – žə napešo xytrejšy prid'e. A ja tamtaďe okolo Pily žəx xod'il pazd'_voly, a ony z mosta zvrťly a durγ_z_ŋ mosta do_vody, čym na vřx, tym na spodək. A nohə mi pricviklo, dobre pod'_ajtər ňe, na tak təraz řop_sebe čo xcəš, voz_və_vod'e. Na tak potom z_domu prišli a i na volox, i rukami dvihali z vody, a voda doz_vel'ka – Hrŋon – na tag my potom podvihli. No a jo byl byγ_obu-xem zabil.

Rano go buď'im – Ondro stavaj, treba nom izd'_na Klobuč po_s'ano! – Ale Mareň, drabiny ňespraveňə, vos_treba robiť_seny! – Ta čo təras? Xytro, pomahalay_mu, a spravili my vos_seny. Nale tu pri voze vel'a roboty – xytro tyn rozberať, zakladad'_na_koleša lefčə, drabiny, a potom my už išli po s'ano, ale paus əščə bylo treba na_vos. Išli my na tə Klobuč, bokem, straxota tam byla isť. Bylo treba trimať, na ja

to ňevladala. Pripravil na drabinə dve skaly a tag_my prešli takim stŕmym bokem s_takim velikim vozəm. Prišli my dŕomu, muxi, slepcə kusaly, xytro poskladali s'ano a zaz_my šli dalej po s'ano nad_Hamər.

Pri kopaňu krŕmpel'ov dręľ gadov_bylo təl'o, len my sə obz'eraly, čo sə robi. Təl'o bylo gadov_bo sə hnojivo ňes'alo, ta na jednəj roli i dvacəd'_my zabily take jak pr'ad'ena. Ta straxota a bosə my xod'ily kopad'_aj hr'abat', obuvi ňebylo. No ale ukusil jednə gad_žynə. Noha opuxla, očərňala, mus'ala iz_do_doxtora a dręľ inekcyje ňebyly, len lękami to rozgaňali a zeliny pripravjali na nohi, ta doz_my poctupily.

Prišəl ku mňe horar, žə čy ňepud'emy rubad'_do Čərnakova. A ja mu povedal – to vyvrat'isko polŕmanə? No a kohoš_kamarata? – Vet'_pud'e aj Žou aj Maťej Pol'akof, tam tr'a byd'e'e. Na tag_my šli a tag_my rubali. Potŕm əščə prišli dva a prišəl Kral' – to horar – ku nŕm. – Xlopi, to drevo, čo dostaňet'e deput_tak s_Kost'elňikŕvgo kopca čo byly post'ahovanə zatki, tag_it'e si pozred'_na_Košariska. –

A my sə zaxy'tili, pobrali sikery na pleca z_Žovym a hibaj dolu Dupačkŕm. Xybaj ja si na Dupački zapal'oval cigaretle a Žou mi kiva rukŕm – ňepal' – a čo xcəš? To vid'iš dajakego jeleňa ošarpanəgo. – Xyba prid'em ku Žovovi, pozręm do_boka a tu təl'i medved'_jag_bəč-ka. Zavolŕm na ňego – Macu, čŕs tam robiš – ale ŕn_ňič, len hr'abe pod_vyvratəm. A tag byla na dreve halus', ta klopnŕlx po těj haluzi zə tri razy, ta sə uš potŕm obzrel, ale tyn dodola ňešəl. Tyn ponad_vyvra-ta preskočyl jag_čert. A tymi horami ked'_začŕl ist', ta až do druhej strany do_Stŕosu a bŕhvę čy aj dodňeska ňeut'eka.

5.76. Příprava na svadbu

Rozprávala Anna Jakubčová, narodená r. 1942 v Pohorelej.

No keť id'e bys_sval'ba, ta tri tyžňe pret_sval'bŕm volajŕ ohlaški – idŕ v_ňed'ele do_kost'ela na veľ'kə ŕmšə, mladuxa id'e a vezme zə sebŕm druški – dve, tri, kotra keľo ma, z_dajednŕm xod'i i šəst', sed'em, no a tak_xod'o tri ňed'ele za sebŕm.

Ostatňe ňed'ele uš_pret_sval'bŕm ta xod'i mladuxa volat'_po_d'ed'ňe

s_přřřom druřřkom, ale z_mladuxiněj strany na_sval'bə, oblečyna v_oplecku, sukňi čarněj, a pot_spotkəm ma vyřřyvany pëndlik – tyn pëndlik na_mařřnyě vyřřyty, a sukňa vykasana dohora, červenə oplecko a červeny hantux ku tymu. Šatka bjala, řřtofka. Z_dom_do domu uř, d'e rod'ina – pod'ľa təgo jaka – čy bliska, tag_vola r'adně, řřby priřřli na sval'bə, a kotra daleka, ta len tak.

A večər sə pozgaňajə řřyny a krajajə rezaņcə na sval'bə do polěfki, z_dvacəť – tricəď_vajec.

Pres tyřřyň už_na_sval'bə hotujə, kuski pečə kaďejake, s t'asta kaďejakego, tvřřdə z val'kanəgo t'asta i orexovə.

A f_pjatək sə pozgaňajə řřyny a pečə kolačə. Pečə f_pecy takej vel'kej, zə sto kilo muki kolačə bjalə i makovňiki.

A f_sobotə uř_sə hotujə na sval'bə. Byďə dary nosit' večər. Tag var'ə, stoly nos'ə, s_xyřřov_vynařřajə. No ked' uř začnə xod'id' z_darami, ta už nukajə kaďejako. Kmotra prid'e z_darami, prid'e iy_dvacəť a priňes'ə tortof, kuskof, hlavňicə, paplony, obras, mjaso, palėnkə. A uř každəgo poucťə. A jag_idə hət, ta kařřdymu davajə balički – to f_papėrox pobalenə tri, řřtyri kuski, to jako zato, čo byly z_darami. Ďefki zəstavajə, aj take mločə řřyny, kmotra, a čakajə mladəgo z'at'a oblekad' ruxo. On prid'e s_paropkami a spēvajə, pred_domym stojə zadluho, potom pridə dnuka, ix_poucťə a potom začnə oblekat' periny. Xod'ə d'efki, vezmjə hlavňicə, zařřytə ñe calkəm a xod'ə kolo paropkof spēvajəncy, a zato čo vyspėvajə, mus'ə im paropcy dať peňaze do_periny. Paropcy iy_obracajə na d'if, davajə im halėňiki, ğombiki, ale naostatku musi i tag_dat' sto korun abo dvesto. A mladý z'ad' musi dakedy i t'isicpjacto dať. Ked' uř_řytko poxod'ə, ta sə rozyjdə, to už_i dve i tri hod'iny. A rano uř_treba ist'_přřřə na spovėď_do_kost'e-la, mladuxa, mladý z'at', rod'ičove a najbliřřa rod'ina. S_kost'ela zaz_idə ku mladuxi na fryřřtyk. Tam sə rozyjdə a uř_sə kařřdo obleka, uř_sə pripravujə na_sobařř.

Mladuxa sə oblečə a od_mladəgo z'at'a pridə koňe po_ruxo, po_periny. Pridə řřyny a polazňičkə majə na_voze, a spēvajəncy pridə ku_mladuxi a tancujə f_xyřřy s təm polazňičkəm. Kotra čo vid'i, čo sə jej pačy, to uxyťi z_domu. Treba davať pozor, čoby ñepobrali. A tėras

sə jednajō za_periny – kmotra sə jedna z_mladəgo z'at'a rođ'inom. Muš'ō dat' – keľo pasikoľ, tel'ō koruňikoľ. Potom keď_zaplat'ō, dajō na_voz a idō hore d'eđ'inom – ale id'e aj mladuxa s_fřštykem ku_svekre. Idō spevajōncy aj druški s_ňom na aj take mločə žyny.

Potom svekra mladuxi dary dava, čo jej prixista. Mladuxa to šyto vezne domu, a už za ňom prid'e mladý z'at' z_rođ'inom aj cyganami a tam otpytovankə robjō. Potom idō na_sobaš.

5.77. Ako sme išli na huby

Rozprávala Zuzana Mat'ušová, narodená r. 1970 v Pohorelej.

Mamka naz_zavolala, žə puďemy daďe na_huby. A už my sə vybrali, šli my okolo cyganov a prišli my koňez_Grečkovej a tam my sə napili s_těj studňički pekněj. No už_my prišli do_hory, Šəfcove šli s_nami təš, ale len Joško.

My, Mat'ušova rođ'ina, my už mali vjaz_huboľ, a Joško ňemal, ta sə rozreval, ta mu mamka museli zgaňat' toty huby. A už ja žəx sə təž rozrevala, bo žəx təž niž ňemala.

No my sə potom už_záčōli na_konaru hojdat' a moj brat Miro, jako furd_ōn ve, sə z_Dankom pohadal. Najprv ōn začōl, a Danka potom začōla doňgo metaď bloto. Danka sə ňom potom strat'ila, išla daďe do hory.

My už byli f_straxu, uš prišli my domu, a mamička – a d'ež vom Danka – a my – žə ňevemy, d'esik odyšla.

Potom už asi po takej pōlhoď'inki, keď my byli doma, sə Danka ukazala a išla spoza_vody. My byli už na'ešyňi, lenžə mamička a z_ockem už byli calkem prekvapeňi, jak to Danka tu prišla. Potom ňom poved'ala, žə ōna to uš_pozna, calə tə trasə z_hory až do_Pohorelej, bo žə ōňi tam robili orjentačny bex.

No mamička jō xcala aj zbit', ale jag_vid'ala, žə sə to dobre skōnčylo, ta račj jō nahala len tak.

Jedōn d'eň, keľ_si moj brad mily premily zlomal rukə, ta mamička išla s_ňim do_Brezna. My z_Dankom, Hankom zəstali doma. Pohadala žəx sə ja zə sestrom a tag_záčōli my sə nagaňad'_okolo domu.

A ja xytro vbehla do kuxiňi a s'adla žəx si za dvere a oprela žəx sə o_kasňe. Prišla moja sestra miləna, xyťila, nactavila ruki, vbehla rukami do_šyby – a praask šyba, napoly.

Keť prišla na staňicə mamička, ta jej uš_poved'ali, žə dōma mōmy šybə zhubənə. No mamička prišla, ta potōm byl əščə vjačy ramus, xytro z_Dankōm na pohotovost', no lənzə uš_prišli pozd'e, lebo rany už_byli starə žəby jej mohli zašyvat'. A mamička mala potōm əščə vjačə trapeňa, bo moj brad mal rukə zlōmanə a Dana jə mala porezanə.

Zapísala Dana Jakubčová (1982).

Liptovská Teplička, okres Poprad

5.78. Oblievačka na veľkonočný pondelok

Rozprával Peter Madač, narodený r. 1942 v Liptovskej Tepličke.

Paropcy (regrući) še zešli večor do dōmu a še ražili. Na dve partyje še rozželili, xtor a partyja že pujže kōmpač. Rano keč še rozvidnaŋo, už začoli kōmpaž_žyfki vedrami ze žimnōm vodōm s potoka abo ze studnički, že byŋa studna. Snažili še pokōmpaž_žyfki rano ešce pred veľkōm omšōm. To še kōmpaŋo f starych šatox, f staryj harmače. Xtor a už maŋa frajyra istego, no to zavouaŋa go do dōmu, poharik še vlaš. Po litanijax paropcy išli po šmiguršce – to byŋa jak pozvanka na zabave večor – pret každym dōmym, že byŋa žyfka, partyja paropkōv zastaŋa i vykrynčili žyfki pred dōmym na cešce. Večor byŋa f karčme zabava. Cygani grali a žyfki staŋy pret karčmōm a paropcy f karčme. Kež už byŋa dobra zabava, roskazovaŋa še damska volynka. Kež neprišŋa frejyrka po svojego frejyra, ta jyj daŋ zagraž marš – vōn ze zabavy! Regrući, xtore byli odebraći na vojne, ta xožili špyvajōncy po žežine, i žyfki xožiuŋy špyvajōncy vjačinōm za tymi regrutami.

Čo to je komput? Kež byŋ komput (vypŋata), ta xŋopi išli do karčmy. Komput še robiŋ pri faktorovi v dōme. Koruny še daŋy dokopy, rozželiŋy še na dni, zrataŋy še te dni, každý dostaŋ jednake častke. Čo še zvyšiŋo, daŋo še na omše. Za ostatne še kupiŋo palōnki.

5.79. Ako sa pásli ovce

Pastyru, ofčaru,
nepas po močaru,
ale iž na hole,
tam či byže dobre.

Na holi, na holi
robi še povoli,
pašeš ši kaže xceš,
do škody neprižeš.

Bača je f kolibe
a pastyr v žežine
pri frejyrke neraz
a škoda je teras.

Najpyrv byu košar f Kimberku pri Vašcu. Tam my mali pašynek, aj hory. Naši stari ocove kupili to od Vaščanof. Kež byuy ofce tyžžyn – dva na tym pašynku, potom išli na hole, to yme mali ode štatniy lesox f prenajme. Pučaliymy popuatkí. Tam byuy ofce do augusta. A v auguśce prišuy na pokošone polany. V auguśce byuo stryžyne. Gazdove ši išli postrigaž ofce na polany. Tyn presun ovec s pašynka na pašynek, s polany na polane, še voya redyk. Gazda išeu na košar a pobrau te šitke harmate, sužiny: gelety, čyrpaki, pučyry i šmaty. Kotu mušau byž mežany, bo to byua najlepša žyntyca.

Pri tym košaru byu dašek (pristrešek), pot tym daškym spavali huavni dojčare a stražili ofce pred vilkami. Kõnča nõg zrobili ognik, žeby im byuo ceplejši. Holelnik po odvarenu žyntyce zanoz im napić še horučki. (Žyntyca še želi na horučke i kisle žyntyce), aby nebyli uáčni. Gazda, čo grožiũ, xožiũ pregrozac košar. V nežele tyn gazda, čo še mu grožiũ, prinõz obet pre ofčarox. V ješeni na Gale abo po Gale išuy ofce do žežiny na rosat.

Na račički še rosratuvaŕo to košarovane: buž na štiri nocy, buž na žesać. Toto šitko ražiu saŕašny gazda, xtorego zvolili gazdove, to byu jag ryxtar na košaru, na saŕašu. Baća, xtory chćaŕ baćovać, mušaŕ zuožiť kaučyje, s tego še grožiuŕa škoda. Ći, čo pracovali, robili na tym košaru nastauo, xožili karmiž ofce aj prez žime. A gažžina go xovaŕa za to. Nepušíuŕa go na prŕžno.

5.80. Ako sa obliekali ženy a muži

Rozprávala Anna Madačová, narodená r. 1943 v Liptovskej Tepličke.

Baba mjaŕa oblečŕone kidle, šurc, bjaŕe spodnice pot spodek, čižmy skasovane, čo še skasovaŕy alebo kapce šite ze sukna. V nežele še baby pooblykaŕy tak: rajblik, oplecko, kidla, šata, neželne čižmy, zametka, čepec, xomel, baršanka, tak še šuo na velke omše. V žime še kapce nošiuŕy a v leće čižmy. Muoda baba, kež išuŕa na litanije, ta še oblekŕa a tag išuŕa v ručniku z maŕym žeckym, v leće v ručniku a v žime v čuhe. Na Gody, na Velke noc še xožiuo v bjaŕym. Xožiuŕyŕme žyfki do kostouŕa na pŕnočne omše f partox: želŕny rajblik, oplecko, čarna šata z glotu, ručnik na vyrchu na plecax.

Žyfka, co še iže vydavać, voŕa še muoduxa. Keć še vydava, voŕa še nevjasta. Prez ohŕaški muoduxa xožiuŕa oblečŕona tak jag na pŕnocy. Kež išuŕa na velke omše, byuŕa pooblykana do party, šata bjaŕa, spodnica bjaŕa, bjaŕa kidla, bjaŕy rajblik, oplecko, golyr vyšivany, obauki vyšivane, parta s perŕami, paćorki na karku, šlajer čisto bjaŕy, stuški.

Muody pan ma ozdobjŕony ručnik, bjaŕe xoŕošne, pot xoŕošnami gaće, gŕmby na boku i na rynkavax, košula ze širokimi rynkavami, sardak vyšivany, pyrko muodopanske na peršay a na kuobuku, čarne čižmy.

Družba: byli dva družbove – pyrŕši od muoduxi a drugi od muodego pana. Aj muoduxa maŕa pyrŕše a druge družke. Družbofske pyrko še daŕo na kuobuk: hušace kostŕony, pyre hušace, ozdoby nastrigane na kocki, haras, perŕy, stuški farebne: ružova, želŕna, bjaŕa, žŕŕta farba, i korbać.

Parta: xomel, koruna, ozdoba, peruy, vy nec, stuški čarne na spo-dek, švjatę na vyrx. V sobote rano prišuy družki pripnoć pyrka druž- bom a tag išli pytaž rodžine, vinšovać po žežine.

Huavny družba byu oblečony jag mudy pan: košula vyšivana, dva ručniki, kuobuk z družbofskim pyrkym, korbać, čižmy.

Zapísala Júlia Dudášová-Kriššáková (2016).

Malé Borové, okres Liptovský Mikuláš

5.81. Jeseň a zima na dedine

Rozprávaťa Emilia Kysel'ová, narodená r. 1920 v Malom Borovom.

Prvvy bylo roboty, aľe veselo. Kíe bylo us po žatve, potem pris-la ješyň, tak še repa kopala. To še u jednyx susedof kopalo, potem u drugix še vykopal. To napekl'i repovyx kabacoř, repňokof, slaňiny. Zarezol še baran, navarilo še baraňiny, pol'yfki a tak še najadlo. Zaš tej ľavorovice daľi vypić, to še ze zyta robilo. Zyto še kíšilo z odmla-dym keľoší, dluęie casy, no a s tego še to robilo. No a kíe še repa vy-kopala, tak še potem ľan trepol. Natrepalo še a potem še uz zacynalo žimne obdobe, tak še prontki zacynaly, ňi? Kíe še prondlo, nazgaňalo še žyvek, kazdo s koňžel'om. Potem prišľi paropecy z harmanami, za-cyňi grać, špyvać. Daktory xyćol, kíe fajcyl, potpol'yl tom koňžyl'. To ľyn tag hug urobilo, uz bylo zgorane, naprynzone. Jeden vecor še bylo u jedneho suseda, drugi vecor u drugieho, tam, že byly žyfki. Že ňebylo žyvek, tam še ňexožilo. V žime vožil'i xlopi na krovag gnoj, robil'i žejaki'e metly, na brezy išľi, narobil'i metľov a to še predavalo. Xlopi prez žime byl'i doma a jaz na jor šľi na roboty. Co zarobil'i, to prez žime minul'i. To ňi jako teras, ze xozo na tyžňofki, aľebo kazdy žyň du domu. No bylo i v žime veselo. Pred Lucyjom žyň še robily krize, ze by ňemotalo a cesnokým še to zvenku naćyralo. Od Lucyje do Viľije še japko jadlo, no ľebo še robily haluški a do kazdej še dol papyrik, tam še napisalo m'ano paropka a potem še ty haluški varily. Ktoro vysla navyrx, xitro še lapilo, otvorilo še a ze to m'ol być xlop, aľe ňevym, cy to byla pravda, cy to ľyn take srandy še robily.

Zapísala Ľubomíra Sivčáková (1987).

Malé Borové, okres Liptovský Mikuláš

5.82. O mojej mladosti

Rozprávala Margita Tkáčová, narodená roku 1938 v Malom Borovom.

Joy mala taki zyvod za mloži. Očec xožol po škľarce, moja šostra še vydala do susedof, potym kupil'i dom na vyššim koncu na Malym Borovym. No, joy zaž mlotso ľen žyvecka zostala z mačerom doma. Xožila jex smrecki sažic a vdy mi maž juz uvarila cy dva vajicka, no veš ši, ľebo i o cym tam bežes? Kopaž motykom bylo treba, smrecki sažic. No vera od raňa do vecora, do tak'ij trečyj hožiňy cloveg aj vyglodňol. Cyy byla mlodo, cy starse baby xožily ty smrecki sažic, tag tego pol'itrika čaju a ty dva vajicka, ľebo kie dak'edy škvarek slaňiny maž odrezala, švinka še vyxovala vera tako ňevel'iko, a vdy mušala, maž mi dala: Margitka, veš ši krošenki, abyš ňyprisla podaremnice spoza kriu, aby ješ priňesla kušicig galynzi, co bedyme mež vecor jež uvarić pri cemu. No vdy, vdy, vdy jex ši vžona krošinke. A tako starso jedna, co ňimala žeci, ona jus cez obed nom ňedala aňi odyxnoć, uz ľen popretku, jesce ňebylo aňi pol' jednyj, juz me mušaly is kopać ty jamki a sažic smrecki. A ona ućekla, aňi me ňyvežaly, že še stračila, uz mala i krošne naryxtovano tego dreva. A mama, kieľo razy jey dostala buľe do xyruptu – že jež byla teľe casy, kieľ prisla i o štvyrtej hožiňe. A ona xojco maćeri nagućila, nasym, tymto mladym žyfcyntom. Že šće to, poňiveroće še, cy to frajirov moće, za frajirami xožice? Aľe za jakimi frajirami xožime, kie teraz me prisly, nazberaly me tego dreva i s krošnom, ľedva jey vydyxovala.

No i tak. Aľe to byl veselsy zyvot. Taki zdrofsy. Taki prijymňysy. Luže še maľi raži. Aľe teras, jo ňevym, co še to porobilo, jako prisla tento demokracija, to jedno drug'ymu zazracňe zoviži. Co je toto za hruza, jo to ňevym poxopić. Jedno ku drug'ymu jak ci pove: Spalaž dobre? Spala. A kie še mo pozdravić, kuko do žyme. No co hľazis, kiež ňiz ňestračila! Tag je to hrozny zyvot. Aňi še mi zyž ňexce.

Zapísala Jolana Pitáková (1997).

LITERATÚRA

ANDRÁŠ, Matej: Severné hranice Slovenska. Bratislava: Vydalo Vydavateľstvo KUBKO GORAL 2007. 138 s.

BEŇKO, Ján: Osídlenie oblasti. In: Zamagurie. Národopisná monografia oblasti. Zost. J. Podolák. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo pre Odbor kultúry ONV v Poprade 1972, s. 15 – 33.

BIAŁY, Zbigniew: Polski Spisz. Historyczne uwarunkowania kultury ludowej tego regionu i sposoby jej badania po II wojnie światowej. In: Polski Spisz. Prace Etnograficzne. Zeszyt 22. Studia Spiskie Nr. 1. Pod redakcją Zbigniewa Białego. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. DCCCXI. Kraków 1987, s. 7 – 57.

BUBAK, Józef: Polskie gwary spiskie. In: Polski Spisz. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego DCCCXI. Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego 1987, s. 233 – 262.

BUFFA, Ferdinand: Atlas slovenského jazyka. III. Tvorenie slov. Časť prvá – mapy. Bratislava: Veda 1981. 424 s. Časť druhá – Úvod – Komentáre – Dotazník – Indexy. Bratislava: Veda 1978. 248 s.

BRŮCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wyd. Wiedza Powszechna 1957. 807 s.

CAMBEL, Samuel: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov (1. oddelenie: Osnovy a iný materiál nárečový). Turčiansky Svätý Martin: Nakladom vlastným 1906. 624 s.

Červený kláštor. Vydalo vydavateľstvo ČSTK–Pressfoto v Bratislave pre Východoslovenské múzeum v Košiciach. Zodp. redaktor J. Smola. Text: V. Kejlová. Foto: A. Jiroušek. Výtvarný návrh: K. Izakovič.

ČONGVA, Jozef: K dejinám Slovákov v Poľsku a k ich kultúrnemu vývinu. In: Zahraniční Slováci a národné kultúrne dedičstvo. Martin: Matica slovenská 1984, s. 193 – 200.

DEBOVEANU, Elena: Polska gwara Górali bukowińskich w Rumunii. Przekł. [z rum.] Stanisław Gogolewski. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN 1971. 158 s.

DEJNA, Karol: Dialekty polskie. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1973. 283 s. + 70 map.

DORULA, Ján: Červený kláštor ako významné stredisko národnobuditeľského hnutia v predbernolákovskom období. Prednáška v Jazykovom odbore Matice slovenskej 1. marca 2006 v Prešove.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Goralské nárečia (Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine). Bratislava: Veda 1993. 169 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Goralské nárečia (Poznámky na okraj hesla v Encyklopédii jazykovedy). In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, s. 92 – 101.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Slováci v Poľsku. In: Studia Academica Slovaca. 24. Red. J. Mlacek. Bratislava: STIMUL 1995, s. 52 – 56.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Jazyk Slovákov v Poľsku. In: Dialektologica Slavica. Сборник к 85-летию С. Б. Бернштейна. Исследования по славянской диалектологии. 4. Ред. Л. Е. Калнынь et al. Москва: „Индрик“ 1995, s. 172 – 182.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Rabčianske nárečie v kontexte oravských goralských nárečí. In: Rabča. Vlastivedná monografia. Pre Obecný úrad v Rabči vydal Peter Huba, Dolný Kubín 1995, s. 132 – 142.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Kapitoly zo slavistiky. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monografia 27. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2001. 187 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Deklinačný systém substantív v goralských nárečiach z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov. In: Slovenčina na začiatku 21. stor. Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie (Prešov 5.-7. marca 2003). Ved. red. M. Imrichová. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied PU v Prešove 2004, s. 311-319.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Pavol Országh Hviezdoslav (1849 – 1921) a Roman Zawiliński (1855 – 1932). – Slavica Slovaca, 40, 2005, č. 2, s. 97 – 103.

DUDÁŠOVÁ – KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: O nárečiach na slovensko – poľskom jazykovom pomedzí na Spiši medzi Spišskou Magurou a Poľskom. Nárečové bohatstvo. – Národná osveta. Mesačník pre rozvoj kultúry a záujmovej tvorivosti, 16, 2006, č. 11, s. 18-20.

DUDÁŠOVÁ – KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Nárečie Spišskej Belej v kontexte jazykovej situácie na severnom Spiši. In: Spišská Belá. Zost. Z. Kollárová. Prešov: Pre Mestský úrad v Spišskej Belej vydalo vydateľstvo UNIVERSUM v Prešove 2006, s. 362 – 367.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Slovensko-poľské jazykové pomedzie v kontexte teórie jazykových kontaktov. In: Ponad hranicami. Kultura, literatura i język obszarów pogranicza. Red. J. Kułakowska-Lis, Kazimierz Sikora. Krosno: Prace naukowo-dydaktyczne Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie. Zeszyt 26. 2007, s. 41 – 46.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Goralské nárečia na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí. In: SLOVENSKO-POLSKO. Bilaterálne vzťahy v procese transformácie. Ved. red. J. Hvišč. Bratislava: Slovensko-poľská komisia humanitných vied, vydateľstvo LUFEMA 2008, s. 215-231.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy. In: Spišská Stará Ves. Vlastivedná monografia. Zost. B. Malovcová. Prešov: Pre Mestský úrad v Spišskej Starej Vsi vydalo vydateľstvo UNIVERSUM v Prešove 2008, s. 315 –323.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Горальские говоры на словацко-польском пограничье с точки зрения современного словацкого языкознания. In: XIV Меѓународен конгрес на слависти. Охрид, 10-16 септември 2008. Зборник на резимеа I том, лингвистика. Уредник С. Велковска. Скопје: Македонски славистички комитет 2008, с. 191 – 192.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Kapitoly zo slavistiky. II. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2008. 312 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska. Acta Universitatis Prešovensis. Prešov: vydateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2014. 224 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2015. 286 s.

ĎURICA, Milan Stanislav: Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí. 4. vyd. Bratislava: Lúč 2007. 864 s.

HABOVŠTIAK, Anton: Diferenciácia oravských nárečí vo svetle kolonizačných prúdov. – Jazykovedný časopis, 9, 1958, s. 117–138.

- HABOVŠTIAK, Anton: Oravské nárečia. Bratislava: Veda 1965. 544 s.
- HABOVŠTIAK, Anton: Atlas slovenského jazyka. IV. Lexika. Časť prvá – mapy. Bratislava: Veda 1984. 464 s. Časť druhá – Úvod – Komentáre – Dotazník – Indexy. Bratislava: Veda 1984. 368 s.
- HORÁK, Gejza: Nárečie Pohorelej. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1955. 250 s.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: Sobrané spisy básnické (básne príležitostné). X. zv. Druhé vydanie 1939.
- ISAČENKO, Alexander Vasilievič: Versuch einer Typologie der slawischen Sprachen. – *Linguistica Slovaca*. I., 1939 – 1940, s. 64 – 76.
- ИСАЧЕНКО, Александр Васильевич: Опыт типологического анализа славянских языков. In: Новое в лингвистике. III. Москва: Издательство иностранной литературы 1963, с. 106 – 121.
- ISAČENKO, Alexander Vasilievič – KOLLÁR, Dezider: Slovensko-ruský slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1959. 564 s.
- KARAŚ, Mieczysław – ZAREĘBA, Alfred: Orawskie teksty gwarowe z obszaru Polski. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego LXIX. Prace Językoznawcze, zeszyt 6*. Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego 1964. 148 s.
- KARAŚ, Mieczysław: Polskie dialekty Orawy. Część I. Fonologia i Fonetyka. Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego 1965. 194 s.
- Карпато-балканский диалектный ландшафт: Язык и культура. Памяти Галины Петровны Клепиковой. Сборник статей. Отв. редактор А. А. Плотнокова. Российская академия наук. Институт славяноведения. Москва 2008. 480 с.
- KAVULJAK, Andrej: Historický miestopis Oravy. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1955. 312 s.
- KAŚ, Józef: Słownik gwary orawskiej. S. XLVII. 1091. XXVIII. I wyd. Kraków: „Księgarnia akademicka“ 2003. II wyd. 2011. 1091 s.
- KLIMKO, Jozef: Politické a právne dejiny hraníc predmníchovskej republiky (1918-1938). Bratislava: Veda 1986. 182 s.
- KOVÁČOVÁ, Viera: Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína z aspektu petrifikácie a nivelizácie. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku Filozofická fakulta 2010. 175 s.
- KOVÁČOVÁ, Viera: Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach (s osobitným zreteľom na sotácke nárečia severovýchodného Zemplína). Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku 2015. 174 s.
- KOVALČÍK, Vlastimil: Pod erbam severu. Bratislava: vydavateľstvo Hojnica 1998. 200 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 343 s.
- KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2015. 704 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Hl. red. J. Kačala a M. Pisarčíková. 4. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 3. vyd. Praha: Československá akademie věd 1971. 701 s.
- MAŁECKI, Mieczysław: Archaizm podhalański (wraz z próbą wyznaczenia granic tego dialektu). Monografie polskich cech gwarowych Nr 4. Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1928. 46 s.

MAŁECKI, Mieczysław: Kilka uwag o polskiej gwarze Ciepliczki i Pogorely w Niżnych Tatrach. In: Sborník Matice slovenskej. 9. Turč. Sv. Martin: Matica slovenská 1931, s. 73–79.

MAŁECKI, Mieczysław – NITSCH, Kazimierz: Atlas językowy polskiego Podkarpacia. Część I. Mapy. Część II. Wstęp, objaśnienia, wykazy wyrazów. Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1934.

MAŁECKI, Mieczysław: O wpływie słowackim na polskie gwary na Orawie. In: Sborník Matice slovenskej. 13. Turč. Sv. Martin: Matica slovenská 1935, s. 44–52.

MAŁECKI, Mieczysław: Język polski na południe od Karpat (Spisz, Orawa, Czadeckie, wyspy językowe) z 2 mapami. Kraków: Biblioteka TMJP nr 12. 1938. 107 s.

MAŁECKI, Mieczysław: Dialekty polskie i słowiańskie. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2004. 382 s.

MISTRÍK, Jozef a kol.: Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: Obzor 1993. 515 s.

MOLITORIS, Lubomír: Slováci v Poľsku a ich kontinuita s národným kultúrnym dedičstvom. In: Zahraniční Slováci a ich národné kultúrne dedičstvo. Martin: Matica slovenská 1984, s. 201–205.

Místopis a národnostní statistika obcí slovenských. < III. zkrácené a upravené vydání knihy prof. Dr. L. Niederla „Národopisná mapa a statistika uh. Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900 s 1 přehlednou mapkou. Vyd. Společnost Národopisného musea československého v Praze : Vytiskla Pražská akciová tiskárna 1919. 232 s.

NITSCH, Kazimierz et al: Mały atlas gwar polskich. Tom 1 – 13. Warszawa – Kraków 1957 – 1970.

ONDRUŠ, Šimon – SABOL, Ján: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 320 s.

PALKOVIČ, Konštantín: Slovenské nárečia. Príručka pre terénny výskum. Banská Bystrica: Krajské osvetové stredisko 1981. 144 s.

PAULINÝ, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 358 s.

PAVLÍK, Eduard: Poľské vplyvy a Spišská Magura. In: Spiš. 2. Vlastivedný zborník. Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach pre Vlastivedné múzeum v Spišskej Novej Vsi 1968, s. 101 – 124.

SILAN, Janko: Sám s vami. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1967. 116 s.

SLOVENSKO-POĽSKO. Bilaterálne vzťahy v procese transformácie. Ved. red. J. Hvišč. Bratislava: Slovensko-poľská komisia humanitných vied 2008. 294 s.

Slovník slovenských nárečí. I. A–K. Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Vydavateľstvo Veda 1994.

Slovník slovenských nárečí. II. L–P. Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Vydavateľstvo Veda 2006. 1065 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. I. A–G. Hl. red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: Vydavateľstvo Veda 2006. 1134 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. II. H–L. Hl. red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: Vydavateľstvo Veda 2011. 1088 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. III. M–N. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Vydavateľstvo Veda 2015. 1104 s.

SŁAWSKI, Franciszek: Słownik etymologiczny języka polskiego. Zeszyt 4 (Graja – Ile). Kraków : Nakładem Towarzystwa Miłośników języka polskiego 1955, s. 393 – 394.

Słownik współczesnego języka polskiego. Tom 1 (a – ówdzie). 704 s. Tom 2 (p – zyzny). 687 s. Red. nac. E. Wierzbicka. Warszawa: Przegląd. Reader's Digest 1998.

SOBIERAJSKI, Zenon: Atlas polskich gwar spiskich na terenie Polski i Czechosłowacji. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Część 1. 1966, 150 s.; Część 2. 1970, 167 s.; Część 3. 1973, 144 s.; Część 4. 1977, 131 s.

SOWA, Franciszek: System fonologiczny polskich gwar spiskich. Wrocław – Warszawa – Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN 1990. 113 s.

Spišská Belá (700 rokov od udelenia mestských práv). Vlastivedný zborník. Zost. M. Griger. Zväzok 1. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor 1971. 120 s. Prílohy 36 s. Zväzok 2. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor 1972. 178 s. Prílohy 40 s.

STANISLAV, Ján: Liptovské nárečia. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská 1932. 564 s. + 12 máp.

Swaté Biblia Slowénské aneb Pisma Swatého. Částka I. Hrsg. H. Rothe – F. Scholz unter Mitwirkung von Ján Doruľa. Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh 2002. 920 s.

Swaté Biblia Slowénské aneb Pisma Swatého. Částka II. Hrsg. H. Rothe – F. Scholz unter Mitwirkung von Ján Doruľa. Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh 2002. 1064 s.

ŠTOLC, Jozef: Zprávy o sbieraní dialektického materiálu na Spiši. – *Carpatica*, 1, 1936, zv. 1, řada A (duchovědná), s. 235 – 239.

ŠTOLC, Jozef: Zprávy o dialektologickej činnosti vo Spiši. – *Carpatica*, 1, 1940, zv. 2, řada A (duchovědná), s. 197 – 203.

ŠTOLC, Jozef – BUFFA, Ferdinand – HABOVŠTIAK, Anton a kol.: Atlas slovenského jazyka. I. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá. Mapy. Bratislava 1968. 314 s. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Materiály. Bratislava: Veda 1968. 200 s.

ŠTOLC, Jozef: Atlas slovenského jazyka. II. Flexia. Časť prvá – mapy. Bratislava: Veda 1981. 316 s. Časť druhá. Úvod – Komentáre. Bratislava: Veda 1978. 192 s.

ŠTOLC, Jozef: Slovenská dialektológia. Bratislava: Veda 1994. 210 s.

TATRY A PODTATRANSKÁ OBLASŤ. Doplňujúce texty pre školy. Zodp. red. Władysława Skupień. Prel. A. Krčová. Poprad: ViVit s. r. o. pre MESTO POPRAD 2000. 376 s.

TATRY I. PODTATRZE. Monografia dla szkół. Red. Władysława Skupień. Zakopane – Poprad 2000.

URBAŃCZYK, Stanisław: Zarys dialektologii polskiej. Wydanie VII. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1984. 102 s. + 7 map.

VASMER, Max (ФАСМЕР, Макс): Этимологический словарь русского языка. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачова. Т. I (А–Д). Москва: Издательство „Прогресс“ 1964. 563 с.

VÁŽNÝ, Václav: Slovenské nárečia v Orave. In: Sborník Matice slovenskej, 1923, roč. 1, s. 74 – 78.

VÁŽNÝ, Václav: Nářečí slovenská. In: Československá vlastivěda. 3. Jazyk. Praha 1934, s. 219 – 310.

VÁŽNÝ, Václav: Z mezislovanského jazykového zeměpisu. Příspěvek k dokumentární hodnotě díla: M. Małecki – K. Nitsch: Atlas językowy polskiego Podkarpacia. Kraków 1934. Praha 1948. 257 s.

VELINSKÁ, Eva: III. mezinárodní sjezd slavistů (slovanských filologů) Ljubljana – Beograd – Zagreb 18.-25.9.1939. Bibliografie. Praha: Státní knihovna ČSR – Slovanská knihovna 1978. 100 s.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Hl. red. M. Kropilák. Bratislava: Veda 1977 – 1978. I. zv. 528 s.; II. zv. 520 s.; III. zv. 536 s.

Vysoké Tatry. Letná turistická mapa. Vydala, spracovala a vytlačila Slovenská kartografia, n. p. Bratislava v spolupráci so zväzom turistiky SÚV ČSZTV 1983. 1. vydanie.

WEINREICH, Uriel: Jazykovoje kontakty. Sostojanije i problemy issledovanija. Perevod s anglijskogo jazyka i kommentarii J. A. Žluktenko. Kijev: Vyšča škola 1979. 263 s.

ZARĘBA, Alfred: Dialekty mieszane i przejšciowe w ujęciu diachronicznym (na przykładzie polsko-słowackiej gwary Hut i Borowego). – *Język polski*, 48, 1968, s. 113–133.

ZBOROWSKI, Juliusz: Słownik gwary Zakopanego i okolic (opracowany i uzupełniony z materiałów autora przez zespół Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk pod kierunkiem Joanny Okoniewej). Zakopane – Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN 2009. 491 s.

ŽIGO, Pavol: Spolupráca slovenských a poľských jazykovedcov na príprave „Slovanského jazykového atlasu“. In: SLOVENSKO-POĽSKO. Bilaterálne vzťahy v procese transformácie. Ved. red. J. Hvišč. Bratislava: Slovensko-poľská komisia humanitných vied 2008, s. 232 – 237.

ŽIGO, Pavol: Slovanský jazykový atlas – obraz prirodzeného vývinu jazyka. In: XIV. medzinárodný zjazd slavistov v Ochride. Príspevky slovenských slavistov. Ved. red. P. Žeňuch. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008. s. 17 – 26.

ŽIGO, Pavol: Interpretácia morfológických štruktúr v Slovanskom jazykovom atlase. In: XV. medzinárodný zjazd slavistov v Minsku. Príspevky slovenských slavistov. Ved. red. P. Žeňuch. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2013, s. 29 – 41.

XIII. medzinárodný zjazd slavistov v Lubľane. Príspevky slovenských slavistov. Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 2003. 345 s.

XIV. medzinárodný zjazd slavistov v Ochride. Príspevky slovenských slavistov. Ved. red. P. Žeňuch. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008. 299 s.

XV. medzinárodný zjazd slavistov v Minsku. Príspevky slovenských slavistov. Ved. red. P. Žeňuch. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2013. 234 s.

https://sk.wikipedia.org/wiki/Slovenské_učené_tovarišstvo

http://wikipedia.org/wiki/Hale_tatrzánskie

http://pl.wikipedia.org/wiki/Siwa_Polana

http://sk.wikipedia.org/wiki/Kategória:Kráľova_hoľa

http://sk.wikipedia.org/wiki/Kategória:Malá_Fatra

http://sk.wikipedia.org/wiki/Kategória:Veľká_Fatra

www.inslav.ru/images/stories/books/Karp-Balkan-Pamjati_Klepikovej 2008

Najbohatší zemepán: To, čo vybudoval v tatranských lesoch ... - Život.sk

zivot.cas.sk › *Udalosti* › *História*

ZOZNAM DIPLOMOVÝCH PRÁC

ĎURICOVÁ, Adela: Morfológický systém kysuckých goralských nárečí z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov. Diplomová práca. Ved. J. Dudášová. Prešov: FF PU v Prešove 2002. 137 s.

FABISOVÁ, Zuzana: Morfológický systém spišských goralských nárečí z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov. Diplomová práca. Ved. J. Dudášová. Prešov: FF PU v Prešove 2002. 113 s.

FURCOŇOVÁ, Renáta: Morfológický systém spišských goralských nárečí z hľadiska slovensko-poľských jazykových kontaktov. Diplomová práca. Ved. J. Dudášová. Prešov: FF UPJŠ v Prešove 1996. 147 s.

HANIGOVSKÁ, Janka: Lexika goralských nárečí. Diplomová práca. Ved. J. Dudášová. Prešov: FF UPJŠ 1990. 145 s.

HANIGOVSKÁ, Janka: Lexika goralských nárečí. Rigorózna práca. Ved. J. Dudášová. Prešov: FF PU v Prešove 2000. 263 s.

JAKUBČOVÁ, Dana: Nárečie Pohorelej (Príspevok k výskumu hláskoslovnej a lexikálnej roviny). Diplomová práca. Ved. J. Kriššáková. Prešov: FF UPJŠ v Prešove 1982. 64 s.

MÁRTONOVÁ, Antónia: Morfológický systém spišských goralských nárečí z hľadiska slovensko-poľských jazykových kontaktov. Diplomová práca. Ved. J. Dudášová. Prešov: FF PU v Prešove 1998. 149 s.

PITÁKOVÁ, Jolana: Morfológický systém oravských goralských nárečí z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov. Diplomová práca. Ved. J. Dudášová. FF PU v Prešove 1997. 110 s.

RELOVSKÁ, Viera: Lexika spišských goralských nárečí. Diplomová práca. Ved. J. Dudášová. Prešov: FF PU v Prešove 2003. 177 s.

SIVČÁKOVÁ, Lubomíra: Lexika goralských nárečí. Diplomová práca. Ved. J. Kriššáková. Prešov: FF UPJŠ v Prešove 1987. 91 s.

VOJTÁŠŠÁKOVÁ, Luboslava: Výskum lexiky v goralských nárečiach na Spiši (na slovenskom aj poľskom území). Diplomová práca. Ved. J. Dudášová. Prešov: FF UPJŠ v Prešove 1995. 178 s.

ZOZNAM SKÚMANÝCH LOKALÍT

SPIŠ: Čierna Hora, Červený Kláštor, Forbasy, Haligovce, Jurgov, Kacvín, Kolačkov, Lacková, Lechnica, Lesnica, Matiašovce, Nová Belá, Nová Ľubovňa, Pilhov, Podsadek, Slovenská Ves, Spišská Belá, Spišské Hanušovce, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, Veľká Lesná, Vyšné Lapše, Vyšné Ružbachy, Ždiar

ORAVA: Hladovka, Mútne, Oravka, Oravská Polhora, Rabča, Sihelné, Zákamené

KYSUCE: Čierne, Oščadnica, Skalité, Svrčinovec

ENKLÁVY: Liptovská Teplička, Malé Borové, Pohorelá

* * *

ZOZNAM UVEREJNENÝCH NÁREČOVÝCH TEXTOV

Ždiar: O stavbe domu

Krížová Ves: Ako sa máje stavali

Podsadek: Ako som slúžila

Jurgov: Ako sa dakedy žilo

Mútne: Zvyky na Ondreja a na Veľkú noc

Hladovka: Ako sa dakedy žilo

Horná Zubrica: Spomienky na mladosť

Oščadnica: O starodávnej peci

Čierne: O páraní peria a stavaní májov

Veľké Borové: Spomienky na mladosť

Liptovská Lúžna: Spomienky na SNP

Lom nad Rimavicou: Ako sme chodili na jarmok

Pohorelá: Ako som dal urobiť nový voz

In: DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Goralské nárečia (Odraz slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine)*. Bratislava: Veda 1993, s. 136–152.

ZOZNAM OBCÍ A ICH SKRATKY NA MAPKE GORALSKÝCH NÁREČÍ

Bukovina.....	B	Malý Slavkov.....	MS
Čierne.....	Č	Mníšek nad Popradom.....	MnP
Čierna Hora.....	ČH	Nedeca.....	Ne
Červený Kláštor.....	ČK	Nová Belá.....	NB
Durštín.....	Du	Nová Ľubovňa.....	NĽ
Dolná Zubrica.....	DZ	Nižné Lapše.....	NL
Falštin.....	Fa	Nižné Ružbachy.....	NR
Forbasy.....	Fo	Oravka.....	O
Fridman.....	Fr	Ošľadnica.....	Oš
Hágy.....	Hy	Oravská Lesná.....	OL
Haličovce.....	Hg	Oravská Polhora.....	OP
Harkabúz.....	Ha	Oravské Veselé.....	OV
Hladovka.....	HI	Pekelník.....	Pk
Horelica.....	Ho	Pilhov.....	Pi
Huty.....	H	Podsklie.....	Psk
Horná Zubrica.....	HZ	Podsadek.....	Pd
Chyžné.....	Ch	Podsrnie.....	Ps
Jablonka.....	J	Podvlk.....	Pv
Javorina*.....	Ja	Pohorelá.....	Po
Jezersko.....	Jo	Rabča.....	Rb
Jurgov.....	Jr	Rabčice.....	Rč
Jurské.....	Ju	Reľov.....	Re
Kacvín.....	Ka	Repiská.....	R
Kače (časť Mníšku nad Popradom).....	Kč	Sihelné.....	Si
Kolačkov.....	Ko	Skalité.....	Sk
Krempachy.....	K	Svrčinovec.....	Sv
Križová Ves.....	KV	Slovenská Ves.....	SV
Lacková.....	Lá	Spišské Hanušovce.....	SpH
Lapšanka.....	La	Spišská Stará Ves.....	SSV
Lendak.....	Le	Stará Ľubovňa.....	STĽ
Lechnica.....	Lch	Tribš.....	Tr
Lesnica.....	Ls	Vojňany.....	Vo
Liptovská Lúžna.....	LL	Veľké Borové.....	VB
Liptovská Teplička.....	LT	Veľká Franková.....	VF
Lysá nad Dunajcom.....	LnD	Veľká Lesná.....	VL
Lom nad Rimavicou.....	LnR	Veľká Lipnica.....	VLi
Majere.....	Mj	Vyšné Lapše.....	VLa
Matiašovce.....	Mt	Vyšné Ružbachy.....	VR
Mútne.....	Mu	Zákamenné.....	Zá
Malé Borové.....	MB	Zálesie.....	Zál
Malá Franková.....	MF	Ždiar.....	Žd
Malá Lipnica.....	ML		

* Na základe uznesenia Vlády Slovenskej republiky z 8. decembra 1992 bol s platnosťou od 1. januára 1993 zmenený názov obce Javorina na dvojčlenný názov: Tatranská Javorina.

PREMENY BELIANSKYCH TATIER

Ždiarska vidla a Havran pred východom slnka

Pasúce sa ovce na Lapšanke

Končí jeseň a začína zima v Belianskych Tatrách

Hmla na Spišskej Magure

Rieka Bielka pri Podspádoch

Pohľad na Belianske Tatry z Tokárne po západe slnka

Tradičné sušenie sena na ostrvách v Ždiari

Jesenné ráno nad Osturňou

Mrazivé jesenné ráno z Michalackého vrchu

Decembrové ráno z Galibovského vrchu

Belianske Tatry v zime

Koniec leta nad Blašackou dolinou

Prvá jarná paša na Príslope

Belianske Tatry (v pozadí Vysoké Tatry) z Osturňa na Zamagurí

Jesenné inverzie

GORALSKÉ NÁREČIA **z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy**

Prof. PhDr. JÚLIA DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, DrSc.

Recenzenti:

Prof. PhDr. Marta Pančíková, CSc.

Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

© Vydavateľstvo PU v Prešove

© Prešovská univerzita v Prešove 2016

Prvé vydanie – Náklad 180 – Strán 248

Technický redaktor: Ing. Jaroslav Havrila

Tlač: Grafotlač Prešov, s. r. o.

ISBN 978-80-555-1714-8

